

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ YAYINLARI NO: 16

ÜÇÜNCÜ ULUSLAR ARASI ORTA DOĞU SEMİNERİ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE
ORTA DOĞU’NUN YERİ VE GELECEĞİ

Elazığ 02-04 Kasım 2006

BİLDİRİLER

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Doç. Dr. Enver ÇAKAR

ELAZIĞ
2008

Editörler

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürü
Doç. Dr. Enver ÇAKAR
Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Merkez Müdürü
Prof. Dr. M. Beşir AŞAN
Tarih Şubesi Müdürü
Prof. Dr. Saadettin TONBUL
Coğrafya Şubesi Müdürü
Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK
Dil ve Edebiyat Şubesi Müdürü
Prof. Dr. Mahmut ATAY
Sosyoloji Şubesi Müdürü
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Tercüme Şubesi Müdürü
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK
Halk Kültürü Şubesi Müdürü

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. M. Hamdi MUZ
(Rektör-Düzenleme ve Yürütme Kurulu Başkanı)
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
(Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürü-Sekreter)

Yürütme Kurulu

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
Prof. Dr. Muhammet Beşir AŞAN
Prof. Dr. Sadettin TONBUL
Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK
Prof. Dr. Mahmut ATAY
Prof. Dr. Abdülhalik BAKIR
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
Doç. Dr. Ahmet AKSİN
Doç. Dr. Enver ÇAKAR
Doç. Dr. Ömer Osman UMAR
Yrd. Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ
Arş. Gör. Meryem DOĞAN
Mehtap UÇAR

**T.C.
FIRAT
ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU
ARAŞTIRMALARI
MERKEZİ**

ÜÇÜNCÜ ULUSLAR ARASI ORTA DOĞU SEMİNERİ

**KÜRESELLEŞME
SÜRECİNDE ORTA
DOĞU'NUN YERİ VE
GELECEĞİ**

(Elazığ, 02-04 Kasım 2006)

BİLDİRİLER

ISBN 978-975-394-059-7

**Elazığ
2008**

Eserin Adı: Üçüncü Uluslar Arası Orta Doğu Semineri- Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu'nun Yeri ve Geleceği- Elazığ, 02-04 Kasım 2006, Bildiriler

Yayınlayan Kurum: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi

Basım Yeri : Elazığ

Basım Tarihi: 2008

Dizgi: Doç. Dr. Enver ÇAKAR

Baskı: Fırat Üniversitesi Basımevi

Baskı Adedi: 500

ISBN: 978-975-394-059-7

Her hakkı mahfuzdur. Fırat Üniversitesi'nin izni olmadan tamamen veya kısmen çoğaltılamaz.

Yayınlanan bildirilerde ileri sürülen görüşler, yazarlarına aittir. Merkezimizin görüşünü yansıtmaz. Bundan dolayı Merkezimiz mesuliyet kabul etmez.

İsteme Adresi: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü, Elazığ/ TÜRKİYE

Tlf:0.424.2370000/3836-3839

Fax:0.424.2330062

e-mail: mozturk@firat.edu.tr

ecakar@firat.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Hamdi MUZ'un Açış Konuşması.....	3
Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'ün Açış Konuşması.....	5
BİLDİRİLER (İsim Alfabetik Sırasına Göre).....	9
Abdulcelil et-Temîmî	
وضعية البحث العلمي ومسئولته في البلاد العربية وتركيا	11
Abdulkadir YUVALI	
Atatürk'ün Ortadoğu Politikası (Sadabat Paktı Merkezli)	17
Ahmet TABAKOĞLU	
İslam Ülkeleri Ekonomileri	25
Anıl ÇEÇEN	
Türkiye'nin B Planı : Merkezî Devletler Birliği (MEDEB)	45
Erdal AÇIKSES	
Dünden Bugüne Büyük Orta Doğu Projesi.....	69
Handan ARSLAN	
Küreselleşmenin Türkiye ve Orta Doğu Turizmine Etkileri.....	111
‘İd Mer‘î	
العلوم في الشرق الأدنى	127
Levent GÖKDEMİR- Suzan ERGÜN	
II. Körfez Savaşı'nın Türkiye-İrak Dış Ticaretine Etkisi.....	137

Mehmet ÇELİK

Süryani Soykırımının Ayak Sesleri..... 151

Musa KASIMLIİsrail-Lübnan Savaşının Bölgede Uluslararası İlişkilere Etkisi
(Azerbaycan'dan Görünümü)..... 163**Mustafa ÖZTÜRK**

Yeni Bir Bölgesel Örgütlenme Modeli (Güneybatı Asya Birliği) 171

Nafiz İbrahim el-Ahmer

العولمة وتأثيرها على واقع ومسؤول النخافة العربية 197

Nuri YAVUZ

Türkiye Suriye İlişkilerinde Suyun Rolü ve Önemi 217

Ömer Osman UMARSovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası Bağlamında Rusya'nın
Ortadoğu Siyaseti 241**Savsan Agâ Kassâb**

العولمة وظروفها المتغيرة 273

Yalçın SARIKAYAABD'nin Irak Müdahalesi Sonrasında Türkiye-İran İlişkilerinin
Güvenlik Boyutu 281**Zafer KIZIKLI**

Küreselleşme Bağlamında Batı Kültürünün Arap Diline Etkisi..... 299

Fırat Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Mehmet Hamdi Muz'un Açış Konuşması

Sayın Misafirler,

Üniversitemiz Orta Doğu Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen ve “Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu’nun Yeri ve Geleceği” konusunun tartışılacağı Uluslar arası **Üçüncü Orta Doğu Semineri**’ne hoş geldiniz. Ülkemizin çeşitli üniversitelerinden, komşu ve dost ülkelere davetimize icabet ederek teşrif eden siz sayın katılımcılara teşekkür ederim.

Dün olduğu gibi bugün de dünyanın en hassas bölgesi olan Orta Doğu, günümüz dünyasını ve geleceğimizi yakından ilgilendirmektedir. Bizim de içinde bulunduğumuz bu coğrafya, tarihin her döneminde milletler mücadelesine sahne olmuştur. Dünya tarihinin çok büyük bir kısmının bu coğrafyada geçtiğini, dünyayı etkileyen pek çok olayın bu coğrafyada geliştiğini söylemek mübalağa olmasa gerektir. Bunda bölgenin coğrafi, jeo-stratejik ve jeo-kültürel konumunun etkili olduğu malumdur. Orta Doğu’nun geçmişteki coğrafi ve sosyal önemine, yirminci yüzyılda zengin petrol kaynaklarının eklenmesiyle, bölge dışı ülkelerin bölgeye yönelik siyasi ve iktisadi hedef ve arzuları daha da arttırmıştır. Başka bir deyişle, önemi çok eskilere dayanan Orta Doğu’nun günümüzdeki ve gelecekteki önemi zannedildiğinden daha fazla ön plana çıkmıştır. Bu özelliğinden dolayı, Orta Doğu’daki dengelerin bozulması, sadece bölge ülkelerini değil, bütün dünyayı etkileyebilecek niteliktedir. Bugün dünya siyasi ve iktisadi dengelerinin merkezi Orta Doğu’dur.

Bir bölge ülkesi olarak bizim de Orta Doğu ile ilgilenmemiz, bir zarurettir. Üstelik Orta Doğu’yu en iyi tanıyan, bin yıldan fazla bir zaman tek hakim güç olarak idare eden Türklerdir. Türkler, Orta Doğu’nun vazgeçilmez ve inkâr edilemez bir gerçeğidir. Günlük siyaset, tek yönlü bilgilendirmeler, menfî propagandalar ne söylerse söylesin, bu tarihî realiteyi değiştiremez. Bu tarihi gerçekten hareketle, Orta Doğu’nun meselelerinin, Türkiye olmadan çözülmesinin mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Orta Doğu’nun siyasi ve iktisadi bakımdan şekillenmesi, geliştirilmesi ve korunmasında Türkiye’nin tarihi sorumluluğu bulunmaktadır. Yani Orta Doğu halklarının geleceği, bir bakıma Türkiye’nin sorumluluğundadır.

İşte bu tarihi ve bilimsel verilerden hareketle, Doğu Anadolu’nun en köklü üniversitelerinden olan üniversitemiz, ülkenin geleceğine yönelik sorumlulukla, bugün Orta Doğu’nun geleceğini bütün yönleriyle tartışan uluslar arası bir bilimsel toplantıya ev sahipliği yapmaktadır. Bu amaçla

1993 yılında kurulan Orta Doğu Araştırmaları Merkezimiz, bugüne kadar pek çok bilimsel eser yayınlamanın yanı sıra, bölge ile ilgili bilimsel toplantılar da düzenlemiş ve düzenlenen bu toplantılara sunulan bildiriler yayınlanmıştır. Artık üniversitemiz bu alanda kurumsallaşmıştır. Yurt içinde ve yurt dışındaki bilimsel kuruluşlar nezdinde haklı mevkiine yükselmiştir. Özellikle dost, kardeş ve komşu ülke Suriye ile çok yakın bilimsel işbirliği sağlanmıştır. Bunun pratik neticeleri de alınmış ve alınmaktadır. Nitekim iki ülke arasındaki siyasi konjunktürün de çok uygun olması münasebetiyle, Üniversitemizin samimi gayretleri, Suriye yetkililerin de aynı şekilde samimi yaklaşımları sonucu, Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde 2004-2005 yılından itibaren Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmış ve yüz öğrenci ile öğretime başlamıştır. İki ülke arasında bilim adamlarımızın karşılıklı olarak bilimsel toplantılara katılmaları, bu Seminerde de görüldüğü gibi, yoğun bir şekilde devam etmektedir. Üniversiteler arasında başlayan bu bilimsel diyalogun diğer bölge ülkelerinin üniversite ve bilim adamlarıyla da devam etmesini arzu etmekteyiz. Bölgenin bilim adamları tarafından sağlanacak bu sıcak ilişkiler, eminiz ki, dalga dalga bölge ülkelerinin geniş halk kitlelerine, iş çevrelerine ve siyasetlerine olumlu tesirler yapacaktır. Böylece bölge halkları, birbirlerinin bilgi birikiminden ve sermaye akışından daha çok faydalanacak ve Orta Doğu'nun top yekün kalkınması sağlanmış olacaktır.

Bu duygu ve düşüncelerle, ülkemizin çeşitli üniversitelerinden ve Suriye, Lübnan, Tunus ve Azerbaycan'dan davetimize icabet ederek Seminerimize katılan siz değerli bilim adamlarına teşekkür ediyorum. Ayrıca bu seminerin düzenlenmesinde her türlü maddi katkıyı sağlayan Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) Başkanı'na şükranlarımı arz ediyorum. Üniversitelerin sınırlı imkânlarla sahip olduğu böyle bir dönemde, TİKA'nın bu desteğini çok anlamlı buluyoruz. Son olarak bu semineri düzenleyen Üniversitemiz Orta Doğu Araştırmaları Merkezimize ve diğer ilgililere teşekkür ediyorum.

Saygılarımla. 02 Kasım 2006.

**Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürü
Prof. Dr. Mustafa Öztürk'ün Açış Konuşması**

Sayın Dinleyenler,

Merkezimiz tarafından düzenlenen Üçüncü Orta Doğu Semineri'ni açarken hepinizi Üniversitemiz ve Merkez yönetimimiz adına selamlıyorum, katılımınız ile bizleri onurlandırdınız.

Bugün Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi olarak üçüncü seminerimizi yapmaktayız. Birinci Seminerin konusu, “Kavramlar, Kaynaklar ve Metodoloji”, ikinci seminerin konusu da “Dünden Bugüne Irak” idi, her iki seminerin de bildirileri yayınlanmıştır. Bu Seminerin konusu da, “Küreselleşme Sürecinde Orta Doğu’nun Yeri ve Geleceği”dir. Görüldüğü gibi, Merkezimiz bölge ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmekte, her türlü gelişmeyi siz değerli bilim adamlarımızla bilimsel zeminde tartışmayı, bu suretle bölgenin geleceğine yönelik bilimsel tespit ve önerilerde bulunmayı esas ittihaaz etmektedir. Bu bizim üniversite ve merkez olarak, bilimsel sorumluluğumuzdur. Zira üniversitelerin asli görevleri, çağın gerek ve gerçeklerine uygun eğitim-öğretim vermenin yanında, ülkenin geleceği hakkında onun milli siyasetine bilimsel temeller oluşturacak araştırmalarda bulunmak ve bu araştırmaları entellektüel kamuoyuna aktarmaktır.

Bu anlayış ve sorumlulukta olan Üniversitemiz, yıllardan beri Orta Doğu ile ilgili bilimsel çalışmalar yapmakta, toplantılar düzenlemekte ve bunların sonuçlarını yayınlamak suretiyle bilim dünyasıyla paylaşmaktadır. Böylece özellikle Orta Doğu hakkında eksikliği (aslında sadece Orta Doğu değil, bütün yakın ve uzak çevremiz hakkında da aynı bilgi eksikliği vardır) hissedilen bilgi birikimini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Yakın ve uzak çevremizle ilgili bilgi eksikliği her alanda hissedilmektedir. Herhangi bir konu, alan veya bölge hakkındaki bilgi eksikliği, ötekileştirmeyi, giderek yabancılaşmayı düşmanlığı ve bağnazlığı beraberinde getirir. Böyle bir ortamda siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerin kurulması çok zordur. O halde her şeyden önce yakın çevremizi, komşu kültürleri iyi ve doğru tanımak ve bilmek zorundayız. Onun için yeni akademik anlayışta, bölge uzmanlarının yetiştirilmesine büyük ihtiyaç vardır. Tarih, coğrafya, arkeoloji, sosyoloji, iktisat, dil, edebiyat ve halk kültürü alanlarında yetişmiş bölge uzmanları, ülkeler ve bölgeler arasındaki bilimsel ve akademik bilgi akışını sağlamalıdır. Aynı akademik yapılanmayı, komşu ülkeler de yapmalıdır. Bu suretle, bölge ülkeleri ön yargılardan uzak,

bilimsel temellere dayanan bilgi ile birbirlerini tanımak fırsatını bulmuş olurlar.

Bu anlayıştan hareketle, daha bu Merkezin kuruluş gerekçesini sunduğumuz 1991 yılında, her bölge üniversitesinin komşu olduğu bölgeyi tanımaya yönelik akademik araştırmalar yapmak üzere Merkezler kurmasını teklif etmiştik. Görülüyor ki, geçen zaman içinde, sadece Üniversitemiz kendisine akademik alan olarak gördüğü Orta Doğu üzerinde uzmanlaşmaya yönelmiş ve bu yolda müesseseleşmesini tamamlamıştır.

Öyle inanıyoruz ki, bugün sizlerin katılımıyla düzenlenen bu Seminer, burada tartışılan konular, yapılan tespitler, geleceğimiz açısından önemli neticelere vesile olacaktır. Çünkü, Orta Doğu'nun tarihi, siyasi, coğrafi ve iktisadi önemi herkesin malumudur. Burada malumu ilam etmek istemiyor, Orta Doğu'nun bu önemi üzerinde durmak istemiyoruz. Ancak şu noktaya dikkatleri çekmekle yetineceğiz: Bugün bölgemiz, malum olan öneminden dolayı, bölge dışı güçlerin hedefidir. ABD'nin liderliğindeki emperyalist Batı'nın Orta Doğu üzerindeki planları ve tarihi amaçları bellidir. Batı'nın bu amaçlarını şöyle ya da böyle te'vil etmeye, demokrasi, insan hakları, terör, nükleer ve biyolojik silah tehditleri vs. ile gizlemeye lüzum yoktur. Bütün bu söylemlerin, ABD ve Batı'nın emperyalist amaçlarını, küresel siyasi ve iktisadi hakimiyetlerini gerçekleştirmek için birer meşrulaştırma aracı olduğu aşıkardır. Zaten Batı bu amaçlarını hiçbir zaman gizlemek ihtiyacı da duymamaktadır. Her gün Orta Doğu için yeni bir harita, yeni bir plan yayınlanmaktadır. En yüksek resmi ağızlardan, kimi Orta Doğu ülkeleri hedef gösterilmektedir. Büyük bütçelerle oluşturdukları yerli işbirlikçi çevrelerle, hedef ülkelerin kamuoyları yönlendirilmektedir. Yeni dini ve etnik azınlıklar yaratılmakta, mikro-milliyetçilik tahrir ve teşvik edilmektedir. Milli devletler "kürelleşen dünya" sloganı ile parçalanmaktadır. Küresel ekonomik güç, hedef ülkelerin ekonomik güçlerini paylaşmaktadır. Hatta bu uğurda, tarih bile çarpıtılmakta, Ermeni meselesinde görüldüğü gibi, bir tarihi olay ülkemiz üzerinde bir baskı aracı, bir diplomasi aracı olarak kullanılmaktadır. Kısacası, bütün Orta Doğu, Asya, Afrika ve Uzak Doğu, Batı'nın genel bir tehdidi altındadır.

Bütün bu olanlara karşı ne yapılmalıdır? Bu saldırılara karşı sessiz mi kalınacak, yarın "işgal" veya "kadife devrim" sırasının kime geleceği mi beklenecek? Bölge ülkelerinin hepsinin hedef olduğu ne zaman idrak edilecek? İşte bu sorulara cevap aramak için, bölge ülkelerinin bilim adamları ile geleceğimizi tartışmak üzere bu Semineri düzenledik. Bu Seminerde bölge dışı ülkelerden bize akıl verenlerin değil, bölgenin gerçek sahibi bilim adamlarının tespitlerine önem verdik.

Bu davetimize, daha önceki ortak Seminerlerimizde olduğu gibi, bu yıl da Şam Üniversitesi'nin değerli bilim adamları geniş bir şekilde on bilim adamı katıldılar. Suriye'den başka Lübnan, Tunus ve Azerbaycan'dan bu davetimize icabet eden değerli bilim adamları da aramızda bulunmaktadır. Uzun ve meşakkatli bir yolculuğa katlandılar, kendilerine şükran borçluyuz. Aynı şekilde yurt içinden alanın uzmanı olan bilim adamlarımızdan da büyük bir katılım oldu. Fırat Üniversitesi'nden başka, Ankara, Gazi, Marmara, Erciyes, İnönü, Dumlupınar ve Celal Bayar Üniversitelerinden bilim adamları, huzurlarıyla bize güç verdiler. Üniversitemiz ve Merkezimiz adına bütün katılımcılara şükranlarımızı arz ediyoruz.

Seminerimizin gerçekleşmesinde Rektörlüğümüzün büyük ölçüde maddî ve manevî destek ve katkılarını gördük. Bu itibarla Sayın Rektörümüze teşekkür ediyorum. Öte yandan Başbakanlık Türkiye İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), maddî ve manevî bakımdan önemli destek ve katkı sağladı. Üniversitemiz adına şükranlarımı sunuyor, bundan sonraki çalışmalarımızda da kurumlarımız arasındaki işbirliğinin devamını diliyorum.

Yoğun bir ön hazırlık aşamasından sonra bugün gerçekleştirdiğimiz Seminerimizin arka planında Tarih Bölümü'nün bütün öğretim üye ve yardımcıları vardır, bu vesile ile burada isimlerini sayamayacağım Tarih Bölümü'nün bütün elemanlarına huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Seminerin başarılı geçmesini, ülkelerimiz ve bölgemiz için faydalı sonuçlar getirmesini diliyor, muhterem heyetinizi saygı ile selamlıyorum.

B İ L D İ R İ L E R
(İsim Alfabetik Sırasına Göre)

وضعية البحث العلمي ومستقبله في البلاد العربية وتركيا⁽¹⁾
أ.د. عبد الجليل التميمي⁽²⁾

ÖZET

Türkiye ve Arap Ülkelerinde Bilimsel Araştırma ve Geleceği

Dr. Abdulcelil et-Temîmî

(Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi/TUNUS)

Bildiride bilimsel araştırmaların Türkiye ve Arap ülkelerindeki mevcut durumu ile ilgili bazı olumsuz tespitlerde bulunulmakta ve bu olumsuzlukların giderilmesi için çeşitli öneriler getirilmektedir. Bu bağlamda nispeten Türkiye ve özellikle Arap ülkelerinde öncelikle ilmi araştırmalara gereken önemin verilmediği, doğru ve düzgün bir ilmi metodun takip edilmediği batı ülkelerinde bulunan ilkeli araştırma merkezlerinin pek bulunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca ilmi araştırmaların önünde çok sayıda engel bulunmaktadır. Bunların bir kısmı bürokratik bir kısmı ise şahsi davranışlardan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan uluslararası düzeydeki ilim adamlarının beşeri ve sosyal bilimcilere genel anlamda çok az önem ve ihtimam vermektedir. Nitekim çok az sayıda Türk ve Arap araştırmacının eserleri yabancı dillere çevrilmiştir. Batı ülkelerinde mevcut olan araştırma enstitülerinin bizde az ya da hiç bulunmaması da önemli bir sorundur. Böylece mastır ve doktora programlarının en iyi şekilde yürütüldüğü enstitüler sayesinde daha kaliteli ilim adamlarının yetişmesi söz konusu olacaktır. Ayrıca özel enstitülerin de bu hususta önemli katkılar sağlayacağı bilinmektedir.

Dolayısıyla bilimsel araştırmalar için yeni stratejilerin geliştirilip uygulanması elzemdir. Aksi takdirde küreselleşmenin boyunduruğu altından çıkılması daha da zor olacaktır. Keza yapılan çalışmaların batıda olduğu gibi o sahadaki uzmanların bir araya gelmesi şeklinde müşterek projeler tarzında ele alınıp incelenmesinin bilimsel katkıları daha da çok olacaktır.

عديدة هي المؤتمرات التي خصصناها لملف وضعية البحث العلمي في البلاد العربية وتركيا،
ومستقبله في ظل المتغيرات الدولية الدفينة جدا والتي تم التوقف خاللها حول اشكاليات هذا الملف من
طرف العديد من المتخصصين العرب والأتراك.

ودون أن أعرض هنا حصيلة وتداعيات هذا الملف المعقد جدا، أتوقف عند بعض السمات
البارزة والتي سجلتها في كتابي: **أزمة البحث العلمي في تونس والبالد العربية**⁽³⁾، وشكلت بلنسية

⁽¹⁾ (نص المحاضرة التي أليقت في المؤتمر الثالث الذي نظمه مركز الدراسات عن الشرق الأوسط بجامعة الأزرق

بنزكي).

⁽²⁾ (أساتذ منمير Emérite بكلية العلوم الإنسانية والعلوم الاجتماعية ومؤسسة التميمي للبحث العلمي والمعلومات

بنونس).

لي الوناعات الثابفة والذفوففة جفا؁ بفكم مقارباف المفنالففة له .وبافف المرف ٥ أنفا أنفم ببعض السفنفاجات والخنمافات الفف حصرفت لف:

أوال : إن البفث العلمف مو الرفل المرفض جفا فف البالد العربفة وبدرجة أفل بترفكفا أفضا؁ ففث لم بفم الاصنام بمفا الوطاع بالطفرففة الصببفة والسلففة .فمفك مفسراف لفس لفففا أف ففور من هفف ألوفاف البفث العلمف؁ ففث عفبف الفعاففة عف نفج هاففا؁ ولفس مفك مفسراف ذات إشعاع علمف فف البالد العربفة وترفكفا مفل المرفز الوطنف للبفث العلمف الفرفسف (CNRS). ثم أن القواففن المبنففة؁ هف قواففن ظرففة فخدم مصالآ القاففن والمشرفن عفففا فون عفرفم؁ وهو ما ففسر عدم الفصول عف أف مرففف فعلف لهما الوطاع؁ وففث عفبف فماما الفزعة والمصلآ الوطنفة وفبفرت الفففاف العلمفة الشبفة وعفبف فماما .لفس هفا المرف مزرفا عف درجة الففاف الفرفف والفعلمف . وفناعفف أن العالم العربف وترفكفا لن بففما عف الفطالق؁ ما لم بفم فبنف سفاسة جفبفة للبفث العلمف؁ ففضي بوضع الفاف جفبفة المرفجاف آالف من الفففاف المفاجرة والفف ففكل أفبر خسارة وفكرة لمفوفنا واسفالفها العلمف والفضارف؁ وسن أسالفب والفاف شفافة للبفث العلمف؁ وأفه عف ضرء فلك؁ ال بف من ففااف مزة فقفففة الفراء هفا الفففر الفوم وفل الف.

ثافف : إلفا زفافف فبنف فلسفة جفبفة للبفث العلمف فف العلوم الفسلفة والفبفماففة؁ قوامها جامفوفن بافئون مخلصون ومفوفن وعاملون من آالف مسارهم الجامعف وإنفاجهم المعرفف المفاصل ومواففهم للمففراف البببفة الفلفة .فلك أن 99 بلماففة من الجامفف ففبفرون من القوف الضاففة والممملة والمممشة فماما؁ وفاملون المساممة فف مفة المسفرة من آالف نفففهم وإخلصم فف أبفكم؁ وإنجازا وعمال وفواصل؁ إذ ال مسففل إذا لم بفمك الجامففون الفففاف والفعاملون من آفاء فورهم الرففسف والفطالفف المففظر فف عملفة الففمفة الفقففة.

ثاففا : إن عفا من العوافف أثرف سلفا عف حركة البفث العلمف وففمفل فف الزظام الفارف المفعف والبفروقراطفة القفلة بمفهومها السلفف؁ ثم افففار المسفولفن عف رأس المفسراف؁ افففار ال فوضع فف لففر من الفففان للففاف وآاصة الشبفة منفا والوطنفة والفملفة والفارفة؁ بل للواء الشفصف الفعفافف .ونف فلك مففرفة وخسارة فاففة لبالفنا وهفر الفكانفانفا المفاضعة . وبالفاففة عف فلك؁ عدم موالفة الففرك المعرفف عف الصعف الفولف؁ وبالفالف عدم اطالف الباففن وإفارافم؁ لما جرف وبجرف عف الساحة الفالففة؁ ومفا ما الفف آفبر الضرر بففسفنا ومعاهفنا البببفة وعدم مسامفنا فف فركفة الفف والفعطاء العلمفن.

رافف : إن الفببفة الففمفة لهما الوضع مو عدم اصنام الباففن الفولفن بمفمفم العلماف والباففن لفففا؁ أفف عفاففة أو اصنام؁ وفففرف ما ففببفم البافئون فف فطاع العلوم الفسلفة والفبفماففة؁ إل لماما وفف بعض الفففان فف الففصراف الضففة؁ ومو المفال الوففف الفف فامكان المرافز والمفوسراف أن فبفز نفف .وهفا ما ففسر الففد المففم جفا من الفرافاف والفكب المرفجفة عف فففا والفف ففبف من العربفة والفركفة عف اللغات الفببفة؁ وهو ما ففسر كفف أن مرافز البفث فف العلوم الصببفة؁ لم ففمل العلماف ومم الففن فم الفشف زفرهم وقفرافهم الفببفة فف المخابر العربفة البببفة بل فف المخابر المرفففة؁ لفا فصول للعالم المرففكف فف الفصول المصرفة السفاذ آمف زوفل لافصول عف جافزة فوفل ففل بضعة سفاف .إن فرففم فف البالد العربفة مو عفن الففام الصارآ البوفا لففس فلك الأنظمة والفف لم ففم بوافبفا فجاه المفااف من أمفال السفاذ آمف

زويل، وهم الباحثون والعلماء المخبرون والضائعون في مناهات الإدارة البيروقراطية القليلة وغواب
نبنني استراتيجيّة بحتة واضحة!

خامسا : لم يقع نبنني استراتيجية مغلقة للبحث العلمي في العلوم الإنسانية والاجتماعية، فوامدا باحثون مؤمنون
من خلال مساهمة البحثي، وإنتاجهم المعرفي المتواصل ومواقفهم للمبتغيات البحثية الدولية. ويؤيدنا
أن ال مسئول للوطن العربي وتركيا، إذا لم يتمكن الجامعون الكفاء من أداء
دورهم الرئيسي والطلائي في عملية التنمية المعرفية الحديثة.

ومن هذا المطلق لم تعرف البلاد العربية بروز هيئات أو مدارس فكرية أو مؤسسات لعلماء
وباحثين حقيقيين ومسؤولين داخل الوطن العربي، ممن كانوا وراء نبنني وإنجاز المخططات الشاملة
والوطنية. وأن هؤلاء ومحتوى التدريس بالجامعات العربية والقيمين عليه، بائس وروئيني وغير
خالق أو محفز لتولييد المعرفة، وهذه هي ألية الفشل الذريع، وهو الأمر الذي أدى حتما إلى عدم إنتاج
علماء حقيقيين وال باحثين متميزين في تخصصاتهم، إل زادرا جدا ونبي بعض الاحال السكانية،
وأن مودع النخب الجامعية على صعيد الخريطة المعرفية الدولية، ضعيف إلى درجة التغيب الكامل. كما أن
عدم تفاعل الباحثين في العلوم الإنسانية والاجتماعية بلحضانة والحركة الفكرية المسببة، إل اماما، وعليه نان
عدم التفاعل بالحركة الأكاديمية، لن يكتف لنا أي تقدم على الإطلاق، بل سنستمر في سياسة ذر الرماد في
العيون ونبنني منطق الترويج البائس وإطلاق الشعارات الجوفاء والتسطيح
المعرفي.

سادسا : إن المؤنفة مليا حول الحصة البحثية للمراكز العربية الحكومية منذ استقلالها بالدنا
السياسي، سببنا به الذهول والجمرة للمردودية المتواضعة جدا، إذا قورن ذلك بحصة البحث التي أنجزت
على صعيد مراكز البحوث الأوروبية أو الأمريكية مثال، وهذا على الرغم من أهمية الميزانيات
المخصصة. والسبب عديدة لذلك، بدءا من عدم إجراء تقييم عام لمسيرة البحث في هاته المؤسسات، المستخلص
الدروس والنتائج، وهذا خالفا لبعض المؤسسات البحثية العربية الخاصة والتي يكم استراتيجياتها في
التحرك والفعل، ال تدبّن للدولة في إنجاز مشاريعها بشيء، وهي تعمل وفقا للأنواع والتأثيرات المعرفية
التي آمن بها المؤسسون، خاصة إذا كان هؤلاء من بناة المعرفة والبحث المشهود لهم بذلك، إذ ال
رؤيب عليها إداريا إل ضميرها المعنوي، وهي بذلك تضاهي نبي
نعلها، المؤسسات البحثية الدولية الخاصة الناجحة، والتي تونّت في إنجاز العديد من المشاريع، الأمر
الذي لم تونق في إنجازها المؤسسات الحكومية الأخرى، شبه المعطلة وانزعاجها من نجاح
المؤسسة البحثية الأكاديمية الخاصة، نجاحا متافقا ومعترفا به على الصعيدين العربي والدولي.

بعد هاته البانوراما نتساءل كيف السبيل للخروج من هاته الوضعية البائسة للبحث العلمي وبحث لم
تتجاوز ميزانيته في أنضال التقدير النصف في المائة، في حين سجلت ميزانيات البحث العلمي في
الدول المتقدمة وخصوصا في الولايات الأمريكية وأوروبا ودول آسيا النامور بين 3 و 1 في المائة من
الدخل القومي الخام ؟ وعلى ضوء ذلك أنادي بالانضمام بالبحث العلمي على أساس أن
مسئولنا، يؤنّف على تطوير البحث العلمي والعمل على وجود قوانين وتشريعات ثابتة وواضحة. وقد
عجز المجتمع المدني بنقله إل العمل، على اختراق هذا الوضع، للمطالبة بتن وإيجاد التشريعات والقوانين
التي تسمح بإنشاء المؤسسات الأكاديمية الخاصة. ولو تمكنا من تذليل هذه الحواجز القانونية، لتعددت
مراكز المعرفة والبحث العلمي في البلاد العربية، وهو ما يمل المخرج الوحيد
إلقاذ مجتمع المعرفة العربي والتركي من الزنق المظلم الذي زج فيه.

ذلك أن حضارتنا لم تكن أبدا مدينة من السماء، ولكنها وازعا وحديثة، صيرورة حتمية لدور النخب
والتي نغفكس مدى تألق العلماء والباحثين والمبدعين المتواصل في هذا الترويج الحضاري

والذي تم في جناح، بناء من حرية التعبير والتفكير المطلق للكفاءات والزيوغ والإبداع، وألخذ بالاعتبار لرؤية متكاملة في تلك الاستراتيجية الفاعلة والتي حامت حول محور السئمار المعرني المعطاء والذي منحنا يومئذ، السبؤبة ني معالجة العنيد من الشراكيات البؤبة الاعلمية.

كأ نذاي بوجود معاصر ونؤيم وثوابت وميثاق شرف يحدّد المهام العلبا للمرافز البؤبة والجامعات والباحث والعلم وواجبات الجميع وكذا واجبات الدولة تجاه المراكز والمؤسسات ومجتمع العلماء والباحثين من إناحة المناخ الحؤؤؤي ني ظل حرؤة التعبير الأكاديمية المبؤؤة والمسؤولة، تم العمل على نونير الظروف الماديّة وموؤعة الباحثين الصبؤون والعاملون، موؤعا صرحا وسليما وفعال.

إن نينى استراتيجية جديدة لتطوي آليات البحث العلمي والمعرنة، سوف يمكن الباحثين والعلماء من أداء دور جديد اليوم، فبالعم مع طبيعة التحدّيات العولمية الخطيرة جدّا والتي زواجهما اليوم وسوف نواجهها بأكثر حدة، ولن زغللب على ذلك، إل بعد أن نضع أنفسنا ني موؤاع المسؤولة الحضارية وإن واجب السريط السياسية من جهة أخرى هو العمل على إحلالهم موؤعا جديدا يستجيب

لكنفاءاتهم وؤدراءهم الإبداعؤة، حتى يسهلوا بحق ني جدلبؤة التزمية الشاملة للوطن العربي.

نصفنا البحر الأبيض المتوسط حتى في أشد القترات والعهود ثورتا، شراكات همزة وصل بين شعوبه المختلطة والتي لم ننق على شيء، أكثر من انفقها على التبادل الحضاري خالل كل العود والغصور، حيث انكبت بين ضفافه المتراصة الأطراف، البضائع والمخترعات والبشر والبنكر والدبان والنفقت، ونالقت وامتزجت نيه الاعادات والتؤاليد بكم عدة عوامل داخلية وخارجية. وبني ظل الدولة الوطنية استمرت ونوات التصال بين الضفتين، غير أن الأمر اقتصصر على الجاذب الرسمى الذي يبقى دائما جازبا فؤؤيا، ثم إله كان يعكس انعدام التكافؤ بين الطرفين. وال شك أن البحث العلمي أصبح محورا للنزاع والصراع واستمارا بيد المدى وهو محل عزاية بالغة ودؤؤة من طرف الدول المتقدمة، إذ ال تنمية حؤؤؤة بدون التركيز على تطوي هؤاكل ومؤسسات البحث العلمي في العلوم الإنسانية أساسا.

لقد توجبت حركة البحث العلمي إلى النزعة الفردية، دون البحوث المشتركة، وهذا ما ألقنا النظره الشمولية ونوظف الخبرات المختلطة لمعالجة مختلف القضايا، ناهؤكم أن مخابر المعرنة اليوم في الواليات المتحدة وفي أوربا، هي أساسا مخابر جماعية، وتشمل عددا من الاختصاصات المختلطة. ومن هذا المبتلق نأين نوعية استنتاجاتهم تختلف عن نتائج بؤؤنا الفردية. كذلك نأين مواجهة اللمة العربية وتركيا على حد سواء في المسؤيل مع العالم، هي مواجهة حضارية ئبل كل شيء وتؤؤف أساسا على ما ينجح للبحث العلمي والباحثين ومؤسساتهم، من دعم نوعي ونهم ذكي لدور البحث العلمي في عملية التنمية الشاملة.

إننا مؤلون على متغيرات عولمية رهبة، نال أوّل اليوم من وضع المبادئ الأولية لشراكة معرنية سليمة يمكن إنجازها إذا توفرت وخلصت الزؤة من كأل الطرفين. وحتى يكون المسؤيل أكثر أمنا وسالما وذهيء بالتالي للمعرنة والإعتراف المتبادل الذي يئبر أساس كل تعاون مثمر، وجب أن ذهيء لبرية حؤؤؤة قوامها التسامح واحترام خصوصيات حضارة كل من، ثم العمل على نينى ونصور جديد للتبادل والتكامل بين المجتمعات العربية والتركية والأوربية، وتلك هي الرسالة النبيلة والتي وجب أن نعمل لها جميعا، حتى تصبح الشراكة العلمية بجميع أشكالها وقولها، مثال يسى الجميع لتجسيده وتحؤؤة مسؤيل، خدمة للطرفين العربي والتركي على حد سواء.

وذلك مسألة أخرى ال تُل أهمية وتتمثل في قضايا النشر الأكاديمي للبحوث بعدة لغات، نشرنا سابقاً
وفقاً للمنهجية، وهو الموضوع الذي لم يحظ بالاهتمام والاهتمام. نفي حين تصدر مئات الدراسات
والأطروحات المرجعية عن مجتمعاتنا في العالم العربي والولايات المتحدة الأمريكية، نرى
نضاً أول مساهماتنا الفاعلة في هذا المجال.

إننا إذا أردنا أن نمنح شيئاً من الأهمية للبحث العلمي، نحتاج محاربة التسطيح المعرفي ثم
الجهالة والخوف القتل الذي أصبح يميز الجامعات والمراكز والمؤسسات البحثية، وتلك ظاهرة
جديدة، وضمت بإعطاء الصالحية التوازنية لمنح درجة الدكتوراه، لمن حب ودب على مستوى عدد
البيانات، والتي لم تتناسب شيئاً من صرامة العلم والبحث. وأصبح عشرات المئات من حاملي درجة
الدكتوراه العرب، يصلون ويحولون بهذه الألقاب، التي وجدت رواجاً في الفضاء الجامعي، تلك أن
المستوى العلمي العلم للرسائل الجامعية العربية، ضعيف جداً، إل ما ندر ووصل الأمر ببعض
الجامعات العربية إلى منح شهادة الدكتوراه للمزورين والمخترين والساسة، الذين تمكنوا من شراء دبلوم
من بحر رسائلهم مقابل الوعود بالمنصب الوظيفية، وهو أمر في منتهى الخطورة وأساء حقاً إلى سمعة
المعونة والبحث العلمي العربي. كما وجدوا لدى سماسرة المعلومات، شجعاً كبيراً للتسبب هذه الألقاب،
بحيث أصبح من الزاد جدياً وجود جامعين، يؤامون خطط المئات من المؤسسات الجديدة والتي
تدعي أنها تخدم العلم والتربية. بل أن الشذوذ من ذلك اليوم، هو تساهل الجامعات الأوروبية-أمريكية
ومثلما كان الحال بلنسبة لجامعات ما عرف بالمعسكر الشرقي سابقاً، بمنح درجة الماجستير والدكتوراه
للطلبة العرب الموهوبين إليها، بحيث تخرج منها الآلاف وكانوا أكبر نسبة حلت بأكاديمية المراكز
البحثية والجامعات العربية على الإطلاق، ووضعت تداً على سماعها المتواضعة جدياً، والتي ينادى
رواد الجامعات المصرية والسورية والبنانية الأول، وكانت محل تقدير
نسبي في النصف الأول من القرن العشرين!

وإذا كان الباحث الأوروبي-أمريكي هو القوة المرجعية الحالية الفكرية والفاعلة لفضائه وأهمه،
فإن الباحث العربي، هو القوة الرأسمال المضاع والمهدورة حقوه، وهذه تعد أندح الخسائر التي
أصبحت، وما زالت تنشر سابقاً على المجتمع الأكاديمي العربي والتركلي. ذلك أن اختصاصات باحثينا
وعلمائنا وجامعينا في العلوم الاجتماعية والإنسانية في البلاد العربية في خطر، وقد اخترقوا بلين. وأزده
خالل العقدين المقبلين، إذا استمر وضع الباحثين العرب في التردى وعدم إيلاءهم الأهمية المركزية،
في الاستراتيجيات المعرفية والمسئولية للبلاد العربية، فإن مصيرية اختصاصاتنا البحثية في العلوم الإنسانية،
سوف تلت من أيدينا تداً، وتكون مخاطر المعونة والبحث العلمي الأوروبي-أمريكية، هي المأساة لكل
البيانات البحثية والتي ستمنعها السبئية في الحقيقة وتحليل وفهم كل المتغيرات الجغرافية والاجتماعية
والمعرفية للبلاد العربية برمها. وإن ما نلمسه ونعيشه اليوم، هو سياسة التثديم المعرفي والبحثي
ذات الطابع الطوري والوطني الضيق. بل أن هاته الظاهرة الطورية والتأثيرية، كانت وراء الانعزال
والعدم المعرفي الذي ميز عدداً كبيراً من الجامعات والمراكز العربية اليوم، وجعل المشرنيين الدارين
عليها، ال يدركون اليوم تماماً مدى المتغيرات
المعرفية والاقتصادية لجناحي الأمة العربية.

لذلك هي بعض سمات الوضع الحالي للبحث العلمي في البلاد العربية وتركلي على حد سواء وأن مسئول
البحث العلمي في مدين الفضاء، متوقف على حسن دفاعنا على هذا الملف والذي من خالده يمكن أن
نساهم في جدلية التنمية الحقيقية لشعوبنا في منطقة الشرق الأوسط. لنعمل جميعاً للدفع
بالشراكة العلمية بيننا إلى مستويات جديدة لخلق جناح جديد للتفاعل العلمي الحقيقي بيننا.

ATATÜRK'ÜN ORTADOĞU POLİTİKASI

(Sadabat Paktı Merkezli)

Abdulkadir YUVALI*

Ortadoğu, insanlık tarihinde önemli bir yeri bulunan, “eski dünya” olarak da tanımlanan Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesiştiği bir bölgedir. Dar manada ise, Asya’nın güneybatısında yer alan bölgeye verilen isimdir. Bu bölge ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalarda bölgenin kesin sınırları çizilmediği gibi, “Ön Asya”, “Güneybatı Asya”, “Yakın Doğu”, “Batı Asya” gibi isimler de kullanılmıştır. Jeopolitik bilimine göre dünyanın merkez bölgesini oluşturan Ortadoğu, Kafkaslar, Anadolu ve Balkanlar’da kurulmuş olan siyasî teşekkülleri her zaman yakından ilgilendirmiş, söz konusu bölgeler için bir giriş kapısı konumunda olmuş, bu özelliği ile de tarihin her döneminde adeta bir çekim merkezi olmuştur. Ortadoğu bölgesi, tarihî süreç içerisinde ya kendi içinden çıkan büyük bir siyasî gücün veya bölgeye komşu yörelerden gelen emperyal güçler tarafından yönetilmiştir.

Nitekim günümüzde Ortadoğu’ya egemen olan güçler de dışarıdan gelmişlerdir. Misal Yahudiler, bölgeye dışarıdan gelmişler, önce küçük devletlerini kurmuşlar, takiben kendilerini çevreleyen etraf bölgeleri ele geçirmek için yine dışarıdaki güç merkezlerinin desteğiyle Büyük İsrail projesini uygulamaya başlamışlardır. Ortadoğu’da yeni kurulan bu devletin bütün bölgeye hakim olabilmesi için komşu devletlerin parçalanması, küçültülmesi ve zamanla yok edilmesi yönünde stratejiler bir bir uygulamaya konulmaktadır.

İnsanlık tarihinde medeniyetler ve semavî dinler yönüyle de dünya trafiğinin en yoğun olduğu bölgelerden birisi Ortadoğu olmuştur. Türk-İslâm tarihi yönüyle de Emevi, Abbasi, Eyyubi, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı tarihi bakımından da Ortadoğu hemen her zaman jeopolitik konumunu devam ettirmiş yani yerine göre Kafkasya, Asya ve Avrupa için giriş kapısı olarak kullanılmıştır. Nitekim, Avrupa’nın denizlere egemen olmasıyla birlikte bir dönem için Ortadoğu ikinci plana düşmüş ise de 19. yüzyılda bölge yeniden önem kazanmış, Osmanlı Devleti’nin dağılmasıyla iki dünya savaşı arasında Avrupa ülkeleri Ortadoğu hakimiyeti için mücadele etmişlerdir. Bölge jeopolitik konumu yanında günümüzde dünya enerji merkezi olmasından dolayı da sömürgeci ülkelerin değişmeyen hedefi hâline gelmiştir. Ortadoğu’da ABD’nin yeni projeler (BOD ve GOD) üretmesinin

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

temelinde yatan ana sebep İngiliz ve Fransız planlarının günümüzde ABD tarafından uygulamaya konulması ile Ortadoğu'da bitmeyen savaş günümüzde de sürmektedir.

Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra bölgede meydana gelen otorite boşluğu tam olarak doldurulamadığından dolayı Ortadoğu'da yaklaşık 100 yıldan beri özlenen ve beklenen barış ortamı gerçekleşmemiştir. Türk tarihi bakımından ise yaklaşık 1000 yıldan beri Ortadoğu'da Türk varlığı söz konusu olmuştur. Nitekim dağılan Osmanlı Devleti'nin Anadolu merkezli toprağı üzerinde kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Ortadoğu politikası yeni Türk Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından belirlenmiştir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti genelde Osmanlı'nın hakim olduğu coğrafyalar veya yakın bölgelerde kurulmuş olan siyasî teşekküllerle birlikte güvenlik arayışlarının da Ortadoğu politikasını doğrudan ilgilendirdiği tarihî bir gerçektir. Batılı sömürgeci devletlere karşı bağımsızlık savaşı vermiş olan yeni Türk Devleti, söz konusu sömürgeci devletlere güvenmiyordu. İki dünya savaşının sorumlusu sömürgeci güçlerin yine aynı emellerle Ortadoğu'ya gelme ihtimaline karşı Türkiye'nin daveti üzerine bölge ülkeleri Türkiye ile birlikte yeni bir arayış içerisinde olmuşlardır. Zira bölge ülkeleri Birinci Dünya Savaşı'nın zor ve sıkıntılı günlerini bir daha yaşamak istemiyorlardı. Çünkü savaştan sonra İngiltere ve Fransa'nın hatta İtalya'nın bölgede yeniden hegemonya aramaları Ortadoğu ülkelerini birbirine yaklaştırmada etkili olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de yeni kazanmış olduğu bağımsızlık ve güvenliği de korumak için bölge ülkeleriyle dayanışma ve ittifak hâlinde olmaya öncelik vermiştir.

Atatürk'ün dış politikasını “tam bağımsızlık, millet egemenliği ve çağdaşlaşma” temeli üzerine kurmuştur. Atatürk, başka devletlerin iç işlerine karışmamaya, onları da Türkiye'nin iç işlerine hiçbir şekilde karıştırmamayı ilke edinmiştir. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde yaşamış olduğu “borçlandırma, fakirleştirme, etnik ve dinî ayrıştırma ve parçalama” evrelerini yeni Türk Devleti'nin de yaşamaması için gerekli önlemler Atatürk döneminde alınmıştır.

Atatürk dönemi dış politikasının temel nitelikleri arasında, gerçekçiliği, amaç ve hedef tesbiti, sorunlara öncelik sırasına göre çözüm üretme, diyaloga açık olma, güvenilirlik, dünü, bugünü ve yarını kavrama, kendi gücüne güvenme ve gerekiyorsa ittifaklara girme (1932'de Milletler Cemiyeti'ne girme, 1934'te Balkan Pakı, 1937'de Sadabat Pakı) maceradan uzak olma esaslarını ihtiva etmektedir. Dış politikada “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesi barışa verdiği önemin ifadesidir. Ancak O'nun barışçılığı pasif,

hareketsiz olmayıp, ülke, bölge ve dünya barışı için akılcı, gerçekçi ve tedbirli olmayı gerektiriyordu. Zira O'nun dış politikasında sadece Türk halkına değil, dünyanın ezilen, hakları sömürülen bütün mazlum milletlerin bağımsızlığa giden yolunda barış ile sonuçlanmasına yönelik olmuştur.

Büyük Atatürk'ün dış politikasına Sadabat Paketi merkezli olarak bakacak olursak bakacak olursak; bir yönüyle yeni Türk Devleti'nin doğu ve güneydoğu yöresine yönelik sömürgeci politikaları zararsız hâle getirme, diğer yönüyle de Ortadoğu'nun yeni oluşumu üzerinde sömürgeci ülkelerin etkisini azaltma, onların kendi kaderlerini kendilerinin tayin edebilmesi için fırsat verilmesi, diğer bir yönüyle de günümüzde Türk dünyası olarak tanımlanmakta olan dil, tarih, din ve ortak değerleri paylaşmakta olduğumuz büyük dünyaya açılan yolun emniyet altına alınması yönünde üç merkezli olduğunu ifade edebiliriz.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin almış olduğu ve Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Anadolu merkezli başlatılmış olan Millî Mücadele'nin temel ilkesi ve hedefi olan Misâk-ı Millî kararlarının Lozan Antlaşması ile sömürgeci devletlere kabul ettirilmesinden başlayarak günümüze ve geleceğe taşınmak istenilen doğu ve güneydoğu ağırlıklı sorunlar aslında başta İngilizler olmak üzere Batılı ülkelerin uğramış oldukları yenilgiden sonra hiç affetmedikleri Mustafa Kemal ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı yürüttükleri siyasetin bir parçası olmuş ve olmaya devam etmektedir. Nitekim Lozan'da daha sonra görüşülmek üzere kaydıyla askıda bırakılmış olan Musul meselesinin görüşülmesi öncesinde bölgede çıkartılan aşiret ayaklanmaları konusunda, Musul meselesini araştıran komisyon üyelerine "Türkler kendi topraklarında bile huzuru sağlayamadığını", dolayısıyla sınırları ötesindeki Musul üzerindeki iddialarının sağlam temele dayanmadığı yönünde kanaat uyandırılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol 20 Şubat 1922 tarihli raporunda; "Mezopotamya'nın ünlü petrol yatakları nedeniyle İngiltere'nin sessiz kalamayacağını belki savaş Türkler lehine de bitebilir. Türkler yetenekli komutanları vasıtasıyla bölgesel sorunları da çözebilirler, ama İngilizler Anadolu'daki aşiretler tarikatlarla meşgul olduğu sürece Mustafa Kemal'in Musul'a el koyamayacağını ifade etmektedir. Batılı ülkelerin Anadolu'daki aşiretleri araç olarak kullanma politikalarını Musul'un Türkiye'den kopartılmasından sonra ve günümüzde de sürdürmektedir. İngilizler daha o günlerde 300 km'lik bir petrol boru hattıyla günlük 1 milyon ton petrolü Basra Körfezi'ne akıtıyorlardı. Bu yüzden Türkiye'de güçlü bir ulusal devlet istemiyorlar, Suriye, Irak ve Lübnan'da gelişen Arap milliyetçiliğini de önlemek istiyorlardı. Ortadoğu'daki

çıkarlarının devamını bölgenin aşiret ve tarikat yapıları içinde yöre halkını kontrol altında tutmak istiyorlardı. Aynı politikanın Anadolu için dün ve günümüzde sömürgeci güçler nazarında değişmez olduğu da tarihî bir gerçektir. Batılı ülkelerin tahrik, teşvik ve desteğiyle (1919-1930) yıllarında Anadolu'da çıkartılmış olan aşiret ve tarikat merkezli ayaklanmaları sıralayacak olursak;

Ali Batı (1919), Koçgiri (1921), Nasturi (1924), Şeyh Sait (1925), Sason (1925), Ağrı (1926-1930), Koçuşığı (1926), Zeylan (1930), Dersim (1937), Biçar (1927), Tendürek (1929), Savur (1930), Batılı ülkelerin Lozan'da alamadıklarını zamana yaymak suretiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yumuşak böğrüne nasıl, hangi yoldan ve hangi vasıtalarla vuruş yaptığı açıkça ortadadır. Bu isyanların yakın ve uzağında bulunmuş olan birçok kişi özellikle 1950 sonrası Seyyid, Şerif ve Şeyh kimliği ile Anadolu'nun diğer bölgelerine yayılmış, sözde halkı dinî aydınlatırken ortak paydalarının da Atatürk, "Türklükle ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yoğunlaşmaktadır. Atatürk'ten sonra bu tehdit ve tehlikeleri siyasal iktidarlar oy kaygısıyla görememişlerdir. Oysaki Osmanlı Devlet yönetiminde seyyid ve seyyid olduğunu iddia edenler Nakiplik kurumu aracılığıyla ülkenin ve İslam'ın yarına çözülmüştür. Cumhuriyet döneminde yeterli eğitim ve bilgilendirme götürülemediği veya bu manada eksikliği olan bazı çevrelerin Atatürk, Cumhuriyet, Türk ve Devlet'e yönelik olumsuz propagandalarını da burada zikretmek istiyorum. Günümüzde aynı görevi AB ve ABD'nin üstlenmiş olduğunu tarih yazacaktır. Ancak Atatürk'ün dış politikasından uzaklaşmayı marifet sayan çevreler anlamamada veya anlayıp da meseleyi başkaca yorumladıklarını da burada ifade etmek istiyorum. Çünkü içerisinde yaşadığımız yüzyılda "özgürlük, barış ve insan hakları"nın havarisi sözde demokratik ülkeler (AB, ABD) ekonomik çıkarları ve özellikle petrol söz konusu olduğunda (Irak ve Lübnan'da olduğu gibi) bu kavramlara kan bulaştırabiliyorlar.

Büyük Atatürk'ün 9 Şubat 1934 tarihinde Batılı sömürgeci ülkeleri 20. yüzyılın başlarına kadar bir Osmanlı coğrafyası olan Balkanların dışında tutmak ve Balkanlar'daki topraklarından dolayı Balkan ülkesi konumunda bulunan Türkiye, Balkan Birliği ile bölgede barışa giden yolda ilk adımı atmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde atılmış olan bu adım, Atatürk'ün dış politikadaki isabetliliğini göstermiştir. Takip eden yüzyılda Yugoslavya'nın parçalanmasının da bu sömürü halkasının parçası olduğu âşikardır.

Atatürk 8 Temmuz 1937 tarihinde de Sadabat Paketi ile Ortadoğu bölgesindeki ülkeleri de Batının emperyalist ülkelerine karşı bir araya getirmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere, Fransa ve

İtalya'nın Ortadoğu'da kendilerine bağımlı bölgeler oluşturma girişimlerine karşı Atatürk'ün öncülüğünde 8 Temmuz 1937 Tahran'da İran Şahı'nın "Sâd-Abad" adlı yazlık sarayının bahçesinde hazırlanmış olan özel bir çadırda dört ülkenin dışişleri bakanlarınca imzalanmıştır. Antlaşma metninin İran'da imzalanmış olması ve Atatürk'ün İran'a ve Kaçar Ahmed Şah'a ve dolayısıyla da Sadabat Paktı'na bakışının bir ifadesi olmalıdır.

Fikrî ve fiilî bakımdan Atatürk'ün uzağı gören politikasının ürünü olan bu antlaşma emperyalist batılı ülkelerin Ortadoğu'ya yönelik stratejilerine karşı Ortadoğu ülkelerini bir araya getirme yönünde gerçekleştirilmiş olan bölgesel dostluk ve dayanışmayı esas almaktadır.

Atatürk'ün Sadabat Paktı'nın imzalanmasından hemen sonra TBMM'de 27 Temmuz 1937'de yapmış olduğu konuşma metni incelendiği zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu politikası açıkça ifade edilmektedir:

"Filistin'e el sürülemez. Kemal Paşa Avrupa'ya ihtar ediyor. Türkler mukaddes topraklarda yabancı hakimiyetine tahammül etmeyecektir."

"Araplar'ın Avrupa siyasetine nüfuz edemeyip bu sözde istiklâl kelimesine inandıkları ve bu uğurda Arap memleketlerini Avrupa emperyalizmine esir kıldıkları çok şayaniteessüftür.

Araplar'ın arasında mevcut olan karışıklığı ve hoşnutsuzluğu kimse bizim kadar bilemez. Biz vakıa birkaç sene Araplar'dan uzak kaldık. Fakat şimdi kendimize kâfi derecede güvenip ve kudretimizi bildiğimiz için İslâmiyet'in mukaddes yerlerini Museviler'in ve Hristiyanlar'ın nüfuzunun altına girmesine mâni olacağız. Binaenaleyh şunu söylemek istiyoruz ki buraların Avrupa emperyalizminin oyun sahası olmasına müsaade etmeyeceğiz. Biz şimdiye kadar dinsiz ve İslâmiyet'e lâkayt olmakla ittiham edildik. Fakat bu ittihamlara rağmen Peygamber'in son arzusunu yani, mukaddes toprakların daima İslâm hakimiyetinde kalmasını temin için hemen bugün kanımızı dökmeye hazırız. Cedlerimizin Selahaddin'in idaresi altında, uğrunda Hristiyanlar'la mücadele ettikleri topraklarda yabancı hakimiyet ve nüfuzunun tahtında bulunmasına müsaade etmeyeceğimiz beyan edecek kadar bugün, Allah'ın inayetiyle kuvvetliyiz. Avrupa bu mukaddes yerlere temellük etmek için yapacağı ilk adımda bütün İslâm âleminin ayaklanıp icraata geçeceğine şüphemiz yoktur."

Günümüzde sömürgeci ülkelerin Ortadoğu'da uygulamış oldukları politikalar, çıkarları uğruna akıtmış oldukları kan, reva görmüş oldukları işkence, tecavüz ve insanlığın ortak değerlerinin yok edilmesinin temelinde

yatan gerçeği daha o gün görebilen Atatürk'ün almış olduğu bölgesel önlemler insanlık tarihinin sayfalarındaki şerefli yerini almıştır.

Atatürk'ün dış politikasında açık olarak yer almamış olsa bile Sadabat Paketi ile Türkiye'nin günümüzde Türk dünyası olarak tanımlanmakta olan "Uluğ Türkistan" a giden yolun açılması ve emniyeti bakımından önem arz etmektedir. Zira Türkiye Cumhuriyeti Devleti dil, din, tarih yani ortak kültürü paylaşmakta olduğu günümüzde Türk Cumhuriyetleriyle ulaşım konusunda ciddi bir sorun yaşamaktadır. Oysa ki İran ve Afganistan yoluyla Türkiye'nin Türk dünyasına açılan emniyetli bir kapı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Ortadoğu İslâm coğrafyası yanında Türk coğrafyasında da etkili olmasını sağlayabilirdi. Nitekim daha Sadabat Paketi'nin imzalanmasından dört yıl önce Cumhuriyet'in 10. yılı kutlamalarında yani 1933 yılında Büyük Atatürk'ün o dönemde "Dış Türkler" olarak tanımlanan Türk dünyası ile ilgili söylemiş olduğu sözler Türk dünyasına bakışını ifade etmektedir:

"Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lâzımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli..."

Tarihî devirlerden beri Türk tarihinin cereyan etmiş olduğu, Türkler'in İslâm'la şereflenmesiyle ortak değerlerin ve birlikteliğin taçlanmış olduğu Ortadoğu, Türk tarihinin kopmaz bir parçasıdır. Bir başka ifade ile bizim ortak değerleri paylaştığımız, birlikte yaşadığımız, Hristiyan Batı dünyasına karşı birlikte savunduğumuz jeopolitik bakımından birlikte olmaya mecbur olduğumuz bir coğrafyadır. Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı gibi üç dünya devletinin dönemlerinde altın çağlarını yaşamış bilim, sanat, düşünce ve siyasî güç merkezi olarak insanlık tarihinin altın sayfasındaki yerini almıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin dünya ve bölge üzerindeki etkisinin zayıflaması ve dağılmasından sonra Batılı emperyalist güçlerin siyasî, ekonomik ve şimdi de enerji bakımından çıkar alanı hâline getirilmiştir. Bu yeni süreçte bölge aynı zamanda Hristiyan-Musevi ortaklığı ile kurdurulmuş olan siyonist

bir devletin yani İsrail'in aracılığı ile uygulanmakta olan Ortadoğu politikası sonucu bölge tarihinin altın devirleri yerine sömürge alanı olarak önce İngiltere, Fransa ve İtalya'nın çıkarlarına göre aşiret ve cemaat merkezli yapılandırılmış, şimdi de ABD merkezli Büyük Ortadoğu Projesi adı altında yine aynı zihniyeti temsil etmekte olan çevrelerin emperyal emellerine terk edilmiştir. Ortadoğu'da akan kan, dökülen gözyaşı, uğranmış olan tecavüzler, binlerce yıldan beri insanlığın ortak malı olan bir medeniyetin eserleri, geliştirilmiş silahlarla yok edilmektedir. Orada tarihin kaydetmiş olduğu en büyük katliamlar, hem de insanlığın gözü önünde işlenmektedir.

Türk tarihinin ortak din, kültür ve değerlerinin temsilcisi konumundaki Ortadoğu'nun sorunları Atatürkçü bir dış politika ile yani bölge ülkelerin yeni Sadabat projeleri etrafında birleşme ve bütünleşmelerle çözülebilir. Okyanus ötesi güç merkezinin, batılı sömürgecileri de yanına almak suretiyle Ortadoğu'da gündeme getirmiş olduğu sözde çözüm yollarının temelinde dar manada Ortadoğu'da, geniş manada Türk-İslâm coğrafyasında tıpkı Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı gibi güç merkezlerinin oluşmaması için Ortadoğu'nun aşiret ve cemaat merkezli yeni bir yapılanma ile bir daha toparlanmayacak şekilde parçalara bölmektir. Üzücü olan ticaret adı altında kutsal yerlerin kurtarılması çağrısı yani haclı seferleri ve yeni sömürgecilik politikaları doğrultusunda bölgeye gelmiş olan okyanus ötesi güç merkezine batılı işbirlikçilerinden daha fazla yakın olmaya çalışan Ortadoğu ülkelerinin yöneticilerinin işgüzarlığıdır.

Bize göre Türkiye ve bölge ülkelerinin Atatürk'ün fikrî ve fiilî olarak öncüsü olduğu Sadabat Paktı'nın günümüz şartlarında yeniden hayata geçirilerek, bölgesel bir güç merkezi oluşturulmak suretiyle hem bölgede akan kan durdurulabilir ve hem de dünya barışına katkı sağlanmış olur. Zira dünyamız iki kutuplu güç merkezli olduğu dönemde Ortadoğu bugünden daha mutlu ve güvenli olmuştur.

KAYNAKLAR**Tektik Eserler**

- Ahmet Yesevi Üniversitesi Tanıtım broşürü, Ankara 2000.
- Akarslan, Mediha; Millî Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası, Bursa 1990.
- Atatürk; Nutuk, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara 2000.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.I-II, İstanbul 2005.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Ankara 1954.
- Bozdağ, İsmet; Atatürk'ün Avrasya Devleti, İstanbul 1999.
- Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara 1997.
- İlhan, Suat; Jeopolitik Duyarlılık, Ankara 1989.
- İnan Kamuran, Dış Politika, İstanbul 1994.
- Kürkçüoğlu, Ömer; Türk-İngiliz İlişkileri, Ankara 1976.
- Özgiray, Ahmet; Atatürk'ün Dış politikası, İzmir, 1999.
- Sonyel, Salahi; İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Atatürk, Uluslar arası II. Atatürk Sempozyumu, Bildiriler, C.I, Ankara 1991, s.342-362.
- _____ ; Türk Kuruluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara 1991.

Arşiv Belgesi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No: 438A25, Fon: 30.10. Yer No: 266.793.25.

İSLAM ÜLKELERİ EKONOMİLERİ

Ahmet TABAKOĞLU*

Giriş

Günümüz dünya sistemi içerisinde müslümanların etken değil edilgen olmalarıyla, İslâm ülkelerinin ekonomik ilişkilerinin geriliği ve dünyanın gelir dağılımı en bozuk ülkeleri olmaları öncelikle ahlâkî bir problem gibi görünmektedir.

Oysa geçmişte İslam ülkeleri ekonomik işbirliğinin en üst seviyesi olan ortak pazarları VII. ve XIX. Yüzyıllar arasındaki çeşitli dönemlerde gerçekleştirmişlerdi:

VII ve XI. yüzyıllar arasında Moğol istilası dönemine kadar Atlas okyanusundan Çin sınırlarına, Hint okyanusundan Hazar denizinin kuzeyine kadar uzanan bölgelerde bir İslâm ortak pazarı oluşturulmuştu. Uzakdoğu-Avrupa ticareti müslümanların denetimi altına girmişti. Rusya’da, İskandinavya’da, İngiltere’de ve İrlanda’da yapılan kazılarda bulunan İslâm paraları, ulaşım imkanlarının kısıtlılığına rağmen, İslâm ekonomisinin hakimiyetinin ne kadar geniş sahalara yayıldığını gösterir.

Orta Asya’dan İspanya’ya kadar uzanan İslâm fetihleri, eski dünyanın iktisadî önemi haiz bölgelerini İslâm toprakları haline getirmişti. Yeraltı ve yerüstü sulama kanalları ile donatılmış Türkistan, verimli topraklarıyla Mezopotamya ve Mısır, buğday ve zeytinyağı deposu Kuzey Afrika, ileri maden teknolojisine sahip Kafkasya ve Avrupa’nın Batı’daki kapısı İspanya İslâm hakimiyeti altındaydı. Bu bölgelerde el sanatları ve küçük sanayi oldukça gelişmişti. Yine dünyanın başlıca altın madenlerine ulaşan yollarla ipek ve baharat yolları gibi belli başlı ticaret yolları müslümanların elindeydi.

Büyük limanlar ve tersaneler, yetişkin denizciler ticari genişlemenin ön şartlarıdır. Basra körfezi ve Kızıldeniz ulaşımı, Suriye-Mısır limanları, İspanya’daki Vadiyu’l-kebir (Guadalkivir) nehri ile bağlantılı Cebelitarık ve Sicilya boğaz ve limanları, kısaca bütün Akdeniz müslümanların elindeydi.

Avrupa-Ortadoğu-Orta Asya arasındaki ve Kuzey Afrika’daki ulaşım organizasyonları ile kervan yollarındaki büyük şehirleri müslümanlar yönetiyorlardı. Soyları Fenikelilere kadar uzanan ve dış ticarete

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi-İSTANBUL

uzmanlaşmış kadrolarla Babillilere kadar uzanan para ve kredi işlemlerinde ustalaşmış kadrolar da müslüman olmuşlardı. Bu ortamda Akdeniz ile Hint okyanusunun adeta birleştirildiğini görüyoruz.

Osmanlılar, Batı'da adım adım ilerleyerek birkaç yüzyıl sonra İslâm hakimiyetini tekrar sağlamışlardır. XV. yüzyıl başlarındaki Timur buhranı ve büyük veba salgını İstanbul'un fethini bu yüzyılın ortalarına kadar geciktirmiştir. Fatih Sultan Mehmed Anadolu'da birliği sağladıktan sonra, Osmanlı devleti büyüme dönemine girmiştir.

Bu dönemde Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiştir. VII. ve XI. yüzyıllar arasında müslümanların hakimiyeti altında olan Akdeniz, Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman zamanlarında, XVI. yüzyılda tekrar bu özelliği kazanmıştı.

Osmanlı toprakları Doğu ve Batı ekonomilerini birbirine bağlayan İpek ve Baharat yollarının üzerinde bulunuyordu. Osmanlılar, XVI. yüzyılın ortalarında Akdeniz'in en büyük donanmasına sahip olunca, hem iç hem de dış ticarete önemli bir güvenlik bölgesi oluşturmuşlar, Osmanlı barışını (Pax Ottomana) kurmuşlardır. Zaten Dünyadaki Osmanlı-Safevî-Babürlü hakimiyetleri XVI. Yüzyılın Türk yüzyılı olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Osmanlı ekonomisinin XVIII. yüzyıl ortalarına kadar süren klasik dönemi, kapitalizmin gelişme dönemine tekabül etmektedir.

Osmanlıların Akdeniz ve Ortadoğu ticaretine hakim oluşları, Batılıları doğrudan Asya'ya ulaşma gayretleri içine itti. Okyanus ulaştırması ve ticareti XVII. yüzyılda önemini arttıracaktır. Osmanlılar, kendi ticari bölgelerinin önemini korumak için de kapitülasyonları bir silah olarak kullanmayı sürdürdüler.

Bugün elliye yakın İslâm ülkesinin yirmi civarındaki bir miktarı Osmanlı sınırları içindeydi. Bu ülkelerle iktisadî işbirliğinin bir ortak pazar çerçevesinde oluştuğunu biliyoruz. Anadolu ve Rumeli gibi Cezayir'den Irak'a ve Yemen'e kadar olan bölgelerde dışa da yönelik iktisadî ve ticari faaliyet vardı.

Osmanlı devleti, Afrika içlerinden Endonezya'ya kadar İslâm dünyasıyla ideolojik beraberliği devam ettirebilmişti. Fakat devletin dağılmasıyla bu birlik de ortadan kalkmıştır.

İslamın zaman zaman yükselen ekonomik üstünlüğünün en önemli sebebi İslam iktisadının ilkelerinin hayata geçirilmesidir. Bu temel ilkeler

şunlardır: İsraftan uzaklaşma, adil gelir bölüşümü ile servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, iktisadî istikrar. Bu esaslar aynı zamanda ahlâkî ilkelerdir. Kul hakkı kavramını önemseyen ve adalete dayanan bu sistemin dayanağı ahlâktır.

Modern anlamıyla bu alandaki tartışmaların yoğunlaşması, 1970'lerin başına rastlar. Siyaset ve kamu yönetiminde yozlaşma, uzun süre az gelişmiş ülkelere özgü bir hastalık gibi görülürken, 1970'lerde Batı ülkelerinde ortaya çıkan büyük yolsuzluklar, kamuoyunun dikkatlerinin etik sorunu üzerine yoğunlaşmasını sağlamış; kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır.

Günümüz kapitalizmi ahlâk açısından belli bir dengeye ulaşmıştır. Bu yüzden modern kapitalizm ahlâksızlığı akılsızlık olarak görür. Ahlâk ve erdem olmadan kalkınmanın gerçekleştirilemeyeceği ileri sürülür. Oysa modern kapitalizmin başlangıcını oluşturan merkantilizm ve sanayi devrimi dönemi, ırkların yokedilmeye çalışıldığı veya köleleştirildiği, kıtaların ıssızlaştırıldığı, uzun iş saatleri içinde kadın ve çocuk işçilerin düşük ücretlerle ve kötü çalışma şartları altında çalıştırıldıkları dönemlerdir. Modern kapitalizm zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayan işçi sınıfıyla birlikte doğmuştur. Modern kapitalizm adil olmayan ve giderek te adaletsizliği artan bir sistem oluşturmıştır.

İSLAM ÜLKELERİNİN EKONOMİK GÜÇLERİ

I. Coğrafya ve Beşeri Kaynaklar

Bugün “millî devlet” olarak İslâm Konferansı Teşkilatı'na üye 57 ülke vardır. Ayrıca 4 gözlemci üyesi bulunmaktadır. Birleşmiş Milletlerden sonra en fazla üyeye sahip teşkilattır.

Bunlar genellikle Asya ve Afrika'da konumlanmışlardır. Müslümanların yaşadıkları coğrafya dünya coğrafyasının dörtte biri olan 30 milyon km²'yi bulmaktadır. Bu topraklarda 1.2 milyar civarında bir nüfusun oluşturduğu 60'a yakın devlet ve 80 dolayında müslüman topluluğu bulunmaktadır.

Müslüman nüfusun yaklaşık %80'lik bir bölümü, Endonezya, Bangladeş, Nijerya, Pakistan, Türkiye, Mısır, İran, Cezayir, Sudan ve Fas'ı içine alan 10 ülkede yaşamaktadır. Ayrıca Çin, Hindistan, Almanya, Fransa gibi ülkelerde yaşayan müslümanların sayısını da 150 milyon civarında tahmin edebiliriz. Müslümanlar dünya nüfusunun yaklaşık %22'sini oluşturmaktadır. Müslümanların yaşadıkları topraklar üzerindeki nüfus yoğunluklarının düşük olduğunu söyleyebiliriz. Hollanda'nın nüfus

yoğunluğuna yani km. kareye düşen nüfus miktarına kıyaslarsak bu toprakların 14 milyarlık nüfus kitlesini barındırabileceğini ileri sürebiliriz.¹

İslâm Konferansı Teşkilatına üye olan İslâm ülkeleri şunlardır: Afganistan, Bahreyn, Bengladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri, Buruney, Burkina Faso, (Yukarı Volta), Cezayir, Cibuti, Çad, Endonezya, Fas, Filistin, Gabon, Gambia, Gine, Gine Bissau, Güney Yemen, Irak, İran, Kamerun, Katar, Komor Adaları, Kuzey Yemen, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldiv Adaları, Malezya, Mali, Moritanya, Mısır, Nijer, Nijerya, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Türkiye, Uganda, Umman, Ürdün.

Görüldüğü bu ülkelerin çoğu sömürge yönetimleri altında kalmış veya bugünkü sınırlarının belirlenmesinde sömürgecilerin söz sahibi olduğu ülkelerdir. Bu ilişkiler çeşitli şekillerde bugün de sürmektedir. Yine bu tabloya henüz girmemiş olan özellikle Çin ve Hindistan'ın yönetimleri altındaki bölgeleri ve Avrupa ile Amerika Hindistan müslümanlarını da hatırlatmak gerekiyor.

Günümüzde yüzölçümü olarak en küçük İslam ülkesi 300 km. kare ile Maldiv adaları, en geniş İslâm ülkeleri ise 2.700 bin km. kare ile Kazakistan ve 2.506 bin km. kare ile Sudan'dır. Yine Maldivler 170.000 kişilik bir nüfusla en az nüfusa sahip İslâm ülkesidir. 1984 rakamlarına göre en kalabalık İslâm ülkeleri 159.890.000 kişi ile Endonezya ve 96.730.000 kişi ile Bengladeş'tir. 1873-83 arasındaki nüfus artış oranı Gabon'da %1.2 iken Birleşik Arap Emirliklerinde %11.3'e yükselmektedir. Nüfus yoğunluğu bakımından Libya ve Moritanya'da km. kareye 2 kişi düşerken Bahreyn'de 645, Bangladeş'te 672 kişi düşmektedir. Ortalama ömür Afganistan ve Gambia'da 36 yaş iken bu rakam Katar'da 72'ye yükselmektedir.²

II. Üretim İmkânları

İslâm ülkeleri umumî olarak zirai karakterli olan veya hammadde üreticisi vasfını taşıyan ülkelerdir. İslâm ülkelerinin enerji ve sanayi hammaddeleri üretiminde önemli olduklarını söyleyebiliriz. İslam ülkelerinin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olduğu görülür. Bu

¹ M. Şakir, 1984, s. 30; "Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (AT, NAFTA, PASİFİK) Ve Türkiye [AT, EFTA, KEİ, Türk Cumhuriyetleri", *EKİT (ECO)*, *İslam Ülkeleri*] İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu, *İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu*, Kitap 6, Şubat 1995.

² IDB, *Tenth annual report, 1405 (1984-5)*, Jeddah, s. 220.

ülkelerin sahip oldukları kaynakların dünya üretimi içindeki payını şöyle sıralayabiliriz:

- Dünya petrol üretiminin %65'i,
- Dünya doğal kauçuk üretiminin %70'i,
- Dünyada bilinen uranyum yataklarının %39'u,
- Dünya kalay üretiminin %52'si,
- Dünya jütünün %40'ı,
- Dünya hurmasının %93'ü,
- Dünya hindistan cevizinin %33'ü,
- Dünya buğdayının %15'i,
- Dünya pirincinin %17'si,
- Dünya baharat üretiminin %39'u,
- Dünya şeker pancarı ve şeker kamışı üretiminin %31'i,
- Dünya tütün üretiminin %20'si,
- Dünya boksit üretiminin %14'ü,
- Dünya doğal gaz üretiminin %51'i,
- Dünya fosfat üretiminin % 41'i İslam ülkelerindedir.

Burada sayılan ürünler dünya ticaretinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Bunlar, İslam ülkelerinde üretilmekte ve başka ülkelere satılmaktadır. Ancak, İslam ülkelerinde toprakların büyük bir bölümü işlenememekte, madenlerin önemli bir kısmı çıkarılamamaktadır.³

İslâm ülkelerinin sınai potansiyelleri ümit verici olmakla birlikte bugüne kadar gerçekleştirilenler Batı'ya göre geridir. Mesela takım tezgahları sanayii İran, Pakistan, Türkiye ve Cezayir gibi birkaç ülkenin çabalarına rağmen henüz Hindistan seviyesine bile ulaşamamıştır. Ağır buhar kazanları araçları sadece, İran, Mısır ve Pakistan'da üretilmektedir. Genel sanayi araçları (haddehane ve merdane gibi) Cezayir ve Mısır, şeker, un, çimento fabrikalarının makinelerinin üretiminde Türkiye, Pakistan ve İran imkanlara sahiptir. Motor, jeneratör, transformatör gibi yüksek güçteki elektrik aletleri sadece İran, Pakistan ve Türkiye'de, bazı modern kontrol ve ayarlama

³ İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu

aletleri Türkiye’de üretilmektedir. Mühendislik hizmetleri Türkiye, Mısır, İran, Pakistan ve Cezayir’de gelişmiştir.⁴ Burada Türkiye dokuma sanayiinin Batı pazarlarında çok yüksek rekabet gücüne eriştiğini belirtebiliriz.

İslâm ülkeleri “kalkınmakta”, veya “gelişmekte” olan ülkelerdir. Bu konumlarına rağmen herhangi bir sanayi dalında henüz dünya ölçüsünde bir öneme sahip değillerdir. Sadece gıda, dokuma gibi birkaç dalda. Türkiye, Pakistan, Mısır gibi İslâm ülkelerinin nisbî önemleri olduğunu görüyoruz. İslâm ülkeleri genellikle Batı’dan yatırım malı ve dayanıklı tüketim malı ithalatçısı vasıflarını sürdürmektedirler. Adı geçen ülkeler ‘savunma sanayii’ gibi temel sanayilerde Batı’ya bağımlıdır. Yine büyük ölçüde teknoloji üretmemekte, ithal etmektedirler.

Bu durum teknolojik gerilikten kaynaklanmaktadır. İslâm ülkeleri hemen hemen bütün gelişmiş teknolojileri Batı’dan ithal etmektedirler. Batı ülkelerinin ihracat gelirlerinin %15’inden fazlası bu gelirden oluşmuştur. İslâm ülkelerinin araştırma imkanlarının, “bilimsel ve teknolojik” tabanlarının zayıf olması “teknoloji transferi” anlaşmalarının büyük kayıplara yol açmasına sebep olmaktadır. Gerçekten Batı ile İslam ülkeleri arasında “bilimsel” yapı açısından büyük farklar vardır. Mesela nüfus başına düşen bilim adamı ve mühendis olarak sadece Mısır ve Katar Batı’ya yaklaşmıştır. Ancak yine nüfus başına düşen araştırma olarak Batı binde 1.3–3.8 rakamlarına sahipken İslâm ülkeleri arasındaki en iyi oranlar binde olarak Mısır (0.3), Kuveyt (0.25), Türkiye (0.23) ve Sudan (0.22) tarafından tutturulmuştur.⁵ Yine İslâm ülkeleri yetişmiş elemanlarına kendileri istihdam imkanı sağlamaktan uzaktırlar. Bu yüzden bu ülkelerin büyük maliyetlerle yetiştirdikleri elemanlar “beyin göçü” ile yöneldikleri Batı’nın işine yaramaktadırlar.

Milletlerarası verilere dayanarak yapılan hesaplamalara göre, dünya petrol rezervlerinin %64.51’i 8 Körfez ülkesinde bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, İran, Katar, Umman ve Bahreyn’den oluşan Körfez ülkelerinin petrol rezervleri 1991 rakamlarıyla 622 milyar 26 milyon varil civarındadır. Dünyanın en büyük petrol kaynaklarını elinde bulunduran Suudi Arabistan, 257 milyar 504 milyon varillik petrol rezervi ile dünya petrol rezervlerinin %26.71’ine sahiptir. Suudi Arabistan’ı 100 milyar varillik petrol rezervi ile Irak izlemektedir.

⁴ Kureyşî, 1983, s. 114-115.

⁵ Kureyşî, 1983, s. 103-104.

Dünyada 5 milyar varilin üzerinde petrol rezervi olan 17 ülke vardır.
Bunlardan ilk 5'i Körfez ülkeleridir.

Görüldüğü gibi İslâm ülkeleri birbirlerini tamamlayıcı özelliklere sahiptirler.⁶

III. İktisadî İşbirliği İmkânları

İslâm ülkelerinin geniş çaplı bir iktisadî işbirliğini, bir İslam Ortak Pazarını, bir İslâm Para Fonu'nu gerçekleştirmeleri her şeyden önce kendi kimliklerini bulmalarına bağlıdır. Bu kimlik bunalımı onların hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle olan ilişkilerinde kopukluklar, boşluklar oluşturmuş, onları Batı'ya kültürel ve iktisadî yönlerden bağımlı kılmıştır.

Umumiyetle üç tür İslâm ülkesi ayırdedilebilir.

1. Sanayileri geri, gelir ve istihdam bakımından tarıma bağlı ülkeler (Yemen, Sudan gibi). Birinci grupta bulunan ülkelerin ihracatında tarım ürünleri ilk sırayı almaktadır. Ayrıca, bu gruptaki ülkelerde kişi başına düşen milli gelir bin doların altındadır. Afganistan, Bangladeş, Burkina Faso, Cibuti, Gambia, Maldivler, Nijer, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Yemen, Sudan ve Uganda bu grupta bulunan ülkeler arasında yer almaktadır.

2. İkinci grup nüfus yoğunluğu fazla, sanayileri nisbeten gelişmiş ve bu sektörün payı tarıma nazaran giderek yükselen ülkeler (Türkiye, İran, Mısır, Pakistan gibi). Bu ülkeler zengin petrol kaynaklarına sahip olmamakla beraber, birinci ve ikinci gruptaki ülkelere göre daha fazla sanayileşmişlerdir. Ekonomik faaliyet sahaları, dünyadaki yeni gelişmelere paralel olarak, tarımdan sanayie ve hizmetler kesimine kaymakta, böylece üretimde yeknesaklık yerini giderek çeşitliliğe terk etmektedir. Türkiye'den başka Malezya, İran, Mısır, Pakistan, Suriye, Tunus ve Ürdün bu grup içinde gösterilebilir.

3. Üçüncü grup ise ekonomileri petrole dayalı körfez ülkeleridir. Bunlar, OPEC üyesi olarak bilinen petrol ihracatçısı ülkelerdir. Kişi başına düşen milli gelirleri oldukça yüksektir. OPEC üyesi İslam ülkeleri büyük petrol rezervlerine sahiptir. Bu grubun en önemli ihraç ürünleri petrole ilave olarak kakao, kauçuk ve kahve gibi hammaddelerdir.

İslam Konferansı Teşkilatı'na üye ülkelerin dünya ticaretinden aldıkları toplam pay %6 ile %8 arasında değişmektedir. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na üye 10 ülkenin dünya ihracatındaki payı 1990 yılında %1.2

⁶ E. Ertürk, 1987, s. 26.

iken, 1992 yılı sonunda %1.3'e yükselmiştir. Bu bölgenin dünya ithalatındaki payı ise, aynı dönemde %1.7'den %1'e düşmüştür. Bu ise, son yıllarda bölge ihracatının artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

İslâm ülkelerinin dış ticaret rakamlarını inceleyecek olursak şu sonuçlara ulaşırız: 1982 rakamlarına göre petrol ve hammadde ihracatı dışında, bazı İslâm ülkelerinin ihracatında dokuma ürünleri (Bangladeş %47, Fas %12, Pakistan %46, Tunus %15, Türkiye %20), makine ve ulaşım teçhizatı (Ürdün %17, Malezya %15) oranları nisbeten yüksektir. İthalat rakamlarına baktığımızda Mısır ve petrol ihracatçı ülkelerinin de aralarında bulunduğu yirmi kadar ülkenin büyük ölçüde gıda maddesi ithal ettiği, Türkiye'nin büyük bir petrol ithalatçısı olduğu, Senegal ve Nijerya gibi ülkelerin de hem petrol, hem de gıda maddeleri ithalatçısı olduğu görülecektir. Bunların çoğu, büyük ölçüde makine ve teçhizat ithal etmektedir. Yine üye ülkelerin toplam ticaretleri 1980'deki %15.1 oranından, 1984'de %10.3 oranına düşmüştür. Oysa sınıflaşmış ülkelerin aynı yılda, kendi aralarındaki ticaretlerinin oranı %70.1'e yükselmektedir.⁷

Bugün İslâm ülkelerinin toplam ithalatının %70'i başta yatırım malları ve dayanıklı tüketim malları olmak üzere mamul maddelerdir ve hemen hepsi sanayileşmiş ülkelere ithal edilmektedir. Görüldüğü gibi bu konuda atılması gereken birçok adım vardır. Zira İslam ülkeleri arasındaki ticaretin 1990 da ancak % 20 ye yükseleceği tahmin edilmekteydi. Oysa günümüzdeki (2006) oran %13 civarındadır.

Bu rakam, İslam ülkelerinin sahip olduğu iş potansiyelini yansıtmamaktadır. İslam ülkeleri, kendi aralarında pek çok alanda işbirliği yapma imkanına sahiptirler. Öncelikle inşaat, tekstil, gıda, otomotiv, haberleşme, turizm gibi sektörleri, başlıca işbirliği alanları olarak hedeflememiz mümkündür.

Ticaret açısından İslâm ülkeleri dört ana kategoride ele alınabilir:⁸ Birinci grupta ihracatlarının %40-80'i İslâm ülkelerine doğru olanlar vardır. Cibuti (%87), Somali (%58), Ürdün (%66), Yemen Arap Cumhuriyeti (%47), Sudan (%41), Bahreyn ve Türkiye (%40) gibi.

Türkiye, 370 milyar doları bulan gayri safi milli hasılasıyla, Doğu Avrupa ve Orta Doğu'nun en büyük, dünyanın ise 17. büyük ekonomisidir.

⁷ Zaim, "İsedak ikinci izleme komitesinin çalışmaları", *İlim ve Sanat*, S.11, Ocak-Şubat, 1987, s. 27-29.

⁸ IDB, *Tenth annual report*, s. 5-13.

Toplam dış ticaret hacmi, 190 milyar dolar olan Türkiye'nin, ihracatının yüzde 90'ı sanayi ürünüdür.

Türkiye'nin özellikle tekstil, otomotiv, makine, demir çelik ve gıda sektörlerinde, ciddi bir tecrübesi bulunmaktadır. Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin, toplam sanayi ihracatının yüzde 65'ini, tek başına gerçekleştirmektedir. 75 milyar dolarlık ihracatın, yüzde 65'i, Avrupa, ve ABD gibi en gelişmiş ve rekabetçi piyasalara yapılmaktadır. Bu durum, Türk ihraç ürünlerinin kalitesini ve Türk firmalarının rekabet gücünü ortaya koymaktadır.

İkinci grupta oran %20-40 arasındadır. Pakistan (%33), Yemen Demokratik Cumhuriyeti (%29), Kuveyt (%23), Bangladeş ve Irak (%20). Üçüncü grupta oran %10-20'ye düşmektedir. Suriye (%18), Afganistan (%17), Senegal (%15), Çad (% 14) ve Gambia (%13). Dördüncü grupta ihracatlarının oranı %10'a düşen S.Arabistan, Fas, Gine, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Tunus, Libya, Katar, Gine-Bissau, Malezya, Burkina Faso, Uganda, Kamerun, Mali, Gabon, Endonezya, Sierra Leone, Umman, Cezayir, Nijer ve Moritanya gibi ülkeler vardır.

İslam ülkelerinin son yıllarda yaptıkları ithalat ve ihracat miktarları karşılaştırıldığında iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır:

1. Petrol ihraç eden İslam ülkelerinin ihracatları ithalatlarına göre daha fazla olmasına rağmen, diğer İslam ülkelerinin ithalatları ihracatlarından daha fazladır. Bu nedenle ortaya çıkan dış ticaret açığı, uluslararası piyasalarda borçlanmalara sebep olmakta ve sanayileşme hamlelerini, özellikle uluslararası sermaye çevrelerinden ve dünya bankasından gelen müdahaleler sebebiyle, olumsuz yönde etkilemektedir.

2. Bütün İslam ülkeleri birlikte değerlendirildiğinde, petrol fiyatlarının tekrar düşüş gösterdiği 1986 yılından itibaren dış ticaret dengesinin bu ülkeler aleyhine geliştiği görülmektedir. İslam ülkelerindeki ihracat ve ithalat yapısının incelenmesi, şu sonuçları vermektedir:

İthal edilen ürünler, ihraç edilen ürünlere göre çok çeşitlidir. İktisadi faaliyetler, çok açık bir şekilde ihraç edilen ürünler üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Petrol ihraç eden OPEC üyesi ülkeler ile az gelişmiş İslam ülkelerinde birkaç ürünün bütün ihracatı yönlendirdiği görülmektedir. Örnek olarak, Pakistan'ın ihracatında pamuk ve pamuğa dayalı ürünler, Bangladeş'in ihracatında ham jüt ve jüt ürünleri ağırlıktadır. Aynı şekilde Sudan'ın en fazla ihraç ettiği ürünler, pamuk ve süpürge darısıdır. OPEC üyesi ülkelerde Endonezya ve Cezayir hariç, ihracatta ham petrol

ağırlıktadır. Malezya'nın ihracatına petrol ve petrol ürünleri yanında kauçuk ile orman ürünleri hakimdir. Malezya, önemli miktarda elektronik parçalar da ihraç etmektedir. Malezya'da olduğu gibi sanayileşme politikalarına ağırlık veren Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye ve Ürdün gibi İslam ülkelerinde ihracatın bileşimi sanayi ürünleri lehine değişmektedir.

İslam ülkelerinde madenler, yeraltı zenginlikleri ve tarım ürünleri ihracatın belkemiğidir. Bütün İslam ülkelerinin toplam ihracatının %80'ine yakın bir bölümü hammaddelerden oluşmaktadır.

Mamul veya yan mamul sanayi ürünleri, ithalata göre ihracatta biraz daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Sadece birkaç İslam ülkesi %20'nin üzerinde sanayi ürünü ihraç edebilmektedir. Türkiye, Bangladeş, Ürdün, Malezya, Fas, Pakistan, Sierra Leone ve Tunus'un ihracatında tekstil ürünleri önemli bir paya sahiptir. Diğer bazı ülkeler ise, re-eksport yoluyla sanayi ürünleri ihraç edebilmektedirler.

İslam ülkelerinin aralarındaki ticari ilişkilerin arttırılmasını engelleyen ve bütünleşmenin sağlanmasını geciktiren çeşitli problemler vardır. İslam ülkelerinde altyapı henüz tamamlanamamıştır. Ülkeler arasında ulaşım ciddi bir meseledir.

İslam ülkeleri arasında ulaşım, havayoluyla ve demiryolu ve karayolu ulaşımı son derece yetersizdir. Haberleşme de daha çok üçüncü ülkeler üzerinden yapılmaktadır. Ulaşım ve haberleşme olmadan iktisadî işbirliği olmaz. İslam ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesinin temel sebebi budur.⁹ Kaldı ki müslümanlar arasındaki haberleşmenin geliştirilmesini ve sağlıklı bir hale getirilmesini kimlik meselesine bağlı olan bir ön-şart olarak belirtebiliriz.

İslam Konferansı Teşkilatı'na üye ülkeler arasında, pazarlama kurum ve fonksiyonlarının, teşvik unsurlarının noksanlığı, araştırma ve finans kurumlarının yetersizliği, ticari ilişkilerin gelişmesini engelleyen başlıca faktörlerdir. Üye ülkelerdeki üretici satıcılar, fiyatları ve ticari rejimleri arasındaki bilgiler son derece sınırlı, reklam ve pazarlama faaliyetleri zayıftır. Ayrıca, üye ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi için, küçük ve büyük hacimde ihracatı finanse edecek finans kurumlarına ihtiyaç vardır.

Ayrıca, İslam ülkelerinin birbirlerine karşı uyguladıkları gümrük ve ticaret ile ilgili karışık mevzuat, dış ticaretin gelişmesini zorlaştırmaktadır. İslam ülkeleri arasındaki gümrük duvarlarını indirmek için öncelikli tarifeler sistemi projesi imzalanmış, fakat uygulamaya geçememiştir. Üstelik İslam

⁹ Zaim, 1993, 104.

Konferansı Teşkilatı'na üye ülkeler arasında hala vize uygulaması kaldırılamamıştır.¹⁰

Dünya nüfusunun %22'sini oluşturan İslam ülkelerinin, dünya GSMH'sinden aldığı pay, yüzde 5, dünya ticaretinden aldığı pay ise yalnızca yüzde 8'dir.

Bugün, yukarıdaki tesbitlere rağmen, varolan bazı imkanları değerlendirmek gerekiyor. Böylece İslâm ülkeleri ve Müslümanlar bütünleşme yolunda adımlar atabilirler. Burada uzun vadeli İslâm Ortak Pazarı gibi bütünleşmelerden önce bölgesel işbirliklerinin daha kolay gerçekleşebileceğini savunan düşüncelere yakın olduğumuzu belirtelim. Ortadoğu, Asya ve Afrika'da oluşturulacak ortak pazarlar böyle bir bütünleşmeye ilk adım olabilir. Geçmişteki Sadabad Paktı, RCD, günümüzdeki ECO gibi tecrübeleri iktisadî ve siyasî tecrübeleri yeniden değerlendirebiliriz. Ancak bilindiği gibi bu teşekküllerde Batı'nın belli ağırlıkları söz konusu idi. Mesela, Bağdat Paktı'nda İngiltere'nin, CENTO da ABD'nin ağırlıklarını hatırlatabiliriz. Bugün böyle müdahalelerden çok bazı İslâm ülkelerinin Batı çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri söz konusudur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Arap ülkeleri arasında oluşturulan Arap Ekonomik Birlik Konseyi, Körfez İşbirliği Konseyi ve Arap Ortak Pazarı gibi bütünleşmelerin başarılı olduklarını söyleyemeyiz. Mesela 1964'te kurulmuş olan Arap Ortak Pazarı bir gümrük birliği bile olamamıştır. Çünkü ortak bir dış tarife politikası uygulamadığı gibi ürünler üzerinden gümrük vergileri de kaldırılmamıştır. Diğerleri de tercihli ticaret ilişkileri sisteminden ileri gidememektedir.¹¹

İslâm Ortak Pazarı, İslâm ülkeleri arasında yapılacak işbirliğinin en ileri safhasıdır. Burada üyeler arasında gümrük tarifeleri kaldırıldığı gibi üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası uygulanır. Bunlarla da kalınmayarak üyeler arasında sermaye ve işgücünün serbest dolaşımı sağlanır.

Bugün İslâm ülkeleri arasındaki ticarî işbirliğinin bir ortak pazar düşüncesinin çok gerilerinde kaldığını bilmeliyiz. Öncelikle İslam ülkelerinin kendi aralarındaki ticari ilişkilerin yeterince gelişmediği görülmektedir.

¹⁰ Zaim, 1993, 104; *İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu*, s. 13-14.

¹¹ Ertürk, 1987, s. 25-26.

İslâm Ortak Pazarı düşüncesinin gerçekleşmesi herşeyden önce bir kimlik meselesi olarak görülmektedir. İslâm ülkelerinin bu meseleyi çözmeden verimli sonuç almaları mümkün değildir. Bu ülkelerde İslâm kültürünün zayıflatılması Batı kültürünün hakimiyetine yol açmışken İslâmi endişeler taşıyan iktisadî bütünleşmelerin, işbirliklerinin başarılı olacağını düşünmek zordur. Bu konularda kilit noktada hulunan bir ülke olarak Türkiye'nin Avrupa birliği ile bütünleşme niyet ve çabalarına burada değinmekte fayda vardır. Batı'nın Türkiye'nin İslâm ülkeleriyle bütünleşmesine karşı olduğunu biliyoruz. Ancak yine Batı'nın Türkiye'yi kendi arasına almakta istekli olmadığını da biliyoruz. Öyle anlaşıyor ki Avrupa Birliği konusu ideolojik bir silah olarak gündemde tutulacak ve karar çok büyük bir ihtimalle Batı'ya ait olacaktır.

İslâm Kalkınma Bankası'nın üyesi durumundaki İslâm ülkelerinin borç yükü bakımından Batı'ya daha bağımlı hale geldiğini söyleyebiliriz. Petrol ihraç edenlerin dışında kalan birçok İslâm ülkesinin uzun ve kısa vadeli borçları 1977 ile 1985 arasında 83.7 milyar dolardan 185.9 milyara yükselmiştir. Bu, petrol ihracatçısı olmayan İslâm ülkelerinin borç yükünün % 122 civarında arttığı anlamına gelir. Batı standartlarına göre en az gelişmiş sayılan İslâm ülkelerinin durumu ise daha kötüdür. Yine 1977 ile 1985 arasında bunların borçları 9.4 milyar dolardan 29 milyar dolara yükselmiştir. Bu %208 lik bir borç artışı demektir. Öte yandan sanayi mallarının fiyatları yükselirken hammadde ve petrol fiyatlarında gerilemeler görülmektedir. 1980 de %63.5, 1981 de %9.9 artan petrol fiyatları, 1982 de %4, 1983 te %12.2, 1984 te % 2 azalma göstermiştir. Öte yandan bazıları müstesna olmak üzere İslâm ülkelerinin gıda maddeleri ithalatına ayırdıkları fonların büyüdüğünü görüyoruz.¹²

İslâm ülkeleri arasındaki işbirliği ihtiyacı özellikle 1967 Arap-İsrail savaşıdan sonra kurulan İslâm Konferansı Teşkilatı içinde birçok iktisadî ve ilmî kuruluşun oluşturulmasına yol açmıştır. Bunlar arasında İslâm Kalkınma Bankası (IDB-Cidde), İslâm Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRTCIC-Ankara), İslâm Ticareti Geliştirme Merkezi (ICDT-Kazablanka), İslâm Ticaret ve Sanayi Oda ve Borsası (ICCICE-Karaçi), İslâm Teknik ve Meslekî Eğitim ve Araştırma Merkezi (ICTVTR-Dakka), İslâm Bilim, Teknoloji ve Kalkınma Vakfı (IFSTAD-Cidde) vardır.

Üçüncü İslâm Zirvesi'nde iktisadî ve kültürel faaliyetleri koordine etmek amacıyla üç daimî komite kurulmuştur. Başkanlığını Türkiye

¹² IDB, *Tenth annual report*, s. 21-26.

Cumhurbaşkanının yaptığı İktisadî ve Ticarî İşbirliği Daimî Komitesi (ISEDAK), Bilim ve Teknoloji Daimî Komitesi ve Kültürel İşler ve Haberleşme Daimî Komitesi Bu arada kurulan Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) önemli bir işleve sahiptir.

Dördüncü İslâm Zirvesinde İslam ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi için hayati önem taşıyan gıda ve tarım, sanayi, enerji, bilim ve teknoloji, ulaşım ve telekomünikasyon konularına öncelik verilmiştir. Daimî komiteler uygulamaları gözden geçirmek ve yeni uygulamaları yürürlüğe koymak amacıyla izleme çalışmaları yapmaktadırlar.¹³

İktisadın temelinde kültür vardır. İslâm kültüründen kaynaklanmayan iktisadî yaklaşımlar İslâm ülkelerine çözüm değil, mesele üretmişlerdir. Özellikle iktisadî kalkınma konusu bu istikamette yeniden değerlendirilmeli ve İslâm ülkeleri kendilerine mahsus iktisadî sistemler geliştirmelidirler. Sonuç olarak “kalkınma”larını Batı’ya bağımlı olmadan çıkarmaları ve kendi ihtiyaçlarına uygun teknolojiler üretmeleri gerekmektedir.

İslâm ülkeleri arasındaki işbirliği ve bütünleşmenin sağlanması yolunda atılacak adımlar aynı zamanda yeni bir medeniyet oluşturma yolunda atılacak adımlar anlamına gelecektir.

IV. İslâm Ülkelerinde ve Türkiye’de İşçi, Emek ve Gelir Dağılımı Meselesi

Çalışan ve çalıştıran münasebetleri eski ve evrensel olmasına rağmen işçi meselesi Batı’da, Sanayi Devrimi’nin bir boyutu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi teknolojik gelişme ve kitlevî üretim yanında işsizlik, düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve yaygın sefaletle birlikte gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda büyük bir ahlâk problemi olarak ortaya çıkan işçi meselesini çözmek için fikir ve teklif üretenlerin başında sosyalistler gelmektedir.

Günümüz sanayi toplumlarında işçi-işveren ilişkileri büyük bir öneme sahiptir. O kadar ki bazı sanayi toplumlarında işçilerin veya ücretlilerin toplam nüfus içindeki oranları yüzde 70-80 lere kadar çıkmıştır. Tek kutuplu dünya ve globalizasyon sürecinde küresel adaletsizlik çok daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İslâm ülkelerindeki işçi ve emek meselesine İslâm’ın öncelikli yeri vermesi gerektiğini savunmalıyız. Çünkü Batı dünyasında sendikalaşma süreci içersinde belli bir dengeye ulaşmış bulunan işçi meselesi, İslâm ülkelerinde adaletsiz bir görünüme sahip hale gelmiştir.

¹³ IDB, *Tenth annual report*, s. 224-225.

Az gelişmiş veya kalkınmakta olan ülkeler Batı türü bir kalkınmayı bir hayat yolu olarak benimsemiş görünüyorlar. Bu ülkeler “kalkındıkça” kalkınmış ülkelerle aralarındaki açık kapanacağına daha da artıyor. Dünya nimetlerinin dörtte üçü dünya nüfusunun ileri kapitalist üçte birinin tekeli altındadır. Günümüzde ihtişam ile sefalet, aşırı beslenmeden ölüm ile açlıktan ölüm yanyana barınıyor. Silahlanma ve başkalarını tahribe yönelen kaynakların çok az bir kısmı açlık sorununu ortadan kaldırabilir. Gerçekten kapitalist sistem kendisini “tehlikeye” atmıştır.

Dünya Bankası verilerine göre 2002 yıl sonu itibarıyla dünyanın toplam millî geliri 31.5 trilyon dolar ve ortalama yıllık geliri 5000 dolardır. 6.2 milyar kişilik dünya nüfusunun yarısı dünyada gelirin yüzde 11.3’ü ile geçinirken, dünya nüfusunun en üst yüzde 10’luk dilimi dünya gelirinin yüzde 51 ile geçinmektedir. Dünya nüfusunun en üst yüzde 5’i dünya gelirinin yaklaşık yüzde 34’ünü ve en üst yüzde 1 ise yüzde 10’unu almaktadır.

Dünyanın en zengin 3 kişinin toplam mal varlığı, 600 milyon nüfuslu az gelişmiş ülkelerin GSMH’larından daha fazladır. Dünya nüfusunun en zengin %20’lik dilimi ile en fakir %20’lik dilimi arasında 86 kat fark vardır.

1.2 milyar insan dünyada günde 1 dolardan daha az (Bunların %70’i kadın ve çocuktur), 3 milyar insan da 2 dolardan az bir gelirle yaşamak zorundadır. Bunların %50’si çocuktur.

Yukarıdaki rakamlardan anlaşılacağı üzere küreselleşme insanlar arasındaki dengeleri daha da bozmakta zenginlerin daha da zenginleşmesine fakir ülkelerin ise daha da fakir kalmasına neden olmaktadır.

İslâm ülkeleri arasındaki gelir dağılımının çok farklı olduğunu biliyoruz. Bir kere İslâm ülkelerindeki fert başına düşen ortalama GSMH 1064 dolar olup dünya ortalaması olan 2692 doların çok altındadır. 1983 rakamlarına göre fert başına GSMH Birleşik Arap Emirlikleri’nde 22.870 dolar, Katar’da 21.210 dolar, Kuveyt’te 17.880 dolar, Suudî Arabistan’da 12.230 dolar ve Bahreyn’de 10.510 dolar iken bu rakam Çad’da 80 dolara düşmektedir. Yine bu rakam Arap ülkelerinde 2500, Asya İslâm ülkelerinde 700, Afrika İslâm ülkelerinde 400 dolar civarındadır.¹⁴

Dünya çapındaki eşitsizlik İslâm ülkelerinde daha da büyümektedir.

Avrupa Birliği ülkelerindeki gelir bölüşümüne bakıldığında; en yoksul yüzde 20’lik grubun aldığı pay, mesela Almanya’da yüzde 8,2; Fransa’da

¹⁴ Muammer Kaya, *Turkstudent.net*

yüzde 7,2; İtalya’da yüzde 8,7; İngiltere’de yüzde 6,6; İspanya’da yüzde 7,5; Yunanistan’da yüzde 7,5, Türkiye’de ise yüzde 5-6’dır. Ancak bu ülkelerde en zengin yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı pay yüzde 40,0 civarında iken Türkiye’de yüzde 46-54’tür.¹⁵

Dünyanın en büyük ekonomilerinden ABD’nin Gini katsayısı 0.41’le Türkiye’ye yakın seyrediyor. ABD’de en yoksul yüzde 20, gelirin yüzde 5.8’ini, en zengin yüzde 20 ise yüzde 45.8’ini kontrol ediyor. 2005 yılında ABD 40.8 olan Gini katsayısıyla gelir dağılımı Türkiye’den daha bozuk ülkeler arasında yer alıyordu. ABD’de nüfusun en yoksul yüzde 10’u gelirden yüzde 1.9, en zengin yüzde 10’u ise yüzde 29.9 oranında pay alıyor.

İslâm ülkelerinde düşük gelirli yüzdeye düşen payla en yüksek gelirli yüzdeye düşen payın farkı oldukça büyüktür. Bu gelir dağılımındaki adaletsizlikten kaynaklanmış olmalıdır.

Gelir dağılımı Türkiye’den daha bozuk ülkelerin büyük çoğunluğunu Afrika, Güney Amerika ve Asya ülkeleri oluşturuyor. Karşılaştırılan 124 ülke içinde Türkiye gelir dağılımı en adaletsiz 55’inci, OECD içinde de Meksika ve ABD’den sonra gelir dağılımı en bozuk üçüncü ülkedir. Gelir dağılımı Türkiye’den bozuk herhangi bir Avrupa Birliği, AB’ye aday ya da Avrupa ülkesi bulunmuyor. Avrupa’daki ülkeler gelir dağılımının en adaletli dağıtıldığı ülke grubunu oluşturuyor.

Günümüz ekonomilerinin temel sorunu olan ve emek israfından başka birşey olmayan, üstelik temel bir ahlâkî problem olan işsizlik problemi de halledilememektedir. Çoğunluğunu İslâm ülkelerinin oluşturduğu az gelişmiş (daha doğru bir deyişle az kapitalistleşmiş) ülkeler ise daha da kötü durumdadırlar.

Küreselleşme veya kapitalizmin ulaştığı son aşama hem dünya çapındaki eşitsizlikleri daha da arttırmakta hem de ileri kapitalist içindeki çelişkileri keskinleştirmektedir.

Küreselleşme ile teknolojik gelişme, üretime katılan insan sayısını azaltırken, yani daha az insanla çok büyük üretimleri mümkün hale getirirken bu sürece katılamayanlara nasıl gelir sağlanacağı sorusuna cevap veremiyor. Bununla birlikte giderek artan boş vakitlerin nasıl doldurulacağı bir sorun olarak ortada duruyor.

¹⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü’nün (DİE) 1994 ve 2002 hane halkı bütçe anketleri; Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Göstergeleri (World Economic Indicators)

Çin gibi modern teknoloji yerine emek-yoğun teknolojileri kullanan ülkeler düşük ücrete razı insanların üretime katıyorlar. Bu da tüm dünyadaki gelir düzeylerini düşürüyor. Yani modern teknolojiyi veya robot teknolojisini kullananların gelirleri daha da artıyor. Buna karşılık emeğiyle geçinenlerin gelirleri azalıyor. Zengin daha zengin fakir daha fakir hale geliyor. Modern ekonomi bunun yarattığı sorunlara bir çare bulamıyor.

Yine küreselleşme ile dünya ekonomisinde üretimin payı azalıyor, finans sektörünün payı artıyor. Bir başka deyişle üretim fakir ülkelere bırakılıyor, ileri kapitalist ülkeler ise finans sistemine sahip olup dünyanın geri kalan kısmını kontrol ediyorlar. Bu ülkeler genellikle çok uluslu şirketler aracılığıyla üretim sürecine hakim oluyorlar, küçük işletmelerin rekabete dayanamayıp piyasayı terk etme süreçleri hızlanıyor.

Geçmişte para üretimle yakından ilgiliyken finans piyasalarını ellerinde tutan kapitalist ülkeler elinde bağımsız bir faktöre dönüştü. Parayı kazananla kullanan farklılaştı. Bugün özellikle petrol ülkelerinin tasarruflarını finans piyasalarını kontrol eden kapitalist sistem kullanıyor.

Bütün bunlar insanca bir hayat tarzı özlemini ve yeni bir uygarlığı gündeme getiriyor. Bu şekilde küreselleşme süreciyle ilgili senaryolar hazırlamak gerekiyor. Bu hem dünya hem de İslam ülkeleri ve ülkemiz için gereklidir. Bu senaryolarda ortak nokta şu olmalıdır: Artık eski kapitalist sistemin revizyonu değil yeni bir sistem ve uygarlık söz konusudur. Dünya para ve finans sistemi de bu yeni uygarlık içinde yeniden tasarlanmalıdır.

Küreselleşmenin diğer yönü siyasîdir. Bir başka deyişle Amerika'nın Ortadoğu odağında dünyaya yeniden şekil verme istekleridir. (Büyük Ortadoğu projesi) Gerçekte Birleşik Amerika'nın istekleriyle müslümanların isteklerinin birbirleriyle uyuşmadığının farkında olmak kurtuluşa atılacak adımların başlangıcıdır.

Sonuç

Bütün bu tahlillerden sonra, Türkiye ile İslam Konferansı Teşkilatına üye ve diğer İslam ülkelerinin bütünü arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için aşağıdaki hususlara önem vermek ve gerçekleştirilmelerine çalışmak uygun olur. Şüphesiz ki burada önemli olan, küreselleşmenin tuzağına düşmemek ve gelişmelerin farkına varmaktır.

1. İslam ülkeleri arasındaki gümrük engelleri gibi ticareti kısıtlayıcı engellerin kaldırılmasını sağlamak,

2. İslam Konferansı Teşkilatı'nı ve Ekonomik İşbirliği (EKİT-ECO) Teşkilatı'nı daha da etkin hale getirmek,
3. İslam Konferansı İktisadi İşbirliği Daimi Komitesi'nin faaliyetlerini hızlandırmak,
4. Hava, kara, deniz yolu ulaşımına haberleşme imkanlarını geliştirmek
5. Kurumsal faktörlerin (pazarlama, teşvik, araştırma ve finans) gelişmesini sağlamak,
6. Üye ülkeler arasındaki iktisadi, mali ve ticari alanlardaki sınırlayıcı uygulamaları kaldırmak,
7. Ortak yatırımları hızlandırmak,
8. Üye ülkeler arasında yeni ticaret alanları oluşturmak ve ticari ilişkilere dahil olabilecek ürün çeşidini arttırmak, özellikle gıda maddeleri açısından Batı Avrupa ve diğer sanayi ülkelerine karşı bağımlılığını azaltmak,
9. Sanayileşmiş ülkelere karşı ortak strateji takip etmek ve onlardan yapılan ithalatın üye ülkelere kaydırılmasına çalışmak,
10. İslam ülkelerinin kendi aralarındaki dış ticaret hacminin bugünkü seviyesi olan %13'den ilk etapta %25'e çıkarılmasını sağlamak,
11. İslam ülkelerinin gittikçe bozulan dış ticaret dengesinin düzeltilmesi için ortak tedbirler almak,
12. İslam ülkeleri arasında ikili veya çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları yapılmasını sağlamak ve geliştirmek,
13. İslam ülkelerinde İslam ticaret merkezleri kurmak, kurulanları teşvik etmek, ticari fuarları çoğaltarak ilişkilerin gelişmesini sağlamak,
14. İslam ülkelerinin kendi doğal kaynakları üzerindeki hakimiyetinin artırılmasını sağlamak,
15. Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) gibi "Bölgesel İşbirliği"ne yönelik adımlar atmak,
16. Ticarete ve ürün pazarlamasında standardizasyona gitmek,
17. Ticarete finansmanı kolaylaştırmak,
18. Ülkeler arasında teknik işbirliğini geliştirmek ve dışarıya beyin göçünü önlemek,

19. Müşavirlik, müteahhitlik, ve mühendislik alanlarında işbirliği yapmak,
20. Ülkeler arasında ticari bilgi akışını sağlayacak bir enformasyon merkezi kurmak,
21. Üretim kaynaklarını finans, ticaret ve turizm sektörleri ile takviye etmek,
22. Ürün pazarlarının genişletilmesini temin etmek,
23. İslam ülkeleri su kaynaklarının en verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak,
24. Piyasa ekonomisinin işlemlerini sağlamak ve özel sektörün çalışmasını kolaylaştırmak,
25. Özel sektör kuruluşları arasındaki ilişkilere etkinlik kazandırmak,
26. Enerji ve doğal kaynaklarla petrolün rasyonel ve bütün İslam Dünyasının yararına olacak şekilde yönetimini sağlamak ve üye ülkeler arasında (teknik, ekonomik) bağlantılar kurmak,
27. İslam ülkeleri arasındaki turizm hareketini hızlandırmak,
28. Ortak sermayeli ticaret ve kalkınma bankalarının kurulmasını gerçekleştirmek,
29. Karşılıklı ticaretin artırılması amacıyla sınır ticaretini geliştirmek ve insan, mal, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlamak,
30. Nihayet “İslâm iktisadı” çalışmaları gelir dağılımını olumlu yönde etkilemeyen kurumların teorisini yapmaktan çok, insanca bir hayat tarzı ve yeni bir uygarlık ile ilgili sorunları ele almalıdır.

Burada asıl hedef, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üyeleri ile diğer İslam ülkeleri veya toplulukları arasındaki iktisadi, ticari, sosyal ve kültürel alanlara ilişkin engelleri kaldırarak, işbirliğinin giderek güçlendirilmesi olmalıdır.¹⁶

Bütün bu teklifler iktisadî işbirliğini sağlamaya yöneliktir. Ancak konu temelde ahlakîdir. Yani kul hakkını esas alan İslâm ekonomisinin günümüzde varolduğunu söylemek zordur.

Gelir dağılımının son derece bozuk olduğu İslâm toplumlarında iş ahlâkının ve iş barışının hatta toplum barışının sağlanması imkânsızdır. Bu

¹⁶ *İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu*, s. 27-30

yüzden ortaya çıkan toplumsal gerginliklerin büyümemesinin temel sebebi aile, akrabalık ve komşuluk geleneklerinin hala varlığını sürdürmesidir. Modern kapitalizmin hor gördüğü bu tür gelenekler toplumlarımızdaki gerginlikleri azaltan en önemli faktördür.

İslam ülkeleri arasındaki iktisadî işbirliği potansiyeli yüksek iken İslam Konferansı Teşkilatının kurulmasından bu yana geçen 40 senede belki sorunlar daha net tesbit edilmiş ama bu yolda kayda değer adımlar atılamamıştır.

Kapitalist dünya sisteminin edilgen bir üyesi olan ve hala “gelişmekte olan” ve Güney ülkeleri arasında yer alan İslâm ülkelerinin etken ve hakim olmalarının sırrı iktisadın da temelinde yer alan ahlâkın tekrar önemsenmesinde bulunmaktadır.

İslam ülkelerinin geçmişinde belirleyici olan fütüvvet ve ahilik geleneğinin ihya edilmesi iktisat-ahlak bütünlüğünü tekrar oluşturmada ilk adımı oluşturacaktır. Çıkmaz bir sokak olan küreselleşmeye karşı yegane alternatifin yani yeni bir uygarlık oluşturma hareket noktası budur.

TÜRKİYE’NİN B PLANI MERKEZİ DEVLETLER BİRLİĞİ (MEDEB)

Anıl ÇEÇEN*

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması üzerine, dünyanın merkezi bölgesinde bir otorite boşluğu alanı meydana gelmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bu bölgeye bakılırsa, dünyanın merkezi gücünün Osmanlı coğrafyasında çıktığı görülmüştür. Tarihin ilk dönemlerinde, Asya’da kulmuş olan büyük devletler, dünyanın merkezine yöneldikleri aşamada bu bölgeyi ele geçirmek istemişlerdir. Asya’dan gelen Cengiz Han, Timur Han ve İlhanlı gibi imparatorların orduları, dünyanın merkezi coğrafyasını ele geçirmek istemişlerdir. Asya’nın büyük devletleri gibi, Avrupa’nın büyük güçleri de, Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulmuş olduğu bölgeyi ele geçirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. İran’da kurulan Pers İmparatorluğu gibi Makedonya’da kurulmuş olan İskender İmparatorluğu da bu coğrafyayı kontrol altında tutmak istemiştir. Avrupa Hristiyan olduktan sonra tam on bir haçlı seferi, bu bölgeyi ele geçirmek ve Hristiyanlaştırmak için düzenlenmiş ve bu saldırıya uğrayan halkın direnmesi yüzünden bu tür planlar gerçekleşmemiştir. Napolyon, Fransa merkezli bir Büyük Avrupa’ya gerçekleştirmek isterken gene bu bölgeye saldırmış, Hitler ise Almanya merkezli bir Büyük Avrupa devleti kurmaya çalışırken Osmanlı İmparatorluğunun çökmesi sonucunda otorite boşluğu alanına dönüşmüş olan bu bölgeyi ele geçirmek için planlar yapmıştır. Avrupa kıtasını denetimi altına almak isteyen güçler ile Asya’da kurulmuş olan büyük imparatorluklar kesinlikle, dünyanın jeopolitik merkezi olan Orta Doğu bölgesini ele geçirmek zorunda kalmışlardır. Bu yüzden Bağdat kenti tarihin her döneminde saldırı ve tahribat ile karşılaşmıştır.

Batı uygarlığının merkezi de bu bölgedir. Uygarlık tarihi incelendiği zaman, Avrupa’ya kaynaklık yapan birikimin eski Yunan’dan doğduğu görülmektedir. Eski Yunan’a Eski Mısır, Mısır’a da Mezopotamya uygarlık beşiği olarak kaynaklık yapmışlardır. Günümüzün süper gücü olan Amerika Birleşik Devletleri’ni yaratan Avrupa uygarlığıdır. Avrupa ise birikimini Eski Yunan ve Roma döneminden gelen bir miras ile gerçekleştirmiştir. Kısaca dünya tarihinin oluşumunda, Orta Doğu denilen bölge ana merkez olarak işlev görmüştür. Milat sonrası dönemlerde, dünya gücünü ele geçiren siyasal yapılar ya da devletler, bu nedenle Orta Doğu bölgesini kendi denetimleri altında tutmak istemişlerdir. Bu yüzden, bölgenin insanları ve

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi - ANKARA

devletleri tarih boyunca dış saldırılardan ve hegemonya mücadelelerinden kurtulamamışlardır.

Orta Doğu'da kurulmuş olan devlet yapıları, jeopolitik konumları gereği, Asya ve Avrupa arasında kaldıkları için, tarihin her döneminde ya Asya ya da Avrupa güçlerinin hedefi konumunda olmuşlardır. Asya ya da Avrupa kaynaklı bölgeye yönelik saldırılar tarihin her döneminde görüldüğü gibi günümüzde de benzeri bir saldırı ortaya çıkmıştır. Bu saldırı, bir başka kıtadan okyanus ötesi Amerika'dan kaynaklanmaktadır. Okyanus ötesi bir kıta olan Amerika'dan kalkıp gelerek on bin kilometrelik mesafeyi aşarak, dünyanın yeni süper gücünün bölgede yerleşmeye çalışması tarihin dinamiklerine uygun bir gelişme olarak görülmektedir. Avrupa'nın bütünleştiği, Asya'nın büyük güçlerinin yavaş yavaş dünya sahnesinde ağırlıklarını göstermeye başladığı bir dönemde, okyanus ötesi gücün dünyanın ana karası olan Avrasya bölgesini kendi kontrolü altında tutma zorunluluğu ortaya çıkmakta ve bu nedenle de, Amerika Birleşik Devletleri, kendini yaratan ve kendinden önce dünyanın egemeni olan diğer Atlantik gücünü yanına alarak, dünyanın jeopolitik merkezine girmektedir. Böylesine büyük bir operasyon gerçekleşirken üç yüz yıllık Siyonizm'in bu harekete bağlı olarak hareket eden Siyonist lobilerin son derece etkin çalıştıkları ve yarım yüzyıl önce kurulmuş olan küçük Yahudi devletini büyük İsrail'e dönüştürme doğrultusunda ellerinden gelen her türlü desteği Atlantik ülkelerinin askeri birliklerine sağladıkları görülmektedir. Sadece Yahudi kökenlilerle yetinmeyen bu lobiler, Tevrat'a inanan Evanjelik Hristiyanlarla da büyük İsrail projesi doğrultusunda ciddi bir Siyonist ittifak oluşturarak uygulamaya başladıkları görülmektedir.

Bu proje, Osmanlı İmparatorluğu'nun hasta adam düzeyine geldiği ondokuzuncu yüzyılın ortalarında Yahudi asıllı İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli tarafından hazırlanmış olan dördümlü konfederasyon planının yeni bir versiyonu olarak devreye girmiştir. Osmanlı İmparatorluğu merkezî gücünü kaybederek, sarsılmaya başladığı bir aşamada Rus İmparatorluğu ile İngiliz İmparatorluğu, dünyanın merkezî devletini hasta adam olarak ilan etmişler ve bunu paylaşmak için birbirlerini yoklamaya başlamışlardır. Bir Yahudi başkanının yönetimindeki İngiliz İmparatorluğu, Siyonizm'in hedefi olan İsrail'i kurmak ve bu doğrultuda Yahudileri Filistin'de tutmak için, bu amacı da gerçekleştirecek bir planı dünya dengelerini dikkate alarak yavaş yavaş uygulamaya başlamışlardır. Yirminci yüzyıla kadar dünyanın batısını keşfetmeye uğraşan insanlığı yeniden dünyanın doğusuna yönlendirme noktasında oryantalizm çalışmaları başlamış ve dünyanın bütünleştirilmesi noktasında, batının yanı sıra doğunun da kontrol altına alınması gereği

ortaya çıkmıştır. Batının egemen gücü bu doğrultuda dünyanın merkezi alanına sahip çıkmak istemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra meydana gelen otorite boşluğu alanında yeni bir siyasal yapılanma planlanmıştır.

İnsanlığın batıdan doğuya yöneldiği yirminci yüzyıl başlarında iki büyük dünya savaşı gündeme gelmiş ve batının gücü yeniden doğuya doğru yönelmiştir. Bu kez batıdan gelen güç Avrupa kıtasından değil ama Amerika kıtasından gelmekte ve bir Atlantik ittifakı doğrultusunda, kendisinden önceki Atlantik gücü ile ortak bir girişim çerçevesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra meydana gelen otorite boşluğu alanını doldurmak üzere devreye girmektedir. İngiltere'nin eski Osmanlı alanında meydana gelen otorite boşluğunu Şark Meselesi olarak ilan etmesi ve bu sorunu çözmek üzere dördümlü konfederasyon olarak bir Yakın Doğu Konfederasyonu kurmak istemesi, Atlantik gücünün dünya hegemonyasına dönüşebilmesi için yüz elli yıl önce yapılmış bir plandı. Yirminci yüzyıla kadar dünyayı güneş batmayan bir İmparatorluk olarak yöneten Britanya Krallığı, iki dünya savaşı sonrasında gücünü kaybedince, yerine onun yavrusu ve varisi olarak Amerika Birleşik Devletleri geçmiştir. İkisi de bir Atlantik gücü olduğu için Atlas Okyanusundan bu bölgeye baktıkları zaman dünyanın merkezinin Avrupalı ve Asyalı güçlere bırakılmaması gerektiğini görüyorlar ve kendilerinin dünya hegemonyası doğrultusunda, dünyanın merkezine gelerek, burada kendi güçlerinin merkezinde yer alacağı bir bölge konfederasyonu planlıyorlardı.

İngiltere açısından, Osmanlı İmparatorluğu çöktüğü zaman meydana gelen otorite boşluğu alanının başka bir güce bırakılmaması gerekiyordu. Bu noktada, Almanya'nın doğuya ilerlemesi, Rusya'nın güneye inerek sıcak denizlere ulaşması, Arapların bir araya gelerek bir Arap birliği konfederasyonu kurmaları, İran'ın önderliğinde Abbasi ya da Emevi İmparatorluğu benzeri yeni bir İslam Birliği Konfederasyonu oluşturulması, Osmanlı topraklarında yaşayan Türklerin yeniden Eski Selçuklu İmparatorluğu alanına yönelerek bir Türk birliği yapılanması yaratması ya da Asya'nın büyük güçleri olan Rusya, Çin ve Hindistan'ın sahip oldukları milyonlarca Müslüman nüfustan yararlanarak bu bölgeye sahip olmalarının önlenmesi gerekiyordu. İtalya'nın doğu Akdeniz'de yeni bir Roma İmparatorluğu arayışı da Fransa'nın onbirinci yüzyılda Filistin'de kurduğu Latin devleti planı ve bu doğrultuda Ermenileri kullanarak, Hristiyan Süryanilerden yararlanarak Suriye devleti ya da büyük bir Ermenistan yapılanmasını gündeme getirmesinin önlenmesi gerekiyordu. İngiltere merkezli dünya, Osmanlı sonrasında ortaya çıkan Şark Meselesinin çözümü

dörtlü konfederasyon planını gündeme getiriyor bu doğrultuda, Balkanlar'da, Anadolu'da, Kafkasya'da ve Orta Doğu'da etnik topluluklar ve cemaatlerden oluşan küçük devletlerin federasyon kurmasını ve daha sonra da bu dörtlü federasyonun Yakın Doğu konfederasyonu adı altında İngiltere'nin güdümünde İstanbul merkezli bölgesel yapılanmaya götürülmesini hedefliyordu. Bir anlamda, Anglosakson egemenliğinde yeni bir Bizans Projesi devreye sokuyordu.

Eğer Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında, Büyük Britanya İmparatorluğu eski gücünü koruyabilse idi, Londra merkezli dünya yapılanması çerçevesinde, Osmanlı sonrasında Yakın Doğu Konfederasyonu, dörtlü federasyonun siyasal yapılanması doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Yükselen güç olarak Almanya'nın tavsiye edilmesinde İngiltere çok zorlanınca, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya yapılanması Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği dengesinde yeni bir dünya düzeni, soğuk savaş aşaması olarak gündeme geliyordu. Soğuk savaş yıllarında İngiltere'nin yerini bütünüyle Amerika alıyor ve dünyadaki İngiltere egemenliği ile kurulmuş olan Atlantik inisiyatifi düzeni Amerika'nın denetimi altına giriyordu. İşte bu aşamada, Amerika Birleşik Devletleri İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında geleceğe dönük yeni bir plan hazırlayarak Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki dönem için yavaş yavaş yeni girişimlerde bulunuyordu

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği macerası ile dünya kamuoyu yoklanırken, Amerika Birleşik Devletleri'nin soğuk sava sonrası için geliştirmiş olduğu Büyük Orta Doğu Projesi hazırlanıyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölgeye gelen Amerika Birleşik Devletleri, Filistin'de İsrail Devleti'ni kurduktan sonra, İsrail merkezli bir Büyük Orta Doğu için çaba göstermiştir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin NATO'ya girmesinden yararlanılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi, Amerika'nın bölgeye girişi ile bir giriş kapısı konumuna getirilmiş İncirlik ve benzeri NATO üsleri ABD merkezli dünyanın güvenlik arayışı çerçevesinde kullanılmıştır. Türkiye Atlantik ittifakının, bölgeye girişinde merkezî üs olarak kullanılırken stratejik müttefik olarak ilan edilmiş ve böylece ABD planlarına uyumlu olması sağlanmış ama aynı zamanda bölgenin merkez ülkesi olması nedeniyle Atlantik ittifakının bölgede gerçekleştirmeğe çalıştığı yeni siyasal düzene uyum için dönüştürülmeğe çalışılmıştır. İsrail'in büyük bir federasyona dönüşebilmesi için, Türkiye Cumhuriyeti Avrupa kapısında Avrupa Birliği ilkeleri doğrultusundaki uygulamalarla dönüştürülmeğe çalışılmış Türkiye Avrupa'ya tam üye olabilmek için, uyum programları çerçevesinde birçok ödün vermiş ama buna rağmen Avrupa

Birliği'nin dışında kalmıştır. Avrupa'ya giremeyen Türkiye, üye olma sürecinde vermiş olduğu ödümlerle yapısal bir dönüşüm içine sürüklenmiş ve bu aşamada İsrail merkezli bölgesel yapılanmanın istediği gibi Büyük İsrail Projesine uygun bir duruma getirilmiştir. İsrail de tıpkı İngiltere gibi, küçük küçük eyaletlerden oluşacak devletçiklerin biraya gelmesinden oluşacak bir bölgesel konfederasyon arayışını gerçekleştirmeğe çaba göstermiştir. Bu plan doğrultusunda Kürdistan'ın kuruluşu gündeme gelmiş, İsrail'in organizasyonu ve ABD'nin desteği ile bölgeye yeni bir devlet olarak getirilen Kürdistan projesi uygulamada fiilen kurulmuştur.

ABD merkezli Orta Doğu Projesi sadece, İngiltere'nin alternatifi olarak Osmanlı alanını düzenlemek değil, ama Sovyetler Birliği'nin çökmesinden yararlanılarak dünyanın tek süper gücü olarak hegemonyaya dayanan bölgesel bir düzen kurmak olduğu için yönlendirme yaptığından, Osmanlı hinterlandı merkez alındıktan sonra buna, dünyanın merkezi bölgesinde bulunan İslam coğrafyası da eklenmiştir. Fas'tan Endonezya'ya kadar, bütün Kuzey Afrika, Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya ve Güney Asya İslam coğrafyası olarak bu projenin yer almıştır. Osmanlı'dan kalma önemli bir Müslüman nüfus barındırdığı için Balkanları da bu Müslüman coğrafyasına eklemek mümkündür. Bosna ve Arnavutluk gibi Müslüman ülkelerin halkının dinlerine sahip çıkması, Osmanlı mirasının Balkanlarda günümüze kadar devam etmesini sağlamıştır. Bu kadar geniş bir alana yayılan Müslüman ülkeleri tek bir projenin denetimi altında kontrol etmek zorlanınca bu kez bu kez ABD, projenin adını değiştirerek, Genişletilmiş Kuzey Afrika ve Orta Doğu adı altında yeni bir proje uygulamasını gündeme getirdi. Amerika böylece, İngiltere'nin Şark Meselesinin çözümü için hazırladığı, dört federasyona dayanan Yakın Doğu Konfederasyonu yerine, gene Osmanlı ülkesini merkez alacak ama doğu ve batıya doğru genişleyen Müslüman ülkelerin hepsini kucaklayan bir hegemonya projesini Büyük Orta Doğu adı altında devreye sokmağa çaba gösteriyordu.

Milat sıralarında Roma İmparatorluğu, dünyanın merkezi bölgelerini ele geçirirken, bölgedeki tek tanrılı din devleti olan İsrail'i hedef almış, bu devleti yıkarak tek tanrılı dine tapan Yahudileri hem dağıtmış hem de kitleler halinde öldürmüştür. Ülkelerinden ikibin yıl önce kovulmuş olan Yahudiler, dünya ülkelerinde göçebelik yapmaktan yorulmuş ve kimliklerini gizleyerek yaşamaktan kurtulmak üzere yeniden Filistin bölgesinde yeni bir Yahudi devleti kurabilmek için harekete geçmişlerdir. Onbeş yüzyıl Avrupa ve Akdeniz kıyılarında ticaret ile uğraşan Yahudiler daha sonraları sömürge imparatorlukları ile dünyaya yayılmışlar ve dünya ekonomisini ele geçirdikten sonra sahip oldukları ekonomik ve siyasal güç ile yeniden eski

ve kutsal topraklarına gelerek bir Yahudi devleti kurabilmenin arayışı içinde olmuşlardır. İngiliz yönetimini kullanarak yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı çökerken geri dönüp Filistin bölgesine yerleşmeğe başlamışlar, daha sona da İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde resmen bir Yahudi devleti İsrail'i kurmuşlardır. Yirminci yüzyılın ortalarında, ikibin yıl sonra yeniden bir Yahudi devletinin Orta Doğu'da kurulmuş olması, bölge ve dünya dengelerini sarsmış ve bu devlet kurulduktan sonra çatışmalar sürekli olarak tırmanmış ve günümüze kadar gelip dayanmıştır. İsrail devletinin elli yıllık tarihi tam bir savaş ve çatışma tarihi olarak geçmiştir. Çevresindeki Müslüman devlet baskısından kurtulmak isteyen İsrail Devleti, bu doğrultuda büyük İsrail projesini hazırlamış ve ABD'den yararlanarak uygulamaya başlamıştır.

İngiltere merkezli Yakın Doğu konfederasyonu, Amerika merkezli Büyük Orta Doğu Projesi, İsrail merkezli Büyük İsrail Projelerinin hepsi de Osmanlı İmparatorluğu'nun alanında kendi egemenliklerini kurmak isteyen emperyalist girişimlerdir. Bu alanı Atlantik güçlerine ya da Yahudilere bırakmak istemeyen Avrupalıların da Büyük Avrupa Projesi bu doğrultuda devreye girmekte, laik, üniter ulusal ve çağdaş bir cumhuriyet modeli çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'ni içine almak istemeyen Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyelik sürecini uzatarak, müzakere döneminde Türkiye'yi kendi istediği yollarda dönüştürmeyi ve bundan sonra ikinci bir Yugoslavya deneyini gerçekleştirerek, Anadolu'da kurulacak Hristiyan eyaletleri eski Yugoslavya Cumhuriyetlerine benzer biçimde içine almaya yönelmektedir. Büyük Avrupa Projesi Atlantik'ten Urallara kadar uzanırken, bütün Osmanlı coğrafyasında Avrupa standartlarına uygun küçük devletçikler oluşturmayı hedeflemekte, bu bölgelerden Müslümanlığı tavsiye ederek Batı Avrupa merkezli Büyük Avrupa Projesi adı altında Avrupa'nın doğusuna yani Bizans Projesi biçiminde Avrupa hegemonyasının yayılması planlanmaktadır. Berlin merkezli Büyük Avrupa'nın kurulduğu gün Balkan, Kafkas, Anadolu ve Orta Doğu eyaletleri Hristiyanlaşarak Avrupa Birliği'nin içinde yer alacaklar, böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile meydana gelen Şark Meselesi Avrupa merkezli yapılanma ile çözüme kavuşturulacak, Atlantik güçlerine, Asya güçlerine, Yahudi egemenliğinde Büyük İsrail Projesi'ne dünyanın merkezî alanı bırakılmayacaktır. İran merkezli bir İslam Birliği'ne ya da Çin, Hindistan, Rusya gibi Asya'nın büyük ülkelerinin dünyanın merkezinde etkinlik kurmalarına izin verilmeyecektir.

Osmanlı sonrası dönemde gündeme gelen Sovyet Devrimi, dünyanın kuzey yarımküresinde bir büyük ideolojik imparatorluğu ortaya çıkarmış

ama bu siyasal yapı yetmiş yıl içinde çökmüştür. Sovyetler Birliği sayesinde tüm kuzey Asya'da ve Doğu Avrupa'da hegemonya kurmuş olan Rus devleti, sonradan ilan ettiği yakın çevre doktrini çerçevesinde eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bazılarını Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında gevşek bir konfederasyon olarak kendisine bağlamış ve eskisi gibi dünyanın merkezî alanı olan Avrasya kıtasını Rus egemenliği altında tutabilmek için girişimde bulunmuştur. İran kendine stratejik partner seçen Rusya Federasyonu, izlediği Avrasya siyasetinde Türkiye'yi de yanına alarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun alanını eski Osmanlı hinterlandına genişletmek istemekte, böylece Rusya'nın kontrolü altında bir Türkiye ile, Avrupa ve Atlantik güçlerinin Orta Doğu'ya girmelerini önlemek istemektedir. Ayrıca, İsrail merkezli bir Orta Doğu yapılanmasının Kafkaslara ve Orta Asya'ya uzanması ise Rusya'nın hiç de işine gelmemektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu ile Avrasya'yı denetiminde tutacak olan Rusya, Türkiye'yi de yanına alarak Büyük İsrail Projesi'ni önlemek istemekte, Avrupa ve Amerika'nın bölgeye girişinin önünü kesmeğe çalışmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu sonrasında meydana gelen otorite boşluğunun yarattığı Şark Meselesinin çözümünde Rusya, Çin ve Hindistan doğu güçleri olarak da belirli bir rekabet içinde bulunmaktadırlar. Her üç ülkenin vatandaşları arasında milyonlarca Müslüman nüfus bulunması, Asya'nın dev ülkelerini, Orta Doğu'nun Müslüman ülkelerini etkilemek açısından şanslı bir konuma getirmektedir. Bir buçuk milyarlık Çin ve Hindistan ile yüz elli milyonluk Rusya Federasyonu sahip oldukları Müslüman vatandaşları ile Orta Doğu'nun İslam topluluklarını doğrudan etkileyebilme ve kendi doğrultularında yönlendirebilme imkânını değerlendirmeğe çalışmaktadırlar. Batılı ülkeler ve güçler arasındaki hegemonya kavgasında, Batı dünyası Orta Doğu'nun geleceği için anlaşılmazsa, ortaya çıkacak çözümsüzlük ortamında batının dünyanın merkezî alanındaki kontrolünü bütünüyle kaybetmesi gündeme gelecek, bu durumdan da dünyaya açılan Asya'nın dev ülkeleri yararlanabilecektir. Çin ve Hindistan kendi içlerinde barındırdıkları Müslüman topluluklarla Orta Doğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurabilecekler, bu bölgede oluşturulabilecek bir İslam birliğini kendilerine bağlayabileceklerdir. Hindistan İran üzerinden Çin ise Orta Asya üzerinden Orta Doğu İslam toplulukları ile doğrudan temas kurabilecekler ve onların etkin olacağı böylesine bir siyasal yapılanma Türkiye'yi de kendiliğinden içine çekebilecektir. Bölgesel bir İslamî yapılanma bir Müslüman ülke olarak Türkiye'yi Asya merkezli İslamî entegrasyonun parçası durumuna getirecek, Avrupa'nın yanı başında batının çağdaş uygarlığı ile bütünleşmek için yola çıkan Türkiye Cumhuriyeti'nin laik cumhuriyet yapısı

kendiliğinden sarsılacaktır. Çin, Hindistan ya da Rusya'nın kontrolü altına girmiş bir İslam dünyası içinde yer alacak bir Türkiye, tıpkı Avrupa Birliği sürecinde olduğu gibi bağımsızlığını yitirmek tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel hegemonyasına karşı Avrupa ülkeleri bir kıtasal konfederasyon a giderken, Asya ülkeleri de benzer arayışlara yönelmişlerdir. Yirminci yüzyılda dünyanın merkezî konumuna gelen New York'a karşı, Çin Şangay kentini yirmibirinci yüzyılın dünyasının merkezi olmaya aday bir kent olarak çıkartırken bu kentin adı ile anılan Şangay Birliği Örgütü'nü de bir kıtasal ittifak olarak gündeme getirmektedir. Avrupa Birliği'ne yarım yüzyıldır üye olmak için çırpınan Türkiye sonuçsuz kaldığı bir aşamada, geleceğin Asya entegrasyonunun çekirdeğini oluşturacak Şangay Birliği Örgütü'ne üye olabilmek için çağrı almaktadır. Çin ve Rusya Türkiye üzerindeki batı hegemonyasını ortadan kaldırabilmek amacıyla Atatürk'ün cumhuriyet devletini Asya'nın gelecekteki birliğinin çekirdeğini oluşturan Şangay Birliği Örgütü'ne üye olmak için dolaylı yollardan zorlamaktadırlar. Türkiye bu örgüte tam üye olarak girerse hem Avrupa Birliği'nden hem Amerika Birleşik Devletleri'nden uzaklaşır. Böyle bir durumda, İsrail Devleti tek başına Orta Doğu'da ayakta kalamaz ve zamanla dağılır gider.

Osmanlı Devleti'nden arkada kalan topraklarda hak iddia eden ve kendine bağlı bir hegemonya düzeni kurmak isteyen emperyal projelere karşılık bölge ülkelerinin de kendilerine göre gelişmek için izledikleri planlar bulunmaktadır. Bölgenin en büyük topluluğunu oluşturan Arapların, Arap devletlerini bir araya getiren bir Büyük Arap Birliği Projesi vardır. Mısır'ın başında Arap milliyetçisi bir önder olarak Nasır varken, Mısır ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri gündeme gelmiştir. Bölgedeki batı emperyalizmine ve İsrail'e karşı gündeme getirilen bu modeli Sovyetler Birliği desteklemiştir ama batılı güçlerin devreye girmeleriyle beraber Birleşik Arap Cumhuriyeti devleti yapılanması çok kısa ömürlü olmuştur. Irak, Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Arap devletlerini içine alamayan Birleşik Arap Cumhuriyeti girişimi batılıların engellemeleri ve İsrail'in provokasyonları ile başarısız kılınmıştır. Nasır iktidardan düştükten sonra ise, Araplar arasında böylesine bir siyasal birlik oluşturma girişimi görülmemiştir. Özellikle Suriye ve Irak gibi Arap ülkelerinde Arap milliyetçisi Baas Partisi iktidar olmasına rağmen, parti içi kanat çekişmeleri nedeniyle ve batılı emperyal güçlerin engellemeleri ile Suriye ve Irak iki komşu ülke olmalarına rağmen bir türlü bir araya gelememişler ve sonunda birleşemedikleri için, bölgeye giren Atlantik emperyalizminin saldırıları

yüzünden bölünmek ve çökmek zorunda kalmışlardır. Irak bu durumun faturasını çok ağır ödemiş ve iki kez amerikan saldırısı ile karşı karşıya kalarak yıkılmıştır. Arap Birliği Örgütü'nün de yeterince etkin çalışmaması da Orta Doğu Arap ülkelerinin bir araya gelerek, bölgede birlik oluşturmalarını önlemiştir. Bu nedenle Osmanlı sonrası dönemde bu bölgede bir Arap Birliğinin oluşturulması projesi yürümemiştir.

Bölgenin Arap olmayan büyük ülkesi İran ise, Müslüman kimliği ile bütün Orta Doğu'nun İslam topluluklarına öncülük etmek istemiştir. Soğuk savaşın son döneminde Sovyetler Birliğini çökmek üzere Avrupa emperyalizminin desteği ile İran'ın başına getirilen Humeyni, yeşil kuşak stratejisi doğrultusunda Orta Asya'ya değil ama Orta Doğu'ya bir İslam Birliği için yönelince, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği ile Irak İran'a saldırmıştır. Dokuz yıl süren savaş sonucunda Irak çökme noktasına gelince Amerikan ordusu birinci körfez savaşı amacıyla Irak'a girmiş ve Suudi Arabistan'da Merkezi Kuvvetler Komutanlığı'nı kurarak, dünyanın merkezinde kendine bağlı bir ordu yapılanmasını gerçekleştirmiştir. Bu komutanlığın kurulmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu ile ilişkilerini devletten devlete bağlantılarla değil ama doğrudan kendine bağlı askeri birlikler aracılığı ile yürütmüştür. Bu durumdan yararlanarak, diğer projeleri önlemiş ama askerleri aracılığı ile hem Büyük Ota Doğu hem de Büyük İsrail Projelerinin önünü açmıştır. ABD halen bu düzen ile geleceğe yönelik projelerini bölgede uygulamaktadır.

Eski Osmanlı ülkesinin geleceği ile herkes ilgilenirken ve bu bölgede kendisinin merkezinde olacağı ve gene kendisine bağımlı olacak bir siyasal yapılanmanın peşinde koşarlarken, Osmanlı İmparatorluğunun mirasçısı olarak merkezî topraklar üzerinde kurulmuş Türk devletine kimse düşüncesini sormamaktadır. Bölgeni merkezinde bir Türk devleti olarak kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin orta boy bir ülke olarak geleceğe dönük bir gelişme stratejisinin olabileceği kimsenin aklına gelmemektedir. Dünyanın jeopolitik merkezinde yer aldığı için son derece önemli bir konuma sahip olan Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezinde yer alabileceği bir yeni bölgesel yapılanmanın olabileceğini doğal karşılamak gerekirken, emperyalizmin ve Siyonizm'in işbirlikçileri böylesine bir ihtimali önlemek ve devre dışı bırakabilmek için, Türkiye üzerine var güçleriyle abanmaktalar ve ellerindeki parasal olanakları seferber ederek, Türkiye'nin önemli kesimlerine maddi çıkarlar karşılığında kendi çıkarları için yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra soğuk savaş döneminin koşullarının ortadan kalkmasına rağmen sanki soğuk savaş devam ediyormuş ve sanki Batı bloku varmış gibi hareket ederek

Türkiye'nin uyanmasını önlemeğe alışıyorlar, psikolojik savaş stratejilerini parasal olanakları ile satın aldıkları İstanbul medyası aracılığı ile gündeme getiriyorlar, gazeteler ve televizyon kanalları ile psikolojik yönlendirme taarruzunu Türk toplumu üzerinde kararlı ve ısrarlı biçimde yürütüyorlar. Bu nedenle, Türk toplumunun uyanması ve değişen koşulları algılaması zaman almıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra geçen on beş yıllık bir süre sonunda Türkler yeni dünya düzeninin anlamını kavramağa ve küreselleşmenin süper bir emperyalizm olduğunu kavramağa başlamışlardır.

Orta boy ülkeler küçük ülkelerle beraber, büyük ülkelerin ve emperyalist güçlerin çekişme alanı konumundadırlar. Dünya hegemonyasına ya da bölgesel egemenliğe yönelen bütün emperyal devletler küçük ve orta boy ülkeler üzerinde egemenlik yarışı içinde olurlar. Son on beş senedir, Türkiye üzerinde batı blokunun uç merkezi olan Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve İsrail hegemonya çekişmesi içine girmişlerdir. ABD'yi yönlendiren Yahudi lobileri İsrail'in çıkarları doğrultusunda Amerikan baskısını Türkiye üzerinde sürdürürlerken, Avrupa ülkeleri de Avrupa Birliği sürecinden yararlanarak Türkiye üzerinde etkin olmak ve bu ülkeyi istedikleri hedeflere doğru yönlendirmek istemişlerdir. Türkiye bu yüzden, bir türlü toparlanamamış eski müttefiklerinin baskıları ile onların çıkarları doğrultusunda bir yerlere çekilmek istenmiştir. Bu olumsuz koşullara rağmen gene de bir avuç vatansever Türk aydını, Atatürk'ün cumhuriyetinin bağımsız geleceğini değişen dünya koşullarında yaptıkları çalışmalarla belirlemeğe çalışmışlardır. Seksen yıllık cumhuriyetin ve bu devleti kuran Kuvayı Milliye mücadelesinin birikimi, Türkiye'nin bağımsız gelecek arayışını etkilemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış bir devlet olarak, yirminci yüzyılda yoluna devam ederek, yirmi birinci yüzyıla ulaşmıştır. O dönemin koşullarında imparatorlukların yıkıldığı bir aşamada Avrupa'nın önde gelen ülkelerinde geçerli olan devlet modeli olarak ulus devlet biçiminde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, daha sonra ülke koşullarına uygun kendi modelini oluştururken, üniter ve laik bir cumhuriyet devleti rejimine yönelmiştir. Soğuk savaşın hassas dengelerinde kendi modelini koruyabilen Türkiye Cumhuriyetine, yirmi birinci yüzyılın başlarında dünyanın egemen güçleri tarafından karşı çıkılmaktadır. Dünya savaşı sonrasında yeni bir ulusal kurtuluş savaşı yaparak ayakta kalan ve bu yoldan kendi bağımsız devletini kuran Türk ulusuna, devlet olarak yoluna devam etme hakkını, bu bölgenin geleceği için plan ve projeleri olan egemen güçler izin vermek istememektedirler. Uluslar arası hukuka göre, her ulusun devlet kurma hakkı olduğu gibi her devletin de değişen dünya koşullarında ar olma

hakkı bulunmaktadır. Her ulus ve her devlet için geçerli olan bu durum, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk ulusu için kabul edilmek istenmemektedir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla ortaya çıkan boşluk alanında, kendi bağımsızlığı için savaşıyan bir halk ulusal kurtuluşu gerçekleştirdikten sonra, kendi ulus devletini kurmuştur. Lozan Antlaşması ile uluslar arası düzende tanınmış olan Türkiye Cumhuriyetinin devlet olma hakkını ve kurulduğu gibi kendi modeli ile oluna devam etme şansını hiçbir otorite elinden alma hakkına sahip değildir.

Yeni dünya düzeni sürecinde, bu bölgede kendi planlarını gerçekleştirmek isteyenler hem Türk ulusunun elinden bağımsız bir siyasal varlık olarak var olma hakkını hem de bu ulusun kurmuş olduğu devletin bağımsız bir siyasal organizma olarak yaşama hakkını ortadan kaldırmak istemektedirler. Emperyal amaçla ortaya çıkanlar, bir büyük imparatorluk sonrasında kurulmuş olan orta boy bir ülkenin var olma hakkını tanımak istememektedirler. Dünyanın ortasındaki diğer ülkelere de göz dikerken, Irak için uyguladıkları saldırganlığı, merkez bölgenin diğer orta boy ülkeleri için de geçerli kılmak istemektedirler. Konun jeopolitik hesapları ile beraber petrol ve doğal kaynaklara el koyma planları ile, dinsel amaçlı kutsal topraklara el koyma planları da önde gelen faktörler olarak Osmanlı arazisi üzerindeki bütün devletleri tehdit etmektedir. Türkiye Osmanlı ülkesinin merkez ülkesi olarak emperyalist saldırganlığın baş hedeflerinden birisi konumundadır. Bu nedenle de, tasfiye edilme sürecine zorlanmakta, Atatürk'ün bağımsız Türkiye Cumhuriyeti zaman içerisinde tasfiye edilirken, bir yandan da bölgesel konfederasyonun temelleri atılmaktadır. Ama bu konfederasyonun nereye bağlı olacağı, kim tarafından yönetileceği ve merkezinin neresi olacağı daha belirlenmiş değildir. Batılı emperyal güçler arasındaki çekişmeler bunun yapısını belirleyecektir.

İkinci dünya savaşı sonrasında baskı altına alınarak, kontrol altında tutulan Türkiye Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sürecinde yoğun bir psikolojik savaş yönlendirmesine maruz kalmış ve bu nedenle de Türk halkının uyanarak gerçekleri görmesi engellenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen Avrupa ülkelerinin birleşmesi konusu Türk kamuoyunun önüne atılmış, Türkiye sürekli olarak Avrupa Birliği'ne üye olma hayali ile oyalanırken, dünyanın egemen gücü olan Atlantik İttifakı Türkiye üzerinden Osmanlı alanına girmiş ve dünyanın merkezî bölgesinde geleceğe dönük kendi planları doğrultusunda örgütlenmiştir. Amerika merkezli Büyük Orta Doğu Projesi, İsrail merkezli Büyük İsrail Projesi ile beraber yürürlüğe konulmuştur. Önceleri Avrupa Ortak Pazarı diye başlayan Avrupa'nın birliği konusu, soğuk savaş sonrasında kıtasal birliğe dönüşerek

ABD gibi bir büyük projeyi uygulama alanına geçirmeye çalıştığı aşamada, Türkiye'nin de Avrupa Birliği'ne üyeliği konusu gündeme getirilerek yarım yüzyıla yakın bir süre Türk kamuoyunun bu konu ile oyalanması sağlanmıştır. Türkiye Avrupa'ya girmek için çaba gösterirken, Birliğin dışında bekletilmiştir. Bu süre içinde Avrupa Birliği uyum paketleri ile Türkiye'nin içine girerek, Türkiye üzerinden Orta Doğu'nun yeniden yapılanmasında yer almıştır.

Türkiye Avrupa ile oyalanırken, Amerika Birleşik Devletleri NATO aracılığı ile Türkiye'yi Orta Doğu'nun gelecekte kendi planlarına göre yapılanmasına çalışmış ve Türkiye üzerinden bölgeye dönük girişimleri sürdürmüştür. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik durumunun kesinleştiği bu yıla kadar resmi açıklanmayan Büyük Orta Doğu Projesi el altından yürütülmüş, Avrupa Türkiye'ye el koyma noktasına gelindiğinde ise Büyük Orta Doğu Projesi resmen açıklanmıştır. Aslında Büyük Orta Doğu Projesi, özü itibarı ile Büyük İsrail Projesi'dir. Amerikan devletini ve başkentini işgal eden Siyonist lobiler, Tevrat doğrultusundaki bu projeyi zorla Amerika Birleşik Devletleri'ne uygulatıyorlar ve Türkiye'deki gayrimüslim lobileri de işbirlikçi olarak kullanıyorlardı. Basın ve medya aracılığıyla bu lobiler Büyük İsrail ve Büyük Orta Doğu Projeleri doğrultusunda Türk toplumunu psikolojik olarak yönlendiriyorlar ama yaptıklarını sürekli olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması düşüncesine dayandırıyorlardı. Bir anlamda Türkiye Avrupa sopası ile dövülüyor, Avrupa kapısının önünde üyelik için bekletilirken bekleme süresi içinde zorla dönüştürülüyor ve gelecekte, Büyük İsrail ya da Büyük Orta Doğu Projelerinin uygulanabileceği elverişli bir yapıya doğru sürükleniyordu. Görünüşte Türkiye Avrupa için değiştiriliyordu ama gerçekte İsrail'in büyük devletine uygun bir biçimde dönüştürülüyordu. İsrail lobileri Türkiye'nin dönüştürülmesinde Avrupa Birliği oluşumunu göz boyama doğrultusunda çok iyi kullanıyorlar ve bu doğrultuda gelen tepkiler ile eleştirileri Avrupa üzerinden karşıyorlardı.

Avrupa ile uğraşmaktan başı dönmüş Türkiye, ne Büyük Ortadoğu ne de Büyük İsrail projelerinin devreye girdiğini anlıyordu. Bu işin farkına varan ve bu doğrultuda Türk Devletini ve ulusunu uyaran uzmanlar ise toplumdan ve siyasetten dışlanarak, gerçeklerin belirginlik kazanması önleniyordu. Son askeri dönem sırasında ABD'ye yakın yönetimin getirmiş olduğu basın cuntası, Türkiye'nin küreselleşme dönemine uygun ama son tahlilde Büyük Ortadoğu üzerinden Büyük İsrail'i gerçekleştirecek biçime dönüştürülmesi için her türlü psikolojik savaş ve yönlendirme işlevini yerine getiriyorlardı. Basın mensupluğundan iş adamlığına terfi eden bu dıştan kumandalı kadro,

Türk kamuoyunun gerçekleri görmesini önlemek için her türlü yolu deniyordu. Zaman içerisindeki gelişmelerle Türkiye'deki basın Türk olmaktan çıkıyor ve küresel patronların emrinde Büyük Ortadoğu ya da İsrail için kendilerine verilen görevleri yerine getiriyorlar Jeopolitik ve stratejik bilgiden uzak kalan Türk kamuoyu da bu psikolojik yönlendirmenin etkisi altında kalıyordu. Ara sıra gerçekleri söyleyen bilim adamı ya da yazar ortaya çıktı mı hemen psikolojik savaş kadrosunun koro halinde paranoyaklık suçlaması ile karşı karşıya kalınıyordu. Paranoya, şizofreni ya da komploculuk suçlamasından çekinen Türk aydınları da gerçekleri görmelerine rağmen konuşamıyorlar ve etkin olamıyorlardı.

Soğuk savaşın bitiminden on beş yıl geçtikten sonra bu süre zarfında birbirini izleyen olaylar bazı gerçeklerin gün ışığına çıkması ve daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Türkiye'nin, Atatürk'ün kurduğu devlet modeli ile Avrupa Birliği içine alınamayacağı kesin olarak anlaşılmıştır. Türkiye'yi sürekli oyalayan Avrupalılar, sürekli çifte standartlı yaklaşımlarla Türk devletini Avrupa'nın dışında tutmayı başarmışlardır. Avrupa için ancak Yugoslavya gibi parçalanmış bir Türkiye, Hristiyan eyaletler halinde içine alınabilir ve böylece de Vatikan'ın istediği Yeni Bizans Projesi gerçekleşmiş olacaktır. Büyük Ortadoğu ve Büyük İsrail Projeleri de öncelikli olarak bir Kürdistan Devleti kurmaya yöneldiği için sonunda Türkiye'nin parçalanmasına giden yol açılacaktır. Bu doğrultuda Büyük Ermenistan, Pontus, İyonya ve Trakya Devletleri projeleri gündeme getirilmekte, İstanbul'da ise bir Bizans Eyaletinin oluşması için çalışılmaktadır. Türkiye ne Avrupa'dan ne Amerika'dan ne de İsrail'den beklediği anlayış ve yardımı görmüştür. Sürekli olarak müttefikli görünümü ile oyalanan Türkiye'yi batılı güçler hiçbir zaman ciddiye almamışlar ve sürekli olarak müttefiklik görünümü altında Türkiye'yi kendi çıkarları için gene kendi planlarına uygun bir yönde kullanmışlardır. Son elli yılda ise dışarıdan getirilen yöneticiler aracılığı ile de Türkiye tam bir sömürge yönetimine işbirlikçi kadrolar aracılığı ile mahkûm edilerek Türkiye'nin kendi yönünü bulmasına izin verilmemiştir.

İki binli yılların başlarında Türkiye yavaş yavaş gelişmeleri görmeye ve anlamaya başlamıştır. Dost ve müttefik olduğunu söyleyen batılı ülkelerin hiç birinin samimi olmadığı, sürekli olarak kendi çıkarları ve planları için uygun gördükleri konuları Türkiye'nin müttefikliği gösterisi altında kabul ettirmeye çalışmışlardır. Türk Hükümetleri uzun süre bu baskılardan kurtulamadığı için etkin olamamıştı. Sonunda birçok olay birbirini doğrulayınca Türkiye de kendi çıkarlarını görmeye ve Batılı emperyalistlerin söylediklerini eleştirmeye başlamıştır. Saldırgan Amerika'nın, insan

haklarını nasıl ihlal ettiği açıkça ifade edilebilmiş, bütün zorlamalara rağmen Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosu Irak savaşına karşı çıkarak asker gönderme ile ilgili tezkereyi reddetmiştir. İsrail ve Amerika'nın pervasız saldırganlıkları karşısında Türk halkı bu iki ülkeyi saldırgan ve terörist olarak gördüğünü bir çok kamuoyu araştırması ile göstermiştir. Türkiye, Amerika'ya, Avrupa'ya ve İsrail'e artık güvenmemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan yarım yüzyıllık geçmişte Batılı müttefiklerin Türkiye'ye karşı yaklaşımları dostça değil emperyalistçe olmuştur. Kendi çıkarlarını tek doğruymuş gibi bize dayatan bu emperyalist güçler, Türkiye Cumhuriyeti'ni bitme noktasını getirmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti, bu aşamada bitmemek ve yoluna devam edebilmek için Batılı müttefiklerinin emperyalist baskılarından kurtularak bağımsız bir dış politikaya yönelmelidir. Türkiye, Atatürk'ün döneminde olduğu gibi Türkiye ve Ankara merkezli bir dış politikaya acilen dönerek kendini kurtarabilir. Bu aşamada artık Avrupa, Amerika ya da İsrail merkezli politikalara değil ama Ankara ve Türkiye merkezli politikalara öncelik verilmesi gerekmektedir. Şimdiye kadar işbirlikçi İstanbul medyası nedeniyle Türkiye'nin kendi ulusal çıkarlarına uygun, bağımsız açılımları kamuoyu önünde yer almamıştır. Yıkılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nu otuz üç yıl ayakta tutan Abdülhamit, dış politikası ile Batılı, Emperyal güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi yürüten Mustafa Kemal politikası arasında bir yeni sentez arayışının gündeme gelmesi gerekmektedir. Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı batağından uzak tutan İsmet İnönü dış politikası da bu dönemde Türkiye açısından yeniden önem kazanmaktadır.

Dünyanın jeopolitik merkezinde kurulmuş olan orta boy stratejik bir devlet olarak, Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumunu kullanarak Ankara ve Türkiye merkezli yeni bir strateji izleyebilirse bu aşamada hem devlet olarak hem de ulus olarak bulunduğu coğrafyada yerini koruyabilir aksi takdirde bu bölgeye yönelik emperyalist planlar uğruna Türkiye Cumhuriyeti'nin dağılması kaçınılmazdır. Dağılma sürecini hızlandırmak için her türlü baskı halen devam etmektedir. Bu tür baskıların ortadan kalkması için Türkiye'nin kendi ulusal planını ortaya koyması gerekmektedir.

Dünyanın batı ve kuzey bölgelerinden gelen emperyalist saldırılara karşı anakaranın merkezi bölgesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuya doğru yeni bir açılım gündeme getirmesi gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra bu coğrafyanın merkezi bölgesinde bağımsız devlet kuran Mustafa Kemal, Osmanlı'nın geri çekilmesi nedeniyle meydana gelen otorite boşluğu alanını İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde

doldurabilmek için Batı'da Balkan Birliği'ni Doğu da ise Sadabat Pakti'nı gündeme getirmiştir. Eski Osmanlı Eyaletleri olan Balkan ülkelerini emperyalist saldırıdan koruyabilmek ve onlarla yeni bir dayanışma düzeni içine girebilmek için Balkan Pakti'nı gündeme getiren Mustafa Kemal, İkinci Dünya Savaşı sürecinde Orta Avrupa'nın iki saldırgan politikacısının önüne bir Balkan seddi çekmek istiyordu. Ne var ki kendisinden sonra Almanya diktatörü bütün Balkanlara saldırarak, Balkan ülkelerinin büyük bir katliama uğramasına sebep olmuştur. Günümüzde artık Balkan ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra sosyalizmi terk ederek Avrupa Birliği için yeni eyaletler olarak yer almaya hazırlanıyorlar. Türkiye bu aşamada eskisi gibi Balkanlarda etkili olamaz. ABD, Balkan ülkelerinin merkezi Avrupa'nın denetimi altına girmesini önleyebilmek için Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya gibi ülkelerde askeri üsler kurarak yerleşmeye çalışmaktadır. Bu koşullarda Balkanlar artık Türkiye ile Avrupa arasında değil ama Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği arasında kalan bir mesele haline gelmiştir. Büyük güçlerin yeni çekişme alanına dönüşen Balkan üzerinde Türkiye'nin eskisi gibi hak iddia etmesi son derece zor görünmektedir. Bu nedenle Türkiye, kendi çıkarlarına uygun yeni bir yapılanmaya yönelirken Balkan Bölgesini bunun içine alamayacağı açıktır.

Türkiye için A planı olarak yıllarca gündemde tutulan Avrupa Birliği üyeliğinin gerçekleşmemesi durumunda Türkiye'nin bunun yerine kendi ulusal çıkarlarına uygun bir biçimde B planı olacaktır. B planı her zaman A planının gerçekleşmediği aşamalarda ortaya çıkar. Türkiye'nin A planı artık devre dışı kaldığına göre müzakere süreçleri yeniden ile yeniden bir yarım yüzyıl kaybetmenin hiçbir anlamı bulunmamaktadır. Emperyal güçler dünyanın merkezi bölgesini ve buradaki doğal zenginlikleri paylaşmak için çekişirken altta kalarak ezilip yok olmamak için bölge ülkesi olarak Türkiye, kendisini ayakta tutabilecek bir B planını ortaya koymak zorundadır. Bu planı hiçbir dış güç Türkiye için hazırlayamaz. Türkiye'deki dış güçlerin işbirlikçisi lobiler ya da kadrolar da böylesine bir planı hazırlayamazlar. Çünkü Türkiye ve Ankara merkezli dünyaya bakma alışkanlığına sahip değildirler. Tıpkı ulusal kurtuluş savaşı döneminde olduğu gibi Ankara ve Türkiye merkezli bakış açısı, değişen koşullarda Türkiye'nin B planını ortaya koyacaktır. Çünkü Türkiye bu tür bir bakış açısı ile kurulmuştur o nedenle de Türkiye'nin yoluna devam etmesi aynı bakış açısı ile mümkündür.

Dünyaya Mustafa Kemal gibi bakınca başka bir türlü manzara çıkmaktadır. Atatürk'ün başkenti Ankara'dan dünya ve bölgedeki gelişmeler

çok farklı görünmektedir. Hiç kimse Amerika, İngiltere, Almanya ya da İsrail merkezli bakış açılarını Türkiye'ye zorla kabul ettirme durumunda değildir. İsrail nasıl Kudüs merkezli Ortadoğu'ya bakıyorsa, Avrupa nasıl Brüksel merkezli bu bölgelere yaklaşıyorsa Türkiye de Ankara merkezli bir bakış açısı ile Misak-ı Milli sınırlarına ve bu sınırlar içerisindeki ülkenin birliğine sahip çıkabilecektir. Bize dost olduğunu söyleyen Batılı ülkelerin hepsi Emperyal bakış açısı ile dünyanın merkezini kendilerine göre düzenlemeye çaba gösterdiklerinden Türkiye'nin çıkarları ve istekleri sürekli olarak güme gitmekte ve ertelenmektedir. Böylesine olumsuz bir süreç içinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yarı yarıya tasfiye edilmiştir. Tam bu aşamada Ankara'daki devleti küçültmek üzere cemaatçi bir kadro ulus devletin başına geçmiş ve Ankara-İstanbul anlaşmazlığının giderek yükseldiği bir aşamada İstanbul merkezli bir yönetim yapısı Ankara'daki devletin başına geçmiştir. On beş milyonluk İstanbul'dan Ankara'ya gelerek beş milyonluk Ankara'yı küçültmek üzere harekete geçenler, İstanbul'un Ankara'nın üç misli büyük olduğunu görmezden gelmektedirler. Her nedense bu kadar büyük İstanbul değil ama mütareke döneminin benzeri bir konuma sürüklenmiş olan İstanbul, yeni Bizans ya da Büyük Ortadoğu projeleri doğrultusunda önünü açmak için ulus devletin başkenti Ankara'yı ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler.

Türkiye'nin ulusal çıkarları için ve üniter devletin sağlıklı biçimde yoluna devam edebilmesi için Ankara'nın değil fazlasıyla dağınık bir gelişme göstermiş ve bu nedenle de hastalıklı bir yapıya sürüklenmiş olan İstanbul'un küçültülmesi zorunlu görünmektedir. Küresel emperyalizme sermaye ilişkileri ile teslim olmuş İstanbul küçültülmezse İstanbul'u bir atlama tahtası olarak gören küresel emperyalizmin bütün ülkeyi teslim alması gündeme gelebilecektir. Türkiye'nin B planı açısından Ankara'nın Orta Anadolu'da daha da büyütülmesi ve İstanbul'un devlet merkezine bağlı kalabilmesi için de bu eski Bizans artığı metropolün küçültülmesi gerekmektedir. Ankara merkezli bir ulusal plan ancak İstanbul'un küçültülmesi ile başarılı olabilir. Aksi takdirde bu dış rüzgarlara fazlasıyla açık metropol kent yeni Bizans projesi doğrultusunda kullanılmaya devam edilecek ve Ankara'nın karşısına başlıca engel olarak çıkacaktır.

Mustafa Kemal'in Ankara'sından bölgeye bakıldığı zaman ortaya tıpkı Atatürk'ün zamanında olduğu gibi Sadabat Paktı benzeri bir manzara çıkmaktadır. Bir yandan İsrail merkezli yapılanma bölgenin bütün ülkelerini tehdit etmekte diğer yandan on bin kilometre öteden küresel emperyal güç saldırgan ordusu ile bölge ülkelerinin içine girerek hem saldırmakta hem de yeni bir yapılanmaya doğru zorlamaktadır. Başta Irak olmak üzere İran,

Suriye, Azerbaycan, Gürcistan, Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan ve Mısır büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar. Küresel eşkıya olarak Amerikan ordusu bütün bölgeyi işgal etme planları içindedir. Bu süreçte Türkiye hem bölgeye karşı müttefiklik görünümü ile kullanılmak istenmekte hem de bölgenin merkezindeki ülke olarak yeni yapılanma sürecinde dönüştürülmek istenmektedir. Türkiye, bölgeye ve komşularına yönelen askeri saldırı planlarına kesinlikle alet olmamak durumundadır. Aksi takdirde işbirlikçi ülke görünümü ile bölgenin bütün ülkelerinin düşmanlığına hedef olacak ve tüm İslam dünyasından dışlanacaktır. Türkiye'yi yönetenler, yeni bir Haçlı Seferi olarak Ortadoğu'ya gelen bu saldırganlığa karşı hem Türkiye'yi korumak hem de bölge ülkeleri olan komşuları ile bir araya gelerek beraberce hareket etmek zorundadır.

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Ortadoğu'da meydana gelen otorite boşluğunu gidermek üzere İkinci Dünya Savaşı öncesinde İran'ı muhatap alarak bir bölgesel paktı gündeme getirmiştir. Türkiye gibi bir Türk ülkesi olan, nüfusunun yüzde altmış beşi Türk asıllı olan İran'ın, Anadolu'daki Türk Devletlerinin kurucusu tarafından asıl muhatap olarak ele alınması ve Batılı emperyalistlerin bölgeye yeniden gelmelerini önlemek üzere Türkiye ile İran arasında bir yakınlaşmanın temellerinin o dönemde atılmasının anlamı büyüktür. Dünyanın merkezinde, Ön Asya'da bir Türk Devleti kuran Atatürk, bölgenin diğer büyük Türk Devleti olarak İran'ı başlıca muhatap olarak kabul etmiş ve dünyanın büyük emperyal güçlerine karşı bir yakın ittifakı oluşturmak istemiştir. Sadabat Paktı, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Ortadoğu'ya Batılı emperyalist güçlerin gelmesi tehlikesine karşı atılmış bir adımdır. Mustafa Kemal, Batı'da Balkan Paktı ile Türkiye'yi güvence altına alırken Doğu'da da Sadabat paktı ile Türkiye'yi daha güvenli bir ortama kavuşturmak istemiştir. Emperyal güçler yerinde kaldığı sürece Türkiye kendi coğrafyasında ayakta kalabilmek için sınır komşusu ve akrabası olan İran ile yakınlaşmak zorunda idi. Türkiye'nin iki misli genişlikte bir ülkeye sahip olan ve nüfusu Türkiye ile aynı düzeyde olan bu büyük petrol ülkesi ile yakınlık Türkiye için son derece önem kazanmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gri çekildiği bir aşamada iki Türk asıllı toplumun bir dostluk ve dayanışma ittifakı çerçevesinde bir araya gelmesi dünyanın jeopolitik merkezinde Osmanlı sonrasında meydana gelen otorite boşluğunu dolduracak nitelikte bir girişimdi. İkinci Dünya Savaşı öncesinde oluşturulan bu yakınlık Hitler'in ordularının Ortadoğu'dan uzak kalmasında etkili olmuştur. Doğu'ya açılan Alman saldırganlığı Türk-İran ittifakı çerçevesinde Ortadoğu'ya girememiş ama Sovyetler Birliği'ne saldırarak cezasını görmüştür. Sovyetler Birliği de

kendisine saldıran Almanya'yı yerle bir etmiş ve parçalayarak intikamını almıştır.

Mustafa Kemal, Osmanlı sonrası dönemde doğuya açılırken Güney Avrasya hattını esas almış ve bu hat üzerinde bulunan iki Türk ülkesi olarak İran ve Afganistan'ın Sadabat Paktı içinde yer almasını sağlamıştır. Ayrıca eski bir Osmanlı ülkesi olan ve milyonlarca Türkmen'in yaşadığı Irak'ı da bu paktın içine alarak dünyanın merkezi bölgesinde bir bölgesel birlik ittifakının temellerini atmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde zorunlu görünen bu gelişimin günümüzde yeniden önem kazanmaktadır. İsrail ve Amerika'nın sürekli tehditlerine maruz kalan İran ve Suriye, günümüzde Türkiye'ye yakınlaşmaktadırlar ve Türkiye ile beraber ortak bir hareket tarzı geliştirebilmek için çaba göstermektedirler. Türkiye Cumhuriyeti, İran ile arasında bir köprü olarak var olan nüfusunun tamamı Türk asıllı bir ülke konumundaki Azerbaycan'ı da yanına alarak İran ve Suriye ile bir araya gelmelidir. Türkiye ve İran gibi iki eşit ağırlıkta ülkenin bir araya gelmesiyle dünyanın yeni bir süper gücü bu kez anakaranın merkezinden ortaya çıkacaktır. Köprü ülke Azerbaycan'ın başkenti Baku'nün merkez olacağı Orta Asya ve Ön Asya Türklüğü arasında köprü görevi yapabilecek bir konum nedeniyle önem kazanmakta olan Baku, küçük ülke başkenti olarak İran ve Türkiye arasındaki yakınlaşmanın merkezi olabilir. Suriye de eski bir Osmanlı ve Türk ülkesi olarak böylesine bir yakınlaşmanın içinde sınır komşusu bir ülke olarak yer alabilecektir. Sadabat Paktı sırasında Fransız işgali nedeniyle dışarıda kalan Suriye bu kez bağımsız bir devlet olarak Ortadoğu'daki dört ülke birliğinin içine girecektir.

Dünyayı işgale kalkışarak finans kapitalin küresel imparatorluğunu kurmak üzere yola çıkmış olan Amerikan emperyalizminin Ortadoğu'daki askeri birliklerinin adı merkezi kuvvetler olarak konulmuştur. ABD. tarafından da bu bölgenin dünyanın merkezi olduğu kabul edildiğine göre işgal ordusu merkezi kuvvetler olarak adlandırılmaktadır. Bölge ülkeleri merkezi kuvvetlerin işgali ve saldırısı tehdidi ile karşı karşıya kaldığı için böylesine bir merkezi hegemonyaya karşı bir araya gelerek Merkezî Devletler Birliğini kuracaklardır. Merkezî kuvvetlerin emperyalist işgal saldırısına karşı merkezi devletlerin birliği direnecek, karşı koyacak, gerekirse savaşıacaktır. Merkezdeki ülkeler kesinlikle emperyalistlerin çıkarları için birbirleri ile savaşmayacaklar ama bir araya gelerek dünyanın merkezini işgal ederek bu bölgedeki bütün devletleri ortadan kaldırmak, bölge halklarını parçalayarak sömürge yönetimine sürüklemek gibi insanlık dışı girişimlere direneceklerdir. Bölgenin sağlık ve selameti, bölge ülkelerinin bir araya gelerek dayanışma içine girmelerinde ve örgütlenerek

ortak bir savunma gücünü eski CENTO gibi işgalci saldırgan merkezi kuvvetlerin önüne koyabilmesine bağlı görünmektedir. Eski CENTO'da ABD. ve İngiltere vardı. Yenisi ise bu iki saldırgan ülkeye karşı kurulacaktır.

Merkezi Devletler Birliği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yakın çevre doktrini çerçevesinde Rusya, komşularını Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında gevşek bir konfederasyon statüsünde bir araya getirmiş ve Sovyetlerin geri çekildiği Avrasya bölgesine Batılı emperyal güçlerin girmesini önleyebilmek için yeni bir yapılanmayı devreye sokmuştur. Bağımsız Devletler Topluluğu örneğine benzeyen bir gevşek konfederasyon Merkezi Devletler Birliği için de düşünülebilir. O zaman var olan devletler devam edecek, dörtlü birliğe üye olan devletlerin birbirine karışması ya da bunlardan birisinin başka bir yapılanmaya sürüklenmesine karşı konfederasyon protokolü ile gerçekleştirilecek çatı altında bir ortak koruma düzeni sağlanacaktır. İran, Türkiye, Azerbaycan ve Suriye'nin hızla bir araya gelerek oluşturacağı merkezi devletler birliği, acilen bölgede savaş tehlikesine karşı, üye ülkeleri koruyacak bir yeni yapılanmayı gerçekleştirecek, kurulacak ortak savunma birlikleri ile bölgenin güvenliği sağlanacaktır. Halen NATO üyesi olan Türkiye'nin kendini korumak için böyle bir savunma örgütüne girmesine başta Amerika olmak üzere diğer Batılı ülkelerin karşı çıkacağı açıktır. Bölgenin petrol yataklarından yararlanmak isteyen bütün Batılı emperyal devletler bölge ülkelerinin kendilerini korumaları için böylesine bir birlikteliği oluşturmalarına izin vermek istemeyeceklerdir. Dörtlü birliğe yönelecek olan bölge ülkeleri bu durumları hesap ederek kendi varlıklarını güvence altına alma doğrultusunda adım atacaklardır.

İran ve Türkiye'nin öncülüğünde başlamış olan ekonomik işbirliği teşkilatının yeni dönemde daha da gelişmesi sağlanmalı ve giderek bir bölgesel ortak pazarın Avrupa kıtasında olduğu gibi gündeme gelmesi sağlanmalıdır. Batılı emperyalist devletlerin her türlü engelleme oyununu bozacak yeni bir adım, eskiden bu yana devam eden ekonomik işbirliği teşkilatının hızla bir Ortadoğu pazarına dönüştürülmesidir. Böylece batılı ülkelere ekonomik bağımlılıkları azalacak olan dört ülke daha kolay bir biçimde ekonomik entegrasyona yönelebileceklerdir. Türkiye, Avrupa'nın dışında kaldığı yeni dönemde, kendi bölgesinde merkezi devletler birliği çatısı altında gerçekleştireceği yeni entegrasyonu kendi bağımsız geleceği açısından yeni bir alternatif olarak gerçekleştirebilir. Zamanla Orta Asya ülkelerini de içine alacak bir bölgesel ortak Pazar, bu bölgenin batılı emperyalistlerin sömürge alanı olmaktan kurtularak bağımsız bir ekonomik yapılanmaya yönelmesini sağlayacaktır. Bölge ülkeleri hem petrollerine

daha güçlü biçimde sahip çıkabilecekler hem de sahip oldukları tüm ekonomik zenginliklerini dengeli biçimde yardımlaşarak paylaşacaklardır. Böylece bölge halklarının emperyalist batı ülkelerinin yardımlarına gereksinimler kalmayacaktır.

Kurulacak olan birlik bir devletler birliği olacağı için ülkelerin siyasal rejimleri arasındaki farklılıklar ikinci planda kalacaktır. Her ülke kendi iç işlerinde özgür olacak, bağımsız devlet statüsü ile dışarıya açılacak ama bölgenin güvenliği ve ortak gereksinimler için işbirliği yapacaktır. Güvenlik ve ekonomik gereksinimler doğrultusunda başlayacak merkezi ülkeler işbirliği zamanla daha da gelişecek sosyal ve kültürel alanlarda ortak çalışmalar öne çıkabilecektir. İşbirliği çalışmaları sırasında hiçbir ülke diğerinin siyasal rejimi ya da devletlerin iç işlerine karışmayacak, birlik üyesi ülkeler işlerine geldiği noktada bağımsız devlet olarak hareket etme hakkına sahip olacaklardır. Türkiye'nin laik cumhuriyet rejimi ile İran'ın İslam demokrasisi rejimleri arasındaki farkları ülkeler ikinci planda bırakacaklar önceliği kendi güvenliği ve kalkınmalarına vererek emperyalistlere karşı ortak bir dayanışma sergileyeceklerdir. Rejim farklılıkları devletler arasındaki yakınlaşmayı, dayanışmayı ve ortak hareket etme düzenini hiçbir zaman sarsmayacak böylece emperyalist güçler Ortadoğu ve Hazar bölgesine egemen olabilmek için bölge ülkelerini birbirine düşürme ya da karşılıklı savaştırma provokasyonlarının önü kesilecektir. Ortadoğu'ya gelmeden önce Amerika, Irak'ı İran'a karşı kışkırtarak savaştırmış ve sekiz yıllık savaşın getirdiği çöküntüden yararlanarak Irak'ı işgal etmiştir. Şimdilerde benzeri bir senaryoya Atlantik emperyalizmi İran ve Türkiye arasında denemek istemektedir. Dünyanın merkezinde yer alan iki büyük ülke Atlantik emperyalizminin ya da İsrail siyonizminin kışkırtmaları karşısında kesinlikle birbiriyle savaşmamalıdır. Bu tür bir savaş Irak örneğinde görüldüğü gibi hem İran'ın hem de Türkiye'nin çökmesine neden olacak, böylece hem Büyük Ortadoğu'ya hem de Büyük İsrail projelerinin önü açılacaktır. Böylesine savaş provokasyonlarının önlenmesi için de merkezi ülkeler birliğine gereksinme bulunmaktadır.

Merkezi devletler birliği eğer gerçekleşirse, dünyanın ortasında çıkacak yeni bir süper güç olabilir. Avrasya'nın ortalarından çıkacak böylesine büyük bir devlet yapılanması üç milyon kilometrekarelik ülkesi ile, iki yüz milyonluk nüfusu ile dünyanın büyük güçlerine karşı bir denge unsuru olabilecektir. Merkezi devletler birliği çatısı altında bir araya gelecek dört ülke, dünyanın diğer büyük güçlerinin tarihte örnekleri görüldüğü gibi merkezi alana yönelik bir emperyalist işgale kalkışmasını önleyecektir.

Bölge dışı süper güçlerin bölgeyi işgale yönelme planları bu tür bir büyük siyasal yapılanma ile önlenebilecektir. Hiçbir emperyal devlet böylesine büyük bir siyasal yapılanmanın bulunduğu merkezi alanı işgale kalkışamayacaktır.

Merkezi devletler birliği, dünyanın jeopolitik merkezinde yeni bir kutup merkezi olacak ve dünyanın bozulmuş dengelerinin çok kutupluluk çizgisinde yeniden oluşmasına katkıda bulunacaktır. Avrupa ve batının dev ülkeleri ile Asya'nın dev ülkelerine karşı dünyanın merkezinde benzeri bir büyük gücün ortaya çıkması gerekmektedir. Üç Türk ülkesinin bir araya gelmesi, Suriye'nin de buna katılması ile oluşacak bir Türk varlığı entegrasyonu, dünyanın merkezini büyük emperyal güçlerin saldırılarından uzak tutacak bir yeni siyasal gücü ortaya çıkaracaktır. Merkezi devletler birliği, yeni bir kutup başı olarak gündeme gelirken Ön Asya'daki Türk varlığını örgütleyecek ve gelecekteki Avrasya yapılanmasının Türk ağırlıklı olmasını sağlayacaktır. Avrasya'nın Türk ağırlıklı olarak örgütlenmesi açısından da Türkiye-Azerbaycan-İran üçgeninde merkezi devletler birliği etkili olacak Rusya, Çin, Amerika ve Avrupa emperyalizmlerinin Avrasya'da kendi çıkarları doğrultusunda bir siyasal oluşuma yönelmelerine izin vermeyecektir. Merkezi devletler birliği hem Ortadoğu'nun hem Hazar Bölgesi'nin hem de geleceğin Avrasya'sının güvenlik sorununu çözerek dünya barışına da katkıda bulunacaktır. O zaman Teksaslı kovboy on bin kilometre öteden gelerek dünyanın petrol ve maden zenginliklerine el koyma cesaretini kendinde göremeyecektir.

Merkezi devletler birliği hem Türkiye'nin hem İran'ın hem Suriye'nin hem Azerbaycan'ın devlet olarak varlıklarını sürdürebilmeleri açısından önemli bir şanstır. Böylesine bir şans, zamanında değerlendirilemezse o zaman bölge dışı emperyalistlerin saldırıları bu dört ülkeyi ortadan kaldırarak araziye onların çıkarları doğrultusunda düzlemelerine fırsat bırakılabilecektir. Dünya haritasına bakıldığı zaman her bölgede belirli bir otoriteye dayanan örgütlenmelerin geliştiği görülmektedir. Atlantik emperyalizmi ile İsrail siyonizminin, merkezi alandaki otorite boşluğunu kendi çıkarları doğrultusunda doldurmak istemeleri diğer büyük güçleri ve kutup merkezlerini rahatsız ederek yeni bir dünya savaşına elverişli bir ortam yaratacaktır. Dünya barışı ve üçüncü dünya savaşının önlenebilmesi için merkezi devletler birliğinin kurulması acilen gereklidir. Türk dünyasına yönelen Turancılık planları bile buna bağlıdır. Ön Asya'da Türk egemenliği olmazsa Orta Asya Türklerini Türkler kurtaramaz. Avrasya bölge dışı güçlerin kontrolüne girerken Turan bölgesi de yeniden emperyal işgal alanına dönüşebilir. Ön Asya'da Türk varlığı merkezi devletler birliği ile

güçlendirilmeli ve ondan sonra ikinci adım olarak Orta Asya Türkleri bu birliğin içine alınarak merkezi devletler birliği Türk egemenliğine dayanan bir Avrasya birliğine dönüştürülmelidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta kalabilmesi işte bu B planının gerçekleşmesine bağlı görünmektedir. Aksi takdirde Anadolu'da Türk varlığını kimse koruyamaz.

Amerika ve İsrail'in son saldırganlığı karşısında Hatay sorunundan vazgeçen ve Hatay'ın Türkiye'ye bağlı olduğunu kabul eden Suriye tam olarak Türkiye ile yakınlaşmaya başlamış ve Türkiye ile ekonomik açıdan bütünleşmek istediği doğrultusundaki iradesini ortaya koymuştur. Büyük Ortadoğu ya da Büyük İsrail projeleri doğrultusunda parçalanacağını ve yok olacağını gören Suriye Devleti, kendini kurtarmak üzere hem Türkiye ile yakınlaşmış hem de İran ile bir savunma antlaşması imzalayarak emperyal saldırılara karşı kendisini güvence altına almak istemiştir. Suriye, yarım yüzyıllık düşmanlık politikasından vazgeçerek Türkiye'ye yönelirken Büyük Ortadoğu ve Büyük İsrail gibi bölgeyi darmadağın edecek emperyal girişimlere karşı kendiliğinden merkezi devletler birliği oluşumunu gündeme getirmektedir. Ulusal kurtuluş savaşı yıllarında Suriyelilerin Atatürk'e gelerek ortak mücadele etme önerilerine Mustafa Kemal, her ülkenin önce kendisini emperyal saldırılardan kurtarması gerektiğini belirterek daha sonra merkezi bölgenin devletlerinin bir araya gelebileceğini ve ortak bir federasyon çatısı altında eskiden Osmanlı döneminde olduğu gibi beraberce yaşayabileceklerini ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurucusunun da politikası bölge dışı emperyal güçlerin Ortadoğu bölgesine saldırımlarına karşılık merkezi bölge ülkelerinin bir araya gelerek güçlerini birleştirmeleri ve dışa karşı ortak bir savunma yapılmasıdır.

Mustafa Kemal'in, Kuvayı Milliye'nin başına geçmesinden sonra Irak bölgesindeki milliyetçi Araplar ve Türkmenler arasında Kemalist bir hareket baş göstermiş ve Irak'tan bir heyet de gelerek Mustafa Kemal'in yürüttüğü savaşın içine Irak bölgesinin de dahil edilmesini talep etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Suriyelilere gösterdiği tavrın benzerini Iraklılara göstermiş her ülkenin kendi kurtuluş savaşını vermesi gerektiğini ancak ondan sonra merkezi ülke bölgelerinin bir araya gelerek eski Osmanlı döneminde olduğu gibi beraber yaşayabileceğini ve bölgesel bir konfederasyon düşünebileceğini açıkça belirtmiştir. Eski Osmanlı ülkelerine beraberce yaşama önerisini getiren Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilanından sonra da İran ile yakınlaşmış ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sadabat Paketi ile bir bölgesel ortaklığa yönelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu öncesinde Selçuklu İmparatorluğu varken Anadolu ve İran bölgesinin birlikte aynı devletin çatısı altında bulunmaları da böylesine bir gelişmenin

tarihsel temelleri olarak yol gösteriyordu. İran, Irak ve Suriye ile beraber Azerbaycan'da eski bir Selçuklu alanının devleti olarak böylesine bir birliktelik için uygun bir ortak olarak görünüyordu. Sovyetler Birliği dönemindeki demir perdenin ortadan kalkması ile beraber Azerbaycan'da Selçuklu hinterlandındaki yerini alarak eskiden beraber olduğu ülkelerin devletleri ile ortak bir gelecek arayışına yöneliyordu.

Avrupa Birliği, Hristiyan kimliği ile Ortadoğu Bölgesine Yeni Bizans projesi ile yönelirken, Türkiye'yi bu alanın merkez ülkesi olarak Sevr haritası doğrultusunda eyaletleştirmeye öncelik verirken Amerika Birleşik Devletleri yeni Osmanlı vizyonu ile Türkiye'ye Balkanlar'da Avrupa Birliğinin karşısına çıkarmaya hazırlanmaktadır. Türkiye'nin Müslüman kimliği, Balkanların Avrupa Birliğinin eline geçmesinin önlenmesi için stratejik olarak kullanılmakta ve balkanların Müslüman halkları yeniden Osmanlı vizyonu ile Türkiye'ye yönlendirilerek Avrupa Birliğinin doğuya açılmasının önü kesilmek istenmektedir. ABD. nin NATO'yu kullanarak Balkan ülkelerinde askeri üsler kurması da bu projenin tamamlayıcı bir adım olmuştur. Yeni Osmanlı vizyonu, ABD. ile beraber İsrail'in de Türkiye'yi yönlendirmeyi amaçladığı bir proje olarak gündeme gelmektedir. İsrail, Ortadoğu'nun Müslüman toplumu içinde rahatça barınabilmek için Osmanlı millet sistemine geri dönüşü ve cemaatler halinde yaşamayı bölgede geçer kılmayı düşündüğü için Yeni Osmanlıcılığı Ortadoğu Bölgesinde geçerli kılmak istemekte ve lobileri aracılığı ile Türkiye'de bu doğrultuda bir yönlendirmeyi sürdürmektedir.

Anadolu ve Trakya'da bir ulus devlet kurmuş olan Türk ulusu, yirmi birinci yüzyılda Atatürk'ün cumhuriyetini bir üniter ve ulusal devlet olarak korumak istiyorsa hem Avrupa'nın Yeni Bizans modeline hem de İsrail ve Amerika ikilisinin Yeni Osmanlı vizyonuna karşı çıkmak zorundadır. Her iki proje de Türkiye'yi şimdiki yapısından hızla bölgesel yapıya dönüştürmeyi hedeflemekte, etnik ayrımcılık ve siyasal İslamcılık olarak Türkiye Cumhuriyeti'ni tehdit etmektedir. Türkiye'nin yeni yüzyılda her iki projeye karşı gündeme getireceği vizyonun adı Yeni Selçuklu Projesi olacaktır. Çünkü Selçuklular zamanında Türkler, Orta Asya'dan kopup gelerek Kafkaslardan İran'a, Suriye'ye, Irak'a ve son olarak da Anadolu'ya yerleşmişlerdir. Selçuklu yönetimi bir Türk imparatorluğu olarak dünyanın merkezi bölgesinde bu komşu ülkelerin halklarını Türkleştirmiştir. Ön Asya'da bağımsız Türk Devleti olarak ayakta kalmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti, Yeni Selçuklu vizyonu ile Selçuklu İmparatorluğu'nun Türk asıllı ülkelerini ve halklarını dünyanın merkezi bölgesinde, merkezi devletler topluluğu olarak bir araya getirmelidir. Böyle büyük bir proje ile Ön

Asya'da kurulacak merkezi devletler birliği, ikinci aşamada Orta Asya Türk Devletlerini de içine alarak Türk toplulukları tabanına dayanan bir büyük Avrasya birliğinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ön Asya'daki merkezi devletler birliği, hem dünyanın ortasında Türk hegemonyasını devam ettirecek hem de gelecekte Avrasya birliğinin Türk kimlikli halkların birlikteliğinde gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Bu proje ile bütün emperyalist güçleri kızdırabiliriz ama onların projelerinin ardından çeşitli yönle sürükleyeceğimize, kendi projemiz doğrultusunda belirlenmiş hedefimize yönelerek onların oyuncağı olmaktan kurtulabiliriz.

DÜNDEN BUGÜNE BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ

Erdal AÇIKSES*

ÖZET

Amerika bir devlet olarak teşkilatlandıktan sonra ilk işi, ticaret ve nüfuzunu artırmak içinin Avrupa ve dolayısıyla Akdeniz'e yönelmiştir. İlk anda Amerikalı tüccarlar, arkasından da misyoner ve konsoloslara bölgeye gelmeye başlamıştır. Bu sayede bazı azınlıkları da kullanarak bölgeye nüfuz etme çalışmaları sonucu birçok karışıklığın da sebebi olmuştur. Yıllarca yapılan bu faaliyetler sonucunda Chester Projesi gibi kalıcı bazı yatırımlarla, Doğu Anadolu'da azınlık olan Ermenileri çoğunluk sayarak bölgede kendi kontrolünde bir devlet kurma çabasında olmuştur.

Geçmişte projeler ürettiği bölge için bugün de, başta petrol kaynakları ve stratejik bölgeler ile limanları da içerisine alan, Büyük Ortadoğu Projesi adıyla yeniden bir proje gerçekleştirmeye çalışılmaktadır. Bu çalışmamızın amacı, yaklaşık iki yüz yıllık bir serüvende Amerikanın aynı metotları, değişik isim ve oyunlarla gerçekleştirmeye çalıştığının tarihi verilerini ortaya çıkarmak ve örneklerini vermektir

Anahtar Kelimeler: Türk- ABD ilişkileri, Ermeni Meselesi, Büyük Ortadoğu Projesi, Chester Projesi

ABSTRACT

The Great Middle East Project From Past To Today

USA had interested firstly in Europe, so Mediterranean Sea, in order to extend their trade and domination era after they had been institutionalized as a state. In the beginning the traders had arrived to the region and followed by the missionaries and the consulates. This situation of permeation to the region had led many uprisings by utilizing the minorities. As a result of these long lasting activities such as Chester project, which was a permanent investment, they had aimed to establish a state under their control regarding the Armenians as majority.

A new project under the name of Great Middle East Project had been developed same as had been done in the past for the region, including mainly the petroleum sources, strategic regions and the ports. The aim of this study is to reveal the historical data of USA's deployment of same methods under different names and games in order to realize their plans for the region within a 200 years period of time.

Keywords: Turkish-American Relations, Armenian Question, The Great Middle East Project, Chester Project

* Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
ELAZIĞ ecikses@firat.edu.tr

Amerika'nın Türklerle ilk teması 19. Yüzyılın ilk yıllarına rastlamaktadır. Osmanlı Devleti ile mukayese edildiği zaman, hem alan, hem de nüfus bakımından Amerika çok küçüktü. Yıllar içerisinde Amerika büyüyüp geliştikçe, Osmanlı toprak kaybederek küçülüyor, aynı zamanda ekonomik ve siyasi bakımdan da zayıflıyordu. Zıt yönlerde değişen bu gidişat geleceğin bir belirtisi gibiydi¹. Amerika'nın ticaretini geliştirmek amacıyla kıtalar arası ilişki kurmak düşüncesiyle Akdeniz'e yönelmesi, Osmanlı Devleti ile çıkarlarının çatışmasına sebep olmuştur.

Gelişen Birleşik Amerika'nın dünya siyasetinden uzak, sadece Amerika Kıtası ile sınırlı bir politika izlemesi mümkün değildi. Bu sebeple Monroe Doktrini'ni bazı savunma refleksleriyle terk etmesi neticesinde, ABD Avrupa ve Dünya siyaseti ile yakından ilgilenmeye başlamıştır.

Öte yandan Dünya, Avrupa Devletleri tarafından hızlı bir şekilde sömürgeleştirilmeye maruz kalmıştı. Bu sömürgeleştirme politikası, Avrupa Devletleri'nin lehine, Birleşik Amerika'nın aleyhine bir gelişme göstermişti. Birleşik Amerika'nın sömürgecilik faaliyetlerinde geri kaldığı düşüncesi, hızlı bir şekilde harekete geçmesine sebep olmuştur.

Böylece, bir yandan yeni nüfuz alanları elde ederken, bir yandan da Avrupa'ya karşı bir denge politikası uygulamaya başladı. Amerika'nın menfaatlerinin her şeyin üzerinde olduğu düşüncesi ile bu uğurda ne yapılması gerekiyorsa yapılmaya başlandı. Kendini bu konuda engelleyen Monroe Doktrini'ni de değişik yorumlarla delmeye başladı. ABD-Türk ilişkilerine de bu açıdan bakmak ve değerlendirmek yerinde olur kanaatindeyiz.

Gelişimini diğer kıtalarla, özellikle Asya ve Avrupa ile yapacağı ticaret yoluyla sağlayabileceğinin farkında olan Amerika; Baltık, Levant, Uzak Doğu² olmak üzere başlıca üç ticaret yönü belirlemişti. Bu yönüyle ilk Osmanlı-Amerikan ilişkileri de, Amerika'nın ısrarlı tavrıyla ticaret vasıtasıyla başlamıştır.

Amerika, İngiliz sömürüsüne son vererek bağımsızlığını kazandıktan sonra, kendi dış ticaretini yapmak için atılım içerisine girdi. Osmanlı bu gelişmeleri çok yakından takip etmese de Doğu Akdeniz ticareti (Levant) dolaylı da olsa Osmanlı'nın kontrolünde olduğundan, Amerika ile tanışmak zorunda kaldı. Böylece iki ülke arasında ticaret nedeniyle gayri resmi ikili

¹ J. C. Hurrewitz, "Türk – Amerikan İlişkileri ve Atatürk", *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s. 488.

² Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İstanbul, 1989, s. 13.

ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu ticari münasebet Amerika'nın Osmanlı ülkesinde geniş bir faaliyet sahası elde etmesi sonucunu doğurdu.

A -Berberi (Garp) Ocakları İle Kurulan İlk Temaslar

Amerika, bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra, Akdeniz bölgesinde ticaret yapan yurttaşlarını korumak ve onlara bir takım ayrıcalıklar sağlamak maksadıyla, Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki topraklarının yöneticileri ile yakın ilişki içine girmiştir³. Amerikan tacirleri zamanla kendileri için büyük bir hammadde ve pazar kaynağı olan Anadolu topraklarına yönelmiştir⁴.

Amerika, Osmanlı idaresindeki Cezayir, Tunus, Trablus (Berberi Ocakları) ile "Dostluk ve Ticaret" antlaşmaları imzaladıktan sonra⁵, Amerikan gemileri Anadolu limanlarını da ziyaret etmeye başlamıştır. Amerika için "Levant" (Doğu Akdeniz) ticareti; Cezayir, Tunus ve Trablusgarb ile yaptığı antlaşmalar sonucu başlamış ve güvenliği sağlanan Batı Akdeniz'den geçen Amerikan ticaret gemileri 1797'de ilk defa İzmir'e demir atmıştır. 1810 yılından itibaren ise İzmir- Amerika arasında düzenli deniz ticareti başlamıştır⁶.

Amerika ile Türkiye arasında resmi münasebetler henüz kurulmamış olmasına rağmen İzmir Limanından yapılan Amerikan ticareti gittikçe gelişti

³ Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Mine Erol, " Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785–1816), *İ. Ü. Tarih Dergisi*, Sayı XXXII, İstanbul, 1979, s. 689 – 730.; Mine Erol, " Amerika'nın Tunus İle Olan İlişkileri (1796–1815), *A.Ü. D. T. C. F. Dergisi*, Cilt XXX, Sayı 1 – 2, Ankara, 1984, s. 115 – 128.; Thomas A. Bryson, *American Diplomatic Relations With The Middle East, 1784 – 1975: A Survey*, Metuchen, N. J., 1977, s. 1vd.

⁴ Çağrı Erhan, " 1830 Osmanlı – Amerikan Antlaşmasının Gizli Maddesi ve Sonuçları", *Belleten*, Cilt LXII, Sayı 30, s. 457.

⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800–1959)*, Ankara, 1959, s. 8, Berberi ocakları ile yapılan antlaşmalar için bkz. Akdes Nimet Kurat, " Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774–1916)", *A.Ü.D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt. II, Sayı 2 – 3, Ankara, 1964, s. 175–214.

⁶ Henry H. Howard; " The Bicentennial in American Turkish Relations", *Middle East Journal*, Sayı 30, 1976, s. 291 – 303.; Roger Trask, *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914 – 1939*,

(Microfilms), Minneapolis, 1986, s. 5; Orhan Fuat Köprülü, " Tarihte Türk–Amerikan Münasebetleri", *Belleten*, Cilt LI, Sayı 200, Ankara, 1987, s. 928 – 929; Akdes Nimet Kurat, " Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları", *A.Ü.D.T.C.F Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt V, Sayı 8 – 9, Ankara, 1967, s. 287 – 372. Amerikalıların ilk savaş gemisinin İstanbul'a dostça bir ziyaret için gelişi 1800 yılında olmuştur, bu ziyaret için bkz. R. Trask, *a.g.e.*, s. 5.; Osman Özsoy, " Türk–Amerikan İlişkilerinin İlk Dönemi ve Amerika'daki İlk Tanıtım Faaliyetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 114, Haziran 98, İstanbul, 1998, s. 194.

ve İzmir’de küçük bir Amerikan Kolonisi oluştu⁷. 1810 yılından itibaren İzmir’le Amerika arasında düzenli seferler yapılmaya başlaması üzerine, ileriki yıllarda İzmir’de konsolosluk yapacak olan David Offley İzmir’e gönderildi. Onun önderliğinde 1811’de Amerikan iş adamları İzmir’de ilk ticaret odasını kurdu⁸.

On dokuzuncu yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun sürekli gerilemesi Avrupa’nın büyük devletlerinin iştahını kabartmış, yıllardır hayalini kurdukları Osmanlı’yı vesayetleri altına alarak⁹ topraklarını paylaşma girişimine başlamışlardı. ABD de bu dönemde “ Şark Meselesi” (Doğu Sorunu)¹⁰ olarak bilinen olaya dolaylı da olsa bulaştı.

B - Resmi İlişkilere Başlamak İçin Atılan İlk Adımlar

Osmanlı’nın gerileme döneminde sık sık yaşadığı isyan hareketlerinden biri olan Mora İsyanı, Osmanlı Devleti ile Amerika arasında gelişmeye başlayan ikili ilişkilerin ilk yıllarında meydana geldi. Avrupa Devletleri bu isyan hareketine destek vermekteydiler. Osmanlı, Avrupa karşısında yalnız kalmamak için dış destek arayışına girdi. Bu konuda Amerika’ya yanaşmaya başladı ve Amerikalılar ile 6 Temmuz 1826’da bir görüşme yapıldı. Bu görüşmeler sonucunda Türkiye ile Amerika arasında resmi ilişkilerin kurulması yönünde görüş birliğine varıldı¹¹. İki taraf da çok istekli olmasına rağmen aşırı beklentiler yüzünden anlaşma sağlanamadı¹².

Amerika’nın Osmanlı ile ilgilenmesine ticaret, Osmanlı Devleti’nin Amerika ile münasebetlerini resmileştirmesine ise ihtiyaç duyduğu dış destek sebep olmuştu. Amerika’nın ticari menfaatleri için yaptığı girişimler sonucu ilişkiler başlamış, bundan sonra Osmanlı’nın Avrupa karşısında duyduğu destek ihtiyacı ile resmileşmiş ve bu ilişki daha çok Amerika’nın çıkarları doğrultusunda devam etmiştir.

1820’li yıllarda Amerika için Türk - Amerikan ticareti öylesine önem kazanmıştı ki Amerikan Hükümeti, Yunanlılar karşısında Osmanlı’yı desteklermiş gibi algılanacak şekilde tarafsız davranmış ve Avrupa’nın

⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800–1959)*, s. 10; H. Howard, *agm.*, s. 292.

⁸ Oral Sander- Kurthan Fişek, *ABD. Dış İşleri Belgeleriyle Türk–A BD. Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829 – 1929*, İstanbul, 1977, s. 19.; Akdes Nimet Kurat, *Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800–1959)*, s. 10.

⁹ J. C. Hurrewitz, *a.g.m.*, s. 483.

¹⁰ Şark meselesi için bkz. Bayram Kodaman, *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, (İkinci Tıpkı Basım), Ankara, 1986, s. 137 vd.

¹¹ Osman Özsoy, *a.g.m.*, s. 194.

¹² R. Trask, *a.g.e.*, s. 15.; O. Köprülü, *a.g.m.*, s. 930 – 932.

işlerine karışmıyormuş gibi görünmeye çalışmıştı. Monroe Yönetimi, bu yeni kurulan ilişkiye zarar vermemek için, Türk - Amerikan ticareti uğruna Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımayı dahi geciktirmişti¹³. Amerika'nın bu hareketi bir dereceye kadar ilerde uygulayacağı politikanın da bir göstergesi olmuştur. Çünkü Amerika halkının Mora İsyanında, isyancılara maddi yardım yapmasına¹⁴ karışmayarak Rumların sempatisini kazanırken, Amerikan çıkarları için de Osmanlı'yı destekler bir tavır içerisine girerek de iki taraflı oyun oynamayı tercih etmiştir.

Navarin'de Osmanlı Donanması'nın İngiliz, Fransız ve Rus Donanmaları tarafından yakılması¹⁵ üzerine, Osmanlı Devleti Amerika ile ilişkilerini bir an önce resmileştirmek için karar aldı. Çünkü Navarin'de yakılan donanmasının yerine, üç tarafı denizlerle çevrili olan topraklarını korumak için dönemin teknolojilerine uygun yeni bir donanmaya ihtiyacı vardı¹⁶. Yeni bir donanma için, donanmasını yakarlardan çok, iyi bir teknolojiye sahip olan Amerika'dan yardım alma fikri daha mantıklı gelmişti.

C- Resmi İlişkilerin Başlaması

Yıllardan beri Osmanlı ile bir ilişki kurmak için Avrupa'ya heyetler göndererek girişimlerde bulunan Amerika'ya karşı ilgisiz kalan Osmanlı, bu sebepten dolayı da olsa ani bir kararla Amerika ile 7 Mayıs 1830'da dokuz açık bir gizli maddeden oluşan “ Ticaret ve Dostluk Antlaşması”nı imzalamıştı.

Bu antlaşma, Amerikalılara kapitüler haklardan yararlanma imkânı vermekte ve bu ülkeyi “**en ziyade müsaadeye mazhar ülke**”¹⁷ konumuna getirmekteydi. Antlaşmayla devletler birbirlerinin ülkesinde konsolosluklar açmayı kabul ediyorlar, Amerikan ticaret gemilerinin Osmanlı limanlarından rahatça yararlanmaları sağlanıyor, Amerikan vatandaşlarının işledikleri

¹³ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, s. 9.

¹⁴ Thomas A. Bryson, , *a.g.e.* , s. 10 -15.

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türk – Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1800 –1959)*, s. 15.

¹⁶ Osman Özsoy, *a.g.m.*, s. 194.

¹⁷ Bu ifade ile yapılan antlaşma, diğer devletlere verilen birçok imtiyazı rahatça kullanabileceği şeklinde algılanmaktadır. Bu sebeple daha önce verilmiş olan birçok imtiyaz doğrudan Amerika'ya da verilmiş oluyordu. Amerikalılar tarafından da daha geniş bir anlamda yorumlanan bu madde uzun yıllar Osmanlı Devleti ile Amerika arasında sürtüşme konusu olacaktır. Amerika, her istediğini yapar bir tavır içerisine girecektir.

suçlar nedeniyle yargılanmaları konusu düzenleniyordu¹⁸. Ayrıca Amerikan ticaret gemilerine Boğazlardan geçiş serbestisi tanınıyordu¹⁹.

Aceleyle ve donanma hevesiyle düşünülmeden imzalanan bu antlaşmanın dördüncü maddesine göre, Amerikan uyruklu kişilerin yanında, azınlıkların da kapitülasyon ayrıcalıkları sınıflamasına girip girmeyecekleri ve böylece Osmanlı yasa ve vergilerinden muaf olup olmayacakları, Bâb-ı Ali ile ABD Hükümeti arasında yıllar boyu tartışma konusu olmuştur.

ABD'ye göre yerli ya da yerleşmiş bütün yurttaşların eşit haklardan yararlanmaları bir ilke sorunuydu, Osmanlı için ise azınlıklar devletin varlığını tehdit ediyorlardı. Bu anlamdaki görüş ayrılıkları Amerika'nın her istediğini alma prensibiyle, uzun yazışmalara ve tartışmalara rağmen Amerika'nın bazen güç göstererek, bazen ikili oynayarak eldeki bazı kozları iyi kullanması, genellikle Amerika'nın isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir. Amerika'nın iddiası, ABD'nin uluslararası statüsünün yükselmesi sebebiyle hemen hemen her anlaşmazlıkta kapitülasyon almış olan bir ülkenin işine yarayan şartların yerine getirilmesi anlayışının bir parçasıydı²⁰.

Osmanlı Devleti'nin Amerika'dan donanma temini ile ilgili gizli maddenin hatırı için imzalanmış olan 1830 Ticaret Antlaşması, gizli madde Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmemesine rağmen yürürlüğe girdi²¹. Amerika, neredeyse antlaşmanın bütün maddelerini, tek taraflı olarak kullanmaya başladı. Anlaşılacağı üzere bu antlaşma, Amerika'ya verilmiş imtiyazdan başka bir şey değildi.

1830 antlaşmasından sonra meydana gelen iki gelişme Osmanlı'yı rahatsız etmişti. Bu rahatsızlıklardan birincisi; antlaşmanın gizli maddesinin Amerikan Senatosu'ndan geçmemesi, ikincisi ise Amerika'nın İstanbul'da açtığı diplomatik temsilciliğin büyükelçilik düzeyinde değil de maslahatgüzarlık derecesinde olmasıydı. Amerika yıllardan beri Osmanlı Devleti ile ilişki kurmak için çaba sarf ederken, eline fırsat geçtiği andan itibaren de çok dikkatli hareket ediyor ve prensiplerinden taviz vermiyordu.

¹⁸ Tefik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970, s. 97.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, 2. Baskı, Ankara, 1977, s. 251. Bu madde Amerikalılar için adeta dokunulmazlık diyeceğimiz bir ayrıcalık sağlıyordu. Bu husus Amerika ile Türkiye arasında yıllar boyunca sürtüşme konusu olacaktı.

¹⁹ Antlaşmanın tam metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991, s. 1-6.

²⁰ J. C. Hurrewitz, *a.g.m.*, s. 494.

²¹ Osmanlı Devleti antlaşmayı imzalarsa Amerika'nın savaş gemisi hediye edeceği yönünde dedikodular dahi vardı. Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 15.

Gizli madde, “Türkiye hesabına Amerika veya Türkiye’de yapılacak savaş gemilerinin inşasında kullanılacak kerestelerin Amerika’dan sağlanması” konusundaydı. Ayrıca “yapılacak gemilerin fiyatı Amerikan donanması için yapılan gemilerin fiyatlarından fazla olmayacaktı.” Aslında gizli maddenin Amerikan senatosu ve Başkan tarafından onaylanmaması halinde bile antlaşma geçerli sayılacaktı. Çünkü gizli madde tamamen ayrı bir metin olarak düzenlenmişti.

Gizli madde için yapılan görüşmelerde Senatodaki itirazların büyük bölümü İngiltere ile karşı karşıya gelmeme isteğinden kaynaklanmıştır. Çünkü İngiltere’nin yaktığı bir donanmayı yenilemeyi öngören bir antlaşma maddesini onaylamak bir anlamda ideolojik olarak da Amerika’nın işine gelmemiştir. Buna rağmen Amerikan yönetimi Osmanlı Devletine, gemi yapım ve yapım malzemesi satışına soğuk bakmadığını gösterme ihtiyacı duymuştur. Gizli maddeyi kabul etmeyerek İngiltere’ye karşı çıkmamış, aynı zamanda gemi yapımında usta olan iki kişiyi görevlendirerek adeta Osmanlıyı bir jest yapmıştır²². Bu kısmî olumsuzluklara rağmen ikili ilişkiler artarak devam etmiştir.

Antlaşmanın açık maddeleri daha çok Amerika’nın faydalanacağı nitelikteydi. Osmanlı bu antlaşmanın gizli maddesini verdiği imtiyazların karşılığı olarak görüyordu. Açık bir şekilde söylenmese de gizli maddenin kabul edilmemesi sebebiyle Amerika’nın Osmanlı Devletinin gönlünü almak için gönderdiği ilk maslahatgüzar David Porter’ın asıl mesleği denizcilikti. Tasdik edilmeyen gizli maddenin şartlarını yerine getirmek için olsa gerek Osmanlı Devleti için Amerika’da yapılamayan gemilerin inşa işi ile ilgili bizzat alakadar oldu. 1839 yılına kadar Osmanlı Devleti için birçok buharlı gemi inşa etmeyi başardı²³. Bu şekilde, Amerika antlaşmadan doğan sorumluluğunu bir dereceye kadar yerine getirmiş oldu.

D- Osmanlı- Amerikan İlişkilerinin Gelişmesini Etkileyen Olaylar ve Osmanlı Devleti’nin Amerika’da Temsilcilik Açması

Türk-Amerikan münasebetlerinin gelişmesi ve ticaretinin artması Amerikan tarihindeki bazı olaylarla da ilgilidir. Amerikanın kuzey kısmının yöneticileri hem Osmanlı’yı iç savaş sırasında tarafsız bırakmak, hem de ticaretini artırmak düşüncesiyle Osmanlı Devleti’nin isteklerine daha olumlu cevaplar vermeye başlamıştır. Zaten Amerika’nın o andaki durumu da bunu gerektiriyordu. Çünkü Amerika’nın güney eyaletleri bütün ihtiyaçlarını pamuk satarak karşılıyorlardı. İç savaş başlamadan önce güney eyaletleri

²² Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s. 459.; J. C. Hurrewitz, *a.g.m.*, s. 491.

²³ H. Howard, *a.g.e.*, s. 294.; R. Trask, *a.g.e.*, s. 6, 7.

pamuk üretimlerini en büyük bölümünü İngiltere'ye satıyordu. Bu sebeple Amerika'nın Kuzey eyaletleri, hem hammadde kaynağından hem de mallarını sürebileceği en yakın pazardan soyutlanmış durumdaydı. Amerikanın Kuzeyde sanayinin gelişebilmesi için, Güneyinde üretilen pamuğun düşük fiyatla Kuzeye aktarılması gerekiyordu, Kuzeyli sanayiciler bunun ancak silah zoruyla yapılabileceğinin bilincindeydiler. Bu nedenle de Amerikan savaş malzemesinin yapım merkezi Kuzey olmuştur²⁴.

Büyük bir silah sanayi kurulmuş olması sebebiyle iç savaş bittiğinde, silah yapımcıları açısından tek çözüm dış pazarlara açılmaktı. İşte 1870'lerde Amerikan silah yapımcılarını Osmanlı İmparatorluğu'na önce savaş artığı silahları, daha sonra modern silahları satmaya iten sebep budur. Osmanlı ise bu yıllarda sürekli toprak kaybediyor, savaşlarda yeniliyor ve bu durumdan çıkış yolu olarak, askeri tedbirlere öncelik veriyordu. Bu nedenle Avrupa ve Amerika'dan silah alma yoluna başvurmuşlardı. 1862 yılındaki "Ticaret ve Seyrû Sefain" antlaşmasından²⁵ sonra Amerika artık Osmanlı'ya silah da satıyordu.

İki ülke arasındaki ilişkilerin belli bir düzeye gelmesi üzerine Amerika, 1839 yılında maslahatgüzarına elçi unvanı verdi²⁶. Osmanlı'nın Amerika'da diplomatik temsilcilik açması yıllar sonra 1866'da Girit isyanı üzerine Osmanlı Devleti'nin yeniden kendisini yalnız hissetmesi sonucu gerçekleşti. Bu arada 1861–1865 yılları arasındaki Amerikan iç savaşı sırasında Türkiye'nin kuzey yanlısı bir tavır sergilemesi ve savaşı kuzeyin kazanması iki taraf için de önemli ve olumlu bir gelişme olmuştur²⁷. Türkiye 11 Nisan 1867'de Eduard Blacque Bey'i Washington elçiliğine atadı²⁸ ve bu şekilde Girit isyanı sırasında Amerika'nın tarafsız kalması sağlanmaya çalışıldı.

Gelişen Osmanlı– Amerikan münasebetleri yalnızca ticaretle sınırlı değildi. Navarin'de donanmasını kaybeden Osmanlı Devleti, daha 1830 yılında gemi yapımcısı Henry Eckford ve yardımcısı Foster Rhodes ile anlaşarak donanması için gerekli gemileri inşa için İstanbul'da çalıştırıyor, 1846'da Sultan Abdülmecid'in isteği ile Amerikan pamuğunun Osmanlı ülkesinde yetiştirilmesi için deneyler yapılıyor ve Lawrence Smith adlı bir madenciye dağlarda maden arattırılıyordu. Bu aşamada vurgulanması

²⁴ Oral Sander-Kurthan Fişek, *age.*, s. 11.

²⁵ Antlaşmanın tam metni için bkz. Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 7 vd..

²⁶ Osman Özsoy, *a.g.m.*, s. 195.

²⁷ Osman Özsoy, *a.g.m.*, s. 195.

²⁸ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, Ankara, 1976, s. 47 vd.

gereken şey, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan varlığının gittikçe pekiştiğidir.

E- Osmanlı- Amerikan İlişkisinde, Donanma ve Misyonerlerin Rolü

Yalnızca ticari ilişkilerle sınırlı olmamak koşuluyla Osmanlı İmparatorluğu'nda giderek artan Amerikan varlığının oluşmasında 19. Yüzyılda araç olan iki kurumdan biri Amerikan Donanması, diğeri ise misyonerler olmuştur.

Osmanlı - Amerikan ilişkilerinin başladığı ve gelişerek devam ettiği 19. ve 20. Yüzyılın ilk çeyreği misyonerliğin altın çağı olmuştur. Bu çağ aynı zamanda kapitalizmin emperyalizme dönüştüğü çağdır. Hristiyan misyonerler dinden daha çok devletlerinin, dolayısıyla emperyalizme ve emperyalizmin en kötüsü olan kültür emperyalizmine hizmet etmişlerdir²⁹. Amerika'nın büyük çıkar beklentileri ile Osmanlı topraklarına göz dikmesi ve bu topraklar için bir mücadeleye başlaması, kendi koyduğu ilkeleri çiğnemek olacaktı. Bu, Avrupa'nın da kendi işlerine karışmasına yol açabilirdi. Bunu engellemek düşüncesiyle Amerika, Ortadoğu'da beklentilerini sağlamak yolunda Protestan misyonerleri seferber etti.

Osmanlı topraklarına ilk gelen (1820) Amerikalı misyonerler Plinny Fisk ve Levi Parsons'dur³⁰. Adı geçen bu iki misyoner, ABD'deki Protestan misyoner örgütlerinin en güçlüsü olan American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM) elemanlarıdır³¹.

Yıllarca Hristiyanların dinlerini değiştirdiği için diğer Hristiyan mezhep ve cemaatler tarafından dışlanmaya çalışılan ve engellenmek için her türlü çareye başvurulmuş³² Amerikalı misyonerler, 1839 Tanzimat ve 1856

²⁹ Necmettin Hacıeminoğlu, “Yabancı Okullar ve Kültür Emperyalizmi”, *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, İstanbul, s. 49 – 103.

³⁰ Frank Stone, *Academies for Anatolia*, Boston, 1984, s. 27–28.; Henry Elisha Allen, *The Turkish Transformation A Study in Social and Religious Development*, s. 146.; A. Le Chatelier, *La Conquete du Monde Musulman Missions Evangeliques Anglo – Saxones et Germaines*, Paris, 1912, s. 150. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Joseph L. Grabill, *Protestant Diplomacy and the Near East Missionary Influence on American Policy 1810 – 1927*, Minneapolis, 1971, s. 4 – 6.

³¹ ABCFM. İçin bkz. Henry Elisha Allen, *a.g.e.*, s. 146 vd.; David Brewer Eddy, *What Next in Turkey*, The American Board, Boston, 1913.; İlknur Polat, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, Cilt 7, Sayı 203, Ankara, 1990, s. 629.

³² Katolik ve Gregoryen Ermeni Patriklerinin ve diğer kişilerin tepkileri ile ilgili bkz., *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Hariciye Tas.*, Sıra No. 4959, Tarih:4 Ca 1260.; *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Osm. Bel. Ermeniler Kat.*, Cilt 1–18, Tarih :10 Ekim 1843;

Islahat Fermanı'nın getirdiği hürriyetlerden yararlanan Amerikalı Protestan misyonerler, çeşitli seviyelerde okullar açtılar. Bu okulların büyük kısmı ABCFM tarafından açılmıştır. Önceleri İzmir, İstanbul gibi kıyı şehirlerine gelen misyonerler sonraları iç bölgelere yayıldılar³³. Amerikalı misyonerlerden halkın arasına karışarak onların kültürel, ekonomik durumlarını öğrenmeleri isteniyordu. Yapılan fizibilite çalışmaları sonrasında, faaliyet alanının genişliğinin görülmesi ve müesseselerin artmasıyla misyonerler, daha sistemli çalışabilmek için Osmanlı topraklarını Avrupa, Doğu Türkiye, Batı Türkiye ve Merkezi Türkiye olmak üzere dört çalışma bölgesine ayırdılar³⁴.

Amerikalı misyonerlerin Türkiye'ye ilk gelişlerinin Yunan ayaklanmasının çıktığı yıllara rastlaması iki açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, Rumların Yunan ayaklanmasına ümit bağlayarak kurulacak otoriteye daha yakın ve olaylara daha ilgili olmaları sebebiyle misyonerler mecburi olarak Ermenilere yönelmişlerdi. İkinci olarak, Yunan isyanının Ermeniler için de böyle bir hareketin özendirilmesi faaliyetlerinin başarısında etkili olacağı fikrinin Amerikalılar tarafından düşünülmesidir³⁵.

ABCFM'nin açtığı modern eğitim kurumları, misyonlarını başarıyla gerçekleştirmiş ve bu eğitim kurumları ile Türkiye'nin her kısmındaki insanların yaşamları, düşünceleri, idealleri şekillendirilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık misyonerler, sürekli siyasete karışmadıklarını ileri sürmüşlerdir. Oysa misyonerlik, Amerika'nın Ortadoğu'da, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kendine ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat alanı yaratma çabalarının bir aracı olmuştur. ABCFM'nin faaliyetlerini özetleyen 1880 tarihli Bartlett Raporunda; "misyoner faaliyetleri açısından

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Osm. Bel. Ermeniler Kat.*, Cilt1-19, 20 Mayıs 1844.; D.

Eddy, *a.g.e.*, s. 70. Ayrıca Bkz. Cyrus. Hamlin, *My Life and Times*, Boston, 1924, s.211-222.

³³ Ayten Sezer, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ekim 99, Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1999, s. 173.

³⁴ Ayten Sezer, *a.g.m.*, s. 174. Amerikalıların Osmanlı topraklarını ayırdıkları dört çalışma sahası şu bölümlerden oluşmaktaydı;

Avrupa: Filibe, Selanik ve Manastır

Batı Türkiye: İstanbul, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri, Trabzon. Anadolu'daki faaliyetlerin Ermenileri kapsayacağı kesinleşince Batı Türkiye Misyonu, Ermeni Misyonu adını aldı.

Merkezi Türkiye: Toroslar'ın güneyinden Fırat nehri vadisine kadar

Doğu Türkiye: Harput, Erzurum, Van, Mardin, Bitlis'ten Rus ve İran sınırına kadar.

³⁵ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Yıl XXVII / 1- 2, Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara, 1989, s. 4.

Türkiye, Asya'nın anahtarıdır" şeklinde ifade edilmiştir³⁶. Protestan misyoner örgütleri, daha sistemli olarak çalışabilmek için dünyayı aralarında paylaşımları sırasında Osmanlı İmparatorluğu, ABD'nin payına düşmüştür³⁷.

Amerika'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin geliştirilmesinin perde arkasındaki ikinci bir sebebi de böylece ortaya çıkmaktadır. Amerika, Osmanlı ülkesindeki her tür çıkarını elde etmek için ticaretin yanı sıra misyonerlik faaliyetlerini de kullanacaktır. Kısaca misyonerler, Amerikan menfaatlerini tesis etme aracı olarak kullanılmaktan öteye gidememişlerdir. Harput Amerikan Konsolosu, hazırlamış olduğu bir raporda Amerikan misyonerlerinin faaliyetlerini değerlendirirken; "Amerikan ticaretini başlatan, Van'da ve Bitlis'te yer belirleyen, Amerika fikir ve müesseselerini yaymada ciddi ve etkin bir şekilde çalışan koloniler, ayrı bir hak ve korumaya sahiptirler" şeklinde ki ifadeleriyle, misyonerlerin Amerikan nüfuzu için neler yaptığını açık bir dille belirtilmiştir³⁸.

Gerçekçi düşünülecek olursa, Amerika'nın başka bir çaresi de yoktur. Çeşitli Avrupa ülkelerinden Amerika'ya göçenlerin kurdukları kolonilerin birleşmesiyle oluşan ABD'nin ulusallıkla ilgili birleştirici bir beklentisi olamazdı. Hristiyanlık, birliğin tek ortak olgusu olduğuna göre, Hristiyanlık mezhepleri arasında tutuculuktan uzak, Amerika'da çoğunluğun oluşturduğu Protestan mezhebi çerçevesinde bir bütünlük sağlamak en akılcı çözümdü. Bu sebeple Protestanlığı önce Amerika'da, sonra tüm dünyada yayma çalışmaları gittikçe hızlandı. ABD'nin bu emperyalist politikayı izlemesinin nedeni düşünüldüğünde karşımıza 19. Yüzyılın başından beri devlet politikası olarak benimsediği Monroe Doktrini çıkar. Bu doktrinin temel amacı, Avrupa'yı Amerika'nın iç işlerinden uzak tutmayı sağlamak ve ayrıca eski dünyanın bütün işlerinden uzak kalmasına gayret göstermek şeklinde özetlenebilir³⁹.

Fakat dünyanın sömürgeci devletlerce bölüşülmesine kayıtsız kalmasının Amerika'ya ileride getireceği zarar hissedilince çare arayışları başladı. Monroe Doktrinini çiğnememek için misyonerlerden yararlanmak yoluna gidildi. Çünkü bunlar resmi kurumlar olmayıp sivil toplum örgütleri olarak kabul ediliyorlardı.

³⁶ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

³⁷ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 17.

³⁸ *American National Archives*, T. 579, Rol. 1, No. 136, s. 27.

³⁹ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", s. 2- 3.

Osmanlı Yönetiminin gerilemeyi durdurmak için başlattığı batılılaşma süreci içinde yapılan yenilikler ve Batının baskısıyla azınlıklara tanınan imtiyazlar (özellikle Islahat Fermanı) ve Amerika'ya tanınan kapitülasyonlar, misyonerlere çok rahat bir çalışma ortamı hazırlamıştı. Bu rahat ortam, Amerikalı misyonerlerin Ermenilerle kolaylıkla kaynaşabilmelerini sağladı. Osmanlı yönetimi Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerini kısıtlamak bir yana, ilk yıllarda onlara türlü kolaylıklar bile sağlıyordu. Nedeni de öbür emperyalist Avrupa ülkelerinin yanında tarafsızlığına inandığı Amerika'nın güvencesine sığınmak olmalıydı. Türk–Amerikan ilişkileri, özellikle 1877–78 Osmanlı–Rus savaşından sonra, Rusların Ermenilerin koruyuculuğunu üstlenmeleri sebebi ile daha da gelişti⁴⁰.

F- Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Nüfuz tesis Etmek İçin Ermenilere Yükllediği Rol

Misyonerlerin faaliyetlerinin özellikle Osmanlı tebaası üzerinde ayrılıkçı ruhu empoze eder bir rol oynadığı düşüncesinden hareketle tedbir alınma yoluna gidilmeye başlandı. Fakat alınmak istenen tedbirler çoğunlukla kapitülasyonlara ve dış devletlerin baskısına takıldı. Verilmiş olan bu imtiyazlarla misyonerler adeta devlet içinde devlet haline geldiler.

Osmanlı İmparatorluğunun, ekonomik sıkıntı içinde oluşu, özellikle merkeze uzak bölgelerin uygarlıktan yoksun oluşu, ülkedeki eğitimin yetersiz ve denetimsiz oluşu, sağlık hizmetlerinin yok denecek kadar az oluşu ve kapitülasyonlar sebebiyle içişlerine müdahale, misyonerler için oldukça iyi bir zemin hazırlamış ve maddi güç, faaliyetleri için ayrı bir avantaj sağlamıştır.

1840 yılında İngilizlere Protestanları himaye, 1844'te Hristiyanların mezhep değiştirme, 1850'de Protestanlara kilise kurma hakkı verildi. 1856'dan sonra kilise sayısı hızla arttı⁴¹. 1839 ve 1856 fermanlarının getirdiği hürriyeti kendi amaçları uğruna istismar eden Avrupa Devletleri, bu dönemde maddi olarak çok güçlenmişlerdi ve Osmanlı Devleti'nin her türlü zaafından istifade ederek kendilerine yakın cemaatleri (Protestan ve Katolikler vb.) kapitülasyonlardan faydalandırarak taraflarına çekmeye çalışıyorlardı⁴².

⁴⁰ Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”, s. 7.

⁴¹ Nahid Dinçer, “Yabancı Özel Okullar”, *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, İstanbul, 1983, s. 51.; C. Hamlin, *a.g.e.*, s. 241–242.

⁴² Yapılan propaganda ve elde edilen nüfuz sonucunda gayri Müslimlerden Katolikler adeta kendilerini Fransız, Protestanlar ise, Amerikalı veya İngiliz olarak kabul ediyorlar ve gerektiği zaman bu devletlerin vatandaşı gibi Osmanlı Devletini şikâyet ederek baskı kurmaya

Avrupalıların iç işlerine müdahale edebilmek için Osmanlı'ya kabul ettirmek istediği k haksız isteklere karşı olumsuz cevaplar alınca, birçok sürtüşme de doğmaya başladı. Bu politikalar sebebiyle çıkan sürtüşmeler ABD'de Osmanlı İmparatorluğu hakkında olumsuz düşünceler oluşmasına yol açtı⁴³. Sultan Abdülaziz döneminde başlayan, misyonerleri Anadolu, Rumeli ve Arap ülkelerinde de kontrol altına alma siyaseti ve ayrıca Mısır'ın başında bulunan Hidiv İsmail Paşa'nın misyonerlerle mücadele etmesi, Avrupa ve Amerika'da büyük tepkiyle karşılandı. Bu ilk tepkiler sonucunda Beyrut'ta açılan misyoner okullarının kapanışı Batılıları adeta bir ittifak içine soktu⁴⁴.

1824'ten 1886'ya kadar İmparatorluktaki Amerikan eğitim kurumlarının sayısı 400'e yaklaştı. Bunlar çoğunlukla 1830-1840 yılları arasında kurulmuştu ve ruhsatsız olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. 1869'da Osmanlı Devleti eğitimi düzene sokmak için "Maarif Nizamnamesi" adında bir yönetmelik çıkarttı. Bu nizamnamenin 129. Maddesine⁴⁵ göre yabancı okulların ruhsatsız çalışması mümkün değildi ve ruhsat almaları gerekiyordu. Buna rağmen birçok okul ancak 1880-1890 yılları arasında ruhsat almışlardır. Bu yıla kadar devletin bu konuda ciddi bir müdahalesine de maruz kalmamışlardır⁴⁶.

Müslümanları Hristiyan yapmak için Osmanlı topraklarına gelmiş olan Amerikalı misyonerler, Müslümanları Hristiyanlaştırmanın devletin kanunları ve dinin kuralları gereği zor olduğunu görünce, adeta Hristiyanları tekrar Hristiyan yapmak yani mezheplerini değiştirerek kendilerine daha yakın bir hale getirmek şekline dönüşen bir rol üstlenmeye başlamışlardır. Bu sebeple başlıca uğraş alanları azınlıklar olmuştur⁴⁷.

çalışıyorlardı. Hatta Katolik veya Ortodoksların Protestanlara yaptığı herhangi bir haksızlıkta, İngiltere Osmanlı Devleti'ne ultimatom verebiliyordu.

⁴³ J. C. Hurrewitz, *a.g. m.*, s. 495.

⁴⁴ Nahid Dinçer, *a.g.m.*, s. 79-80.

⁴⁵ 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve 129. madde için bkz.; *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.E.E.*, Kısım No:31, Evrak No: 1899, Zarf No:158, Kar.-Kut. No:86 (Kâmil Paşanın Arızası), 11 Muharrem 1311/ 12 Temmuz 1309. *Düstur*, 1. Tertip, İkinci Cilt, s. 184-219.; Mehmet Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s. 469-509.; Reşat Özalp, *Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)*, Birinci Basılış, İstanbul, 1982, s. 165-197.; Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s. 92-118.

⁴⁶ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğunda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3 Eylül 1981'den Ayrı Basım, Ankara, 1982, s. 88- 89.

⁴⁷ Amerikalı misyonerler Müslümanları Hristiyan yapmak için gelmiş olmalarına rağmen, bunu çok az sayıda başarmışlardır. Genellikle Ermeniler üzerine yoğunlaştıkları için, bir bütün olarak Gregoryen olan Ermenileri daha önce Katolik Ermeniler şeklinde bölen

Osmanlı İmparatorluğu 19. Yüzyılda yapısal bir değişim içindeydi. İmparatorluğun her kesiminden insanın eğitim ihtiyacı artmıştı. Tanzimat bir anlamda bu değişimin ve bu değişimi yönlendirebilme özleminin sonucuydu. Tanzimat, eğitime çok önem veriyordu.

Ayrıca bu yıllarda özellikle İngiltere'nin gayretleri ile Protestanların kendi kiliselerinin resmiyet kazanması, yani Osmanlı Devletinin Protestan Ermenileri bir cemaat olarak kabul etmesi, Ermenilerin, Amerikan misyoner okullarına olan talebini arttırdı. 1870'lere gelindiğinde ABCFM yönetimi yerli Hristiyan unsurların da yönetiminde söz sahibi olacağı bir yüksek okul örgütlenme modeli geliştiriyordu⁴⁸.

İşte Anadolu'daki yüksek okullar bu modele uygun olarak kuruldu. En önemli Protestan kolejleri Beyrut ve İstanbul'da açıldı. Okullar, matbaa, hastane ve yardım kuruluşları ile hızlı bir Protestanlaştırma çalışması yanında azınlıkları etkileyerek onların Osmanlı'dan kopmaları da sağlanıyordu. İstanbul'daki Robert Kolejini 1863–1903 tarihleri arasındaki mezunlarının çoğu Bulgar öğrencilerdi. Yine kolejin ilk Bulgar mezunlarından beşi, Bulgaristan'da başbakanlık görevinde bulunmuşlardı⁴⁹.

Sekiz misyonerin imzasını taşıyan 30 Ocak 1857 tarihli bir mektupta, Bulgaristan Protestanlaştırılmadan Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan işin tamamlanmış sayılamayacağı çünkü Ermenilerin en iyi ihtimalle imparatorluk ahalisinin 1/20'sinden çok olmadıklarını belirtiyorlardı.

Fransız ve diğer batılı ülkelerin misyonerleri gibi, bir parça daha bölmüş Protestan Ermeni haline getirerek Ermeni toplumunun da huzurunu bozmuşlardır. Tanzimat ve Islahat Fermanındaki din ve eğitim serbestliğini kendilerince yorumlayan misyonerler, bu hakları din değiştirme şeklinde kullanma yoluna gitmişler ve kendilerine ilk tepki de cemaatlerini böldüğü için Ermeni patrik ve yöneticilerinden gelmiştir. Protestanlığa ilgi duyan veya dönen Ermeniler patriklik tarafından aforoz, sürgün veya diğer birçok cezaya çarptırılmışlardır. Ermeni toplumu arasında bu bölünmeye millet olarak da tepki gösterilmiş, din değiştirenler ölüm dâhil her türlü cezaya çarptırılmışlardır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Erdal AçıkSES, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 199 vd.; Özellikle konu için yazılmış bir eser: Davut Kılıç, *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Ankara, 2006; Bu hususta yazılmış özel bir makale olarak bkz. Ahmet Yaramış, “Ermeni Cemaatleri Arasında Yaşanan Mezhep Kavgası ve Bunda Amerikan Misyonerlerinin Rolü (1831-1855)”, *Arayışlar*, Yıl 8, Sayı 16, İstanbul, 2006, s. 161 vd.

⁴⁸ Uygur Kocabaşoğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları”, *Bahri Savcı'ya Armağan*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları 7, (Ayrı Basım), Ankara, 1988, s. 309- 310.

⁴⁹ Ayten Sezer, *a.g.m.*, s. 174

Bulgaristan'ın kurtarılması davasını ilk başlatan misyoner Robert Kolej'in kurucusu Cyrus Hamlin olmuştur⁵⁰.

Robert Kolej'in Bulgarlar için üstlendiği görevi, Araplar için Beyrut'ta Amerikan koleji üstlendi. 1886'da Beyrut'ta açılmış olan Protestan koleji, bölgenin Osmanlılardan koparılmasında rol oynadı⁵¹.

Ayrıca Amerikalı misyoner Jones King, Yunan Kilisesine hayatiyet kazandırmak için yıllarca çalıştı⁵². Osmanlı tebaası olan Bulgarlar ve Ermeniler arasında 1810 yılına kadar bağımsızlık arzusu yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar önce misyoner okulları aracılığıyla Avrupa devletlerinin etkisi altında kalmışlar, sonra karşılıklı çıkar ilişkisi ve dayanışma içinde tam bir himayeye girmişler, o devletlerin siyasi görüşleri doğrultusunda hareket ederek Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde siyasi çalışmalarda bulunmuşlardır⁵³. Yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde kalmış bu toplumlar, Fransız İhtilali'nden sonra dünyayı saran bu akımın etkisi ile artık gerileme dönemine girmiş imparatorluk yönetimine karşı ayaklanmaya başlamışlardır.

Milliyetçilik fikri, Avrupa Ulusları arasında gelişirken onlar bu akımı bir silah olarak kullanmaya başladılar. Ermeniler, Türklerin anavatanı üzerinde ve yaygın biçimde yaşıyorlardı. Ermeni ayaklanması da bu topraklardan ödün ister biçimde gelişecek ve Osmanlı'yı yıkması kesin olacaktı⁵⁴. Misyonerler çalışmalarında öylesine başarılı oldular ki, 1848 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, mezhep değiştirerek belli bir sayıya ulaşan Protestanları ayrı bir cemaat olarak tanımak zorunda kaldı⁵⁵. Açılan okullar Ermeniler arasında Türk düşmanlığı oluşturmaya yetti⁵⁶.

⁵⁰ Osmanlı yetkililerine sonraki yıllarda bizzat kendileri tarafından da itiraf edilmiştir. *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade-i Hususi* 1318, No: 634 -32, Tarih: 10. Ş. 1318, (Yıldız Sarayı Hümayunu Başkıtabet Dairesi No: 7003).; Ayrıca bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 123-125.

⁵¹ Osman Özsoy, *a.g.m.*, s. 195- 196.

⁵² Nahid Dinçer, *a.g.m.*, s. 62, 75.

⁵³ İlknur Polat, "Atatürk ve Milli Eğitim", *Atatürk Yolu, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mayıs, 1989, Yıl 2, Sayı 3, Ankara, 1989, s. 439.

⁵⁴ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", s. 6.

⁵⁵ Bu konuda en büyük gayreti gösteren şüphesiz İngilizler olmuştur. Özellikle İngiliz elçisi Lord Stratford Canning'in bu konudaki çabaları kayda değer. Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çeviren: Can Yücel), İkinci basım, Ankara, 1988.

⁵⁶ Hasan, Babacan; "1895 Maraş Ermeni Olaylarında Yabancı Misyonun Etkileri", *Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler*, Afyonkarahisar, 2007, s. 3 vd.

Geçmiş olaylar, çok kısa süre içinde Avrupa Türkiye'sinde çok ciddi siyasal değişikliklerin olabileceğini gösteriyordu. O kadar ki; 1876–1878 yılları arasında terör ve karışıklık nedeniyle misyonerlerin faaliyet göstermeleri bile güçleşti. Misyoner okulları zaptiyelerce korundu ve Amerikalı misyonerler Türk subaylarına sığındılar. Bu denetim altına alma politikası ve tepkilere rağmen misyoner faaliyetleri 1890'larda Selanik ve Manastır'ı da kapsayan genişçe bir alana yayılmıştı⁵⁷.

Osmanlı Devleti, 1869'dan itibaren her türlü yabancı okulu, bu arada Amerikan misyoner okullarını da daha yakından izlemeye başlamıştı. Dolayısıyla Amerikan okulları, Türk – Amerikan ilişkilerinde sürekli sürtüşme konusu olmuştur. Özellikle 1890'lı yılların ortalarından itibaren baş gösteren Ermeni olaylarının merkez üssü misyoner okulları olmuş ve birçoğu da zarar görmüştür⁵⁸. Amerika tazminat talebinde bulunup adeta Osmanlı'yı tehdit ettiği için de bu okullar, Türk–Amerikan sürtüşmesinin temelini oluşturmaya başlamıştır⁵⁹.

Sadece Ermenilerle yetinmeyen Amerikalılar, Rumları da teşkilatlandırmaya devam ettiler. Bu çeşit faaliyetlere örnek, Merzifon Amerikan Koleji binasında Rum–Pontus teşkilatının kurulmasıdır. Merzifon Pontus teşkilatından birinin bir Yunanlıya yazdığı mektupta teşkilatın faaliyete geçmek üzere olduğu, Yunanistan'dan imdat bekledikleri ve

⁵⁷ Osmanlı Devleti'ndeki okulların listesi ve Osmanlı Yetkililerinin düşünceleri için bkz. Atilla Çetin, "II. Abdülhamit'e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor", *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 253, Ankara, 1985, s. 316 – 324.; Atilla Çetin, "Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşanın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *Güney – Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10–11, İstanbul, 1983, s. 189–219.; Yahya Akyüz, "Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile ilgili Orijinal İki Belge", *A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1 – 4, Ankara, 1970, s. 121–128.; *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Y.E.E., Kısım No: A , Evrak No: 21/ III, Zarf No:21, Kar.-Kut. No: 131.

⁵⁸ H. Barnum, "The New Euphrates Colleges, *The Missionary Herald*, Vol., 99, No. 1, January 1903.

⁵⁹ *T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi*, Y.E.E., Kısım No: 36, Evrak No: 140/106, Zarf No: 140, Kar.-Kut. No: XXIV, Defter Sahife No: 130, No: 67. Belgede: Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Küba, Madagaskar ve Çin'de de bu tür olayların çıkışında Amerikalı misyonerlerin etkili olduğu düşüncesiyle halk tarafından tepki gösterildiği bildirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin o yıllardaki New York Şehbenderi Âli Şefik Bey özet olarak; "Sefaretlerin bu konulardaki talepleri Bâb-ı Âli tarafından reddedildiği takdirde, Amerikalıların maksatlarına ulaşmak için iki ihtimal mevcut dur. Bunlardan birincisi cebre başvurmak, ikincisi ise iktisadi olacaktır. Osmanlı Devletinin önemli gümrüklerinden (limanlarından) olan İzmir'in ele geçirilmesi ile (zarar-ziyan) tazminat şeklinde tahsil edilebilecektir. Fakat bu konunun Avrupa devletleri tarafından kabul göremeyeceği fikri de yaygındır. Amerikan gazeteleri, halkın fikirleri ve Amerika Cumhur reisinin kongrede yapmış olduğu konuşmalarla doludur. Amerikan Donanması'nın şark sularına sevki için hükümet nezdinde araştırma yapılması hususu bile gündemdedir"

kullandıkları binanın Merzifon Amerikan Koleji binası olduğu belirtilmiştir⁶⁰.

Aynı şekilde Anadolu'da kurulmuş olan Harput'taki Fırat Koleji ve onun etrafa dağılmış olan şubeleriyle (Harput ve çevresinde Amerikalıların seksen üç tane okulları mevcuttur)⁶¹ Antep'te kurulmuş olan Merkezi Türkiye Koleji Ermenilerin Osmanlıya karşı ayaklanmalarında büyük rol oynamış ve adeta Ermeni ihtilalcilerin buralardan yetişen kişilerden oluştuğu gözlenmiştir⁶².

19. Yüzyılda Türk – Ermeni ilişkilerinde başlayan zıtlaşmanın türlü dış etkenlerin ürünü olduğu tarihî bir gerçektir. Bu dış etkenlerin başında Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasından yararlanan emperyalist batılı devletlerin sömürgeci emellerle Osmanlı topraklarına göz dikmeleri gelir⁶³.

American Board ve diğer misyoner teşkilatlarının bu derece etkin ve yoğun çalışmaları sonucunda 1880'lerden itibaren ABD'ye Ortadoğu ve Anadolu'da ekonomik, sosyal ve kültürel bir hayat sahası oluşturmada aracı rol oynadığı gözden kaçmayacak bir gerçektir⁶⁴. Bu gerçeği hissetmiş olan Batılı devletler, her yönüyle misyonerlerine sahip çıkmayı da ihmal etmemişlerdir. Bu cümleden olmak üzere, misyonerler bu hususu kendi faydalarına oldukça iyi kullanmışlardır. Misyonerler birçok şikâyetle bulunarak devletlerinin kendilerine daha fazla yardımcı olmalarını istemişlerdir. Kendileriyle ilgili olaylarda Osmanlı yönetimine baskı yapılması için her türlü imkândan yararlanmış ve misyonerler kendilerine bu desteği sağlamak için yalan propagandalara başvurmuşlardır. Bundan etkilenen yöneticiler de genellikle yönetime gelmeden yıllar önce yapılan bu propagandalardan etkilenerek bir Türk Düşmanı olarak yetişmişlerdir. Bunun en iyi örneklerinden biri (!) 1901 yılında başkan seçilen Theodore Roosevelt, daha 1898 yılında şunları söylemiştir; **“Dünyada herkesten önce ezmek istediğim iki güç İspanya ve Türkiye'dir”**⁶⁵.

⁶⁰ İlknur Polat, “Atatürk ve Milli Eğitim”, *Atatürk Yolu, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Mayıs, 1989, Yıl 2, Sayı 3, Ankara, 1989, s. 439-440.; Pontus Meselesi için bkz. Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, Ankara, 1995, Merzifon'daki kolejin Ermeni olaylarındaki rolü için bkz. Erdal AÇIKSES, “Merzifon Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999)*, Ankara, 1999, s. 875-884.,

⁶¹ Harput'taki Amerikalı Misyonerlerin faaliyetleri ile ilgili bkz. Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003

⁶² Hasan Babacan, *a.g.m.*, s. 6.

⁶³ Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”, s. 1.

⁶⁴ Ayten Sezer, *a.g.m.*, s. 175-176.

⁶⁵ Uygur Kocabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

G- Misyonerlerden Sonra Açılan Konsolosluklar Marifeti ile Amerika'ya Göçün ve Aleyhte Propagandanın Artışı

ABD Amerikan misyonerlerinin yoğunlaştığı yörelerde Konsolosluklar kurarak, bu konsolosluklar eliyle, misyonerlerinin faaliyetlerine destek olmak için teşebbüslerde bulunmuş ve Osmanlı Devleti ile sıkı bir pazarlığa girmiştir. ABD Konsoloslukları, kuruldukları bütün bölgelerde yoğun siyasi faaliyetlerin içine girmişlerdir. Osmanlı Hükümeti bu faaliyetlerden dolayı rahatsızlık duymuş ve konsoloslukların sayısının artmasını istememiştir. Buna rağmen daha önce vermiş olduğu imtiyazlar sebebiyle özellikle Doğu Anadolu'da konsolosluklar açılmasına engel olamamıştır⁶⁶.

Konsolosluklar, ABD vatandaşlığına geçiş, vatandaşların haklarının korunması, Ermenilerin ABD'ye göçlerini kolaylaştırmak konusunda ellerinden gelen bütün gayreti göstermişlerdir. Doğu Anadolu'daki Amerikan Konsoloslukları, Amerika'ya göç için yapılacak birçok işin halledilmesinde her türlü kolaylığı sağlamıştır. 1869'dan sonraki ABD vatandaşlığına geçişlere, Osmanlı Yönetimi kolayca izin vermemekteydi. Vatandaşlığa geçmiş bulunanlar da bunu Osmanlı Hükümeti'nden saklıyorlardı. Fakat kontrol altına almak ve koruyucu rol üstlenmek adına, konsolosluklar bu gizlice tabiiyet değiştirme olayını gerçekleştiriyorlardı⁶⁷. Bu sebeple bölgedeki Amerikan nüfuzunu pekiştirmek ve Amerikan idealini yaymak için Misyonerler, Ermeniler ve onların koruyuculuğunu yapan konsolosluklar, Amerika'nın Ortadoğu politikasında kullandığı önemli unsurlar olmuşlardır⁶⁸. Amerikan Konsolosluğunda birçok misyoner görev almış, konsolos vekili veya yardımcılığını genellikle misyonerler üstlenmiştir. Yardımcı eleman olarak da genellikle Ermeni veya Rumlar tercih edilmiştir⁶⁹.

Yetişmiş birçok Ermeni genci de Amerika'ya gönderilerek orada daha ileri eğitim görmeleri de sağlanıyordu. Bu gençlerin pek çoğu Amerika'da Amerikan vatandaşlığına geçerek İmparatorluğa geri geliyor, Osmanlı topraklarında Amerikan vatandaşı olmanın dokunulmazlığı içinde, kendi halklarına özgürlük propagandası yapıyor, gördüklerini anlatarak devletten reformlar istemeye yöneltiyorlardı. Çok geçmeden Osmanlı

⁶⁶ Doğu Anadolu'daki konsoloslukların açılış ve faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 181-198

⁶⁷ *American National Archives*, T. 568, Rol. 1, C. 1, No. 44, 13 Mart 1901.

⁶⁸ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", s. 3-4.; bu konuda ayrıca bkz Abdulkadir Yuvalı., "Ermeni İsyanlarında Misyonerlerin Rolü", *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, Kars, 1991

⁶⁹ Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, s. 194.

imparatorluğunda artık bilinçlenmiş bir Ermeni toplumu olduğunu gösteren en büyük kanıt ise, 1863 yılında hazırlanan ve imparatorluk tarafından onaylanan Ermeni anayasası oldu⁷⁰. Bu gelişmelerden sadece devlet yöneticileri değil, Ermeni Gregoryen yöneticileri de rahatsız olmuş ve bunu birçok defa dile getirmişlerdir⁷¹.

Amerikalı misyoner ve konsoloslukların faaliyetlerinin sadece Ermenilere yönelik bir olay olduğunu söylemek mümkün değildir Müslümanlar üzerinde de etkili olmuş hem ayrılıkçılık şuuru, hem de Amerikan değerlerine özentili oluşturulmuştur. 1875'ten itibaren Osmanlı topraklarından Kuzey Amerika'ya başlayan kitleler halindeki Müslüman göçünün en önemli nedenleri arasında Osmanlı Devleti'ndeki Amerikan okullarının faaliyetleri gelmektedir. Bu okulların öğrencileri genellikle varlıklı ailelerin çocuklarıydı. Okullardan mezun olduktan sonra yüksek öğrenim için aileleri ile beraber Amerika'ya gidiyorlardı⁷². Amerika'ya giden bu ilk kafilenin asıl amacının bol para kazanıp, iyi bir gelecek elde etmek olduğu bilinmektedir.

Her memleketin misyoner müesseseleri, aynı zamanda Osmanlı Devletindeki Hristiyan gençlere kendi milletlerinin ve devletlerinin nüfuzlarını tesis ederken⁷³, bunu daha iyi yürütebilmek düşüncesiyle, onlara

⁷⁰ Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü", s. 9-10.

⁷¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bu konuyu açık bir şekilde dile getiren birçok belge mevcuttur. Bkz. T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade-i Hususi*, 1315, No:333-123, Tarih:3. R. 1315 (Yıldız Sarayı Humarını Başkıtabet Dairesi, No. 3659), 20 Ağustos 313. Belgede konu şu şekilde izah edilmiştir; "*Anadolu vilâyat-ı şâhânesinde ba'zı etfâl ve eytâmın hadîsât-ı mündefiâdan mekteblerde vuku bulan hasarât ve intizamsızlıksan dolayı eme-i terbiyeleri noksan bezir olacağı Ermeni Patriği Efkar (?) tarafından bil- beyân merakim ve istifam-ı seciyeye bil- vâsıta arz-ı teminat edilmiş olum bundan evvel igtîşâât zuhur iden mahalleri dūr ve teftiş ile hadîsât-ı mündefiâdan dolayı vilâyet dâhilinde harab olmuş veyahud ve zaten noksan bulunmuş olan mekteblerden etfâl-i müslimeye mahsus olanların yine etfâl-i müslime ve etfâl-i gayr-i müslimeye mahsus olanların yine etfâl-i gayr-i müslimeye aid olmak üzere tamiren ve tecdiden tesis ve inşasıyla herhalde etfâl-i müslime ve gayr-i müslimenin zübde-i terbiyesini istikmal itmek ve ecnebi mekteblerine Teb'a -i Devlet-i Âliyye'den olan etfâlin duhulünü men' idecek bir tedbir ittihaz...*" Ayrıca bu teklife ilaveten; "*Bu etfâlin hakikkaten yetim ve bî-kes olanlardan ahzına pek ziyâde dikkat ve'l-hâsıl ecnebler tarafından edilen îânelerden ahâlice istifna husûlünü tekeffül edecek esbâb-ı bi't- tahkik merkeze bildirmek ve en mühimi olarak ecnebi nüfuzunun Memâlik-i Şâhânedede tesiriyeti imhâ ve herkesin kendi mezhebinde kalması maddesini temin ile mezhepleri Protestan ve sâir gibi mezhebe tebdil idenlerin onu alınmak vezâifi ile memur ve mükellef ve bir hey'et teşkil edilmesi...*"

⁷² Osman Özsoy, "Türk-Amerikan İlişkilerinin İlk Dönemi ve Amerika'daki İlk Tanıtım Faaliyetleri", s. 196-197.

⁷³ Misyonerler, Hristiyan olmakla birlikte adeta birbirleriyle de devletlerinin nüfuzunu tesis için bir mücadele içerisine girmişlerdir. Hatta İtalyanlar ve Fransızlar Katolik olmalarına

mali ve ticari müesseselerinde iş bulmaya gayret gösteriyorlardı. Bu sayede hem kendilerine yakın gurubun güvenini kazanacak, hem de o Hristiyan gurubun sosyal yönden üstün bir duruma gelmesini sağlayacaktı. Bu durum Hristiyanlarda da bir beklenti yarattı ve daha iyi bir sosyal hayat için bilhassa Amerika'ya giderek iş imkânı aramaya başladılar. Bu yaklaşım, zaman içerisinde Osmanlıya karşı yürütülen politikanın da bir parçası oldu. Özellikle Ermeniler ve Bulgarlar bu suretle az zamanda ihtilalci bir unsur haline geldiler⁷⁴.

Bu arada, Osmanlı topraklarından Amerika'ya göçen Rum ve Ermenilerin Türkler aleyhine çalışmaları, Amerikan kamuoyunda Türk düşmanlığı oluşturmaya başladı. Yine Ermeni–Amerikan ilişkilerine ait bir örnek; Amerikalı bir profesör olan Mr. Earle'nin “American Missions in the Near East” adlı eserinde şöyle ifade bulmuştur⁷⁵:

“Amerikan misyoner okullarında Ermeniler dillerini ve tarihsel geleneklerini yeniden üstün tutmayı öğrendiler. Batının siyasal, toplumsal ve ekonomik ilerleme ideallerini tanıdılar.” İfadeleri Ermenilerin Osmanlıya karşı yaptıkları hareketlerde Amerikalıların rolleri açık bir şekilde görülmektedir.

Ermenilerin Doğu Anadolu'dan ABD'ye göçünde, konsoloslukların tam yerleşmelerinden (1901) sonra büyük bir artış oldu. Konsoloslar raporlarında bu büyük çaplı göçün sebebini, Ermenilerin sürekli baskı ve zulme uğramaları olarak göstermişlerdir. Doğu Türkiye misyonunun merkezi olan Harput'taki Amerikan Konsolosu Thomas H. Norton, raporunda göç olayına şöyle bir yorum getirmiştir; *“İnsanlar zengin olmak, tehlikelerden uzak kalmak ve çocukları için iyi bir ortam elde etmek istemektedirler ve ancak bu büyük çaplı göç sayesinde dünyanın dikkatini çekme fırsatı yakalamaktadırlar”*⁷⁶. Fakat bilinmektedir ki, aynı konsolosun çalışma bölgesinden birçok Müslüman da Amerika'ya göç etmiştir. Eğer sadece baskıdan dolayı gayri Müslimler göç etseydi, Müslümanların Amerika'ya gitmesi düşünülemezdi. Bu sebeple, göçü kolaylaştırmak ve Amerika'da

rağmen kıyasıya bir mücadele içine girmişlerdir. Bu hususta bkz. Nuri Bekir, “Şarkta Fransız Mektepleri”, *Terbiye Mecmuası*, Sayı 2, s. 64.; C. Hamlin, *a.g.e.*, s. 187–188.

⁷⁴ Kenan Okan, Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme, *Basılmamış Bir İnceleme*, Milli Kütüphane, No. 1971, AD. 4339, Ankara, 1971, s. 3.

⁷⁵ Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü, s. 9-11.

⁷⁶ *American National Archives*, T. 579, Rol. 1, No. 29, 22 Ocak 1901.

tarafıtar bulmak düşüncesiyle yapılan propaganda Amerikan kamuoyunu aldatmaktan başka bir şey değildi⁷⁷.

Amerika'ya göçte, Amerikan okullarının etkisi olduğunun en güzel kanıtı şüphesiz en fazla göçün olduğu Harput'ta açılmış olan misyon merkezidir. 1878'de bu misyon merkezinde açılan kolej (Fırat Koleji)⁷⁸, Ermenilerin iyi bir eğitim almasını sağlamış ve şuurlu öncüler yetiştirmiştir. Bu yetiştirilen öğrenciler ABD'ye götürülmüş ve çoğu Amerikan vatandaşlığına geçirilerek sonra Osmanlı topraklarına geri getirilmiştir. Bu geri gelen öğrenciler de, Amerika-Ermeni ittifakının idealleri için çalışmışlardır⁷⁹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük sarsıntılar içine düştüğü 19. Yüzyıl sonunda, artık türlü etkilerle bütünüyle değişik kavramlara sahip olmuş Ermenilerin devlete karşı ayaklanmaları başlamıştı. Huzursuzlukların çok arttığı sırada Türkiye'nin doğusundaki Amerikan kolonisinin zarar görmemesi için çeşitli tedbirler alınmış, Müslüman halkın onlara karşı düşmanca tavır içinde olduğu ifade edilmiş, bu nedenle konsolosluk kadrosunun silahlandırılması için girişimlerde bulunulmuştur⁸⁰. Türkler, Amerikalıların Ermeni yanlısı bu tutumlarından sonra Amerikalı misyonerleri Ermeni meselesinde taraflı davranmakla suçlanmışlardır.

H- Amerikanın Kuvvet Göstererek Elde Ettiği Nüfuzu Koruma ve Hedefe Ulaşma Gayreti

Sonraki yıllarda misyoner – Ermeni yaklaşması bir kat daha artarken Amerika 1896'daki Türk – Ermeni olaylarından sonra Türk sularına, sözde Amerikan yatırımlarını korumak, gerçekte ise Ermenilerin yanında olduğunu göstermek üzere iki savaş gemisini göndererek tarafgirliğini kesin biçimde göstermiştir⁸¹. Amerika, devlete başkaldırmış bir unsurun yanında yer almak suretiyle, kendi de Osmanlı'ya karşı bir konuma geçmiştir. Amerika'da bu

⁷⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Erdal Açıkses, “ Amerika'dan Harput'a Harput'tan Amerika'ya Göç”, *Dünü ve Bugünüyle Harput*, Cilt 1, Ankara, 1999, s. 169 – 185. Müslümanların Amerika'ya göçünde, misyonerlerin yardımının sebebi Anadolu'da yapamadıkları Hristiyanlaştırma emellerini Amerika'da gerçekleştirebilmektir.

⁷⁸ İlk açılışında “Ermeni Koleji” olarak isimlendirilmiş, devletin müdahalesiyle ismi “Fırat Koleji” olarak değiştirilmiştir.

⁷⁹ Osmanlı ve Amerikan makamları toplu göçü serbest bırakmadıkları halde 1890 – 1900 yılları arasında yaklaşık 12.000 kadar Ermeni Amerika'ya göç etmişti. Amerika'nın Ermenilere yönelik çalışmaları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bilal Şimşir, “ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Erzurum, 1984, s. 79–124.

⁸⁰ *American National Archives*, T. 579, Rol. 1, No. 66, 17 Eylül 1901.

⁸¹ Bilal Şimşir, “ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, s. 108.

misyonerlerin yayın organlarında ve yine onların yazılarıyla beslenen, basında sürekli abartılarak yer verilen Türk – Ermeni olaylarına ilişkin haber ve makalelerle bir Hıristiyan ulusun, Müslüman İmparatorlukta ezilmekte olduğu fikri işlenmiştir. Bulundukları bölgelerde Amerikan çıkarlarını korumak misyonunu üstlenmiş olan konsolosluklar, Ermeni ayaklanmasını sanki bir “kutsal savaş”⁸² gibi desteklemişlerdir.

Konsoloslar, Amerika’ya gönderdikleri raporlarda Ermeni İhtilalci liderlerinin mektuplarına yer vererek Amerika’nın direk müdahalesini istemişlerdir. Yine konsolosluk raporlarında, Vilayet-i Sitte (Altı Vilayet) Ermeni vilayetleri olarak anılmış ve bu şehirlerin Hıristiyan valilerce yönetilmesi fikri ortaya atılmıştır. Bu isteğin özellikle Bitlis, Sivas, Erzurum, Mamuratül-Aziz ve Diyarbakır için, şartları nedeniyle doğal bir hal aldığı savunulmuştur⁸³.

Azınlıkları kışkırtmak ve ayaklandırmak yoluyla konsolosluklar, sömürge kazanma yarışında da önemli yere sahip olmuşlardır. Bu veriler ışığında genel bir değerlendirme yapan değerli bir hocamız; “*Ermeni sorununun, Ermenilerin başlangıçtan beri Hıristiyan oldukları gözetilerek, bir din sorunu olmadığı, yüzyıllardır Doğu Anadolu’da, Trabzon ve Bağdat, Samsun – Batum ticaretini ellerinde tuttukları ve Türklerden çok daha rahat yaşadıkları açısından bakılınca da ekonomik bir sorun olmadığı ancak İngiliz, Rusya, Fransa ve ABD gibi dünyanın güçlü, emperyalist ülkelerinin kendi politikalarını izleyebilmek için ortaya attıkları bir siyasal sorun olduğu sonucuna erişilmektedir*”⁸⁴ şeklinde güzel bir açıklama getirmiştir. O dönemde atılan düşmanlık tohumları, halen Amerika’da Türkiye’ye karşı olan tavrın temelini oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti’ni Amerika’da tanıtmada konusunda hükümet, orada yaşayan vatandaşlarından yararlanma yoluna gitmiş, ancak az sayıdaki Osmanlı vatandaşları seslerini duyuramamışlardır. Göçün kolaylaşması, misyonerlere daha fazla para aktarılması için yapılan propagandalar, bu faaliyetleri her zaman engellemiştir. Hatta haklı savunma yapan Osmanlı elçisi, Ermeni Lobisi ve basını tarafından Amerika Hükümetine yapılan baskı sonucu Amerika’dan sürülmüştür⁸⁵.

⁸² American National Archives, T. 579, Rol. 1, No. 133, 5 Eylül 1904.

⁸³ American National Archives, T. 579, Rol. 1, No. 136, s. 15, 13 Ekim 1904.

⁸⁴ Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”, s. 11- 12.

⁸⁵ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu*, s.

İ- II. Meşrutiyetin İlanı Sonrasında Oluşan Bulanık Dönemde Kalıcı Projelerin Gerçekleştirilmesi İçin Atılan İlk Adımlar

1908’de Türkiye’de meşrutiyet rejiminin gelmesi, Amerikalılar tarafından takdirle karşılandı. İstanbul’daki Elçilik 1906’da “büyükelçiliğe” yükseltildi ve Amerikalı misyonerler daha rahat hareket etmeye başladılar. Misyonerler bu faaliyetleri sırasında her türlü imkândan faydalanıyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan misyoner faaliyetleriyle ilgili büyük boyutlarda bir basım – yayın faaliyetinde bulundukları da bilinmektedir. Hatta ilk geldikleri yıllarda Rumlar ve Ermeniler Türkçe konuştuğu için, Rumca harfli Türkçe ve Ermenice harfli Türkçe kitaplar yayınlayarak Rum ve Ermenilere, dillerini öğretmişlerdir. Yani açık bir ifadeyle, Ermenice ve Rumca’yı azınlıklar arasında geliştiren, Ermenilere Ermenice, Rumlara Rumca’yı öğreten Amerikalı misyonerler olmuştur denilebilir. Bu yayın faaliyetleri için başta Malta’da kurulan ilk matbaadan sonra İzmir ve İstanbul’da olmak üzere hemen hemen bütün misyon merkezlerinde birer matbaa kurmuşlardır ⁸⁶.

II. Abdülhamit döneminde kapatılmış olan misyoner matbaaları da tekrar açılmış ve faaliyetlerine devam etmiştir. Meşrutiyetin ilanı ile daha serbest bir rejimin kurulması iktisadi faaliyetin artmasına da zemin hazırlamıştır. Bu defa bazı Amerikalı sermayedarlar, Anadolu’da petrol kuyuları işletmek ve demiryolu inşaatı imtiyazını almak için harekete geçtiler. Bunun başında bulunan Amiral Chester, 1909 da Türkiye’ye geldi ve incelemeler yaparak proje hazırladı. Bu proje “Chester Projesi” olarak anıldı ve yıllarca tartışıldı. İlginç bir rastlantı (!) Amiral Chester; Amerikan okullarının zarar görmesi sebebiyle Amerika tarafından istenen tazminatı almak üzere İstanbul’a gelen savaş gemisinin de amiraliydi⁸⁷. Bir amiral kısa zaman önce sadece bir tazminat tahsili için geldikten sonra uluslar arası çok büyük bir projeye nasıl talip olduğu da düşündürücüdür.

Aslında bu projenin, Amerika’nın hayalindeki Ortadoğu Projesinin ilk taslağı olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü bu proje ile Karadeniz ve Akdeniz’de birer liman ve bu limanları birbirine bağlayan demiryolu ve bu demiryolunun uygun bir bölgesinden doğuya, petrol bölgelerine ve sonrasında Basra körfezine kadar uzanan bir hat, bu hattın geçtiği yerlerdeki yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin tamamının işletilmesi söz konusuydu⁸⁸.

⁸⁶ Bu konuda daha geniş bir bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda XIX. Yüzyılda Amerikan matbaaları ve yayıncılığı”, s. 267–285.

^{87 87} Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele’nin Ekonomik Kökenleri*, Ankara, 1981, s. 107.

⁸⁸ Chester Projesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, İstanbul, 2000.

Emperyalist devletlerin (Ermenilerin azınlık olarak bulundukları) kurulmasını düşündükleri Büyük Ermenistan da Chaster Projesi coğrafyasını kapsıyordu. Proje ile, Petrol dahil elde edilecek bütün ürünlerin taşınması ve bölgenin birçok stratejik noktaları da kontrol edilmiş olacaktı. Açıkça söylemek gerekirse; Avrupa'dan izin çıkmadığı ve bazı garantiler alınamadığı ve arkasından da Birinci Dünya Savaşı çıktığı için, proje imtiyazlar alınmış olmasına rağmen gerçekleştirilememiştir⁸⁹.

İttihat ve Terakki yönetimi, Amerika ile olan ilişkilerinde daha çok Amerika'yı kendi taraflarına çekebilecek bir politika izlemeye çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı başladıktan sonra kapitülasyonları kaldırırken, Amerikalıların müesseselerine zarar vermeyeceklerini gösterebilmek düşüncesiyle teminat vermiştir. Hatta Enver Paşa, bu teminatının bir göstergesi olarak da, Kapitülasyonların kaldırıldığı 1 Ekim 1914 tarihinde, elçi Margenthau ile beraber Robert Koleji'ne giderek kendi kardeşi, Şeyhül İslâm'ın iki oğlu ve Şehremini'nin oğlu için (yaşları küçük olduklarından dolayı) özel olarak kurulan sınıfın açılış törenine katılmıştır⁹⁰.

J- Birinci Dünya Savaşı ve Tehcir olayında Amerikanın Tutumu

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da Amerikalılara dokunulmamış, bütün faaliyetleri devam etmiştir. Fakat Amerikalı misyonerler eski alışkanlıklarını devam ettirerek, düşmanla işbirliği yapan Ermenilerle ilgilenmeye ve onlara yardımcı olmaya ve korumaya çalışmışlardır. Hatta sefalet düşen Türk çocuklarını da himayeleri altına alarak Hıristiyan yapmayı dahi başarmışlardır⁹¹.

Aynı zamanda misyonerler Urfa örneğinde olduğu gibi isyan çıkaran Ermenilerle işbirliği içine girmişler, daha da ileri giderek Amerikan yetimhanesini karargâh haline getirerek silahlanmışlardır. Binadan, teslim ol çağrısına ateşle karşılık verilmiştir⁹².

Amerikalı misyonerler, kovuluncaya kadar bulundukları bölgelerden ayrılmayıp çalışmaya devam etmişlerdir. Ermenilerin yaptığı terör ve düşmanla işbirliğinin tehciere sebep olduğunu⁹³ bir türlü kabul etmek

⁸⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 38, 39.

⁹⁰ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, s. 53.

⁹¹ Erol Kırşehirlioğlu, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul, 1963, s. 76.

⁹² Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz, Ergünöz Akçora,, "Ermenilerin Urfa'da Çıkardıkları İsyan Ve Talat Paşanın Raporu "XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül, Ankara , 1990 , s. 1-21

⁹³ Hasan, Babacan; "Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler", *Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler*, Afyonkarahisar, 2007, s. 35 vd.

istememişler, adeta onlarla beraber Osmanlıya karşı savaşan bu misyonerler tehcire⁹⁴ de karşı çıkmışlardır. Yalan yanlış raporlar düzenleyerek dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmışlardır. Önce Ermenilerden Amerikan vatandaşlığına geçmiş olanları ve ailelerini, sonra Protestanları, daha sonra da diğerlerini tehcirden kurtarmak için çaba sarf etmişlerdir.

Düzenli bir şekilde göç ettirilen Ermenilere, soykırım yapıyormuş gibi göstermiş, bu hale geliştiki sorumluluklarını hafifletmeye çalışmışlardır. Kendilerinin tehcir sırasında Anadolu’da bulunmaları sebebiyle tehciri takip edebilme imkânları vardı. Savaş boyunca Amerikan müessese ve konsoloslukları da faaliyetlerine devam ediyorlardı. Fakat bütün gelişmeleri, kendileri görmemiş gibi “duydum, anlattılar” ifadeleriyle sahte rapor tanzim etmeyi sürdürdüler. Amerikan Harput konsolosluk görevlisi yıllar sonra yazdığı bir makalede, tehcir edilenlerle ilgili hatıralarında; Erzurum’dan Elazığ’a kadar tehcir kafilesıyla gelenleri gördüklerini ve ilgilendiğini belirttikten sonra, “*Duyduğuma göre bunlar Elazığ’dan çıktıktan sonra öldürülmüşler*” şeklinde bir yorum yapmıştır⁹⁵.

Hatta aynı konsoloslar Ermenilerin kıymetli mallarını, altınlarını, bono ve sigorta poliçelerini kendilerine teslim ettiklerini de söylemektedirler. Şimdi bu konsolosluk görevlisinin sahte raporlarıyla, Ermeni meselesi ve tehcirini sorgularken acaba akıllarına hiç gelmez mi ki, kasa dolusu altın, para ve kıymetli kâğıdı nerelere harcadın veya gönderdin diye sorulabileceği⁹⁶.

Misyoner ve konsoloslar savaş boyunca yetimhane, okul, hastane ve diğer müesseselerinde faaliyetlerine devam ettiler ve adeta bir casus gibi şifrelerle yazışarak bilgi aktarmaya da gayret gösterdiler⁹⁷.

Amerika’nın Almanya’ya savaş ilan etmesiyle Osmanlı-Amerikan ilişkileri gerilmiş, birbirlerine savaş ilan etmemiş olsalar da Türk–Amerikan ilişkileri 1917 baharında kesilmiştir. Osmanlı, Almanya’nın müttefikiydi. Bu nedenle, bu devletle normal ilişkilerini sürdüremezdi. İki devlet arasında

⁹⁴ Tehcir için bkz., Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990, s. 91.

⁹⁵ *Asbarez Daily*, Special Issue Dedicated to The 84 th Anniversary of The Armenian Genocide, Report of Leslie A. Davis, New York, Friday – Saturday, April 23–24, 1999, , p. 23–24.

⁹⁶ *Asbarez Daily*, Special Issue Dedicated to The 84 th Anniversary of The Armenian Genocide, Report of Leslie A. Davis, New York, Friday – Saturday, April 23–24, 1999, , p. 24–25.

⁹⁷ *Asbarez Daily*, Special Issue Dedicated to The 84 th Anniversary of The Armenian Genocide, Report of Leslie A. Davis, New York, Friday – Saturday, April 23–24, 1999, , p. 27–28.

savaş hali doğmamış, ancak ilişkiler gerilmişti. Savaş sırasında Amerika'yı karşı tarafa almamak için olsa gerek, Amerikalı misyonerlerin müesseselerine dokunulmamıştır. Fakat misyonerlerin bir kısmı savaş sebebiyle, bir kısmı da yetkililerin isteği ile müesseselere sahip çıkacak bir kaç nöbetçi bırakarak ayrılmışlardır⁹⁸.

Savaş boyunca sadece ordunun ihtiyaç duyduğu, özellikle hastanelerin bir bölümüne ve okullardan da bina ihtiyacına göre misyonerlerin binalarına el konuldu. Amerikalı misyonerler askerler arasında da Hristiyanlık propagandası yapmayı ihmal etmeyerek faaliyetlerine devam ettiler⁹⁹. Bir müddet sonra Amerika'nın savaşa girmesinden rahatsızlık duyan misyonerler birer birer Anadolu'yu terk ettiler.

Osmanlı Devleti, savaşta yenilgiyi kabul edip, 1918 Mondros Mütarekesi'ni imzalaması üzerine, Amerikalılar tekrar Türkiye'ye temsilci göndermeye karar verdi. Türkiye'de görevlendirilen ilk Amerikan temsilcisi Lewis Heck adlı bir diplomat oldu. Bu ilk diplomat Aralık 1918'de göreve başladı ve Türkiye'nin iç durumu hakkında raporlar hazırlayarak merkezine bilgi aktardı. Anadolu'dan alınan bilgilerin yetersiz kaldığını, Amerikan Konsoloslarının görevlerinin başına dönmeleri gerektiğini ifade etti. Hiç olmazsa İzmir, Sivas, Adana, Halep gibi yerlerde Amerikan Konsoloslukları açılmasını öneriyordu. Yine Aralık 1918'de, Amerika'nın Doğu Akdeniz donanması komutanı Tuğamiral Mark Lambert Bristol İstanbul'a yollandı¹⁰⁰.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile geri dönen misyonerler, bir müddet daha faaliyetlerine devam ettiler fakat umdukları ilgiyi bulamadılar. Çünkü yerli halktan tepki görüyorlardı. Özellikle bu dönemde yardım heyetleri daha ağırlık kazandı. Çünkü Anadolu adeta perişan bir durumdaydı. Bölge Amerikalı misyonerler için iyi bir çalışma sahası olabilirdi. Yardım adı altında Ermenilere ulaşmayı da umuyorlardı. İşgal bölgelerinde daha rahat hareket edebiliyorlardı. Amerika'dan gelen milyon dolarlık malzemeler

⁹⁸ Joseph L. Grabill, *a.g.e.*, s. 61 vd.; Barbara J. Merguerian, "An American In Kharpert", *The Armenian Review*, Vol. 24, No: 2, Boston, 1983, s. 29.

⁹⁹ Daha geniş bilgi için bkz., Harriet H. Atkinson, "Mrs. Harriet H. Atkinson's Eyewitness Account of the Massacres at Harpoot" *The Armenian Review*, Vol. 29, No: 1–113, Boston, 1976.

¹⁰⁰ Bilal Şimşir, "Türk – Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920 – 1927)", *Belleten*, Cilt XLI, Ankara, 1977, s. 278. 1919–1927 yılları arasında Türkiye'de Amerika'yı yarı resmi olarak yalnız Amiral Bristol temsil etmiştir denilebilir.

dağıtılıyordu. Dağıtılan malzemeler arasında röntgen makineleri dahi vardı¹⁰¹.

Aslında işgal güçleriyle de işbirliği yapan bu misyonerler Kuvay-i Milliye'nin iyi niyetinden de faydalanarak, faaliyetlerini yürütüyorlardı. Hatta Atatürk, Amerikan yardım heyetlerine iyi davranılması ve yardımcı olunması için talimat dahi vermişti¹⁰². Hatta Amerika Şark-ı Karib Muavenet Heyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile temasa geçmiş, Ankara'da bir temsilcilik açılmıştı¹⁰³. Misyonerlerin en çok başımızı ağrıttıkları yerlerden biri olan Merzifon'da, şartlara uymak kaydıyla, Ermeni ve Rum çocukların barınabilmesi gayesiyle yetimhane açılması için meclis kararı alınmıştı¹⁰⁴. Bu yardım heyetlerine Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından insancıl duygularla binalar tahsis edilmiştir¹⁰⁵. Bu kadar ince düşünceye rağmen Amerika, Türkiye Büyük Millet Meclisi ile direkt olarak temas etmeye pek yanaşmamış, hatta halen daha Ermenileri kullanarak, kendi kontrolleri altında kukla bir Ermenistan yaratmak için çabalarına devam etmiştir.

Türk – Amerikan ilişkilerinde bir döneme damgasını vuran bir diğer olay ise, Wilson Prensipleri olarak adlandırdığımız Başkan Woodrow Wilson'un 1918 yılı başında açıkladığı 14 ilkeden, Türklerle ilgili 12. maddesinin siyasete getirdiği anlayıştır. Aslında bu madde “Misak – Milli”nin uluslararası alanda meşruluğu için önemli bir belgedir. Bu ilke şunları ifade ediyordu; “Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan bölümlerinin güvenceli egemenliği sağlanmalı”. Aslında Wilson kendi koyduğu kurallara Türklerin lehine olduğu için kendi dahi uymakta güçlük çekiyordu.

Başkan Wilson, kendi koyduğu ilkelere muhalefet ederek Anadolu'da bir Ermenistan yurdu kurulmasına ve üstelik İngiltere'nin ısrarı üzerine de Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu istilasına rıza göstermişti¹⁰⁶. Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, her millete karşı barışçı bir siyaset takip etmeyi ve her devletle iyi geçinmeyi amaç edinmekle beraber, Amerika'dan çıkarı olan devletler, yaptıkları propagandalar ile Başkan Wilson'u barışçı siyasetten

¹⁰¹ A. Rawlinson, *Adventures in the Near East, 1918–1922*, London, 1923, s. 265–266.; J. Grabill, *a.g.e.*, s. 166.

¹⁰² Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1987, s. 162–163.

¹⁰³ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 04 – 40 – 1, Tarih; 01. 12. 1921, Sayı 1241.

¹⁰⁴ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 05 – 15 – 17, Tarih; 08. 05. 1922, Sayı 1581.

¹⁰⁵ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 04 – 49 – 11, Tarih; 20. 02. 1922, Sayı 1415.

¹⁰⁶ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, İstanbul, 1981, s. 67-68.

saptırmağa muvaffak oldular. Hatta Wilson yapılan propagandaların o kadar tesiri altında kalmıştı ki, Türklere karşı olan olumsuz tutumunu Paris Barış Konferansı'nda da sürdürdü¹⁰⁷.

Amerika mütareke döneminde yine ikili oynamaya devam ediyordu. Her ne kadar müttefikleri kadar kötü düşünmese de kendi politikası ve diğer Batılı devletlerin amaçlarını öğrenerek, milli mücadele ve liderleriyle ilgili fikir oluşmasını bekliyordu. Aynı zamanda Ermeni meselesi ile ilgili sonuçları da görmek istiyordu¹⁰⁸. Yıllar boyunca yanlış yönlendirilen ve hazırlanan sahte rapor ve propagandalar sayesinde Amerika'da oluşan düşünce, Doğu Anadolu'da bir Ermeni çoğunluğun mevcudiyetiydi. Bu sebeple Mondros'tan hemen sonra Wilson bunun için harekete geçti.

General James G. Harbord (Harbord, Avrupa'daki Amerikan kuvvetlerinin kurmay başkanıdır) "Ermenistan mandası" konusunda inceleme gezisi yapmak için Görevlendirildi. Harbord kırk kişiden fazla heyetiyle Anadolu ve Kafkasya 'da inceleme gezisi yaptı¹⁰⁹.

Amerika tarafından hazırlanan muhtıraya göre, Doğu Anadolu'nun Ermenilere, verilmesi öngörülüyordu. Ekonomik sıkıntı çekmesinler diye de petrolün bulunduğu ve Türk ve Araplarla meskûn Mezopotamya'nın Ermenilerin ekonomik çıkarlarına tahsis edilmesi düşünülmekteydi. İşte bu muhtıra, Chester Projesi'nin amaçlarını anlatırken çizilen tabloyla birebir çakışmaktaydı. Ermenilerin ekonomik refahı meselesi Amerikan çıkarlarıyla örtüşüyor olmalıydı.

Bu muhtıranın gönderilmesinden sonra Amerikan Misyonu, Harbord ile görüşerek tavsiyelerini almıştır¹¹⁰. Harbord'un raporunda asıl zorluğun Ermenilere verilecek bölgede, azınlıkta olan Ermenilerin güvenliğini sağlamaktı. Ermenistan'ın kurulmasından çok yaşatılması zordu. Bu sırada İngiltere, Kafkaslardan kuvvetlerini çekmeye başladı. Bu, Ermenistan sorununun tek başına Amerika'nın sırtına yüklenmesi demektir. İngiltere'nin kurnazca oyunu, Kafkaslardan çekilmesi ile kendisinin cesaret edemediğini

¹⁰⁷ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, s. 68, 71.

¹⁰⁸ İsmail Soysal, "Türk – Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri", *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, Ankara, 1977, s. 258-259.

¹⁰⁹ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, s. 53-63.

¹¹⁰ General Harbord'un tavsiyeleri için bkz. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, s. 133-155.

Amerika'nın üstüne yıkmasıydı. Harbord, bunun çok zor bir iş olduğunu da raporunda bahsetmişti¹¹¹.

Amerika yıllardan beri uyguladığı oyunu, Ankara ile ikili ilişkilere başlarken de uygulamıştır. Ankara ile resmi temasa geçmek yerine, İstanbul'daki temsilcisi Amiral Bristol kanalıyla gayri resmi sıfatla Samsun'a gönderdiği temsilci aracılığı ile ilişki kurmaya çalışmıştır. Ermeni meselesi her ne kadar Amerikanın siyasi bir meselesi gibi görünse de, ekonomik bir yönü de vardı. Fakat garantisi yoktu. Fakat Anadolu'daki ekonomik çıkarlar şüphesiz daha önemliydi. Ermeniler için bu ekonomik çıkarlardan vazgeçmek doğru muydu? Bu sebeple Amerikan yönetimi gayri resmi veya yarı resmi temaslarla, İstanbul'la birlikte Ankara'yı da ihmal etmek istemiyordu.

Fakat bu sefer umduğunu bulamamıştı. Çünkü Ankara, milli bir dış politika ve milli bir meclisin aldığı kararla kapitülasyonların kalktığını, Sevr'in bir geçerliliğinin olmadığını ve resmi bir antlaşma şartıyla temas kurulmasını istiyordu¹¹².

Amerika geç kaldıkça ticaretinde düşüş gözleniyordu ve bu arada Amerika'dan ticaret yapmak üzere birçok sermayedar akın akın Anadolu'ya gelmeye başlamıştı¹¹³. Amiral Bristol'un ikili oyunları ve Amerika'nın iç politik dengeleri ve kongresinin Ermenilerle ilgili düşünceleri Amerika'nın beklemesine sebep oluyordu. Bu arada adeta Amerika'nın hayallerine su serpecek Chester Projesi yeniden gündeme gelmişti. Bu antlaşma TBMM tarafından da onaylandı. TBMM'nin bu antlaşmayı imzalanmasında Lozan'da taraftar bulmak ve bu topraklarla ilgili sözleşme yapmanın sadece kendilerine ait olduğunu ve daha önce verilen kapitülasyonların geçerli olmadığını da göstermek istiyordu¹¹⁴. Sakarya Zaferinden sonra, Amerika artık Ankara Hükümeti'ne uzak kalamayacağını anladı.

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasını yürütenler, Kurtuluş Savaşı'nda Türk – Amerikan ilişkilerinin kurulmasını engelleyen başlıca

¹¹¹ Fahir Armaoğlu, "Harbord Misyonu Nasıl Ortaya Çıktı", *Belleten*, Cilt LXI, Sayı 232, Ankara, 1997, s. 701–706, Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu Kurtuluş Savaşı Başlangıcında*, s. 63–90.

¹¹² Bilal Şimşir, "Harbord Misyonu Nasıl Ortaya Çıktı", s. 280.; T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030–18 – 01 / 02 – 38 – 19, Tarih: 18. 01. 1921, S. 533.

¹¹³ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 18. 04. 37. 13 / 04. 37 – 13, 09. 05. 1920.; T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 18. . 01 / 04. 39 20, Tarih, 04. 12. 1921, S. 1240.

¹¹⁴ Joseph Grew, *Atatürk ve İnönü (Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları)*, (Çeviren Muzaffer Aşkın), İstanbul, 1966, s. 53 vd.

etken olmuşlar ve aynı zamanda Türkiye ile Amerika arasında Lozan'da imzalanan antlaşmaya karşı da savaş açmışlardı¹¹⁵.

Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde İsmet Paşa, bir Türk–Amerikan antlaşması için ikili görüşmelere başlanmasını istedi ancak, Amerika bu konuda ağır davrandı. Lozan Barış Antlaşması imzalandıktan iki hafta sonra Türk–Amerikan ikili antlaşmaları imzalandı. Lozan'a giden heyetler arasında, Lozan Antlaşması ile ilgili olmayan, sadece iki devleti ilgilendiren iki antlaşma imzalandı; birincisi dostluk ve ticaret antlaşması, ikincisi suçluların iadesi idi.

Bu antlaşmanın birinci maddesi Türkiye ile ABD arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını öngörüyordu. İkinci madde tüm kapitülasyonların kaldırıldığını belirtiyordu. Üçüncü ve sekizinci maddeler Türk - Amerikan yurttaşlarının karşılıklı yerleşme, oturma vb. durumlarını düzenliyordu. Dokuzuncu madde ile taraflar birbirine en çok gözetilen ülke statüsünü tanıyorlardı. Türkiye'deki Amerikan okulları, yardım kurumları, hastaneleri, misyonerleri Türk kanunları çerçevesinde çalışmalarını sürdürebileceklerdi¹¹⁶.

Antlaşma imzalanır imzalanmaz Amerika'daki Türk düşmanları, antlaşmanın aleyhinde kampanya başlattılar. Mütareke yıllarında “Ermenistan Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi” adıyla faaliyet göstermiş olan örgüt bu kez “Lozan Antlaşmasına Karşıt Amerikan Komitesi” adını aldı¹¹⁷.

Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyasının bayraktarlığını yapanlardan biri de Amerika'nın eski İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau idi¹¹⁸. Lozan Barış Konferansı sırasında Türklere karşı silah kullanılmasını savunuyor ve 10 Ocak 1923 günü The New York Times'da şunları yazıyordu;

“ 400 yıldır Türkleri Avrupa'dan kovmak için çaba harcayan Avrupalılar için Lozan, çok acı bir ders olmuştur. Türklerin Avrupa'dan

¹¹⁵ Bilal Şimşir, “ Türk – Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Bey'in Washington Büyükelçiliği (1920–1927)”, s. 277.; J. C. Hurrewitz, *a.g.m.*, s. 409–508.

¹¹⁶ Antlaşmanın Türkçe Metni için bkz. Erdal Açıkşes, Lozan'da Türkiye İle Amerika Birleşik Devletleri Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma, *Atatürk Yolu, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, Sayı 21, s. 1–31.; Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, s. 54.

¹¹⁷ Bilal Şimşir, “ Türk – Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Washington Büyükelçiliği (1920–1927)”, s. 291 – 301.

¹¹⁸ Mine Erol, *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu*, s. 16, 21, 25.

kovulmaları şöyle dursun Avrupalıların Türkiye'den kovulacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'de bugüne dek meydana gelen katliamlar bilinçli olarak yapılmıştır. Türklerin amacı, toprakları üzerinde yaşayan azınlıkları ortadan kaldırmaktır"¹¹⁹

Bu kampanyanın Amerikan Senatosu'ndaki ateşli sözcüsü olan William H. King'de 2 Şubat 1922'de yaptığı konuşmada Sevr'in zorla uygulanmasını istiyor ve *"Dini, siyasi ve insani hakların korunmasından yana olan tüm örgütlerimizle Mustafa Kemal denen haydudun vahşet ve zulmüne karşı çıkmalıyız"*¹²⁰ diyordu.

Amerika'nın Lozan'da imzalanmış olduğu antlaşma yürürlüğe girmese de TBMM yeni bir antlaşma yapılıncaya kadar bu antlaşmanın kurallarına uymayı Amerika'yı mecbur bırakmak istiyordu. Resmi ilişkilere iç politika kaygısı, propagandalar sebebiyle cesaret edemeyen Amerika milli bir politika uygulayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de ikili oynuyordu.

Fakat bu sefer umduğu tavizi bulamamıştı. Hatta Amerika'nın kapitülasyonların kaldırılması sebebiyle uyması gereken kurallara uymayınca hemen tepki gösteriliyor yeni bir antlaşma yapılıncaya kadar da Lozan'da imzalanan antlaşmaya atıf yapılarak Amerikan yetkililerine bildiriliyordu. Bununla ilgili güzel bir örnek de izinsiz olarak boğazları geçerek tophane önlerine demirleyen Iskarpiyon adlı Amerikan Yatı'nın izinsiz gelmesi ikaz edilerek, Lozan 'da imzalanan antlaşmayla kapitülasyonların kaldırıldığını kabul edildiği ve bu sebeple izin alması gerektiğinin bildirilmesi gösterilebilir¹²¹.

Türk – Amerikan ilişkilerinin başlamasını engellemek için kampanyayı yürütenler, başta kapitülasyonların kaldırılmasına ve Ermenilere istediklerinin verilmemesine karşı çıkıyorlardı. Bunlara karşılık Londra'daki Türk Teavün Cemiyeti bir broşür yayınladı. Burada şunlar ifade edildi; *"Antlaşmanın onaylanması Türkiye ile Amerika arasında normal ilişkilerin kurulmasının en kısa yoluydu. Yeni Türk demokrasisi ile antlaşması bulunmayan tek ülke Amerika'dır. Bu durum Türkiye'deki Amerikan çıkarlarına ters düşmektedir. Kapitülasyonlar yalnız Türkiye'ye zarar vermemiş ırklar arasında da çatışmalara yol açmıştır"*¹²². Amerika

¹¹⁹ Osman Ulugay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, (New York Times, 10 Ocak 1923'den Naklen), İstanbul, 1974, s. 240.

¹²⁰ Osman Ulugay, a.g.e., (New York Times, 3 Şubat 1922'den Naklen), s. 153.

¹²¹ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 013 – 31 – 16, Tarih 24. 01. 1925, Sayı 1963.

¹²² Bilal Şimşir, " Türk–Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Washington Büyükelçiliği (1920–1927)", s. 283 – 303. Burada dikkati çeken

TBMM'ye karşı da kendi iç politikası gereği ikili oyununu devam ettirdi. Amerikan Kabinesi düşman lobilerin ve basının etkisine boyun eğerek Lozan'da imzalanan antlaşmayı 18 Ocak 1927'de 3'te 2 oy çokluğu sağlamadığı için veto etti.

Amerika menfaatlerinin zedeleneceğini bildiği için aynı gün Dışişleri Bakanı İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'u arayarak Ankara'ya göndermiş ve Antlaşmanın reddedilmesinin Amerika'nın Türkiye ile dostluk ilişkilerinin kurulmaması istenmediği anlamına gelmemesini ve Ankara ile nota teatisi suretiyle münasebet kurulmak istediğini belirtmiştir.

Türk yetkililer, nota teatilerine ikinci bir antlaşma yapılınca kadar Lozan'daki antlaşmayı koymak şartıyla (Modus Vivendi) hazırlanabileceğinde ısrar ederek resmîyet kazandırmaya özen göstermiş ve karşılıklı notalar hazırlanmıştır¹²³.

17 Şubat 1927 günü imzalanan notalarla 10 yıllık aradan sonra Türk – Amerikan ilişkileri yeniden düzenlendi¹²⁴. Lozan'da Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalayan Joseph Grew, Türkiye'ye elçi olarak atandı¹²⁵. Türkiye ise Washington büyükelçiliğine İstanbul mebusu Ahmet Muhtar Bey'i tayin etti¹²⁶. 1 Ekim 1929 yılında da Türkiye ile Amerika arasında "Ticaret ve Seyrû Sefain Antlaşması" imzalandı¹²⁷. Amerikanın çok büyük umutlarla beklediği Chaster Projesi de, kapitülasyonları kaldırıp millî bir politika izleyen bir Türkiye'nin kurulmuş olması ve petrol bölgeleri ile Mezopotamya ve Basra bölgesi'nin İngiltere'nin kontrolüne verilmesi sebebiyle başka bir bahara kaldı.

Cumhuriyet Türkiye'sinde faaliyetlerine devam etmek isteyen misyonerler Osmanlı dönemindeki rahatlığı bulamadılar. Yeni kurulmuş

noktalardan biri de 19. yüzyıldan beri sürekli olarak Türk aleyhtarlığı yapmış olan misyonerlerin bu kez Lozan'dan yana tavır koymalarıdır. Çünkü onlar bu antlaşma onaylanmazsa Türkiye'den ayaklarının büsbütün kesileceğinden endişe etmekteydiler. Amerikalı tüccarları ise başlıca iki kaygısı vardı;

1) Normal ilişkiler kurulmadığı için Amerika'nın Türkiye ile ticaret hacmi hızla düşüyor, Türkiye pazarı önemli ölçüde başkalarına kaptırılıyordu.

2) Bu gerginlik sürerse Türkiye, Amerikan ticaretine karşı kısıtlayıcı önlemler alabilirdi.

¹²³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 110 vd.

¹²⁴ Bilal Şimşir, "Türk–Amerikan İlişkilerinin Yeniden Kurulması ve Ahmet Muhtar Beyin Vaşington Büyükelçiliği (1920–1927)", s. 310–327.; Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 110.

¹²⁵ Grew'in hatıraları için bkz. Joseph Grew, *Atatürk ve İnönü (Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları)*, (Çev. Muzaffer Aşkın), İstanbul, 1966.

¹²⁶ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 024 – 33 – 2, Tarih 22. 05. 1927, Sayı 5219.

¹²⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 113.

olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, milli ve laik özellikler taşıyordu. Lozan antlaşması ile kapitülasyonlar kaldırıldı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yabancı okullar disiplin altına alındı¹²⁸. Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonlar kaldırılınca da misyonerler, eskisi kadar rahat hareket edemedikleri için birçok okullarını kapattılar. Bu okulların geçmişte verdiği zararlar sebebiyle olsa gerek, Anadolu'daki binalarının satın alınması için TBMM tarafından bir kararname dahi çıkarıldı¹²⁹.

Sonuç ve Günümüz İçin Bir Değerlendirme

Sonuç olarak işin tarihçesine baktığımızda, Amerikanın başlangıçtan beri bölge için uyguladığı ikiyüzlü politika günümüze kadar süregelmiştir. Bölgede nüfuz tesis etmek için hep birilerini kullanmış ve ekonomik gaileler yüzünden yaptığı bu girişimleri her dönemde hümanist, edebi söylemlerle gizlemeye çalışmıştır.

Türkiye ile ABD arasında başlayan ilişki, ilk yıllardan itibaren Amerika'nın ikili oyunları ile yürümüştür. Amerika ile Osmanlı Devleti arasında yapılan ilk antlaşmaya gizli madde koyulup, Osmanlı Devleti ABD'yi Avrupa'ya karşı denge unsuru olarak yanına almak isterken, ABD hem Avrupa'yı hem de Osmanlı Devleti'ni idare etmiştir. Antlaşmanın gereği olarak Osmanlı yönetimi Amerikan Büyükelçiliği açılmasını beklerken maslahatgüzarlıkla yetinmiştir.

Amerika, silah satışlarını artırmak gayesiyle maslahatgüzarlığını büyük elçiliğe yükseltmiş, hem de bu şekilde Osmanlı'yı taltif ettiğini düşünmüştür. Misyonerlerini göndererek nüfuz kurduğu bölgelerde ticaretini artırmış, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışan, azınlıkları kışkırtmak yoluyla bölücülük yapan misyonerleri kovmak için alınan tedbirlere engeller çıkarmıştır.

Amerikan menfaatlerini sağlamak ve korumak için, vatandaşlarının sayısı bir elin parmağını geçmeyecek kadar az olan bölgelerde, misyonerleri ve kurdukları konsoloslukları sayesinde tesis ettiği nüfuz ile Osmanlı Devleti'nin Doğu Bölgesi'nde hürriyet adına, bugün Irak'ta uyguladığı gibi adeta mandaterlik yapmaya çalışmıştır.

¹²⁸ Ayten Sezer, “ Osmanlı'dan Cumhuriyete Misyonerlerin Türkiye'de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ekim 99, Osmanlı Devleti'nin 700. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1999, s. 178.

¹²⁹ T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030 – 18 – 01 / 59 – 87 – 5, Tarih 18. 11. 1935, Sayı 3529 ve ekleri (Gaziantep, Mardin, Maraş'taki Amerikan Okullarının pazarlık usulüyle satın alınması ile ilgilidir.)

Ermenileri vatandaşlığına geçirerek, Osmanlı Devleti kanunlarını hiçe saymış, kendi prensip ve düşüncelerini Osmanlı Anayasası'na sokarak nüfuzunu pekiştirmeye ve bugün birçok Ortadoğu devletinde yaptığı gibi, önce karışıklık çıkarmış ve sonrada hakemlik yapmaya çalışmıştır. Bugün de sözünü dinlemeyene yaptığı gibi, Osmanlı'nın aldığı her tedbire, savaş gemisi göndermek suretiyle, tehdit dolu cevaplar vermiştir.

Daha ileri giderek Ermenileri Amerika'da teşkilatlandırıp, vatandaşlığına geçirmiş tekrar Anadolu'ya belli bölgelerde yönetici olmak için geri göndermiştir. Bugün de nüfuz tesis edeceği birçok ülke yöneticisinin çift pasaportlu olduğu düşünülürse, bu konuda da bayağı başarılı olmuş denebilir. Bu faaliyetleri kendisinin yapmadığını, misyoner örgütlerinin de bağımsız kuruluşlar olmaları dolayısıyla devletin müdahale edemeyeceğini söylemiştir. Bu bahane ile misyonerlerin bölücü faaliyetlerine devam etmelerini sağlamıştır. Bugün de aynı şekilde sivil toplum örgütleri adı altında, kaynağı belli olmayan paralarla yaptığı hümanist görünümlü faaliyetler, tarihten bize tanıdık gelmektedir.

Misyoner müesseselerinde Ermeni, Pontus–Rum, Bulgar, Arap ve diğer ayrılıkçı çete reisleri yetiştirilmiş ve buraları adeta onların karargâhı haline getirilmiştir. Misyonerler tarafından kullanılan ve ihtilalci unsurların karargâhı olan binalar aranmak istendiği vakit de kapitülasyonlar ve Amerika'nın güçlü nüfuzu sayesinde buna engel olunmuştur. Bugün himaye edilen terör örgütü mensuplarının bulunduğu bölgelerin kontrolü için Amerika ile işbirliği yapılma şartı gibi.

Amerika Birleşik Devletleri yönetimi, ülkesinde Türkler aleyhine yürütülen her kampanyaya müsaade etmiş, bu kampanyalara karşı devletini müdafaa eden Osmanlı elçisi Ahmet Rüstem Bey'i de sınır dışı etmiştir¹³⁰. Bunları yaparken de ticaretinde bir aksama olmaması, tüccarlarının imtiyaz alması için elçilerini seferber etmiştir. Aynı şekilde Avrupa ve yakında da işi bittiği vakit Amerika da da kabul edileceği gibi, Ermenileri biz öldürmedik onlar bizi öldürdü diyeni susturarak geçmiş yıllarda elçilerimize yaptıklarını aynı şekilde, daha kötüsü bütün Türk Milletine yapacaklar.

¹³⁰ Ahmet Rüstem Bey'i bu tür baskılar yıldırmamış ve hayatının sonuna kadar Türk Milleti ve Devleti için doğru bildiğini söylemeye devam etmiş ve bu konuda 3 tane de eser kaleme almıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Rüstem; *Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi (La Guerre Mondiale et La Question Turco-Arménienne)*, Çev. Cengiz Aydın, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2001. Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973; Bilal Şimşir, "Amerika'da Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı: 2, Ankara, 2001.

Chester Projesi benzeri imtiyazlarla, ileride mandaterlik kurmayı düşündüğü bir bölgenin adeta alt yapısını hazırlayacağı ve yeraltı ve yerüstü zenginlikleri elde edecek imtiyazların alınması için de vatandaşlarına her türlü desteği verdiği gibi, özelleştirme adı altında bugün de Amerikan şirketlerinin tercih edilmesi için baskı yapılacaktır. Bu istekleri çerçevesinde yine nüfuzunun öncüleri olarak gördüğü, aslında bütün Ermenileri temsil etmeyen Hınçak ve Taşnak çeteleri ve onun taraftarı Ermenileri kullanarak Osmanlı'ya baskı yapmaya çalıştığı gibi, bugünde kesinlikle Kürt vatandaşlarımızı temsil etmeyen, Emperyalist devletlerin maşası PKK terör örgütü ve yandaşları için insancıl bazı haklar istenmeye başlanacaktır.

Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'ya savaş ilan ederken, Osmanlı'ya savaş ilan etmeyerek gelecekteki menfaatleri için ikili oynamıştır. Wilson Prensipleri adı altında Ermeni yurdu kurmak gayesiyle Anadolu'ya heyetler göndermiş fakat sonuçlar Türklerin lehine olduğu için Wilson, kendi koyduğu prensipleri dahi görmezden gelmiştir.

Menfaatleri uğruna, diğer devletlerin Türkiye ile antlaşma yapmaları üzerine Lozan'da geç kalmamak düşüncesiyle Türkiye ile antlaşma yapmış, antlaşmanın tasdikini uzun süre sürüncemede bırakarak, Türk düşmanı lobilere hoş görünmeye çalışmıştır. Fakat menfaatlerinden vazgeçemediği için Türkiye ile gayri resmi olarak ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır.

Bu şekilde yıllar boyunca alışkanlık edindiği ikili oynamayı devam ettiren Amerika, milli bir dış politika ile karşılaşınca bu defa da kendi kongresine ikili oynamıştır. Kongrede reddedilen, Lozan'daki antlaşmanın yerine aynı gün yeni bir antlaşma imzalamak için hemen Türkiye'deki yetkilisine haber göndermiştir.

Fakat Atatürk'ün dirayetli, barışçıl, karşılıklı menfaat ve saygıya dayalı devletlerarası ilişki anlayışı sebebiyle resmi ilişki kurulmadan, verilen sözlerde durulmadan bu faaliyetlerini yürütemeyeceğini öğrenmiştir. Şüphesiz bu, Amerika'nın ikili oyun alışkanlığına devam etmeyeceği anlamına da gelmemeli. Çünkü yine de bu tarihlerde bile geçmişte oynadığı ikili oyunları oynamak için devam ediyor.

Soğuk savaş döneminde ihtiyaç duyduğu müttefiki olarak Türkiye ile iyi geçinme ve kendi yanında olmasını sağlama politikası sırasında dahi, Kıbrıs Meselesi ile yine ikili oyunlarına devam etmiştir. Rumların yaptığı katliamları görmezden gelerek, Kıbrıs Barış Harekatını bir işkal gibi görmüş ve Türkiye'ye ambargo uygulamış ve Yunanistan ile Türkiye arasında arabuluculuk yapacağı yerde adeta taraf olmuştur.

Bugün de Amerika'daki Rum ve Ermeni lobilerinin faaliyetlerini adeta bir koz olarak kullanmaya devam etmektedir. Kıbrıs'ı her zaman bir pazarlık konusu olarak elinde bulundurmakta ve Stratejik konumu sebebiyle Ortadoğu Projesinde güçlü bir ülke olan Türkiye'ye buranın kontrolünü vermeyi sakıncalı bulduğu için Rumlara ve dolayısıyla Yunanistan'ın kontrolüne vermeyi daha uygun görüyor. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına Yunanistan ve diğer Avrupa devletleri gibi karşı çıkıyor.

Yıllardır hayalini kurduğu Ermeni yurdu ve bu yurdun masrafları için petrol ve Mezopotamya'nın zenginliğinin buralara tahsis edilmesi olayı bugün bölgede işine yarayacak bir Ermeni nüfus olmadığı için, bölgede ayrılıkçı fikirlere en uygun olan bir iki peşmerge gurubu alet etmeye çalışmaktadır. Geçmişte Ermeni Meselesi adı altında yürütülen propaganda da Ermenileri temsil etmeyen Hınçak ve Taşnak çeteleri ve onun taraftarları ile bölgede terör estiren ve hak isteyen Amerikalı Misyoner ve konsolosların faaliyetleri kamuoyunu işgal etmişti. Bugün de, bütün Kürtleri temsil etmeyen bir iki aşiret gücü olan peşmergeleri kullanarak bölgede kurdurmak istediği, adına Kürdistan dedikleri haritalarına bakıldığında geçmişteki Ermenistan haritaları ile tıpa tıp benzerlik olduğu da görülecektir.

Her dönemde alışkanlık yaptığı gibi bugün de, Amerika Hükümeti Ermeni lobisini hazırda tutarak, sözde Ermeni soykırımı tasarısını kongrede bir dosyada saklayarak, arada sırada gündeme getirerek ve Kıbrıs'ı pazarlık konusu yaparak taviz koparmaya çalışıyor.

Soğuk savaş yıllarında stratejik müttefikimiz olan Amerika, bugün Ortadoğu'da stratejik rakibimiz olmuştur. Bunu iyi bilip iyi okumak gerekmektedir.

Amerika'nın bu oyunlarını boşa çıkarmak için, her halükarda Atatürk'ün milli dış politikasından taviz verilmemeli ve Atatürk döneminde olduğu gibi birebir, eşit şartlarda karşılıklı menfaatlere dayalı bir dış politika izlenmelidir.

İki yüz yıllık Türk-ABD ilişkilerinde Türkiye'nin somut bir kazancı olmamıştır. Daima Türkiye veren ve oyalanan taraf olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

FAYDALANILAN ESERLER

1. ARŞİVLER

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

(Değişik Tasnifler)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

(Değişik Tasnifler)

American National Archives

U. S. Consular Officials at Harput 1895 – 1906, Microfy, T- 579, Rol 1

2. DÜSTUR

1. Tertib, İkinci Cilt, s. 184–219.

3. GAZETE

Asbarez Daily, Friday – Saturday, April 23 – 24, 1999, Special Issue
Dedicated to the 84th Anniversary of The Armanian Genocide.

4. TETKİK ESERLER

AÇIKSES, Erdal; *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk
Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

AÇIKSES, Erdal; “ Amerika'dan Harput'a Harput'tan Amerika'ya Göç, *Dünü
ve Bugünüyle Harput Sempozyumu*, Cilt 1, Elazığ, 1999, s. 145–168.

AÇIKSES, Erdal; “Lozan'da Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında
İmzalanan 6 Ağustos 1923 Tarihli Antlaşma”, *Atatürk Yolu Ankara Üniversitesi Türk
İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11, Cilt 6, Sayı 21, Ankara, 1998, s. 1–
31.

AÇIKSES, Erdal; “Merzifon Amerikan Misyonunun Kuruluş ve Faaliyetleri
Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim
1999)*, Ankara, 1999, s. 875-884.

AHMET Rüstem; *Cihan Harbi ve Türk-Ermeni Meselesi (La Guerre Mondiale
et La Qustion Turco – Arménienne*, Çev. Cengiz Aydın, Bilge Kültür Sanat, İstanbul,
2001.

AKÇORA, Ergünöz; “Ermenilerin Urfa'da Çıkardıkları İsyan ve Talat Paşanın
Raporu”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara, 5–9 Eylül 1990), Ankara, 1990, s. 1- 21.

AKGÜN, Seçil; “Amerikalı Misyonerlerin Ermeni Meselesinde Rolü”, *Atatürk
Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1,
Ankara, 1988, s. 1–12.

- AKGÜN, Seçil; *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, İstanbul, 1981.
- AKYÜZ, Yahya; “Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları ile İlgili Orijinal İki Belge”, *A. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1–4, Ankara, 1970, s. 121– 128.
- ALLEN, Henry Elisha; *The Turkish Transformation A Study in Social and Religious Development*, Chicago, 1935.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk–Amerikan Münasebetleri*, Ankara, 1991.
- ARMAOĞLU, Fahir; “Harbord Misyonu Nasıl Ortaya Çıktı”, *Belleten*, Cilt LXI, Sayı 232, Ankara, 1997, s. 701–708.
- ATKINSON, Harriet H.; “Mrs. Harriet Atkinson’s Eyewitness Account of The Massacres at Harpoot”, *The Armenian Review*, Vol 29, No. 1–113, Boston, 1976, s. 2–25.
- BABACAN, Hasan; “1895 Maraş Ermeni Olaylarında Yabancı Misyonun Etkileri”, *Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler*, Afyonkarahisar, 2007, s.1-15
- BABACAN, Hasan; “Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler”, *Ermeni Sorunu Üzerine Makaleler*, Afyonkarahisar, 2007, s. 30-45
- BARNUM, Herman, N.; “The New Euphrates College”, *The Missionary Herald*, Vol. 99, No. 1, January, 1903, s. 290–292.
- BRYSON, Thomas A.; *American Diplomatic Relations With The Middle East, 1784 – 1975: A Survey*, Metuchen, N.J., 1977.
- CAN, Bülent Bilmez; *Demiryolundan Petrole Chester Projesi*, İstanbul, 2000.
- CHATELIER, A Le; *La Conquate du Monde Musulmans Missions Evangeliques Anglo – Saxonnnes et Germaniques*, Paris, 1912.
- ÇAVDAR, Tevfik; *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, İstanbul, 1970.
- ÇETİN, Atilla; “II. Abdülhamit’e Sunulmuş Beyrut Vilayetindeki Yabancı Okullara Dair Bir Rapor”, *Türk Kültürü Dergisi*, Sayı 253, Ankara, 1985, s. 316– 324.
- ÇETİN, Atilla; “ Maarif Nazırı Ahmet Zühtü Paşanın Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu”, *Güney – Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10–11, İstanbul, 1983, s. 189–219.
- DİNÇER, Nahit; “Yabancı Özel Okullar”, *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, İstanbul, 1981,
- EDDY, David Brewer; *What Next in Turkey*, The American Board, Boston, 1913.

ERHAN, Çağrı; “1830 Osmanlı–Amerikan Antlaşmasının Gizli Maddesi ve Sonuçları”, *Belleten*, Cilt LXII, Sayı 30, Ankara, s. 457–465.

EROL Mine; *Osmanlı İmparatorluğu’nun Amerika Büyük Elçisi A. Rüstem Bey*, Bilgi Basımevi, Ankara, 1973.

EROL, Mine; *Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu*, Ankara, 1976.

EROL, Mine; “Amerika’nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785–1816)”, *İ. Ü. Tarih Dergisi*, Sayı XXXII, İstanbul, 1979, s. 689–730.

EROL, Mine; “Amerika’nın Tunus ile Olan İlişkileri (1796–1815)”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt XXX, Sayı 1–2, Ankara, 1984, s. 115–128.

GRABİL, Joseph L., *Protestant Diplomacy and The Near East Missionary Influence on American Policy 1810–1927*, Minneapolis, 1971.

GREW, Joseph; *Atatürk ve İnönü (Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları)*, (Çev. Muzaffer Aşkın), İstanbul, 1966.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin Hacı; “Yabancı Okullar ve Kültür Emperyalizmi”, *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, İstanbul, 1983.

HAMLİN, Cyrus; *My Life and Times*, New York, 1878..

HOWARD, Henry N.; “The Bicentennial in American Turkish Relations”, *Middle East Journal*, Sayı 30, 1976, s. 291–303.

HURREWİTZ, J. C.; “Türk–Amerikan İlişkileri ve Atatürk”, *Çağdaş Düşünce Işığında Atatürk*, İstanbul, 1983, s. 485–514.

KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, Cilt VII, 2. Baskı, Ankara, 1977.

KILIÇ, Davut; *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Ankara, 2006

KIRŞEHİRLİOĞLU, Erol; *Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri*, İstanbul, 1963.

KOCABAŞOĞLU, Uygur; *Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika*, İstanbul, 1989.

KOCABAŞOĞLU, Uygur; “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları”, *Bahri Savcı’ya Armağan*, Ankara, 1988, s. 305–326.

KOCABAŞOĞLU, Uygur; “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı”, *Murat Sarıca Armağanı*, İstanbul, 1988, s. 267–285.

KODAMAN, Bayram; *Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu*, (İkinci Tıpkı Basım), Ankara, 1986.

KÖPRÜLÜ, Orhan Fuat; “Tarihte Türk–Amerikan Münasebetleri”, *Belleten*, Cilt 11, Sayı 200, Ankara, 1987, s. 927–947.

KURAT, Akdes Nimet; *Türk–Amerikan Münasebetlerine Kısa bir Bakış (1900-1959)*, Ankara, 1959.

KURAT, Akdes Nimet; “Berberi Ocakları ile Amerika Birleşik Devletleri Münasebetleri (1774–1916)”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt II, Sayı 2–3, Ankara, 1964, s. 175–214.

KURAT, Akdes Nimet; “Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt V, Sayı 8–9, Ankara, 1967, s. 287–372.

MEHMET CEVAT; *Maarif–i Umumiye Nezâret–i Tarihçe–i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338.

MERGUERIAN, Barbara J.; “An American in Kharpert”, *The Armenian Review*, Vol. 24, No. 2, Boston, 1983, s. 24–30.

NURİ BEKİR; “Şarkta Fransız Mektepleri”, *Terbiye Mecmuası*, Sayı 2, s. 59–64.

OKAN, Kenan; *Türkiye’deki Yabancı Okullar Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Bir İnceleme, Milli Kütüphane, No. 1971, AD. 4339, Ankara, 1971.

ORTAYLI, İlber; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Gözlemler”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 3, Ankara, 1982, s. 87–96.

ÖZSOY, Osman; “Türk–Amerikan İlişkilerinin İlk Dönemi ve Amerika’daki İlk Tanıtım Faaliyetleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 114, İstanbul, 1998, s. 193–201.

POLAT, İlknur; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme”, *Belleten*, Cilt 7, Sayı 203, Ankara, 1990, s.627–652.

POLAT, İlknur; “Atatürk ve Milli Eğitim”, *Atatürk Yolu*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Yıl 2, Sayı 3, Mayıs, Ankara, 1989.

POOLE, Stanley Lane; *Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları*, (Çeviren; Can Yücel), İkinci Basım, Ankara, 1988.

RAWLİNSON, A.; *Adventures in The Near East 1918–1922*, London, 1923.

SANDER, Oral-FİŞEK, Kurthan. ABD. Dışışleri Belgeleriyle Türk–ABD. Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829–1929, İstanbul, 1977

SEZER, Ayten; “Osmanlı’dan Cumhuriyet’ e Misyonerlerin Türkiye’de Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ekim 99, Osmanlı Devleti’nin 700. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1999, s. 169–183.

SONYEL, Salahi R. ; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, Ankara, 1987.

SOYSAL, İsmail; “Türk–Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, *Belleten*, Cilt XLI, S. 162, Nisan, Ankara, 1977, s. 257–275.

STONE, Frank Andrews, *Academies for Anatolia*, Boston, 1984.

SÜSLÜ, Azmi; *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara, 1990.

ŞİMŞİR, Bilal; “Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu*, 8–12 Ekim 1984, Ankara, 1985, s. 79–124.

ŞİMŞİR, Bilal; “Türk–Amerikan İlişkilerinin Yeniden Başlaması ve Ahmet Muhtar Bey’in Washington Büyük Elçiliği (1920-1927)”, *Belleten*, Cilt XLI, Sayı 162, Ankara, 1977, s. 277-311.

ŞİMŞİR Bilal; “*Amerika’daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey*”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Cilt I, Sayı 2, Ankara, 2001, s. 30-48.

TRASK, R. Roger; *The United States Response to Turkish Nationalism and Reform 1914–1939*, (Microfilms), Minneapolis, 1986.

ULUGAY, Osman; *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974.

UNAT, Faik Reşit; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964.

YARAMIŞ, Ahmet; “Ermeni Cemaati Arasında Yaşanan Mezhep Kavgası ve Bunda Amerikan Misyonerlerinin Rolü (1831-1855)”, *Arayış*, Yıl 8, Sayı 16, İstanbul, 2006, s.161-172

YUVALI, Abdulkadir; “Ermeni İsyanlarında Misyonerlerin Rolü”, *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, Kars, 1991

KÜRESELLEŞMENİN TÜRKİYE VE ORTA DOĞU TURİZMİNE ETKİLERİ

Handan ARSLAN*

ÖZET

Küreselleşme, malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, bilginin, kültürün ve insanların hızlı ve sürekli biçimde sınır ötesine akışı olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamadan yola çıkarak denilebilir ki, insanların ilk çağdan beri turizm faaliyetine katılmaları bu kavramı daha da yaşlı kılmaktadır. Günümüzde turizmin yarattığı ekonomik, sosyal, kültürel ve politik etkiler, ülke ekonomilerinde ve özellikle uluslar arası ekonomik ve politik ilişkilerde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, yalnız uluslar arası turizm hareketinden büyük pay alan gelişmiş ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerde de turizme verilen önemi arttırmaktadır. Dünya Turizm Örgütü (WTO) verilerine göre dünya turizmi hareketlerinde önümüzdeki 20 yıl içerisinde büyük gelişmeler olacaktır. 2000 yılında 667 milyonu bulan, beklenen turist sayısı 2010 yılında 1 milyon, 2020 yılında ise 1.6 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Aynı dönemde, dünya turizm gelirlerinin ise 2 trilyon ABD dolarına ulaşacağı ve bu artışlardan en büyük payın Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ülkelerince elde edileceği ileri sürülmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'ye yönelik uluslar arası turizm hareketlerinde de yıllık % 5.5 ile 10 arasında bir büyümenin gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu beklentiler gerçekleştiği takdirde “küresel turizm” terimi, “küreselleşme”den daha fazla gündemi işgal edecektir.

Bu çalışmada, bir küreselleşme aracı olan turizmin önemi Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Küresel Turizm, Ortadoğu

ABSTRACT

The Effects of Globalisation to Turkey and Middle East Tourism

Globalisation can be defined as a flow of services, money, technology, idea, knowledge, culture and people fastly and continual to ward the further side of border thanks to this defination it can be said that participation of people to tourism activity has made this defination more seful since the first era. In our daily life economical, social, cultural, political effects which tourism causes, create important results about the economy of country and political relation especially about the international economical and political relation. That situation increases the impotence of tourism not only in the developed countries that get a big share of

* Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, 23169 ELAZIĞ
hcaglayan@firat.edu.tr

international tourism activity, but also in the devoloping countries. According to datum of wto (world tourism organisation) relevant to world tourism activity in 20 years will be big developments. It is estimated that the number of tourists that reached to 667 million in 2000, is being waited to reach 1 million in 2010, 1.6 millions in 2020 years . It's set forth that in the same period the world tourism in comes will reach to 2 trillions usa dollar and east mediterranean sea and middle east will get the biggest share of this. It can be estimated that with the international tourism activity oriented to wards Turkey will realizea growing yearbook %5.5 and 10 %. If these expectations realize, the term of “global tourism” will keep agenda busy much more than “globalisation”.

In this study the importance of tourism that is a means of globalisation, will be evaluated Turkey and middle east contry angle.

Key Words: Turkey, Global Tourisim, Middle East.

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı genel anlamda, dünya çapında toplumlar, kültürler, bireyler ve kurumlar arasındaki karmaşık güç ve iletişim ilişkilerini oluşturan sürecin hızlandırılmasını ifade etmektedir. Bu sürecin en önemli özelliği, zaman ve mekân kısıtlamalarını ortadan kaldırarak, gerçek anlamda iletişim alanında mesafeleri aşarken geçen süreyi kısaltmasıdır. Küreselleşme dünyanın küçülmesini ve insanların birbirlerine yaklaşmalarını sağlamış ve bu süreç dünyanın her köşesine ulaşmıştır. Zaman ve işgücü tasarrufu sağlayan üretim teknikleri, mesafeleri aşmaya yarayan teknolojiler (modern ulaşırma araçları ve telekomünikasyon teknolojisi), yeni fikirlerin, teknolojilerin ve kurumların dünyanın her köşesine anında ve çok hızlı yayılmasını sağlamaktadır (Bornman, 2001: 93).

Küreselleşme, adını son yıllarda sıkça duymaya başladığımız, etkilerini ise ekonomiden teknolojiye, sağlıktan terörizme kadar hayatın her safhasında etkin biçimde hissettiğimiz bir değişim sürecidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmaya çalışılan ve özellikle 1980 sonrası daha yaygın bir biçimde egemen olan yenedünya düzenidir. Bu yeni düzenin temel amacı ise ülkelerin ve insanların daha yakın bir ilişki içinde yaşayabilmelerini sağlamaktır. Bu da mal, bilgi, hizmet, sermaye ve insanların dünyadaki dolaşımlarını arttırmak için kurulu engellerin kaldırılmasıyla sağlanabilir.

Başka bir ifadeyle *küreselleşme; malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, bilginin, kültürün ve insanların hızlı ve sürekli biçimde sınır ötesine akışı* olarak tanımlanabilir. Bu tanımlamadan yola

çıkarak denilebilir ki, insanların *ilk çağdan beri turizm faaliyetine katılmaları bu kavramı daha da eskiye götürmektedir.*

Turizm faaliyetlerinin ilk olarak ne zaman başladığını tam olarak tespit etmek oldukça güçtür. İnsanların yer değiştirmeleri önceleri kısa mesafelerle başlamış, kat edilen gelişmelerle birlikte insanlar daha sonra uzak mesafelere yönelmiştir. Bütün bu hareketleri ilk aşamada turizm aktivitesi olarak kabul etmek, doğru olamaz. Fakat yer değiştirme hareketleri insanlar tarafından daha ilk çağlardan itibaren bir turizm faaliyeti olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Örneğin, bir araştırmacı tarafından yer değiştirme aktivitesinin öncüsü olarak Aşağı Mezopotamya toplumları kabul edilmektedir. Bunlar tekerleği, yazıyı icat etmiş olmaları nedeniyle (başta Sümerler), yer değiştirmenin, yani turizm amaçlı seyahatin öncüsü sayılırlar. Bu da, yaklaşık günümüzden 5000–6000 yıl öncesine dayanmaktadır. Öte yandan tarihin bu devirlerindeki bazı seyahatleri, doğrudan doğruya bir turizm hareketi saymak mümkündür. Çünkü günümüzden 5000 yıl kadar önce, Aşağı Mısır'daki Menfis çevresinde bulunan piramitler, insanlar tarafından ziyaret ediliyordu (Doğanay, 2001:18).

Küreselleşmenin en fazla hissedilir olduğu sahalara; teknoloji, ekonomi, siyaset, kültür ve terördür. Küreselleşme sürecinin etkilerinin hissedildiği önemli alanlardan biri de turizmdir. Hatta küreselleşmenin gerçek anlamda turizm sektörüyle birlikte ortaya çıktığını da söyleyebiliriz. Bunun yanında hızlı bir gelişim süreci izleyen turizmin küreselleşmeyi besleyen sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz. Farklı kültürlerin birbirleriyle tanışmasını sağlamanın yanında ülkeye gelen turistlerin ihtiyaç ve taleplerini karşılamak gayesiyle turist çeken birçok ülkede de köklü değişiklikler meydana gelmektedir.

KÜRESELLEŞMENİN TURİZME OLAN ETKİLERİ

Dünya ölçeğinde küreselleşmenin turizme olan etkilerini altı ana başlık altında toplamak mümkündür:

1) Serbestleşen dünya ekonomileri, ülkeler arasında artan siyasi ve kültürel ilişkiler ve gelişen ulaşım ve iletişim insanların diğer ülkelere olan ilgisini arttırmaktadır.

2) Sinemalarda gösterilen bir filmin geçtiği mekâna duyulan merak, spor turnuvaları, festivaller, konferanslar ve bunların benzeri pek çok faaliyet ve dürtü insanları farklı coğrafyalara çekmektedir. Küresel dünyadaki daha hızlı ve ucuz ulaşım yolları, cep telefonu, internet gibi iletişim metotları dünyanın en uzak ve ücra köşelerini dâhi ulaşılabilir kılmaktadır.

3) Günümüzde pek çok ülke, turistlere ülkeye girişlerinde kolaylıklar sunmakta hatta vize almayarak turizmi teşvik etmektedir.

4) Dünya ticaretinin büyüklüğünün ve gelişmekte olan ülkelere giren yabancı sermaye miktarının, artmasıyla birlikte dünya ekonomilerinde ve dolayısıyla kişi başına düşen gerçek gelirlerde de bir artış olmuştur. Fertlerin refahındaki bu yükseliş dünya turizminin de gelişmesinde ve büyümesinde rol oynamaktadır.

5) Küreselleşmenin turizme olan diğer bir etkisi ise ülkeler arasında doğurduğu gelir eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Dünyanın son elli yıllık seyrinde ülkeler arasındaki farklılaşma, yani zenginlerin daha zengin, fakirlerin daha fakir oluşu, zengin ülkelere fakir ülkelere doğru bir akışın doğmasına neden olmaktadır. Özellikle Amerika, Avrupa ve Japonya'da yaşayan insanların gelir düzeyinin diğer ülkelere kıyasla çok yüksek olması bu ülke vatandaşlarına çok ucuz sayılabilecek turizm imkanları sunmaktadır. Hatta bu dengesizlik öyle boyutlara varmaktadır ki zengin ülkelerdeki işsizlik maaşlarıyla dahi üçüncü dünya ülkelerinde yüksek kalitede bir tatil mümkün olabilmektedir. Dünya ülkeleri arasındaki bu uçurumun artmasının beraberinde zengin ülkelere fakir ülkelere doğru bir turizm akışını da getirmesi şaşırtıcı değildir.

6) Küreselleşmenin dünya kültürlerini daha bilinir kılmanın yanında kendi kültürünü de egemen kılma seyrinde olduğunu görmekteyiz. Örneğin dünyanın çok farklı yerlerinde aynı şekilde giyinen, aynı yemekleri yiyen, aynı müzikleri dinleyen, aynı televizyon kanallarını seyreden çok büyük bir kitle oluşmaktadır. Oluşan bu ortak kültür sayesinde insanların farklı ülkelere seyahat etmedeki bazı endişeleri de kırılmış olmaktadır. Bu etkisiyle küreselleşmenin birinci maddede bahsettiğimiz farklı kültürleri tanıma isteğine bağlı olarak turizmi destekleyici etkisiyle ters düşen bir yapıya sahip olduğu düşünülebilir; fakat günümüzdeki durum bu çelişkinin ortaya çıkmasını beklemek için çok erkendir. Çünkü aynı tip insanların oluştuğunu söylediğimiz ülkelere dâhi yerel kültür ve alışkanlıklar hâlâ muhafaza edilmekte ve yaşanmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme günümüzde hem farklı kültürleri bir arada görme hem de alışık olunan yaşam tarzını devam ettirme imkânını sunmaktadır (<http://iibf.ogu.edu.tr/contest/2.pdf>).

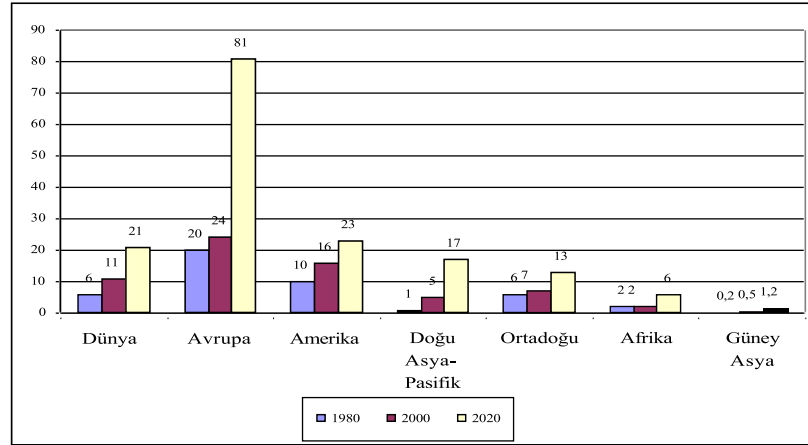
TÜRKİYE VE ORTADOĞU TURİZMİ

Küreselleşmenin turizm üzerindeki etkilerini farklı iki yönüyle, avantajlar ve dezavantajlar olarak ele almak gerekmektedir.

Pozitif bir analiz yapılacak olursa, 2. Dünya Savaşı sonucuyla birlikte çeşitli etmenlerin etkisiyle filizlenmeye başlayan küreselleşmenin turizme olumlu etkide bulunduğu söylenebilir. Hatta küreselleşmenin tüm boyutlarıyla en çok etkili olduğu sektörün turizm sektörü olduğu iddiasında dahi bulunulabilir. Küreselleşme hareketlerinin turizme olumlu yansımalarını, *turist sayısının artışı ve turizmdeki gelir artışı* ile izlemek mümkündür.

1980’de dünyada her 100 kişiden 6’sı turizme katılırken, bu sayı 2000’de 11’e yükselmiştir. Ancak turizm bölgeleri açısından değerlendirildiğinde Avrupa’nın dünya ortalamasından daha fazla katılıma sahip olduğunu (1980’de 20, 2000’de 24) görmekteyiz. Ön görülmeye göre 2020’de dünyada her 100 kişinin 21’i turizme katılacak, Avrupa’da ise bu değer 81’i bulacaktır. Turist sayılarının artışı ve tahminler gösteriyor ki; küresel turizm faaliyetlerinde Avrupa hep ilk sırada yer alacaktır (Grafik:1).

Grafik 1: Kişi Başına Turizme Katılım Sayısı (Her 100 kişiden)

Kaynak: WTO (2005)

Uluslararası turizm hareketlerindeki artış uluslararası kuruluşların orta ve uzun vadeli öngörülerine de yansımış bulunmaktadır. 1980 yılında yabancı ülkelere turistik amaçla seyahat eden kişi sayısı 260 milyon iken, 2004 yılında bu rakam 760 milyon kişiye ulaşmıştır. Dünya genelinde meydana gelen terör eylemleri, doğal afetler ve salgın hastalıklar nedeniyle uluslararası turist hareketlerinde yaşanan daralmaya rağmen, turizm sektörünün dünya ekonomisindeki mevcut yerini gelecekte de koruyacağı öngörülmektedir. Eşsiz bir turizm potansiyeli olan ülkemizde ise, turizm gelirlerinin ekonomiye katkısı tartışılmazdır. Bununla birlikte ülkemiz,

turizmi yalnızca ekonomik kalkınmaya katkı sağlayan bir unsur olarak görmemekte, aynı zamanda çağdaş dünyanın anlayışına paralel olarak *küreselleşmenin* en önemli araçlarından biri olarak ele almaktadır.

Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) verilerine göre, dünyada en yüksek turizm harcaması yapan ülkelerinin büyük bölümü Avrupa ve Kuzey Amerika'nın sanayileşmiş ülkeleridir. Diğer ülke grubu ise son yıllarda oldukça önemli mesafe kat edip dünya sıralamasında ilk onda kendine yer bulan Doğu Asya- Pasifik bölgesi ülkelerinden Çin ve Hong Kong'dur (Tablo: 1). Ancak Avrupa ve Kuzey Amerika, birlikte dünya turizminin yaklaşık % 80'ini çekmesine rağmen, pazar payları gelişmekte olan ve sanayileşmiş diğer ülkelerin artan payları nedeniyle düşme eğilimi göstermektedir.

Tablo 1: Uluslararası Turizmde En Çok Turist Çeken İlk On Ülke (2005)

Sıra	Ülke	Turist Sayısı (Milyon)	Oran (%)
1	Fransa	75,1	9,8
2	İspanya	53,6	7,0
3	ABD	46,1	6,0
4	Çin	41,8	5,5
5	İtalya	37,1	4,9
6	İngiltere	27,7	3,6
7	Hong Kong	21,8	2,9
8	Meksika	20,6	2,7
9	Almanya	20,1	2,6
10	Avusturya	19,4	2,5

Kaynak: WTO, 2005

Türkiye'nin turizm alanındaki yükselen grafiği, Dünya Turizm Örgütü'nün rakamları ile de teyid edilmiş bulunmaktadır. 2004 yılında Türkiye, turizm alanında gösterdiği büyüme ile Avrupa'da en hızlı büyüyen pazar olmuş, uluslararası turizm geliri açısından ise dünya genelinde 8'inci sıraya yükselmiştir (Tablo:2).

Tablo 2: Uluslararası Turizmde En Çok Gelir Elde Eden İlk On Ülke (2005)

Ülke	Turizm Geliri (Milyar\$)	Oran (%)
ABD	74,5	12,0
İspanya	45,2	7,3
Fransa	40,8	6,6
İtalya	35,7	5,7
Almanya	27,7	4,5
İngiltere	27,3	4,4
Çin	25,7	4,1
Türkiye	15,9	2,6
Avusturya	15,4	2,5
Avustralya	13,0	2,1

Kaynak: WTO, 2004

Türkiye, dünyanın ilk medeniyet alanlarından doğu (Çin, Hindistan) ile batı (Akdeniz, Avrupa) arasında yer almakta ve bu iki farklı bölgeyi gerek alış-veriş gerekse seyahat aracılığıyla birbirine bağlayan bir geçiş noktası konumunda bulunmaktadır. Tarihin ilk çağlarından beri üslendiği bu önemi günümüzde de arttırarak devam ettiren ülkemiz, söz konusu bölgeler arasında teknoloji, sanayi ürünleri ve kültür alış-verişini tüm hızıyla sürdürmektedir.

2004 yılında Türkiye 17,5 milyon yabancı turiste ev sahipliği yapmış olup, 12 milyar ABD doları turizm geliri elde etmiştir. 2005 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 21 milyonu aşmıştır (Tablo:3).

Dünya turizm hareketlerine katılımında birinci sırada yer alan Avrupa'da en çok tercih edilen ülkeler içinde Türkiye onuncu sıradadır. İlk sıralarda yoğunluklu olarak Akdeniz ülkelerinin olması Türkiye'nin turizm alanındaki rakiplerini rahatlıkla mücadele edebileceği bir bölgeye toplamıştır. Çünkü Türkiye de önemli bir Akdeniz turizm ülkesidir (Tablo: 4).

Tablo 3: Türkiye’de Turist Sayısı ve Turizm Gelirinin Yıllara Dağılımı (1991-2005).

Yıllar	Turist Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Turizm Geliri (Milyon \$)	Yıllık Değişim (%)
1991	5.517.897	2,4	2.654	-17,7
1992	7.076.096	28,2	3.639	37,1
1993	6.500.638	-8,1	3.959	8,8
1994	6.670.618	2,6	4.321	9,1
1995	7.726.886	15,8	4.957	14,7
1996	8.614.085	11,5	5.650	14,0
1997	9.689.004	12,5	7.002	23,9
1998	9.752.697	0,7	7.177	2,5
1999	7.487.285	-23,2	5.203	-33,4
2000	10.428.153	39,3	7.636	46,8
2001	11.618.969	11,4	8.090	5,9
2002	13.256.028	14,1	8.473	4,7
2003	14.029.558	5,8	9.676	14,2
2004	17.517.610	24,9	12.124	25,3
2005	21.122.798	20,6	13.929	14,9

Kaynak: WTO, 2006

Küreselleşme ayağında Türkiye turizmini tehdit eden önemli faktörler bulunmaktadır. Dış basında, ülkemizde ortaya çıkabilen münferit terör eylemleri ile demokrasi, insan hakları vb. konulara ilişkin olarak yer alan olumsuz yayınlar ve bunların neden olduğu imaj sorunları bu tehditlerin başında gelmektedir.

Tablo 4: Avrupa’da En Çok Tercih Edilen Yirmi Ülke

Ülkeler	Gelen Turist (Milyon)	Turizm Geliri (Milyon Euro)
1. Fransa	75.048	32.742
2. İspanya	51.803	36.925
3. İtalya	39.604	27.601
4. İngiltere	24.715	20.113
5. Avusturya	19.078	12.436
6. Almanya	18.392	4.655
7. Macaristan	15.706	3.041

8. Yunanistan	13.946	9.460
9. Polonya	13.980	3.597
10. Türkiye	13.341	11.672
11. Portekiz	11.707	6.132
12. Hollanda	9.181	8.176
13. Rusya	8.015	3.980
14. Hırvatistan	7.409	5.636
15. Belçika	6.690	7.187
16. İsviçre	6.530	8.243
17. İrlanda	6.369	3.426
18. Çek Cumhuriyeti	5.076	3.144
19. Bulgaristan	4.048	1.466
20. Romanya	3.739	0.397

Kaynak: Eurostat (2003)

Ülkemizin coğrafi konum nedeniyle yakın çevrede (Ortadoğu, Balkanlar, BDT Ülkeleri) yaşanan savaşlardan ve siyasi istikrarsızlıklardan olumsuz yönde etkilenmesi, son yıllarda Türk turizmini doğrudan etkileyen dış destekli terörist faaliyetlerin ortaya çıkması da olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Ayrıca bunlara; Türk ekonomisinin kronikleşmiş yüksek enflasyon sorunu, yatay ve dikey entegrasyonlarla dev boyutlara ulaşan uluslararası tur kartellerinin rasyonel çalışma yöntemleri, modern teknik donanım ve ölçek ekonomileri gibi avantajları kullanarak piyasaya egemen olmaları ve hem dış talep, hem de işletmelerin kar marjları üzerindeki baskılarını arttırmaları eklenebilir. Yabancı tur kartellerinin Türkiye'deki acenta ve otelleri satın alarak döviz kayıplarına neden olmaları, AB'nin Birlik içi turizm hareketlerini özendirici politikaları, AB üyesi rakip ülkelerin birliğin bilgi ve finans desteklerinden yararlanarak rekabet güçlerini hızla arttırmaları ise son dönemlerde meydana gelen tehdit grubunu oluşturmaktadır.

Türkiye turizmi küreselleşmenin dezavantajlarını da büyük oranda hissetmektedir. Farklı alanlarda meydana gelen değişim-gelişim hareketleri turizmden beklenen sonuçları olumsuz hale getirebilmektedir. Bu

olumsuzluklar turizm alanında ülkenizi *tehdit eden faktörler* olarak ifade edilebilir.

—*Ekonomik Tehditler*

1995 yılı GATS (General Agreement on Trade in Services – Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) anlaşmaları uyarınca uluslararası firmalara turizmin de dahil olduğu çeşitli hizmet sektörleri için, yatırım yaptıkları ülkeden kazandıkları parayı istedikleri ülkeye taşıyabilme ve yapmış oldukları bir turizm yatırımında işgücü de dahil olmak üzere istedikleri tip ve çeşitte girdiyi kullanabilme hakkı tanınmıştır. Bu kararlar küreselleşmenin “kuralsızlaştırma” ayağıyla yakından ilişkilidir.

Daha açık bir ifadeyle, bu anlaşmalara göre Antalya’da bir otel açan örneğin bir Alman firması otelin açıcısını Kore’den, müdürünü de İspanya’dan getirebilmekte ve ayrıca sene sonu karını da Almanya’daki banka hesabına istediği gibi transfer edebilmektedir. Bu unsurlar turizmin, yatırımın yapıldığı ülkeye, örneğin Türkiye’ye, getirdiği kazançların azalmasına sebebiyet verebilmektedir.

Bir diğer nokta da turizm gelişimini sürdürülebilir olup olmamasıyla ilgilidir. Doğası gereği, turizm çok büyük iniş ve çıkışlar yaşayabilen bir sektördür. Özellikle küreselleşme sürecinde, terörün ve bazı hastalıkların da küreselleşmesi sonucu turizm yatırımları söz konusu tehditlere açık hale gelmişlerdir.

—*İskân ve Arazi Tehditleri*

Ülkemize gelen turistlerin, belirli alanlarda mülkiyet edinmeleri ve yaşam sahası olarak ülkemizi tercih etmeleri en önemli tehdit unsurlarından biri olarak düşünülmektedir.

Türkiye’yi gelen turistlerin milliyetlerine göre tercih ettikleri turizm alanlarının aynı olduğu gözlenmektedir. Alman turistlerin Antalya’yı, İngiliz turistlerin Muğla’yı seçmeleri, bu alanlarda mülkiyet edinme tercihlerini de beraberinde getirmiştir (Tablo:5).

—*Sosyal-İşgücü Tehditleri*

Turizmin bir ülkede belli bir gelir düzeyinin altında bulunan insanlar için ne anlama geldiği de yine bu konudaki tartışmalı olgulardan birini oluşturmaktadır. Çeşitli araştırmacılara göre turizm sonucu oluşan döviz gelirleri ülkelerde enflasyona neden olmakta ve bu dar gelirli insanların ekonomik durumlarını daha da kötü hale getirmektedir. Döviz girdisi sonucu oluşan fiyat artışına ülkemizden de güney yörelerimizdeki (özellikle yaz

aylarında) inanılmaz derecede yüksek olan fiyat seviyesini örnek olarak verebiliriz. Sektörde çalışanların dalgalanmalardan etkilenmesi de önemli işgücü tehditlerindendir.

Tablo 5: Türkiye'ye Gelen Ziyaretçilerin Milliyetlerine Göre En Çok Konakladıkları İller.

Oran %	Antalya	Muğla	İstanbul	Aydın	İzmir
ALMANYA	61,1	21,1	5,4	3,4	3,1
	İstanbul	Antalya	Kapadokya	Nevşehir	İzmir
ABD	36,1	13,3	9,2	8,9	6,7
	Muğla	Antalya	Aydın	İstanbul	İzmir
İNGİLTERE	54,8	13,7	12,3	9,6	5,1
	Antalya	İstanbul	Muğla	Ankara	Aydın
BDT	59,3	24,3	4,6	3,7	3
	İstanbul	Aydın	Muğla	Antalya	İzmir
FRANSA	19,2	17,3	13,3	13,2	11,9
	İstanbul	Antalya	Kapadokya	Nevşehir	İzmir
İTALYA	28,7	22,8	9,7	9,5	9,3
	Antalya	Muğla	İstanbul	İzmir	Ankara
AVUSTURYA	69,4	23,8	4,1	0,9	0,3
	İstanbul	Aydın	Antalya	İzmir	Bursa
BULGARİSTAN	50,9	14,3	9	4,2	3,2
	İstanbul	Antalya	Aydın	Muğla	Ankara
ROMANYA	29	18,3	13,4	8,9	7,9
	İstanbul	Nevşehir	Kapadokya	Çanakkale	İzmir
JAPONYA	26,8	17,2	17	10,2	7,9
	Antalya	Muğla	İzmir	İstanbul	Aydın
İSKANDİNAV	31,6	29,5	21,7	11	1,6

Kaynak: DİE (TÜİK), (2005)

Ortadoğu açısından değerlendirme yaparken uluslar arası turizm hareketlerinin bölgelere dağılımına bakıldığında, Avrupa kıtasının % 57,2'lik oranla ilk sırada olduğu görülmektedir. Amerika (%17,1) ve Doğu

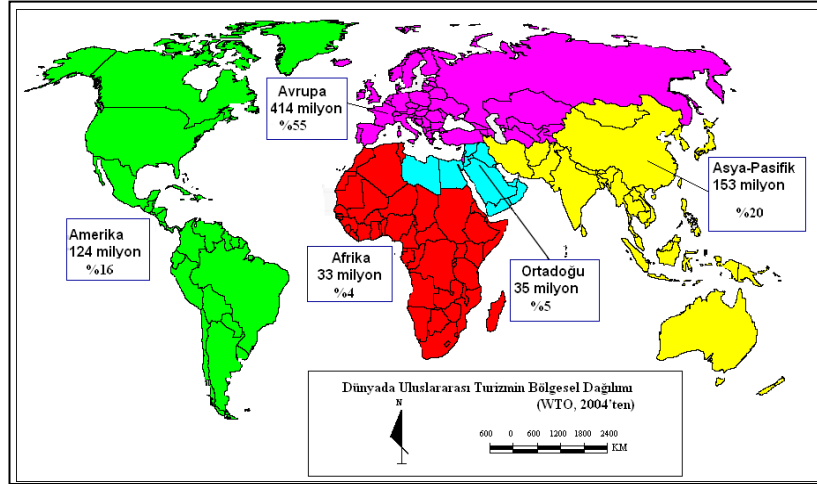
Asya –Pasifik (% 16,3) bölgeleri Avrupa’yı takip eder. Dördüncü sırayı ise Ortadoğu (% 4,2) takip etmektedir. Ancak ilk sıralardaki bölgeler ile aralarındaki fark çok dikkat çekicidir (Tablo:6). WTO’nun 2004 verilerinde de aynı durum izlenebilmektedir (Harita: 1).

Tablo 6: Bölgelere Göre Uluslararası Turizm Hareketlerinin Pazar Payları (1950–2003)(%).

Bölgeler	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2003
Avrupa	66.6	72.7	70.8	68.8	62.4	56.6	57.2
Amerika	29.6	24.1	23.0	18.8	20.5	18.3	17.1
Doğu Asya-Pasifik	0.7	1.0	3.0	7.0	11.5	17.2	16.3
Ortadoğu	0.8	0.9	1.2	2.0	1.6	3.1	4.2
Afrika	2.1	1.1	1.5	2.5	3.3	4.1	4.2
Güney Asya	0.2	0.3	0.6	0.8	0.7	0.7	1.0

Kaynak: WTO (2003)

Harita 1: WTO’nun Turizm Bölge Ayrımı ve Bölgelerin Turist Alımları-Oranı(2004)

Kaynak: WTO (2004)

1950 yılından günümüze kadar dünya turizminin önüne çıkan en önemli engel, güvenlik olmuştur. Güvenlik engellerinin kaynaklandığı bölge ise, kaynayan kazan Ortadoğu olmuştur. Ekonomik krizler ise ikinci plandadır. 1958’de Süveyş Kanalı’nın Mısır tarafından millileştirilmesi, 1967 ve 1973

Arap- İsrail savaşları, 1974 yılında petrol krizi, 1980’de başlayıp on yıl süren Irak-İran savaşı ve 1982’de petrol fiyatlarının artışı Ortadoğu kaynaklı olmuştur. Bu tür hareketlenmeler dünya ve bölge turizmini olumsuz yönde etkilemiştir.

1991 yılında Körfez savaşı, Ortadoğu ve çevresinde turizm hareketlerini durdurma noktasına getirmiştir. 1992’de bölge ölçeğinde yaşanan durgunluk turizmde küresel anlamda iyileşmeleri beraberinde getirmiştir (Özgüç N., 1998: 222).

11 Eylül 2001 yılında ABD’ye yapılan saldırı, küresel turizm hareketlerinde olumsuz bir dönüm noktası olmuştur. Saldırıyı takip eden dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Irak’ın bu eylemi gerçekleştirdiğini düşünerek ülkeye savaş ilan etmiştir.

2001 yılında yaşanan 11 Eylül olaylarının ardından geçen süre içinde dünya turizminin durumunu değerlendiren Dünya Turizm Örgütü (WTO), özellikle havayolu ulaşımına bu olayın yol açtığı büyük yıkımın henüz onarılamadığı belirtilmektedir. Açıklamaya göre, dünyadaki turizm hareketlerinde canlanma görüldüğü, ancak bunun turizm gelirlerini aynı oranda artırmadığı belirtilmiştir (Tablo:7.).

Tablo:7. 1996-2001 Yılları Arasında Gerçekleşen Uluslararası Turizm Hareketleri.

Yıllar	Turist sayısı (milyon)	Artış (milyon)	Yıllık gelişme (%)
1996	586	34	6.2
1997	610	24	4.1
1998	629	19	3.1
1999	652	23	3.7
2000	697	45	6.9
2001	692	-5	-0.6

Kaynak: WTO (2002)

Dünya Turizm Örgütü WTO, turizm sektörünün 2002 yılını, beklenenden daha iyi bir performansla kapattığını açıklamıştır. 2002 yılının geçici sonuçlarını değerlendiren WTO, turist sayısının 700 milyonu aşmasını önemli bir başarı olarak belirtmiş, 2001’i izleyen zor süreçte 2002 yılının da birçok olumsuzlukla geçtiğini söyleyerek, buna rağmen turist sayısında ortalama % 3,1 oranında bir artış yakalandığını, bu düzeyin ise toparlanmanın önemli bir işareti olarak yorumlanabileceğini vurgulamıştır. Örgüt, seyahat eden turist sayısında meydana gelen 22 milyonluk artışın “Yeni Bin Yılın” dönümü olan 2000 yılının da ötesine geçtiğini ve bu göstergenin sektörün hala yaşadığının ve ayakta kaldığının bir göstergesi

olduğunu vurgulamıştır. 2002 sonuçlarını değerlendiren WTO, dünya turizm hareketlerinde önemli değişiklikler meydana geldiğini de açıklamıştır. Avrupa'nın hala ilk sırada olduğunu belirten WTO uzmanları, Asya ve Pasifiklerin yeniden tırmanışa geçerek ABD'nin önünde ikinci sıraya oturduğunu, Afrika ve doğu bölgelerine giden turist sayısında da önemli artışlar olduğunu kaydetmişlerdir. Uzmanlar, Ortadoğu bölgesindeki gelişmelerin de dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadırlar (Arslan, Karakaş, 2003: 116).

Ortadoğu ülkeleri 2002 yılını genelde kazançlı kapatmıştır. 24 milyon turist çeken bölge 2001'e göre % 10,6'lık bir gelişme göstermiştir. Bölgede en hızlı yükselişi % 30 ile Dubai, % 13 ile Lübnan gerçekleştirirken, Mısır % 9,4, Ürdün de % 6,1 oranında gelişmiştir (Tablo: 8).

Tablo 8: Ortadoğu Ülkeleri (1992-2002) (x 1000 Kişi).

Ülkeler/ Yıl	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
İran	150	119	231	361	351	331,6	304,9	351,9	380,8	327	432,2
İsrail	49	100	303	301	254	263,4	238,2	201,4	312,3	299,9	271
Bahreyn	1,8	3,2	5,2	4	3,9	3,5	3,5	1,9	0,4	2,3	4,6
Mısır	11	12	17	21	19	20,9	18,7	26,6	31,7	22,2	21,6
Irak	12	12	16	14	13	17,5	18,2	17,5	20,7	16,7	16,6
Ürdün	22	26	28	24	23	22,7	21,2	18,0	22,2	26,9	33,1
Kuveyt	7,2	6,1	7,7	7,7	8,5	7,7	8,0	3,7	1,3	5,3	7
Lübnan	14	19	21	28	23	24,5	25,2	14,4	16,6	22,3	31,3
S. Arabs.	19	21	27	24	21	22,8	22,7	13,8	15,5	20,6	25,7
Suriye	123	120	111	119	91	99,4	98,6	102,4	122,3	109,5	126,3
BAE	3,1	3,8	4,3	3,9	4,4	4,3	5,1	2,0	1,8	2,3	5
Yemen	1,5	1,5	1,5	1,2	1,4	1,4	1,3	1,2	0,7	1,8	1,4
Umman	0,6	0,6	0,5	0,2	0,4	0,5	0,6	0,3	0,1	0,5	1,2
K.K.T.C	55	66	71	96	91	96,1	96,8	89,2	103,2	90,9	94,2
Katar	0,6	0,6	0,9	0,8	0,6	0,6	0,5	0,2	0,1	0,6	0,8
Toplam	469,8	510,8	845,1	1005,8	905,2	916,9	863,5	844,5	1029,7	948,8	1072

Kaynak: DİE. Turizm Yıllıkları, 1982-2002.

SONUÇ

Yeryüzü kaynaklarına kişisel erişim, güzelliklerin keşfi ve keyfi, bütün dünya vatandaşlarına eşit olarak açık bir haktır. Ulusal ve uluslararası turizm

etkinliklerine giderek artan ölçülerde katılım, boş zaman etkinliklerinin yeryüzündeki artışının en güzel ifadelerinden biri olarak kabul edilmeli ve bunun önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Küreselleşmenin, hem etkilendiği hem de etkilediği faktörler itibariyle turizm sektörünü geliştirdiği ve önemini arttırdığı söylenebilir. Küreselleşme, gerek olumlu gerekse olumsuz diğer etkileri bir kenara bırakılmak kaydıyla, turizm sektörü açısından artıları daha ağır basan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak turizmdeki bu gelişmenin tek başına oluşan bir sonuç olarak görülmemesi ve küreselleşmenin tüm etkileriyle birlikte bir bütün içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bütün içinde turizmin sadece Türk ekonomisinin câri açığının kapatılmasına yardımcı olan veya sürdürülebilir kalkınmaya temel oluşturması düşünülen faydalı bir sektör olarak algılanmaması gerekir. Ülke ekonomilerinin sadece turizm sektörleri ile sınırlı olmadığı gerçeği unutulmamalıdır.

Çağımızda sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimler (küreselleşme), özellikle sanayileşmiş ülkelerde, turizm talebini önemli ölçüde arttırmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, ülkelerin potansiyel turistleri çekme gayretleri yoğunlaşmakta, benzer turizm ürünlerini pazarlayan ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet gözlenmektedir.

Türkiye, 1980 sonrası başka alanlarda olduğu gibi turizm sektöründe de önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Günümüzde turizm, Türkiye ekonomisinde en gözde sektörlerden biri haline gelirken, bu gelişmenin sosyal, kültürel ve toplumsal etkileri önemli boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye, konumu itibariyle taşıdığı stratejik önemini ülke ekonomisi açısından değişik platformlara taşıyabilecek girişimlerde bulunmalı ve geleceğe yönelik avantajları değerlendirmelidir.

Türkiye, Ortadoğu’da meydana gelen huzursuzlukları ekonomik yapısında fazlaca hissetmekte ve bu durum özellikle turizm sektöründe büyük gelir kayıplarına neden olmaktadır. Bu nedenle Türkiye’ye iki önemli görev düşmektedir. Birincisi, bölgeyi huzura kavuşturacak girişimlerle kendi iç huzurunu da sağlamak; ikincisi ise ülke ekonomisinde önemli bir gelir kaynağı olan turizm ekonomisinde güven ortamı sağlayarak, Ortadoğu pazarını da kazanmaktır.

Ortadoğu bugün dünya turizminde küreselleşmeden etkilenmek yerine turizm alanında, etkileyen rolüyle daha çok adından söz ettirmektedir.

Küresel dünyada çok büyük bir hızla değerler, kurallar ve şartların değiştiğini ve bunun daha dinamik ve belirsiz bir dünyaya neden olduğunu söyleyebiliriz.

Küreselleşme, gerek olumlu gerekse olumsuz etkileri bir kenara bırakılmak kaydıyla, turizm sektörü açısından artıları daha ağır basan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak turizmdeki bu gelişmenin tek başına oluşan bir sonuç olarak görülmemesi ve küreselleşmenin tüm etkileriyle birlikte bir bütün içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN H., KARAKAŞ E., 2003, “Türkiye Turizminde Ortadoğu Ülkelerinin Durumu (1982-2002)”, F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi Temmuz 2003, C.I, Sayı:2 .
- BORNMAN, E., 2001, The Many Faces of Globalisation, Mousaion, Vol.19, No.1, 93-114.
- ELGİN C., - NUHOĞLU V. S., “Küreselleşme ve Türk Turizmi” Boğaziçi Üniversitesi, İktisat Bölümü, <http://iibf.ogu.edu.tr/contest/2.pdf> (Erişim: 16.07. 2008)
- Eurostat (2003), <http://www.europa.eu.int/eurostat> (Erişim: 16.07. 2008)
- DİE(TÜİK), 1982-2002, Turizm Yıllıkları.
- DİE (TÜİK), (2005), Turizm Yıllıkları.
- DOĞANAY H., 2001, Türkiye Turizm Coğrafyası, Çizgi Kitabevi Yay.
- ÖZGÜÇ N., 1998, Turizm Coğrafyası Özellikler-Bölgeler, Çantay Kitabevi Yay.
- World Tourism Organization (WTO), (2002-2003-2004- 2005-2006), <http://www.world-tourism.org> (Erişim: 16.07. 2008)

العولمة في الشرق القديم

أ. د. عيد مرعي قسم
الناريخ – جامعة دمشق

ÖZET

Eski Doğu'da Küreselleşme

‘İd Mer‘î

(Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/SURİYE)

Eski Doğu'da pekçok imparatorlukların ve bunların şubelerinin kurulduğu, bu imparatorlukların geniş bölgelere yayıldıkları bilinmektedir. Eski Doğu'da küreselleşme, eski dünyanın geniş bölgelerini işgal ile tebarüz etmiştir.

M.Ö. 2350-2284 hüküm süren Akkad kralı Sargon bu alanda en eski kraldır. Bir kitabesinde: “Harra kralı korkarak Tutul (bugün Rakka yakınlarında bir bölge) ilah Dacan önünde eğildi ve yukarı ülkeyi ona verdi (Dacan). Mari Yarmuti ve İbla ve Erz bölgesine ve Gümüş dağına kadar” demektedir. Erz bölgesinden Amanos dağları, Gümüş dağından ise Toros dağları kastedilmektedir. Bu isimlendirmenin sebebi, bu bölgelerin ağaç, pirinç ve gümüş bakımından zengin olmalarıdır. Naram Sin (M.Ö. 2260-2223) doğu'da Cebeliye, Arap Körfezi ve Suriye'yi aldı. Naram Sin kendisini “Dördüncü alemin savaşçı kralı” olarak ilan etti. Kendisine Tanrı ünvanı verdi, ismini “Akkad İlahı” olarak yazdırdı.

Orta Asur çağında (M.Ö.1490-1074) Asurlular geniş bölgeleri işgal ettiler. Bu dönemde kral I. Tukulti Ninurta (M.Ö. 1244-1208) ülkesinin sınırlarını genişletti. Onun lakabı buna uygun olarak “Kuvvetli Kral, Asur Kralı, Karduniyas (Babil) Kralı, Sümer ve Akkad Kralı, Dilmun ve Miluha Kralı, Yukarı ve Aşağı Denizlerin Kralı” idi. I. Ticilat Bilisar zamanında Asur devletinin sınırları Akdeniz'de Sayda'ya ulaştı.

Yakın dönem Asur çağında II. Asur Nasirbal (M.Ö. 884-859) döneminde imparatorluğun sınırları batıda Akdeniz'e, doğuda Urmiye Gölü'ne uzanıyordu. Sur'a kadar bütün kuzey Suriye ve Karkamış Asurluların hakimiyetindeydi. II. Asur Nasirbal'ın oğlu II. Salmanasar (M.Ö. 858-824), babası gibi büyük bir savaşçı idi. Onun zamanında Kilikya da alındı. Asur kralı III. Ticilat Bilisar (M.Ö. 745-727) pekçok sefere çıktı. Hükümdarlığının birinci yılında güneyde Babil ülkesinde Keldani kabileleri üzerine sefer yaptı, onları kendisine bağladı ve Zağros dağlarına dayandı. Suriye'ye sefer yaptı. M.Ö. 743 yılında Urartu Kralı III. Sardur üzerine yürüdü ve onları da kendisine bağladı. M.Ö. 739-738 yıllarında Suriye bölgesini işgal etti, Sur kralını vergiye bağladı ve 732 yılında Şam'ı işgal etti. Gazze'ye kadar olan Filistin topraklarını da aldı. Bu işgalden dolayı Şam'dan 8.000 kişi başka bölgelere göç etti. Asurluların işgal ettikleri bölgelerin halkının göç ettirilmesinin

sebebi, onların servetleriyle güçlenerek kendilerine karşı ayaklanmalarını önlemek, mahalli geleneklerinden ve vatan şuurundan uzaklaştırmaktı.

Eski Doğu'da küreselleşmenin başka bir örneği Mısır'dır. Eski Doğu'da büyük bir güç olan Mısır, çevresini ve bu arada özellikle Suriye'yi işgal etti. I. Tuhutmus zamanında Mısır'ın sınırları, güneyde Nil üzerindeki Dördüncü Şelale'ye, kuzeyde Fırat'a (Hurri ve Mitanni ülkelerine) kadar uzanıyordu. I. Tuhutmus'un bir kitabesindeki ifadesiyle: "Mısır'ın sınırları güneşin doğduğu yerdir". III. Tuhutmus, saltanatının otuzüçüncü yılında Kuzey Suriye'ye saldırarak Halep yakınlarındaki Hurri-Mitanni kuvvetlerini yendi ve Fırat kıyısındaki Karkamış'a kadar olan yerleri topraklarına ilhak etti. Babil, Asur ve Hatti, Mısır'a vergi vermeye mecbur edildi. Bütün bu ülkelerin zenginlikleri Mısır'a aktı.

M.Ö. 1402-1364 yıllarında Mısır, dünyanın en kuvvetli ve en zengin ülkesiydi. Doğu ve Batı'nın bütün ticaret yolları Mısır'ın hakimiyetine girdi. IV. Amanhutub (Ahmatum) zamanında (M.Ö. 1364-1347) bir çeşit dinî küreselleşme meydana geldi. Mısır'ın hakim olduğu bütün ülkelerde, Mısır'ın tek ilahı olan Atun'a tapınılmaya başlandı. Yani Mısır'ın dini bütün uyruklarının da dini haline geldi.

Eski Doğu'da geniş bir imparatorluk kuran başka bir devlet de Pers-Ahamenis imparatorluğudur. I. Kurus (Hüsrev) M.Ö. 555 yılında Medya ve Pers'i birleştirerek bu imparatorluğu kurmuştu. II. Kurus (Hüsrev) ülkesinin sınırlarıyla yetinmeyerek sınırlarını, Batı'da Ege Denizi'ne ve Suriye'ye kadar genişletti. Bu arada Anadolu'da Lidya'yı aldı, 546'da Sardis'i işgal etti ve yağmaladı. Daha sonra Babil'i işgal etti, artık Mısır'a kadar onu durduracak hiçbir güç kalmamıştı. M.Ö. 539'da Suriye'yi işgal etti. 529 yılında ani ölümü üzerine yerine oğlu Kambiz geçti. Kambiz 525'te Mısır'ı işgal etti. Böylece Pers-Ahamenis-imparatorluğunun sınırları doğuda Sind Vadisi'nden batıda Anadolu'ya kadar uzanıyordu. Pers hakimiyetinden sadece Yunanlılar hariçti. Bu zamana kadar eski dünya böyle bir imparatorluk görmemişti. Kambiz, Kuzey Afrika'da bir Finike toprağı olan Kartaca'ya sefer yaptıysa da bunda pek başarılı olamadı. Oradan dönerek Sudan'da Nubya'ya sefer yaptı.

Kambiz'den sonra Greklerin Darius dedikleri Dara kral oldu ki ona "Büyük Kral" derler. M.Ö. 521-485 yılları arasında hüküm sürdü. 490 yılında Yunanlılarla yaptığı Maraton savaşını kaybetti. Dara, imparatorlukta birliği sağlamak için bazı ıslahatlar yaptı. Halkın seyahatini kolaylaştırdı, iktisadî hayatı canlandırdı, yollar açtı, her tarafta geçerli olacak bir para bastırdı. Nil ile Kızıldeniz arasında kanallar açtı, ticareti teşvik etti. Hint ve Güney İtalya ile ticareti geliştirdi. Nil kanalları üzerine Mısır ve Fars yazıları ile kitabeler kazdırdı.

Son olarak Doğu'da Anadolu'da kurulan Hititleri zikredebiliriz. En meşhur kralları I. Muşşili idi. Muşşili, Halep'e kadar olan bütün Kuzey Suriye'yi aldı. M.Ö. 1595'te Babil üzerine yürüdü ve bütün hazinelerini aldı. Asıl Hitit imparatorluğunu kuran meşhur Şubbiluliyuma (M.Ö.1380-1346)'dır. Bunun zamanında Hititlerin nüfuzu, Suriye ve Mısır'a kadar uzanıyordu. Mısır'ın Suriye'deki nüfuzu Kadeş'e

(bugünkü Hama yakınlarında) kadar idi. Hititler pekçok savaş arabası ve güçlü bir ordu ile Şam civarına kadar geldiler. Mısırlılar onları Suriye'den çıkaramadılar.

Bütün eski Doğu imparatorluklarının, ülkelerinin sınırlarını genişletmek, onların zenginlik ve servetlerini elde etmek için başka ülkeleri işgal ettikleri görülmektedir. Bunun tahakkuku için hiçbir insanî ve ahlakî değeri dikkate almamışlardır.

Dün ile bugün arasında, küresel büyük güçlerin kendi siyasetlerini gerçekleştirmek için yaptıkları arasında ne kadar da benzerlik vardır.

عرف الشرق القديم أيام العديدي من المبراطوريات الكبرى التي ضمت شعوبا ً منعددة وشملت مناطق واسعة . وقد تكتفت تلك المبراطوريات بمصائر الشعوب التي حكمتها ولتنترات زمينة متقاربة.

ونبرز فكرة العولمة بما نبيته من الرغبة في السيطرة على مناطق واسعة من العالم القديم، واستغلال خبرات الشعوب الأخرى، في الكثير من النصوص المكتوبة التي خلائها ملوك وحكام تلك المبراطوريات، والتي عروا فيها عن الفخر والاعزاز بما حققوه وبما أنجزوه. وعزوا ذلك دائماً إلى الإرادة الإلهية التي أوحى لهم بكل ما قاموا به من أعمال.

ولنبدأ أولاً بالحديث، وحسب تسلسل زمني، عن المبراطوريات الأقدم. نمؤسس المبراطورية الكلدانية شاروكين (الكلدي) (صارغون) 0022-0532 ق. م. (يفنخر ني إحدى كتاباته بالقول:

"شاروكين الملك خاشعاًني نوبول) نل البيعة حالباً بالزرب من الرية (أمام الإله داجان وصى. الأرض العلياً أعطاه) داجان (إياه) وهي (ماري ويرموني وإبال، حتى غابة الرز وجبال الفضة"¹.

المقصود بغابة الرز جبال ألمانوس، وبجبال الفضة جبال طوروس. والسبب في هذه التسمية هو غنى هذه المناطق بأشجار الرز وبالفضة.

بلطدع كان الهدف الأساسي من حملات شاروكين السيطرة على المناطق المجاورة، والحصول على المواد الأولية منها، وبخاصة الخشب والمعادن والحجار والمخزنة.

وفيل نارام سين (0022-0005 ق. م (حنيد شاروكين الشيء نفسه، إذ قام بحملات على المناطق الجبلية الواقعة إلى الشرق من بلاد الرافدين، وعلى بعض مناطق الخليج العربي، وعلى سورية. ويتحدث عن ذلك نيوبول:

"ميد الرز ميد خلق البشر لم يخفض أي ملك من الملوك أرماني حلب (وإبال. نيزجال) إله الطاعون والعالم السفلي عند السومريين (نح الطريق لنارام سين الوي وأعطاه أرماني وإبال، وأهداه جبال ألمانوس وجبال الرز، والبحر العلي (البحر المتوسط (وبسالح داجان الذي جعل مملكته

¹ Hirsch, H., Die Inschriften der konige von Agade, in :Archiv fur orientforschung 20 (1963), S, 34ff .

كبيرة، أخضع نارام سين النوبي أرمان وإبال، وُبل ذلك) المنطقة الممتدة (من ضفة الفرات وحتى مدينة أولشوم) ني منطقة أرمان وإبال².

ولقَّب نارام سين نفسه "ملك جهات العالم الأربع"، وألَّاه نفسه حيث أمر بوضع علامة اللوذهة أمام اسمه ني الكتابات الملكية، وسَمَّي نفسه "إله أَوَّكاد"

وعندما نزل إلى العصر الآشوري الوسطى (0242-0202 ق. م) نجد أمثلة كثيرة عن الرغبة في السيطرة والنوس. بهذا الملك توكولتي نينورتا الأول (0022-0022 ق. م) يقوم بنوسيع مملكته لتشمل مناطق مجاورة وبعدة كثيرة. ونجد لُيَّه الذي أطلقه على نفسه يعبر عن ذلك أصدق تعبير، فهو: "الملك النوبي، ملك آشور، ملك كاردوناش (بابل)، ملك سومر وأَوَّكاد، ملك ديلمون وميلوخ، ملك البحر الأعلى والبحر الأدنى" ³ البحر المتوسط والخليج العربي).

تُشير هذه الألقاب إلى الحدود التي وصلها المملكة الآشورية الوسطى ني عهده. ووصلت إلى بيليسر الأول (0000-0200 ق. م) (بحملته العسكرية إلى "مناطق لم يصلها ملك آشوري قبله"، وذلك حسب تعبيره.

ويُزول: "بنا ع على أمر أنو وأدد الآلهة الكبرى سادتي، سرت إلى جبال لبنان وقطعت دعائم من خشب الرز لم يعد أنو وأدد الآلهة الكبرى سادتي، وأخذها معي. وتلقت المسير إلى أمور، ونسحت أموروا بالكلها.

تُثبت جزيرة من جبل وصيدا وأرواد. وسرت على سفن من أرواد ني أموروا. نالته مراحل مضاعفة) نحو 52 كم (من أرواد الواقعة في وسط البحر حتى صيغورا) نل الفلزل جنوب طرطوس (ني أموروا أنجزت كل شيء بنجاح.

وتُثبت ناخيرو) نوع من الحيتان (الذي يسموه المرء حصان البحر في أعالي البحر. في طريق عودتي) أخضعت (بالد الحثيين) كركميش (بكمالها).

وفرضت على إني نيشوب ملك بالد الحثيين تقديم رهائن وجزية وضرائب ودعائم من خشب الرز. ثمانين وعشرون حرة عبرت الفرات خلف ألخالمو الأراميين حتى بالد الحثيين، مرتين ني سرة واحدة. من سفوح لبنان ومن تدمر في أموروا ومن عانة في سوخو (منطقة على الفرات الأوسط) حتى رابيو (بالقرب من الرمادي (في كاردوناش) بابل (الحوت بهم الهزيمة، وأخذت غنائمهم وممتلكاتهم إلى مدينتي آشور⁴.

وظهر في العصر الآشوري الحديث (0202-200 ق. م) ملوك كبار وسعوا حدود

المبراطورية إلى مناطق بيضاء. وهذا آشور ناصربال الثاني (222-234 ق. م) يقوم بحملات متعددة نجح عنها توسيع حدود المبراطورية الآشورية الحديثة ليمتد من سواحل البحر المتوسط ني الغرب حتى الشواطئ الغربية لبحيرة أورمية في الشرق. يتحدث عن ذلك يقول:

"سرت من بيت عديني وعبرت الفرات وُت الفيضان سفن من جلد خام. واثرتت من كركميش. نلّيت جزيرة من سَوَّغَارا ملك كركميش.

² - Ibid . P. 73 .

³ - عبد جرعى، تاريخ بلد الراندين منذ أقدم العصور حتى العام 354 ق.م، دمشق 0440 ، ص-022.

⁴ - Borger, R., in: *Texte aus der umwelt des Altentestament, Bard I, lieferung 4, Guter* - sloh 1984, 356 ff .

أخذت معي عربات ونمرسان ومشاة من كركميش. كل ملوك البلاد نزلوا إلي وجمعوا حول
ندمي. أخذت منهم رهائن. هم أبقيهم إلى جازي وذهبوا معي إلى لبنان. ساروا سرت إلى حنطة
لبنان،

وصعدت إلى البحر الكبير لبلاد أمورو. في البحر الكبير نطنت أسلحتي، وودعت زرايين لآلهة. ثوبت
جزيرة ملوك المنطقة المطلة على البحر، ملوك الصوريين والصيداويين والجبليين. والموزيين وحنطة أرواد
(الواعة) (في وسط البحر، نضرة وذهباً وفضة وذهباً وبرونزاً، وأواني من البرونز، والبرسة
من أنسجة ملونة وكثان، وقردة كبيرة وقردة صغيرة وخشب ابنوس، وخشب يس..

صعدت إلى جبال المانوس وقطعت دعائم من الرز والسرو والعرجر قدمت قربانين للآلهة.
صنعت نصيباً (نقشت) عليه أعمالي البطولية وأتممت هناك. دعائهم من خشب الرز من جبال
المانوس حملتها إلى إشارا) معبد الإله آشور في مدينة آشور (بيت الفرح وإلى معبد سين وشماش
الآلهة الثلاثة⁵.

يتضح من هذه الكتابة أن آشور ناصر بال الثاني أخضع شمالي سورية كله لسلطته، بما في ذلك
المنطقة الساحلية حتى صور. وحمل غنائم كثيرة من هناك إلى عاصمته آشور.

وسار على سياسة آشور ناصر بال الثاني ابنه وخليفته شلمنصر الثالث (232-202 ق.م) الذي
كن كوالده محارباً كبيراً. يؤد بؤي يؤود جيشه بنفسه إلى خارج آشور كل عام طيلة سبعة وعشرين
عاماً. وعندما ندم في السن كان باستطاعته الانتحار أنه عبر النرات خمساً وعشرين مرة،
وقطع المانوس سبع مرات، ودخل كليلكة أربع مرات، وأخضع شعوباً في الشرق والغرب "
لم يسمع
أسالنه حتى باسمها".

وسار على هذا الجنوال أدد نيراري الثالث (222-202 ق.م) يؤول في إحدى كتاباته: إنطالوا
من النرات أخضعت لندمي بال الحثين) كركميش (وكل بال أمورو وصور وصيدا وبيت عمري
وإدم ونسطيا حتى بحر مغرب الشمس الكبير. فرضت عليهم جزيرة وضرائب. سرت إلى دمشق.
حاصرت مريي ملك دمشق في دمشق مؤره. وبسبب خونه من ربة آشور سبدي خر راكعاً
عد

ندمي وأظهر خضوعه⁶.

وبعد فترة ومن مرت نبيها المبراطورية الآشورية الحديثة ظمر نيجالت بيلير الثالث

(023-000 ق.م) الذي أعاد للمبراطورية ألها السابق من خلال الحملات التي قام بها باتجاهات متعددة
سار في سنة حكمه الأولى ضد البابليين الكلدانية في جزوبي بال بابل. ورتب ني حملته النازية
الوضع في زاغروس. وقام في حملته الثالثة بالقضاء على المقاومة في سورية. وانصر في العام 025 على
سارنور الثالث ملك أورارتو وأنباعه. واحتل في العام 052-054 مناطق في سورية، ودفع له ملك صور
جزيرة. بعد ذلك توجه بجوده نحو أورارتو والميديين. واحتل دمشق في العام 050 وهجر نمننة
آلف من سكانها. ودام باحنال المدين النسطورية حتى غرة، عندما بذلك السيطرة ق،
الاشورية على سورية كلها.

مارس نيجالت بيلير الثالث سياسة التهجير الجماعي للسكان في المناطق المحتلة، وذلك لمنع قيام
ثورات ضد الآشوريين، ولضياء على ما نسميه حالوا الشغور الوطني والرابطة اليومية المتداخلة في
الوالد والخضوع لآلهة والآلهة المحلية. وكان التهجير يتم بأعداد كبيرة. نكازت مدن ومناطق
بالكامل تدهور من سكانها، ويعاد توطينهم في مناطق بعيدة. ويحل محلهم جلبوا بالوة من بلدان
سكان
أخرى.

وفي عهد السلالة الصارغونية (222-224 ق.م (وصل النوسع الآشوري إلى أقصاه. فبعد نهاية حكم شاروكتين الثاني كان الآشوريون يحكمون مباشرة أو بشكل غير مباشر، كل منطقة الهلال الخصيب وأجزاء من إيران وآسية الصغرى. وكانت لهم نافذة على البحر المتوسط ونافذة على الخليج العربي. وراقبوا المجرى الكامل لدجلة والفرات، وكذلك طرق التجارة الكبرى العابرة لبادية الشام ولجبال طوروس وزاغروس. وكانوا يحصلون على كل أنواع البضائع والمنجيات من رعائهم وأتباعهم وحلفائهم. وكان بإمكانهم العيش في سالم لوال الثورات المتكررة المتزايدة التي أثارها سياسيتهم الظالمة وشجعت عليها، على الأزل في فلسطين وبالد بابل، مصر وعالم.

قام سنحريب بحملة على سورية، واحتل المدن الفينيقية ما عدا صور، وانصر على جيش مصري، وحاصر أورشليم في العام 022/020 ق.م.

أما أسر حدود نبد و َجه أنظاره إلى الكهريين ني آسية الصغرى الذين وضوا على المملكة الفريجية، والحقم حتى لبادولفيا (202 ق.م)، واحتل سورية. ونمكّن في العام 200 ق.م من احتلال مينييس ني مصر، والضياء جزئياً على قوة الفراعنة المصريين. وأعاد ابنه وخليفته آشور بانينبال احتلال مصر حتى طيبة في الجنوب، ودمر في العام 222 ق.م العاصمة الفيلقية سوزة.

إذا انتقلنا إلى مصر لوجدنا أبرز الأمثلة عن العلومة (بمعنى السيطرة (في عصر الدولة الحديثة الذي يُعرف بعصر الإمبراطورية 0332-0222 ق.م)، والذي كرس معظم نراعيه جهودهم للنوسع والسيطرة على المناطق المجاورة، وبخاصة على سورية. والذي تحولت فيه مصر إلى أعظم

قوة في الشرق القديم. بهذا تحولت بوس الأول فيحدث عن نفسه يقول:

"إن ساحة الحرب عندي أشهى من يوم مني."

وكان أول عمل قام به بعد اغتاله العرش السيري بجيشه نحو جزوب مصر حيث وصل إلى الشلال الرابع. وسار في سدة حكمه الثانية إلى سورية التي كانت المجال الجوي للنوسع المصري المعتاد. فلم يبق فيها مقاومة تذكر، ووصل حتى نهر النرات حيث بدأ، حسب تعبيره، أرض "نهارينا" (مملكة حوري - ميثاني (لَمْ عبر النهر عند مدينة كركميش، وأقام على ضفته الشرقية بصراً حدوداً به حدود دولته آنذاك، نال إلهه سمند "من نرن الأرض ني الجنوب إلى أطراف الجياه المعلقة في الشمال"، أي من جبل برؤل وشلال الزبل الرابع حتى نهر الفرات، الذي استغرب المصريون جريان مياهه من الشمال إلى الجنوب، على عكس جريان مياه نهر النيل، ووصفوا بأنه الجياه الذي نجعل البحر يَئيل) أو نجعل الطالع نزال (ووصف تحولت بوس الأول انجازاته بقوله: "أطلت حدود مصر إلى ما تحيط الشمس به، وعوضت أمها بعد خونها قوة وأما، وأصريت الشر عزها، وجعلتها نوق رأس الدنيا كلها، وجعلت الجميع أتباعاً لها".⁷ وبلغت الإمبراطورية المصرية الحديثة أقصى اتساع لها، وأعلى درجات القوة والازدهار والتقدم الحضاري في عهد تحولت بوس الثالث (0222/02-0252/54 ق.م).

كان أول عمل قام به بعد استيلائه السلطة مواجهة تحالف الممالك والمدن السورية الذي دعمه مملكة حوري - ميثاني، والذي ضم نالسمائة ونالنين أميرا يُؤادة أمير وأشد عند مدينة مجدو ني شمالي فلسطين، وانصر عليه.

وقاد تحولت بوس الثالث في سدة حكمه الثانية والثلاثين (حملة الثانية (حملة وصل فيها إلى شمالي سورية، حيث التقى جيش مملكة حوري - ميثاني بالقرب من حلب، فانصر عليه، والحق

- 7عبد جرعى، موجز تاريخ مصر القديم وحضاراتها، بيته (السعودية) 0223، ص-022.

نلوله حنی مدینه لکرمیش علی شاطیء النرات .ثم عبر الزمر بسین جلبت من مدینه جبیل:" بعد ذلك سارت جالینى إلى زهابات أسيا .جعلت سنا ٠ نُبْنى من خشب الارز ني جبال الإله بحضور سيدة جبیل، النی) أي السنین (وضعت بعد ذلك علی عربات وجرنها نيران .هم ساروا أمام جالینى ليعبر ذلك الزمر الكبیر) الفرات (الذي یقع بین هذه البلاد اللجنیه وزهارینا) أي حوري – مینانی).

ولنقلید النصر الذي حوّه أقام نصیبین علی ضفة الفرات الشرقیة ، سجل علیها أخبار انصاراته، وذلك نشيدها ٠ بجدده نحوشموس الأول الذي كان قد سیده ني الوصول إلى ضفة الفرات وإقامة نصب هناك .وإليه هناك ملک بابل، وید ٠م له الهدايا.

وع ٠نر نحوشموس الثالث عن انساع حدود امپراطوریه بعبارة شبيهة بعبارة جده نحوشموس الأول، قال نیه .:"إنه جعل حدوده من بداية الأرض) أي من أقاصي التوبة (إلى أقاصي أسيا (الغریبة)⁸).

أدى الانصارات الذي حوّه نحوشموس الثالث ني حملته الناجزة إلى ذیوع شهرته ني ممالك الشرق القديم المعروفة آنذاك . نارسل له ملوك بابل وأشور وخاتی الهدايا أمال ٠ ني الحصول علی وده وصادقته .وأمر نحوشموس الثالث رجاله أن یجلبوا إلى مصر كل ما یجدونه منبدا ٠ من حیوانات

وزیادات وفواكه البلاد التي یسیر علیها .

ووصلت قوة مصر وغناها نطقة ألوج ني عهد أمنحوتب الثالث

(0220-0522 ق.م (حیث أصبحت أقوى وأغنى دولة ني الشرق القديم .وصارت نصب ني خزائنها الواردات والغنائم والجزی والضرائب النی ٠رضت علی ممالك متعددة مجاورة أو نریبة من مصر .وازدهرت التجارات البریه والبحریة بین مصر وجيرانها ومناطق الشرق القديم عمومًا ٠ .ووندت إلى مصر أعداد كبيرة من الأجانب، سواء كأسرى حرب، أو كأمرء، أو كدبلوماسیین، أو كتجار وهم یحملون بضائعهم، وأنكأهم ومعتقلهم الدینیة، یجث صار المرء، وهو یمشي ني شوارع طیبة العاصمة، یسمع جمیع لغات العالم القديم، وذلك علی حد ینیر أحد المؤرخین المعاصرین .

ویمكن اعتبار الحركة الدینیة التي قام بها أمنحوتب الرابع

(أخناتون) 0520-0522 ق.م (نوعًا ٠ من أنواع العولمة الدینیة، إذ دعا إلى عبادة إله عالمي واحد هو آتون، وزید عبادة الآلهة الأخرى، ونی مقدمتها آمون.

لكن هذه المحاولة فشلت، و٠ضي علیها بعد وفاة صاحبه.

وظهرت ني الشرق القديم امپراطوريات أخرى حاولت أن تسیر علی العالم المعروف آنذاك، أو علی أجزاء واسعة منه، مثل المپراطوریة الفارسیة الأخمنیة، التي كانت نتیجة توحید مملکتی حیثا وفارس علی يد قورش الثاني ني العام 333 ق.م ولم یکنف قورش النانی بذلك بل ح ٠ول الدولة الجندیة إلى امپراطوریة سیر ٠طر علی مناطق واسعة امتدت لتصل حتی بحر لیجة وبالذ الرافدین وسوریة .نفد قضی علی مملكة لیديا الواقعة ني غربي أسيا الصغری، ودخلت جیوشه العاصمة ساردیس ني العام 322 ق.م ودمرها .واحتل بابل، درة مدن الشرق آنذاك ، ني العام 354

ق.م.وخضعت له بعد ذلك بعام معظم المدن السوریة .ولم یبق أمامه إل إخضاع مصر لتکنتمل سیر ٠طره علی الشرق القديم بکامله . غیر أن الموت فاجأه ني العام 304 ق.م تاركًا بذلك مهمة

⁸المرجع السابق، ص-025.

إخضاع مصر اليه قديمي. تباع قديمي خطط والده في نوسيع المبراطورية الفارسية الآخمينية، فاجل مصر في العام 303 ق.م. وبذلك شملت المبراطورية الفارسية الآخمينية معظم مناطق العالم القديم، بدءاً من وادي النيل في الشرق حتى مصر وآسيا الصغرى في الغرب. ولم يبق خارج نفوذها إلّا بلاد اليونان. وبذلك تعد أكبر امبراطورية عرنها العالم القديم حتى ذلك الحين.

أقام قديمي في مصر أكثر من ثلاث سنوات قضاها في محاولة نينيد نالدة مشاريع للنوس، لكنها فشلت كلها. فقد أخذ يعد العدة لغزو مملكة طراجة الشهيرة في شمالي أفريقيا. لكنه جوبه برنض الغنيزيين النعاون معه، ونديم سينهم لخدمته، ألن طراجة مملكة نينيدية أساساً. وأرسل حملة إلى واحة سيوة، أحد مراكز عبادة الإله آمون الكبير، للسيطرة عليها، وعلى الواحات الغربية منها وبالتالي التحكم في الطرق البرية الموصلة إلى تلك المناطق. غير أن الغواصف الرملية وضت على تلك الحملة، أمّا المشروع الثالث فكان إرسال حملة إلى زبانا طمعاً في ذهب الزوية، والسيطرة على السودان.

ولذي هذا المشروع النشل أيضاً، بسبب قلة المؤن، وصعوبة الطريق، ومقاومة سكان زبانا. تولى العرش الفارسي بعد نديمي دارا (بالغريزية داريوس (الذي لقّب به أباعه وأعدهاء معاً).
بملكك العظيم"، ووصفه الكلب المسرحي التراجيدي اليوناني أيسخيلوس بأنه "الملك الذي ال نظير له".

وبالفعل حقق هذا الملك انجازات كبيرة بحيث يمكن القول أن نسرة حكمه (300-223 ق.م) تبد أوج قوة وعظمة واتساع المبراطورية الفارسية الآخمينية.

غير أن مخططة الحبال بالذ إل غريق نشل، و كُتبت الجيوش الفارسية، على الرغم من فوزه وضخامتها، بمزائج ساحقة في معارك متعددة، أشهرها معركة سهل الماراتون في العام 242 ق.م.

قام دارا بمشاريع وأعمال دعمت الوحدة بين أجزاء المبراطورية الفارسية، وسوّتت انبؤال الأنراد من مكان إلخر، وشطت الحافة اللئصادية، لكشك الطرق، وصك زبد موحّد، وحنر قزاة نصل بين نهر النيل والبحر الأحمر، ونشجوع التجارة. كما أرسل بنات استكشافية إلى البلدان البعيدة، واحدة منها إلى الهند نيادة أمير البحر سكالكس، والثانية إلى جنوبي إيطاليا نيادة طبيبه الخاص ديموكريدس، وكانه كان يرصد معركة الألحوال في تلك البلاد سمهداً. لضمها إلى المبراطورية العالمة التي يبدو أنه كان يحلم بها⁹. ونحدث في نيش كنب بللغنين المصرية والفارسية القديمة عن القزاة التي نصل نهر النيل بالبحر الأحمر بقوله: "إنني نارسى، استوليت على مصر، وقدرت أن نحر هذه القزاة من نهر النيل الذي يجري في مصر إلى البحر الذي يصل من نارس

(البحر الأحمر). وقدرت مرت السنن من مصر عبر هذه القزاة إلى نارس بمقضى رغبتى، ووصلت سنن الجزية إلى نارس وكانيت تبلغ أربع وعشرين سنينة سنوياً¹⁰."

وأخيراً نذكر من ممالك الشرق القديم المملكة الحثية التي قامت في أسية الصغرى، والتي يؤسم تاريخها إلى مرحلتين: مرحلة المملكة القديمة ومرحلة المبراطورية الحديثة. من أشهر ملوك المملكة القديمة مورشيلي الأول الذي أخضع حلب وشمالي سورية بكامله للننوذ الحثي. وسار بجيشه نحو ببل المدينة العريضة الموجودة في بالذ الرافدين، والتي كانت نعانى من ضعف كبير آنذاك، فاجلها

⁹ - عبد جرجي، موجز تاريخ الشرق الأدنى القديم، بيشة السعودية (2025)، ص. 020

¹⁰ - عبد جرجي، موجز تاريخ مصر القديم وحضارتها، ص. 030.

ونهب كنوزها وثرواتها في العام 0343 ق.م. وبمكن القول أن غنى بابل وشهرتها في الشرق القديم
كانا الدافعين الرئيسين لمورشيلي الأول للسير إليها لتحقيق مجد شخصي كان يحلم به.

أما أشهر ملوك المبراطورية الحديثة فهو شوبيلولوما الذي يبدؤ المؤسس الحقيقي لهذه
المبراطورية. نفذ استطاع خلال فترة حكمه الطويلة (0522-0522 ق.م) (أن يبنّي دولة قوية وصل
نفوذها حتى بالد حوري-ميداني وسطرت على الجزء الشمالي من سورية، ووئنت وجهاً لوجه أمام
المبراطورية المصرية الحديثة. وكانت هناك ثلاثة أسباب أساسية لذلك هي: مراوغة تجارة المرور
من البحر المتوسط إلى الشرق، والحصول على الغنيم والجزية، ونحو ذلك الشهرة والمجد
الشخصيين¹¹.

كانت منطوة الزنود المصرية في سورية تصل حتى وادش (بالقرب من حمص حالياً) (التي أراد
ملكها أن يوجه جيش شوبيلولوما. إل أن الجيش الحثي، بعباده الكثيرة والقوية، سحق جيش ملك
وادش، وتقدم جنوباً حتى وصل إلى منطوة دمشق.

لم تحرك مصر سائرنا للدفاع عن حطاطق زنودها في سورية، على الرغم من رسائل الإسماعلة
العديدة التي أرسلها بعض الأمراء المحليين إلى الفرعون المصري أمينحوتب الرابع (أخناتون) الذي
كان منشغالاً بإصلاح ديني يدعو إلى عبادة إله واحد.

وهكذا خضع شمالي سورية بكامله للنفوذ الحثي، وكان الخط الوهمي الواصل ما بين دمشق في
الداخل وجبيل على الساحل حداً مع غربنا. به بين منطوي الزنود المصرية في الجنوب والحيطة في
الشمال.

وبرز شوبيلولوما بشكل أكبر بعد وفاة النرعون المصري ثوت عنخ آمون دون أن يترك ولداً
يخلفه على عرش مصر، إذ طلبت زوجته من شوبيلولوما أن يرسل لها أحد أوالده ليخذه زوجاً
لها، لأنها لا تريد زوجاً من رعيتها. وقد استغرب شوبيلولوما هذا الطلب، واعتقد أن نبي البحر
قد دعاه، فأرسل رسالاً خاصاً إلى مصر للتأكد من ذلك. وبعد تبنيها من صدق قولها وجد نبي
ذلك فرصة سانحة لمد النفوذ الحثي على مصر، فأرسل أحد أبنائه إلى هناك ليكون زوجاً للارملة
الحاكمة، وبالتالي ملكاً على العرش المصري. لكن المصريين الذين كانوا يأمنون من رؤية غريب
على عرش بالدهم، نصّبوا كميذاً للزاد الغريب، وتخلوه قبل دخوله مصر، بإيعاز على الأغلب من قبل
حور محب قائد الجيش المصري في فلسطين.

يتبين لنا مما تقدم أن إمبراطوريات الشرق القديم كلها قامت على التوسّع والسيطرة واستعباد
الآخر، والحصول على المكاسب الاقتصادية والكنائز والثروات. وخاضعت في سبيل تحقيق ذلك
الحروب والمعارك والفتن والتهمير والاستعباد دون أية روادع إنسانية أو أخلاقية.

وما أشبه اليوم بالأمس حيث تقوم القوى العظمى في العالم حالياً بإبادة الإنسانية نفسها.

II. KÖRFEZ SAVAŞI'NIN TÜRKİYE-IRAK DIŞ TİCARETİNE ETKİSİ

Levent GÖKDEMİR*
Suzan ERGÜN**

Giriş

Geleneksel olarak kültürlerin ve dinlerin kesişme noktası olmasının yanı sıra, sahip olduğu zengin petrol yatakları nedeniyle sıcak bir çatışma bölgesi olan Orta Doğu, dünyanın en istikrarsız bölgelerinden biridir. Bu istikrarsızlık son yıllarda daha belirgin şekilde hissedilir olmuştur. Son olarak çeşitli gerekçelerle ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, belirsizliğin ve istikrarsızlığın had safhaya ulaşmasına neden olmuştur. Jeopolitik açıdan böyle öneme sahip bir bölgede yaşanan gelişmeler, hiç şüphesiz bütün ülkeleri ve özellikle de Türkiye'yi önemli derecede etkilemiştir.

Mart 2003'teki II. Körfez Savaşı, savaş sonrası bölgede yaşanan gelişmeler ve ABD'nin bölge ülkelerini yeniden yapılandırma senaryoları (BOP), Türkiye'nin komşu ve çevre ülkelerle dış ticaretini geliştirmesine yönelik olarak Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın 2000 yılından beri yürütmekte olduğu "Komşu ve Çevre Ülkeler Stratejisi"nin uygulanma ve başarılı olma şansını zora sokmuştur.

Bu çalışmada II. Körfez Savaşı'yla değişen koşulların Irak ile Türkiye arasındaki ticari ilişkileri nasıl etkilediği, savaş öncesi dönemle kıyaslanarak açıklanmaktadır.

ABD ile Irak Arasındaki Savaşın Tarihi Seyri

Irak, Osmanlı yönetimi sonrasında İngiliz manda yönetimi altına girmiş, 1932 yılında bağımsızlığına kavuşmuş ve 1958 yılında cumhuriyet ilan edilmiştir. Ülke, 1979 yılından ABD işgaline kadar geçen sürede Saddam Hüseyin'in önderliğini yaptığı Baas Partisi tarafından yönetilmiştir. Saddam Hüseyin'in iktidarı ele geçirmesinden sonra Irak, 1980-88 yılları arasında İran'la savaşıp, 1990 yılının Ağustos ayında ise Kuveyt'i işgal etmiştir (Kona, 2006). Kuveyt'i "Irak'ın bir parçası" olarak niteleyen Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak birlikleri ile Kuveyt'i işgal etti. Toprakları ve ordusu küçük, ancak petrol kaynakları çok zengin olan

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, lgokdemir@inonu.edu.tr

** Arş. Gör., İnönü Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, sergun@inonu.edu.tr

Kuveyt'in Irak tarafından işgaline tüm dünya karşı çıktı ve "işgale son ver" çağrıları yapıldı. Ancak Irak'ın bu amacından vazgeçmemesi üzerine 17 Ocak 1991 tarihinde, Irak'a müttefik Çok Uluslu Hava Güçleri'nin taarruzları ile Körfez Savaşı başladı ve çok kısa sürede Irak'ın savaşı kaybetmesiyle son buldu (Baş, 2001).

Uluslararası alanda I. Körfez Savaşı'nın ortaya çıkardığı olumsuzluklar tam giderilmeden, 20 Mart 2003 tarihinde "II. Körfez Savaşı" olarak ifade edilen ABD'nin Irak'ı işgali gerçekleşti. Bu işgal, 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında ABD'nin geliştirdiği yeni dış politika doktrinleri çerçevesinde, Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin ardından, Körfez Savaşı'ndan beri tecrit edilmiş durumdaki ve ambargo altında bulunan Irak'a karşı (başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere) Koalisyon Güçleri olarak tanımlanan ülkeler ordularınca başlatılmış olan askeri saldırıları ve sonrasında işgal altındaki Iraklıların süregelen direniş eylemlerini kapsamaktadır (<http://tr.wikipedia.org>).

Bugün ABD ile Irak arasında başlayan sıcak savaşın üçüncü yılı geride kalmış ve gelineen noktada ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal bir kaosa girdiği görülmektedir. Irak'ta ilan edilmeyen bir iç savaş yaşanmaktadır. Irak'taki belirsizlik, Türkiye dahil olmak üzere bölge ülkelerini birçok açıdan olumsuz şekilde etkilemektedir.

Türkiye ve Irak 387 kilometrelik bir sınırı paylaşmaktadırlar. Sınırın her iki tarafında yaşayanlar arasında tarihten gelen yoğun sosyal, kültürel ve ticari ilişkiler bulunmaktadır. 1991 yılına kadar Irak, Türkiye'nin Almanya'dan sonra ikinci büyük ticaret partneri durumundaydı. 1988 yılında Irak'a yapılan ihracat, toplam ihracat içinde %8,5'lik paya ulaşmıştı. İki ülke arasındaki yıllık ticaret hacmi 2,5–3 milyar \$ civarındaydı. İlki 1975 ve ikincisi de 1987 yılında işletmeye alınan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı, iki ülke arasındaki bağları daha da sıkılaştırmıştı. Ancak 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı sonrasında Irak uluslararası kamuoyu tarafından izole edilince, iki ülke arasındaki ilişkiler en alt düzeye indi (TOBB, 2004).

I. Körfez Savaşı adı verilen ilk askeri hareket, petrol fiyatlarını sıçratması, kara taşımacılığı, müteahhitlik hizmetleri ve ihracat üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle Türkiye ekonomisini önemli kayıplara uğratmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Irak'ın kuzey bölgesi arasındaki ticaret düşük seviyede seyretmiştir. Geçimini ve ticaret düzenini sınır ticareti ve/veya tankerle petrol nakline bağlayan Güneydoğu Anadolu bölgesi esnaf ve tüccarının önemli bir bölümü kepenk kapatmak durumunda kalmış, bölgenin en önemli üretim ve ihracat kalemlerinden olan canlı hayvan yetiştiriciliği ve ihracatı da çok önemli bir darbe yemiştir (Güleç ve

Oğuz, 2003:3-4). Makro anlamda da Türkiye ekonomisi savaştan şiddetle etkilenmiş, 1990'da %9.4 olarak gerçekleşen büyüme hızı 1991'de %0.3'e inmiş, bütçe açığı %180 artmış, durgun ekonomiye karşın enflasyon 11 puan yükselmiştir. (Hayri ve Tekçe, 2003). Körfez Savaşı sonucunda Türkiye'nin 100 milyar doları bulan ekonomik kayıpları yanında ortaya çıkan istikrarsızlık, Türkiye'yi ve bölgeyi son derece olumsuz bir biçimde etkilemiştir (TOBB, 2004:10). Bugün gelinen noktada yaşananlar ise, hiç şüphesiz Türkiye ekonomisi ve özellikle Irak ile gerçekleştirilen ikili ticari ilişkiler açısından önemli etkiye sahiptir.

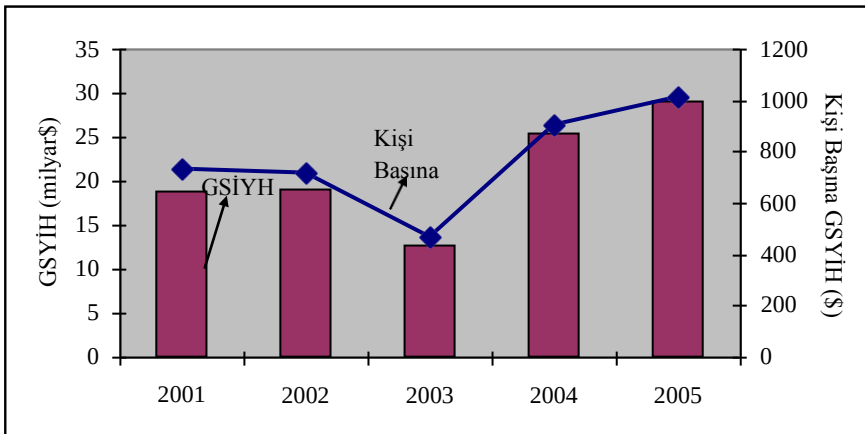
Irak'a Ait Temel Göstergeler

Savaş sonrası dönemde Irak'a ilişkin özellikle ekonomik göstergelere yönelik tahminlerde yanılma payı olsa da temel göstergelerin tamamında önemli bir gerileme ve ekonomide ciddi bir tahribat olduğu açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda birçok veriye tam olarak ulaşılmasa da Irak'a ilişkin bazı sosyal ve ekonomik göstergeleri şöyle sıralayabiliriz (İTO, 2006: 2-3; <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/iraq.pdf>):

Resmi Adı	Irak Cumhuriyeti
Coğrafi Konumu	Arap yarımadasının kuzey doğusunda yer alan Irak doğusunda İran, batısında Suriye ve Ürdün, kuzeyinde Türkiye, güneyinde ise Kuveyt ve Suudi Arabistan ile çevrili bulunmaktadır.
Yüzölçümü	438.317 km ²
Nüfusu	28.8 Milyon kişi (2005). Nüfusun çoğunluğunu Araplar ve Kürtler oluşturmaktadır.
Nüfus Yoğunluğu	65.7 kişi/km ²
Başkent	Bağdat
Önemli Şehirleri	Basra, Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Necef, Kerbela.
Dil	% 79'u Arapça, % 16'sı Kürtçe, % 3 Farsça ve % 2 Türkçe
Eğitim Düzeyi	Nüfusun % 60'ı okuma-yazma bilmektedir.

	2001	2002	2003	2004	2005
GSYİH (milyar\$)	18,9	19,0	12,7	25,5	29,2
Kişi Başına GSYİH (\$)	733	714	465	907	1013
Reel GSYİH Büyüme Hızı %	-8,2	-14,2	-35,3	46,5	-3,0
Enflasyon (TÜFE)	16,4	26,3	36,3	31,7	25,0
Toplam Dış Borç (milyar\$)	111,8	112,5	111,1	102,0	92,0
Para Birimi=Irak Dinarı (ID) 1\$=1,470 ID 1YTL=1,111 ID					

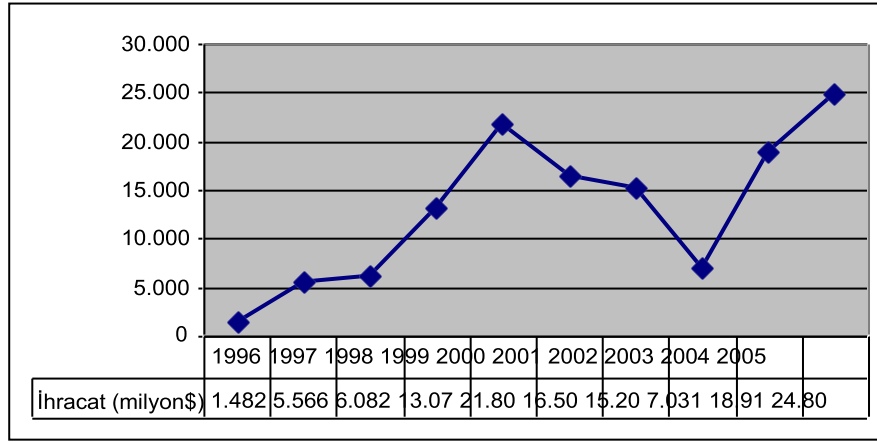
Ekonomik göstergelere bakıldığında her ne kadar 2004 yılı haricinde diğer yıllarda büyüme hızı negatif olmuş, yani ekonomi küçülmüş ise de, özellikle Körfez Savaşı'nın başladığı 2003 yılında ekonomideki küçülme % -35,3'lük bir oranla dramatik bir düşüş göstermiştir. Yine bu yılda kişi başına düşen GSYİH ise yaklaşık % 65'lik bir gerileme kaydetmiştir. Bu düşüş, Irak halkının alım gücünün ne kadar gerilediğinin ipucunu vermektedir. Ekonomideki bu değişim aşağıdaki grafikte açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik 1: Irak'ın GSYİH Değişimi (2001-2005)

Kaynak: Yukarıdaki verilerden derlenerek çizilmiştir.

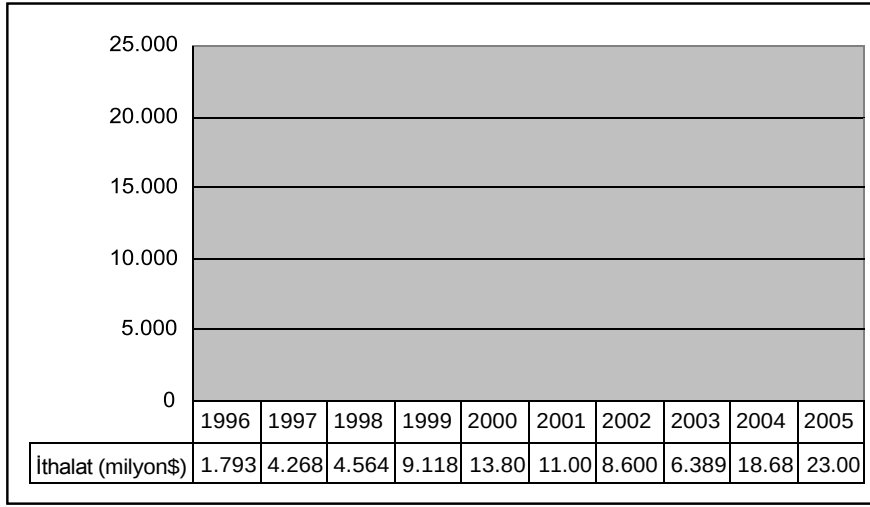
Yukarıdaki genel bilgilerden sonra Irak'ın dış ticaret bilgilerini verelim.

Grafik 2: Irak'ın İhracatı (milyon\$)

Kaynak: İTO, 2006: 3 verilerinden derlenerek çizilmiştir.

I. Körfez Savaşı sonrası uygulamaya konan ambargo nedeniyle Irak'ın sadece ham petrol ihracatına izin verilmiştir. Bu nedenle ambargonun hafifletildiği 1997 yılına kadar Irak'ın ihracat gelirinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Ambargonun hafifletilmesinden sonra ise Irak'ın dış ticaret hacmi hızla artmaya başlamıştır. Yıllar itibariyle ihracattaki artış ithalattaki artışın üzerinde gerçekleşmiştir. İhracat 1999 yılında 13 milyar dolar iken, 2000 yılında yaklaşık % 68 artarak 21,8 milyar dolara yükselmiştir. Ancak ihracattaki bu artış 2000 yılından savaş yılına kadar gerilemeye başlamış, savaş yılında ise yaklaşık %54'lük bir düşüş göstermiştir. Savaşın kısa sürede sona ermesiyle birlikte tekrar hızlı bir artış trendine girmiştir. Bu dönemlerde ithalattaki değişim de ihracata paralel bir seyir izlemiştir.

Grafik 3: Irak'ın İthalatı (milyon\$)

Kaynak: İTO, 2006: 3 verilerinden derlenerek çizilmiştir.

Türkiye ile Irak Arasındaki Ticari İlişkiler

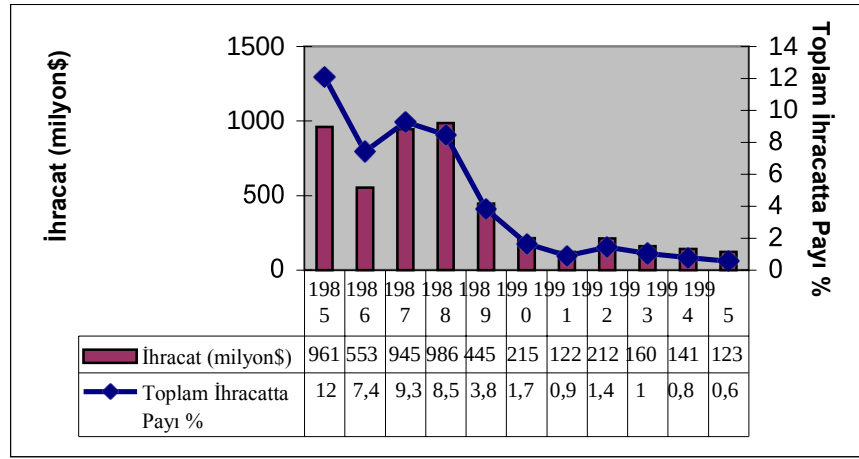
Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkiler, 1990'lı ve 2000'li yıllar olmak üzere iki dönemde incelenmiştir.

1990'lı Yıllarda Türkiye ile Irak Arasındaki Ticari İlişkiler

Petrole dayanan Irak ekonomisinde, elde edilen petrol gelirlerinin önemli bir kısmı 1980'li yıllarda İran'la yapılan savaşın finansmanı için kullanılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan Körfez Savaşı ve bu savaşla birlikte ülkeye uygulanan BM müdahalesi ve ambargo kararı, Irak ekonomisini ciddi olarak etkilemiştir. Savaş ortamı Irak'ın savunma harcamalarını arttırmıştır. Öyle ki, askeri harcamaların milli gelire oranı 1991 yılında yüzde 75'e kadar yükselmiştir. 2001-2002 yıllarında, global ekonomideki yavaşlama ve petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle milli gelirde bir azalma meydana gelmiştir (Kona, 2006).

Körfez Savaşı sonrası Irak'a uygulanan yaptırımlardan en fazla etkilenen ülke Türkiye olmuştur. Savaşla birlikte Türkiye'nin ihracatında önemli paya sahip olan Irak'a ihracat olanağı ciddi bir şekilde zarar görmüştür. Irak'a karşı uygulanan bu ambargo sonrası Türkiye, ihracatında önemli yere sahip olan bu pazarı kaybetmiştir. Oysa 1987'de Irak'a yapılan ihracat 945 milyon\$, 1988'de ise 986 milyon\$ seviyelerinde gerçekleşmişti.

Bu rakam toplam ihracatın yüzde dokuzuna denk gelmekteydi (Özbek, 2003:5). Sonraki yıllarda Irak'a uygulanan yaptırımların hafifletilmesi, bu ülke ile olan ticaretin tekrar hareketlenmesini sağlamıştır.

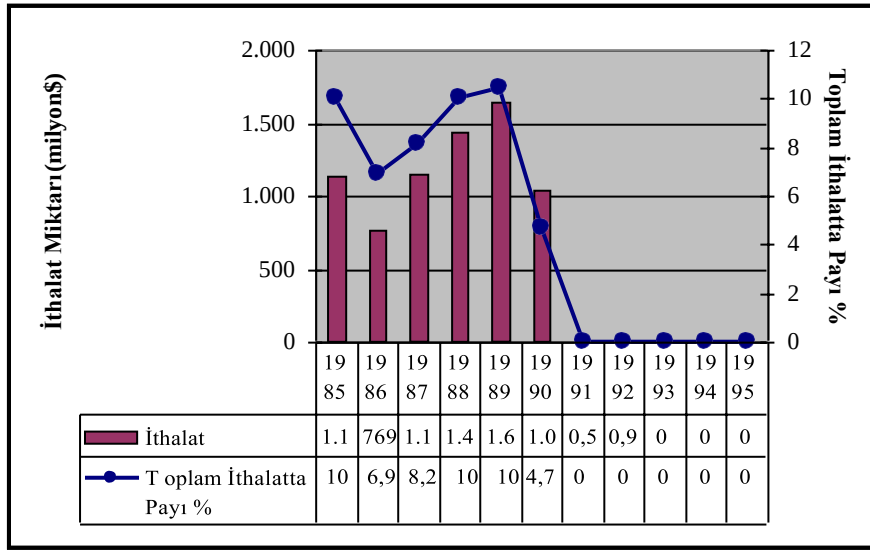
Grafik 4: Türkiye'nin Irak'a İhracatı (1985-1995)

Kaynak: DTM, 2001 verilerinden derlenerek çizilmiştir.

Grafik 4'te görüldüğü gibi Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat, Körfez Savaşı öncesinde çok yüksek düzeylerde iken, savaşla birlikte Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik ortam ve uygulanan yaptırımların etkisiyle önemli oranda gerileme kaydetmiştir. 1985 yılında yaklaşık 960 milyon \$ düzeyinde olan ihracat, 1990 yılında 214 milyon \$'a, 1995 yılında ise 122 milyon \$ seviyelerine kadar gerileyerek, on yıl içinde yaklaşık %87 oranında azalmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracatta ağırlığı gıda ve tarım ürünleri oluşturmuştur. Ürünler itibarıyla bakıldığında, ihracatta ilk sıraları değirmencilik ürünleri, sebzeler, hayvansal ve bitkisel yağlar almıştır. Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalatın ise tamamına yakın bir bölümünü mineral yakıtlar ve yağlar oluşturmuştur (DTM, 2001).

Körfez Savaşı sonrasında Irak'a uygulanan yaptırımlar nedeniyle Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat azalmış, hatta 1994 ve 1995 yıllarında tamamen sıfıra inmiştir. İthalattaki bu azalma ancak 1997 yılından itibaren verilen izinler çerçevesinde tekrar artmaya başlamıştır. Ayrıca Körfez Savaşı sonrasında artan petrol fiyatları Türkiye'nin ithalat maliyetini de arttırmıştır.

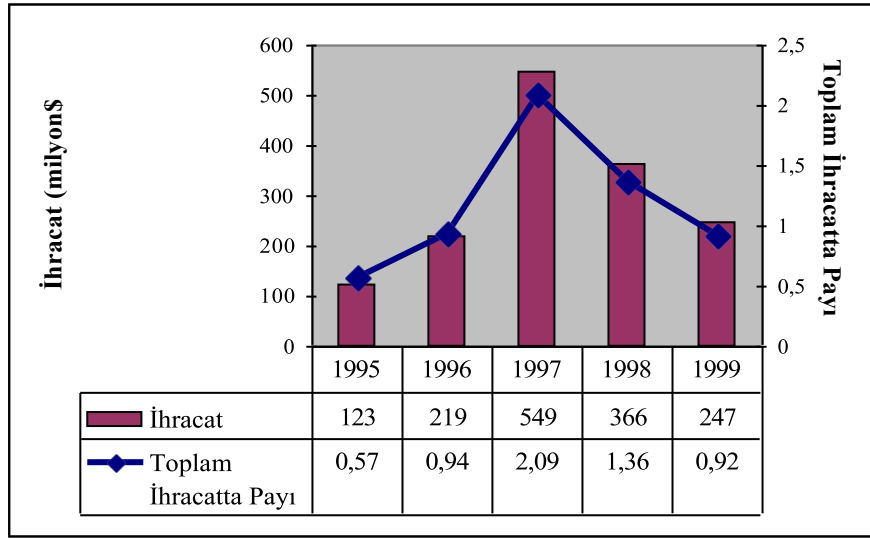
Grafik 5: Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (1985-1995)

Kaynak: DTM, 2001 verilerinden derlenerek çizilmiştir.

Grafik 5'te görüldüğü gibi Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat, ihracatla benzer şekilde Körfez Savaşıyla tamamen kopma noktasına gelmiş ve uzunca bir süre de bu şekilde devam etmiştir. 1985 yılında 1 milyar 136 milyon\$ seviyesinde olan Türkiye-Irak ithalatı, 1991 yılında 492 bin\$ gibi çok düşük seviyelere kadar gerilemiştir. Daha sonraki yıllarda ise tamamen bitme noktasına gelmiştir.

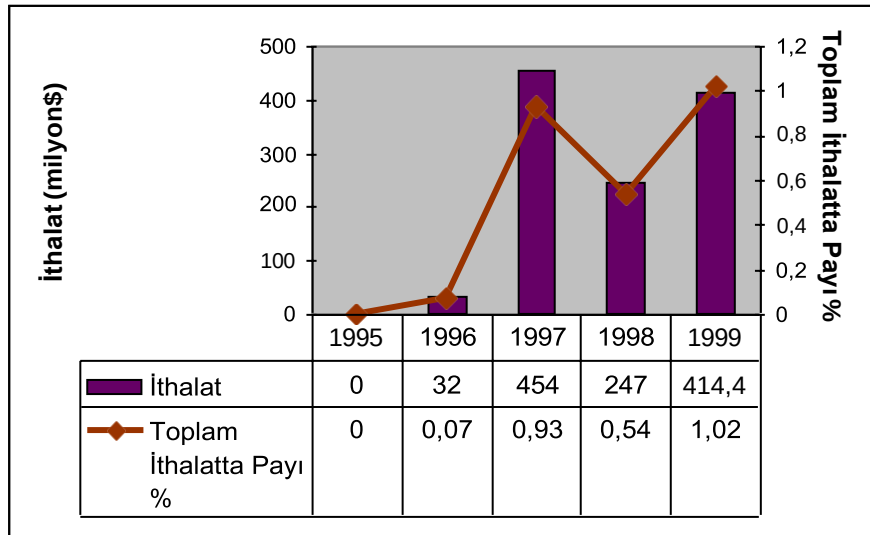
1990'lı yılların ilk yarısında Irak'ta mevcut olan savaş koşulları nedeniyle tamamen durma noktasına gelen Irak'la ticari ilişkilerimiz 1990'lı yılların ikinci yarısında, Irak'a yönelik uygulanan yaptırımların azaltılmasıyla birlikte yeniden hareketlenme sürecine girmiştir.

Grafik 6 ve Grafik 7'de görüldüğü gibi özellikle 1997 yılında ihracat ve ithalat önemli oranda artmış, izleyen yıllarda yeniden gerileme meydana gelmişse de Irak'la ticari ilişkilerimiz devam etmiştir. 1997 yılında yürürlüğe giren 1284 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ile Irak'ın "BM Petrol Karşılığı Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Maddeleri Programı" kapsamında ihraç edebileceği petrol miktarına getirilen sınırlama kaldırılmış ve Irak'ın gıda, ilaç ve bazı tarımsal girdileri BM Güvenlik Konseyinin onayı olmaksızın ithal etmesine imkân tanınmıştır. Bu şekilde Irak'ın gıda karşılığı petrol ihraç etme izni elde etmesi sonucunda Irak ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler ivme kazanmıştır.

Grafik 6: Türkiye'nin Irak'a İhracatı (1995-1999)

Kaynak: DTM ve Hazine verilerinden derlenerek çizilmiştir.

Grafik 7: Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (1995-1999)

Kaynak: DTM ve Hazine verilerinden derlenerek çizilmiştir.

2000'li Yıllarda Türkiye ile Irak Arasındaki Ticari İlişkiler

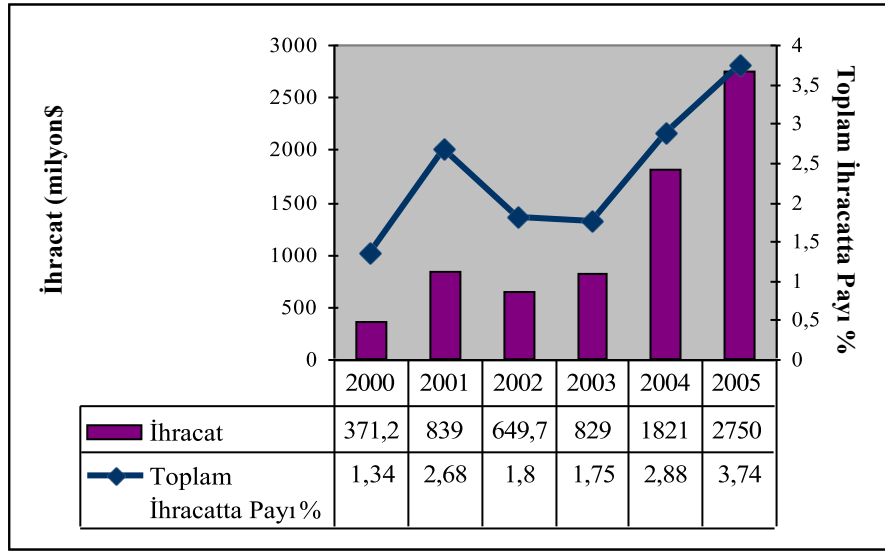
2000'li yıllara gelindiğinde Irak ekonomisine uygulanan ambargonun hafifletilmesi sonrasında ekonominin hızlı bir büyüme sürecine girdiği gözlenmektedir. Sağlıklı verilere ulaşılamamakla birlikte, GSYİH'nın 2001 yılında 18,9 milyar\$'dan 2004 yılına gelindiğinde %35'lik bir artışla 25,5 milyar\$'a ulaştığı görülmektedir.

Irak ekonomisinde bu dönemde gözlenen canlanma Irak ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere de yansımıştır. Yeni bir savaş ortamının henüz ortaya çıkmadığı 2000'li yılların ilk üç yılında hem Türkiye'nin Irak'a yapmış olduğu ihracat, hem de Irak'tan yaptığı ithalat bir artış trendine girmiştir. 2000-2002 yılları arasında Türkiye'nin Irak'a yapmış olduğu ihracat yaklaşık %75 oranında artış sergilerken, ithalat ise yaklaşık % 48 oranında yükselmiştir.

Irak ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin canlandığı bir dönemde ABD, siyasi istikrar sağlama amacıyla Irak'a yeniden bir müdahale gerçekleştirmiş, bugün itibarıyla üç yılı aşkın bir süredir Irak'ta ekonomik ve siyasi istikrar tam olarak sağlanamamıştır. Ülkede her açıdan bir belirsizlik ve kaos ortamı hakim olmuş, bu koşullarda doğal olarak ülkenin ekonomik göstergeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Irak'ı hedef alan askeri müdahale sonrasında ekonomik aktörlerin gösterdiği tepki mali piyasaları ve dolayısıyla ekonomik dengeleri bozmuştur. Savaşın kısa süreceğinin anlaşılmasından sonra ise ekonomik dengeler yeniden düzelmeye başlamıştır (Güleç ve Oğuz, 2003:7).

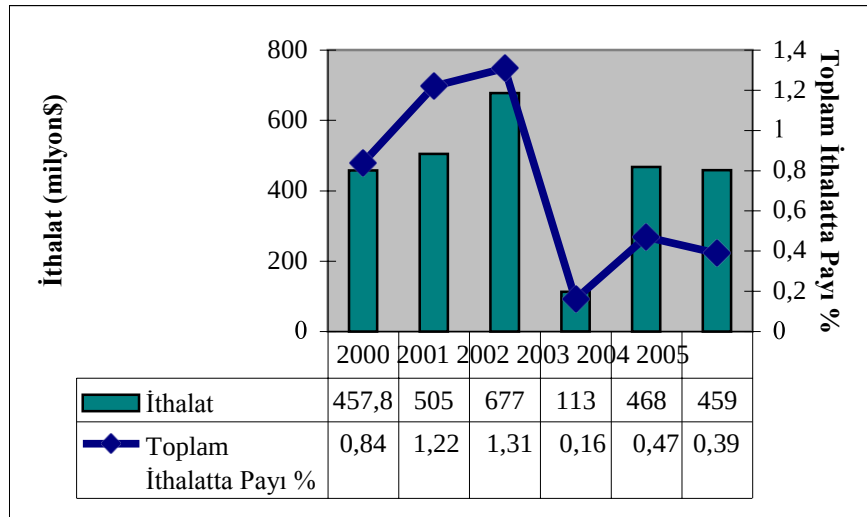
ABD'nin Irak'a müdahalesiyle birlikte Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat, 2003 yılının ilk aylarında tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak savaşın galibinin kısa sürede belli olmasının ardından yeniden canlanma sürecine girmiştir. Bu süreçle beraber Türkiye'nin Irak'a ihracatı 2003'de 829 milyon\$a, 2005 yılında ise 2.750 milyon\$a yükselmiştir.

Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat ise savaş öncesi döneme kıyasla gerilemiştir. 2002 yılında Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat 677 milyon\$ seviyesinde iken, 2005 yılı itibarıyla %32 oranında azalarak 459 milyon\$ seviyesine gerilemiştir. Ancak savaşın kısa sürmesinin anlaşılmasının ardından ithalatta da kıpırdanmalar gözlenmektedir. 2005 yılının ilk beş ayında Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat 32 milyon \$ iken, bu rakam 2006 yılının ilk beş ayında 48 milyon \$'a yükselmiştir.

Grafik 8: Türkiye'nin Irak'a İhracatı (2000-2005) milyon\$

Kaynak: DTM verilerinden derlenerek çizilmiştir.

Grafik 9: Türkiye'nin Irak'tan İthalatı (2000-2005) milyon\$

Kaynak: DTM verilerinden derlenerek çizilmiştir

Sonuçta ABD'nin Mart 2003'te Irak'a saldırmasıyla başlayan Irak Savaşı sonrasında Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkilerde ihracat artış gösterirken, ithalatta düşme meydana gelmiştir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

20 Mart 2003 tarihinde ABD'nin "Irak'a demokrasi ve siyasi istikrar getirme" söylemleriyle gerçekleştirdiği saldırılar sonucu ortaya çıkan savaş, tarihinde birçok kez istikrarsızlıklara sahne olan Orta Doğu'yu, yeniden sıcak bir çatışma bölgesi haline getirmiştir. Orta Doğu'da ortaya çıkan bu savaş tüm ülkeleri ve özellikle de Türkiye'yi etkisi altına almıştır. Irak'ta mevcut olan bu savaş koşullarında Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkiler de önemli derecede etkilenmiştir.

I. Körfez Savaşı sonrasında tamamen durma noktasına gelen Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret ilişkileri, 1997 yılından itibaren ambargonun hafifletilmesiyle beraber canlanmaya başlamış iken, ortaya çıkan II. Körfez Savaşı ile birlikte bir süre yeniden durmuştur. Ancak ABD'nin kısa sürede savaşın galibi olduğunun belli olmasının ardından Irak'ta ticari hayat yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Türkiye'nin Irak'a yönelik ihracatı, Irak'ın yeniden yapılandırılması faaliyetlerinin hızlanmasının etkisiyle önemli bir artış göstermiştir. Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat ise savaşla birlikte önemli oranda düşüş göstermiş, savaş sonrası dönemde ihracattaki artış oranı kadar olmasa da yeniden yükselişe geçmiştir. Böylece, 2003 yılında 716 milyon dolar olan dış ticaret fazlası 2005 yılında 2.3 milyar dolara yükselmiş ve Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltıcı etkide bulunmuştur (Yükseler ve Türkan, 2006:92). Ancak 20 yıllık bir dönem göz önünde tutulduğunda; 1985 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Irak'ın payı % 12,1 ve ithalatı içindeki payı %10,02 iken, bu oranların 2005 yılında ihracatta %3,74'e ve ithalatta %0,39'a gerilediği görülmektedir. Dolayısıyla gerek I. Körfez Savaşı'nın gerekse II. Körfez Savaşı'nın Türkiye ile Irak arasındaki ticari ilişkileri olumsuz etkilediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- "Background Note: Iraq", *Bureau of Near Eastern Affairs*, August 2005.
www.state.gov/r/pa/ei/bgn/6804.htm
- Baş, Engin (2001). "Körfez Savaşı", *Hürriyet Gazetesi*, 17 Ocak.
- DEİK *Türk-Irak İş Konseyi* (2004). "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve Türkiye Irak İlişkileri", Temmuz.

- DEİK (2005). “Türkiye-Irak Ticari İlişkileri”, Mart. [http://www.deik.org.tr/ikili/2005413164157 Irak-ikili-Mart05.pdf](http://www.deik.org.tr/ikili/2005413164157%20Irak-ikili-Mart05.pdf)
- DTM (2001). “Irak Cumhuriyeti”, Konjonktür İzleme ve Analiz Dairesi Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2001/Irak.htm>
- Güleç, Mustafa ve Gencay Oğuz (2003). “Irak Savaşı’nın Gölgesi’nde Türkiye Orta Doğu Ülkeleri Ticari İlişkileri”, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Ankara, Mayıs.
- Hayri, Mustafa ve Mahmut Tekçe (2003). “Irak Savaşı ve Türkiye: Orta Doğu Ticareti”, *Turkishtime*, Eylül-Ekim. http://www.turkishtime.org/20/4_tr.asp
- İTO (2006). *Irak Ülke Raporu*, İstanbul, Ağustos.
- Kona, Gamze Güngörmüş (2006). “İkinci ABD Operasyonu Sonrası Irak’ın Ekonomik Görünümü ve ABD’nin Irak’a İlişkin Ekonomik Planları”, *Türk Dünyası Celalabad İşletme Fakültesi Sosyal Bilimler E-Dergisi*, S.10. www.akademikbakis.org/pdfs/10/GKona.doc
- Özbek, Dilek (2003). “Irak Savaşı’nın Türk Ekonomisine Etkileri”, *Çankaya Gündemi*, S.14, Temmuz, ss.4-7.
- Öztürk, Nesli (2004). “Irak Cumhuriyeti”, İzmir Ticaret Odası.
<http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/A82E591C-D338-4B78-ADE2-1A5AC00C1AC5/2944/irakpazar1.pdf>
- Tekin, Rıfat Barış (2005). “Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkeleriyle Sınır Aşan Ticaretinin Geliştirilmesine Yönelik Bir Strateji Denemesi”, İstanbul: İTO Yayınları.
- TOBB (2004). “Türkiye ve Irak: Bölgede Barış ve İstikrar İçin Yeni Bir Ortaklığın Parametreleri Irak’ın Ekonomik Yeniden Yapılanmasında İşbirliği Alanları”, Ankara.
www.tobb.org.tr/abm/raporlaryayinlar/turkiye%20ve%20irak_3.doc
- Yükseler, Zafer ve Ercan, Türkan (2006). “Türkiye’nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar”, İstanbul: *TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Çalışma Raporları*.
- <http://www.dfat.gov.au/geo/fs/iraq.pdf>
- www.dtm.gov.tr
- <http://tr.wikipedia.org>

SÜRYANİ SOYKIRIMININ AYAK SESLERİ

Mehmet ÇELİK*

Türkiye, Ermeni soykırımı iddialarıyla, ilk defa ciddi bir şekilde 1970’li yılların başında karşı karşıya geldi. 1970’li yıllara kadar Türkiye, Ermeni diasporasının yazıp çizdiklerini ve bu konudaki faaliyetlerini adetâ görmezden geldi. Kendi kamuoyu konudan haberdar olmadığı gibi, akademik çevreleri de yüzeysel düzeyde dahi sağlıklı bilgi birikimine sahip değildi.

1973 yılında ABD’de, Los Angeles’ta Mıgırdıç Yanıkyan tarafından iki diplomatımız katledilince, konu sıcak bir şekilde önümüze geldi. Son yüzyıllık hafızasını kaybetmiş bir toplum ve o toplumu yöneten siyasal kadrolar, aydınlar, yazarlar-çizerler... bu sıcak gündem karşısında ne yapacağını şaşırmıştı. Olaydan bir gün sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Dışişleri Bakanı’nın ağzıyla bu menfur cinayetleri şiddetle kınadıktan sonra, konu hakkındaki görüşünü şöyle deklare ediyordu: “...Mıgırdıç Yanıkyan’ın da ifade ettiği gibi, şayet bu tür olaylar olmuşsa, 1914-1915’lerde olmuştur. Yani Osmanlı Devleti döneminde... Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise 1923’te kurulmuş yeni bir devlettir...”.

Gerisini yazmama kalemim müsaade etmiyor. Ve o gün, evet o gün, o davayı kaybettik... Hafızasını kaybetmiş siyasal kadrolar, önce tarihlerini reddederek işin içinden sıyrılacaklarını zannettiler. Olmadı. 1975’lerden itibaren “böyle bir şey yaşanmadı” söyleminin peşine takıldılar... Olmadı. 1990’lara doğru “mukatele...” sözcüğü merkeze alındı... Olmadı. 2000’lere doğru 1.500.000 rakamı reddedilerek, bunun abartılı olduğu, bu rakamın 270-300 bin civarında olabileceği telaffuz edilmeye başlandı... Arkasından bu cenosit-soykırım tanımına “hukuken” görmez tezi dillere pelesenk edildi...

Sonuç, Türk Milleti olarak hiçbir şekilde hak etmediğimiz bir leke, bizim aymazlığımız yüzünden gelip alnımıza yapıştı... 18 ülkenin parlamentosundan geçti... Her yıl Nisan ayında ABD kongresinden geçer mi, geçmez mi endişesiyle hop oturup, hop kalkıyoruz.

Bir cihan imparatorluğunun varisi olduğumuzu adeta yeni nesillere unutturmaya çalıştık, camî avlusunda bulunmuş bir millet psikolojisi içerisinde son yüzyılı tüketme gayreti içerisinde girdik. Türk Devleti’ni temsil eden devlet başkanına suikast düzenleyen Ermeni teröriste methiyeler dizen

* Prof. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Öğretim Üyesi-MANİSA

şairleri bizim şairlerimiz yazdı ve o şairleri biz yıllarca ders kitaplarımızda kendi nesillerimize okuttuk.

Tarih, bir milletin hafızasıdır. Hafızasını kaybeden insan nasıl dostunu-düşmanını ayırt edemezse, nasıl alacağını-vereceğini bilemezse, nasıl geleceğini planlayamazsa; hafızasını kaybeden milletler de okyanusta pusulası bozuk gemiye dönerler. Rüzgâr nereden eserse, o yönün aksine savrulur giderler.

Biz, Osmanlı coğrafyası üzerinde yüzyıllarca bizimle beraber yaşamış halkların bir gün yakın tarihle hesaplaşacağını düşünemedik. Bu nedenle, bu hesaplaşmada faturaların olumsuz yönleri hep bizim önümüze kondu. Hiç hak etmediğimiz bir şekilde, sözde soykırım iftiralarıyla karşı karşıya kaldık!

Neyse, bu konuyu fazla uzatmadan sadede gelelim. Biz bu Ermeni iftiralarıyla baş edemezken, yeni sözde soykırım iddiaları önümüze kondu. Avrupa Birliği'nin son ilerleme raporuna Yunanlı parlamenterlerin çabalarıyla, Pontus ve Süryani Soykırımı sokuşturuldu. Neyse ki tepkiler üzerine komisyonda taslaktan çıkarıldı. Halbuki biz bu uyarıları son iki yıldır yetkili mercilere hep yaptık. Nihayet, bu raporların bir özetini de, komisyon raporu açıklanmadan kamuoyuna duyurduk.¹

Konuyu fazla uzatmadan, nereden çıktı bu Süryani soykırımı sorusuna cevap arayalım: 1970'lerden bu yana Ermeniler, kendilerine uygulanan bu sözde soykırım iddialarında, bazı sorulara cevap vermekte sıkıntıya düşüyorlardı. Bu sıkıntı halen de devam etmektedir. Bu soruların başında şu geliyordu: "Türklerle yaklaşık 800 yıl bir arada yaşadınız. Tarihinizin en huzurlu dönemi, en rahat ettiğiniz dönem bu dönemdir. 800 yıl boyunca bir tek Ermeni'nin burnu kanamadı da, ne oldu birden bire 1914-1915'te böyle bir felaketle karşılaştınız?".

Bu sorunun cevabı ana hatlarıyla şöyle verilir: "Türkler, yüzyılın başında bir imparatorluk kaybettiler. Bu süreçte sadece toprak ve insan kaybetmediler, beşerî iz'an ve dengelerini de kaybettiler. Biz, onlarla iç içe yaşıyorduk ve Hristiyan'dık. Bu nedenle milli ve dinî öfkelerini şoursuzca bize yönelttiler ve böylece bu korkunç soykırım gerçekleşti."

Bu cevap, vicdan sahibi birçok Batılı bilim ve fikir adamına şu soruyu sordurtur: "Tamam, dedikleriniz son derece mantıklı. Türkler bir imparatorluk kaybediyorlardı ve bu süreçte her şey kontrolden çıkmıştı. Türkler de bu milli ve dinî öfkelerini siz Hristiyan olduğunuz için, tabii

¹ Bkz. Mehmet Çelik, "Sözde Süryani Soykırımının Ayak Sesleri" 2023 Dergisi, Ağustos 2006

olarak, şuursuzca size yöneltilmişlerdi. Bütün bunları kabul edelim de, peki şunu nasıl izah ediyorsunuz. Süryaniler de Hristiyan ve sizler hep birarada yaşıyordunuz. Halbuki 1914-1915 olaylarında bir tek Süryani'nin burnu kanamadı. Türkler'in bu milli ve dinî öfkeleri, hem de kontrolsüz olan bu öfke, siz sırf Hristiyan olduğunuz için size yöneldi de, neden Süryaniler'e yönelmedi?"

İşte bütün hadise, bu soruda gelip düğümlenmektedir. Ermeniler, bu sorudan son derece rahatsız olmaktadır. Bu soruyu da bir türlü aşamadılar. Yıllardan beri diaspora Süryanilerini ikna etmeye çalışıyorlar. Eğer bunu Süryaniler'e söyletebilirlerse, kendilerince çok önemli bir sorunu halletmiş olacaklar. Kapıyı aralamışlar ve tünelin ucunda bir ışık huzmesi onları heyecanlandırmaya başlamış durumdadır.

Şimdi konun özüne kısaca işaret edelim:

Süryani tabiri, bir ırkı değil, bir mezhebi ifade etmektedir. Hristiyanlığı ilk kabul eden topluluklardan biridirler. Tarihi kaynaklar, Aramiler'den bir gurubun Hristiyanlığı kabul edince, kendilerini putperest ırkdaşlarından ayırtetmek için "Süryoye" tabirini kullanmaya başladıklarını kaydederler.² Tarihte, üç Ekümenik patrikhaneden biri olan Antakya Patrikhanesi'ne bağlıdırlar. Hristiyanlık tarihinde yetiştirdikleri din adamları, verdikleri eserlerle çok önemli bir rol oynamışlardır. Hristiyan dünyasının üç Ekümenik patrikhanesinden biri iken, 451 Kadıköy Konsili'nden itibaren Bizans İmparatorluğu'nun Cesaropapizm (tek devlet, tek kanun, tek kilise) politikasının hayata geçirilmeye başlanmasıyla, kaderleri tersine dönmüştür.³ Devletin ülkede "mezhep birliği"ni sağlama düşüncesiyle Başken Kilisesi'ne Ekümenik statü vermeye çalışması⁴, Doğu Hristiyanlığı ile Başken Kilisesi arasında çekişmelere sebep olmuş; devlet ülkede dinî birliği sağlamak için birçok tedbirlere başvurmuş, istediği neticeyi elde edemeyince, Doğu Hristiyanlığı'nı yok etmek için katliamlara girişmiştir.⁵ Dünya tarihinin en korkunç dinî katliamlarına maruz kalan Doğu Hristiyanları(özellikle Süryaniler ve Kiptiler) yok olmakla karşı karşıya gelmişlerdir. Yaklaşık 200 yıl devam eden bu korkunç katliamlardan, İslâm ordularının Suriye ve Anadolu'ya gelmeleriyle kurtulmuşlardır. Şayet İslâm

² Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I*, İstanbul 1987, s.1 v.d.

³ Mehmet Çelik; *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu'nda Din-Devlet İlişkileri I*, İzmir, 1999, s. 29 v.d.

⁴ Mehmet Çelik; *Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir, 2000, s. 31 v.d.

⁵ Mehmet Çelik; *Bizans Devleti'nin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. Yüzyıllar)*, Antakya, 1994, s. 6 v.d.

orduları bu coğrafyaya gelmeseydi bugün tarih bir tek Süryani, Ermeni ve Kiptî'den bahsedemezdi. Keşişler Vadisi, Tur Abdin, Beyt Şems civarı, Asi Nehri, Amik Ovası dile gelse de, bu katliamları anlatsa!⁶ Bu nedenle Hz. Ömer Kudüs'e geldiğinde "Foruqo, Foruqo!.." sloganlarıyla karşılanmıştı.⁷

Süryani ve Kiptî kaynakları bu mezhep katliamlarının trajik anlatımlarıyla doludur. Türklerin Anadolu'ya gelişleri, bu bölge Hristiyanlarının sevinçlerini daha da arttırmıştır. Kılıç Arslan'ın vefatı dolayısıyla Süryani Kiliseleri'nde 40 gün yas ilan edilmesi elbet de boşuna değildi.⁸ Müslümanlar ve Türkler olmasaydı, Süryaniler de, Ermeniler de bugün sadece tarihin sayfalarında yeralacaklarını çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle XIX. yüzyılın sonlarına kadar hayatta olmalarını, kiliselerinde ibadet edebilmelerini, rahat ve huzur içinde çan sesi dinlemelerini kimlere borçlu olduklarını biliyorlardı.

XIX. yüzyılın sonlarında Batılı emperyalistlerin oyunlarına gelen Ermeniler, yüzyılların huzurunu maceraya tercih ettiler. Bu macera kimseye huzur getirmedi, Millet-i Sadık'a, bir avuç maceraperest peşine takıldı, kan ve gözyaşı ile bir dönemin yazılmasına sebep oldu.⁹ Ermenilerle aynı bölgelerde iç içe yaşayan Süryaniler ise bu oyuna gelmediler. Varlıklarını borçlu oldukları ve yüzyıllardır huzur içinde bir arada yaşadıkları Türklere ihanet etmediler. I.Dünya Savaşı'nın ateş çemberine dönüştürdüğü coğrafyada, savaşın getirdiği sıkıntıları sineye çektiler ve sabırla beklediler. Ne Rusların, ne Fransızların, ne de İngilizlerin hayali tekliflerine iltifat ettiler. Milli Mücadele başladığında ise, Misak-ı Milli'nin artık son sınırlarımız olduğunun idraki içerisindeydiler. Bu nedenle tarihi bir karar vermek zorundaydılar: Türklerle beraber devam mı, yoksa yeni bir dünya mı?

⁶ Bu konuda geniş bilgi için Mehmet Çelik'in şu makalelerine bkz.: "Fener Patrikhanesi'nin Ökümeniklik İddiası Tarihi Gerçeklere ve Kutsal Kilise Kanunlarına Aykırıdır.", *III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu*, Antakya, 1994, "Fener Patrikhanesi'nin Batı Destekli Ökümeniklik İddialarının Siyasal Açından Türkiye İçin Doğurduğu Tehlikeler", *Beşinci Askerî Tarih Semineri*-İstanbul, 1995, Ankara, 1996, "Süryânî Kaynaklarına Göre İmparator Marcian'ın İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması", Elazığ, 1995. "Roma-Bizans Döneminde Dinî Katliamlara Karşı Bir Korunma Mekanizması Olarak Kapadokya'daki Yer altı Şehirleri", Manisa, 2000.

⁷ Mehmet Çelik; *Ortadoğu Mozaïği: Süryâniler-Nasturiler*, Fırat Üniv. Yay., Elazığ, 1996, s. 36.

⁸ Mehmet Çelik; *Ortadoğu Mozaïği*, s. 37.

⁹ Bkz.: Mehmet Çelik; "Maceranın Huzura Tercihi ve Bir Milletin Dramı" *Askerî Tarih Bülteni*, Ankara, 1994, s.103 v.d.

Tarih ve vefâ ağır bastı. Süryani Patriği İlyas Şakir, Milli Mücadele'nin önderi Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara Garı'nda karşılayan bir avuç Ankaralının arasında yer aldı.¹⁰ Milli Mücadele boyunca Süryaniler bu tavırlarını bozmadılar. Zafer'e ulaştıktan sonra Lozan'da azınlıklar konusu ve hakları görüşülürken, Türkiye'deki dinî azınlıklar Lozan'a temsilci gönderirken, Süryaniler temsilci göndermediler. Bu ülkenin birinci sınıf vatandaşı olduklarını ve kendilerini azınlık kabul etmediklerini bütün dünyaya duyurdular.¹¹

Bu duygularla II.Dünya Savaşı da atlatıldı. 1950'lere girince dünya değişmeye başlamıştı, Türkiye de değişiyordu. Çok partili hayata geçince, her sahada bir canlılık başlamıştı. İstanbul yine bir cazibe merkezi idi. Türkiye'nin her tarafından göç alıyordu İstanbul... Süryaniler de bu kervana katılmışlardı. Bu göç tamamen ekonomik nedenlerle, çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlama düşüncesiyle yapılıyordu. Tıpkı 1860'da çoraklık ve çekirge afeti sonucu Suriye bölgesine, 1896 yılında Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerine, 1900'lü yılların başında ABD ve Atlantik ötesine yapılan göçler gibi...

1960'lı yıllara girince bu sefer Avrupa kapıları açılıyordu. 1963'te imzalanan Alman-Türk işçi antlaşması gereği, Süryaniler de Avrupa'nın çeşitli ülkelerine işçi olarak gittiler. 1970'lerin başında Türkiye'den Avrupa'ya giden Süryani nüfus 7000 rakamına ulaşmıştı.¹² 1973 yılında bu işçi antlaşması yürürlükten kaldırılınca, Avrupa ülkelerine gitmek isteyenler sıkıntıya düştüler. Avrupa'nın iş imkânları ve cazip parası, işsiz-güçsüz kesimleri yeni arayışlara soktu. T.C. vatandaşı Müslümanlar kaçak yollara başvururken, Süryaniler ve Yezidiler, gayr-ı Müslim oldukları için Türkiye'de dinî baskıya maruz kaldıklarını iddia ederek, iltica talebinde bulundular. Bu iltica taleplerinin sorgulanmadan kabul edilmesi, Süryanilerin 1963-1973 yılları arasında işçi olarak gidişlerinden hem daha kolay, hem de daha avantajlıydı. Artık her Süryani ve Yezidi'nin bir hikâyesi vardı: Dinî baskı yüzünden anavatanını boynu bükük ve mahzun şekilde terk ediş hikayesi...¹³

¹⁰ Mehmet Çelik; *Ortadoğu Mozaïği*, s.37.

¹¹ Mehmet Çelik; *Ortadoğu Mozaïği*, s.38.

¹² Kolo Suryoyo; S.132, Hollanda, 1999, s. 59.

¹³ Bu göçlerin tamamen ekonomik nedenlerle olduğunu, Türkiye'de herhangi bir dinî baskı olmadığını, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını defalarca, İstanbul Metropolitliği değerli dostum Sayın Mor Filiksinos Yusuf ÇETİN Bey'le başta İsveç ve Almanya Başkonsoloslukları olmak üzere, yıllarca gezip anlattık.

1977 yılına gelindiğinde Orta Avrupa'da nüfusları (Almanya 8.000, Hollanda 800, Avusturya 800, İsviçre 600, Fransa 600, Belçika 100, Yunanistan 100) 10.900'e, İskandinav ülkelerinde (İsveç 10.000, Norveç-Danimarka-Finlandiya 500, İngiltere 250 civarı) 10.750'ye ulaşmıştı. Toplam 20.000'i bulan bu nüfusu başıboş bırakmak olmazdı. Nitekim 18.10.1977 tarihinde Patrik Mor İgnatius Yakup III. Şam'da bir sinod topladı. Bu toplantıda Avrupa'da iki Abraşiye (metropolitlik) kuruldu: Merkezi Hollanda olan Orta Avrupa Abraşiyesi, merkezi İsveç olan İskandinav ülkeleri Abraşiyesi. 24.06.1979 tarihinde T.C. vatandaşı olan, Midyat doğumlu İsa Çiçek Avrupa Metropoliti olarak takdis edildi.¹⁴

İsa Çiçek, çeşitli Avrupa ülkelerinde dağınık vaziyette yaşayan Süryanileri organize etti. 1978 yılında Hollanda'da bir matbaa kurdu ve Qolo Süryoye-Süryanilerin Sesi ismiyle 5 dilde yayınlanan bir dergi çıkarmaya başladı. Bu dergide bazı yabancı gazeteciler, akademisyenler ve siyasetçiler de yazmaya başladılar. Özellikle yabancıların yazdıkları yazılarda, yeni Süryani nesillerine siyasal bilinç aşılanmaya başlandı. Zaman zaman mahalli idarecilerden kaynaklanan yanlış tutum ve icraatları, Türkiye Cumhuriyeti'nin Süryanilere karşı bilinçli politikaları olarak öne çıkarılmaya başlandı.¹⁵ 1870'li yıllardan itibaren Doğu Anadolu'da cereyan eden olumsuz olaylar (Bedirhan Bey'in Nasturi isyanlarını bastırması, 1914-1915 Nasturi ayaklanmaları v.s.), Süryanilerle ilişkilendirilmeye başlandı. Bu ilişkilendirilme, bir ülkü birliği düşüncesi oluşturdu. Özellikle Avrupa'da doğup büyüyen Süryani gençler, duygusal planda bu anlatımlardan fazlasıyla etkilenmeye başladılar.

1985'lerden itibaren Süryanilerin arasında bir de etnik köken tartışması başladı. Bir kısmı kendilerini Nasturilerle birleştirerek Asur ırkından geldiklerini ileri sürerken, büyük çoğunluk Aramî ırkından geldikleri hususunda geleneksel çizgilerini korudular.¹⁶

İşte, kendilerinin Asurî ırkından geldiklerini iddia eden bu küçük grup, son yıllarda 1914-1915 yılında soykırıma maruz kaldıklarını iddia etmeye başladılar. Elleri hiçbir yazılı kanıt olmamasına rağmen, kaynağı belli dahi olmayan hayali sözlü rivayetlerle bu soykırım iddialarını gündeme taşımaya başladılar.

¹⁴ *Kolo Süryoyo*; S.1, Hollanda, 1978, s.1.- *K. Suryoyo*; S.123, Hollanda-1999, s.57. Metropolit İsa Çiçek, 2006 yılında Hollanda'da vefat etti ve buraya gömüldü.

¹⁵ Örnek olarak Milli Eğitim Bakanı'nın imzasını taşıyan 01.03.1978 tarihli, İçişleri Bakanı'nın imzasını taşıyan 02.02.1979 yazılar gösterilebilir.

¹⁶ Bkz. Mehmet Çelik; "Süryânilerin Etnik ve Dinsel Kimlikleri, Avrupa Birliği", *Türkiye ve Süryânî Göçü Sempozyumu*, Bilgi Üniversitesi, 25-27 Mayıs 2005.

Avrupa'daki Süryaniler arasında bu iddiaları gündeme getirenler, sayı olarak az da olsalar, cemaatin büyük çoğunluğu buna itibar etmese de, yeni yetişen gençlerin duygu dünyalarına etki etmektedirler. Diaspora Ermenileri de bu gurubu hararetle desteklemektedir. Burada konuya ışık tutması için, tekrar 1914-1915 yıllarına kısa bir dönüş yapmakta fayda mülâhaza ediyorum. 1914-1915 yıllarında yaşanan kargaşada Ermenilerin bir kısmı, can ve mal güvenliği açısından Süryanilerin arasına karıştılar. Yüzyıllardır bir arada yaşayan Süryanilerle Müslüman halk 1914-1915 olayları sırasında da bu dostluklarını devam ettirdiler. Ermenilerle Süryaniler aynı mezhebe mensupturlar. O nedenle birbirlerinin kiliselerinde ibadet edebilir, çocuklarını birbirlerinin kiliselerinde vaftiz ettirebilir, nikah ve cenaze törenlerini birbirlerinin mabedlerinde icra edebilirler. O kargaşa sırasında birçok Ermeni Süryanilerin arasına karışarak izlerini kaybettirdi. İşin doğrusu Süryaniler de bu dindaş ve mezhebdâşlarını korudular ve onlara sahip çıktılar. İşte bugün Avrupa'da kendilerini Asurî olarak tanımlayan ve Süryanilere de soykırım uygulandı diyen gurubun içinde önemli sayıda bu Ermeni kökenli Süryaniler olduğu kuvvetli bir ihtimaldir.

Konuyu çok kısa ve net şekilde ifade edecek olursak, durum şudur: Bu soykırım hikayesi, Avrupa'da doğan ve büyüyen gençliğe heyecan vermekte; dinsel ve siyasal bilinç aşılamaktadır. Bu nedenle Asurî gurubun bu iddialarından etkilenmektedirler. Sesi çok çıkan bu azınlık gurup, bu iddialara karşı çıkanları hainlik ve Türkiye ile işbirliği yapan işbirlikçiler olarak suçlamaktadır. Bu nedenle, bu sessiz çoğunluk sükût etmeyi cemaat arasındaki konumları açısından daha uygun görmektedir. Nitekim bunun en bariz örneği 27-29 Mayıs 2005 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen Süryani Sempozyumu'dur. İstanbul'da 15.000 civarında Süryani yaşadığı halde, cemaatten bir tek kişi bu sempozyuma katılmadığı gibi, bir tek telgraf ve çiçek de göndermediler. İsveç'ten gelen bir avuç Süryani, bir iki Avrupalı ve bir iki HADEP üyesi siyasi... Salonun en kalabalık olduğu dönemde sayı 42 idi. Bunların 26 tanesi zaten bildiri sahibi katılımcı idi. Bu sempozyumun II. oturumunda bu soykırım iddiası ortaya atıldı. Benim çeşitli sorularla müdahalem, bu iddiayı seslendiren Asurîlerin canını sıkarken, sinirli tepkiler Avrupalı dostlardan geldi.

Burada, bu fotoğrafın bir de şu noktasına dikkat çekmek istiyorum: Kendilerine Asurî diyen ve bu soykırım iddialarını bayrak yapan bu arkadaşların hepsi, İsveç'te önemli bir kartvizite sahip: Kimi milletvekili, kimi belediye başkan yardımcısı, kimi sendika başkanı, kimi iktidar veya muhalefet partilerinin en üst kurullarında görevli, diğerleri de mutlaka bir bakanlık veya kurumda üst düzey danışman. Fakat hepsinin ortak özelliği

ciddi bir tahsile sahip olmamaları ve herhangi bir dalda uzman olmamaları... Garabetin garabeti bu noktada odaklanıyor... Bu İsveç, bu arkadaşların hangi özelliğinden yararlanıyor ki, böyle önemli görev ve makamlara getiriyor ve hangi hizmetin karşılığında dolgun maaşlar ödüyor, anlamış değilim.

İsveç'te yaşayan bir grup, Bilgi Üniversitesi'nde yapılan sempozyumdan bir netice alamayınca, konuyu canlı tutabilmek için bir şekilde SHP ile ilişki kurdu ve iki ay önce Dikili Belediyesi ile müşterek bir sempozyum düzenledi. Bu sempozyumun açılış konuşmasını da SHP Genel Başkanı Murat Karayalçın yaptı. Geçen sempozyumdan ağızları yandığı için bu sefer tek bir Türk akademisyen sempozyuma davet edilmedi. Yani, kendileri çalıp, kendileri oynadılar. Soykırım iddialarını tekrarladılar. Ne yazık ki cevap veren kimse yoktu.

Kendilerine Asurî diyen, bir soykırım masalını kendilerine bayrak yapan ve bunda önemli bir rant sağlayan bu sesi çok çıkan azınlığa karşı, daha da önemlisi ikinci bir soykırım iftirasıyla uluslararası platformlarda karşılaşmak istemeyen bir Türkiye ne yapmalıdır? Bu konudaki öneri ve tekliflerimizin şimdilik bir kısmını kısa başlıklarla ifade edelim:

1) Türkiye Süryanileri, Selçuklu ve Osmanlı döneminde olduğu gibi, devlete sadık, Türk Milleti ile kader birliği etmiş, Milli Mücadele'de Türklerle omuz omuza saf tutmuş, Lozan'da kendilerine sunulan azınlık haklarını ellerinin tersiyle itmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci sınıf vatandaşlarıdır. Bu çizgiyi devletin en tepesindeki insanla, sokaktaki sıradan insan hiç unutmamalıdır. Süryaniler konusundaki hareket noktası, hep bu çizgi göz önünde bulundurularak tespit edilmelidir.

2) Süryaniler de, Bizans Devleti'nin ülkede din ve mezhep birliğini sağlamak için kendilerine karşı giriştiği ve 200 yıl süren sistematik kitle katliamlarından, önce Müslüman Araplar, sonra da Selçuklular sayesinde kurtulduklarını ve bugün yeryüzünde varlıklarını sürdürebiliyorlarsa, kiliselerinde rahatça ibadet edebiliyorlarsa bunu kime borçlu olduklarını hiçbir zaman hatırlarından çıkarmamaları ve yeni yetişen nesillerine de bu bilinci aşlamaları bir vefa borcu olarak yerine getirilmelidir.

3) Türkiye'de yaşayan gayr-ı Müslim vatandaşlarımızın(Rum, Ermeni, Yahudi) sahip oldukları demokratik hakların tamamı, eksiksiz olarak Süryaniler için de geçerlidir. Bu konuda zaman zaman yerel yöneticilerin işgüzarlıklarından kaynaklanan, zaman zaman da bazı basın-yayın organlarının yalan-yanlış haberlerine kapılıp, iyi tetkik etmeden resmi yaptırımlara tevessül edilmesinden vazgeçilmelidir.

4) Yine yerel yöneticilerin bilgisizlikten kaynaklanan önyargıları neticesinde, ibadet ve eğitim konusunda Süryani cemaatine karşı bazı zorluklar çıkardıkları zaman zaman müşahade edilmektedir. Bu yerel yöneticiler, bu konularda bilgilendirilmeli ve bu konudaki sıkıntılar giderilmelidir.

5) Son yıllarda ülkemizde bazı genç ve heyecanlı akademisyenler, taşeron bir ülkenin de yönlendirme ve maddî desteğiyle Süryaniler üzerinde bazı çalışmalar yapmaya ve sempozyumlar düzenlemeye başlamışlardır. Bu çalışmaların bilimsel bir kıymeti yoktur. Bir kısmı intihal, geri kalanları da laf salatasıdır. Konu ile ilgili birikimleri olmayan bu genç, aynı zamanda iyi niyetli ve vatansever olan arkadaşlar, ileride bu çalışmaların hangi siyasal projelere temel teşkil edeceklerini düşünememektedirler. O sempozyumlarda yiyip-içmek, gülüp-eğlenmek ve tabi ahkâm kesip, bazı Süryani dostlardan da alkış almak, nefislere ve ruhlara haz vermektedir. Bu bildirilerde öyle bir hava verilmektedir ki, sanki Süryaniler olmasaydı, dünyada ne bilim olurdu, ne kültür olurdu... İnsanlık bütün her şeyini bunlara borçluymuş... Hele de İslâm dünyası... Bu tür hamasiyat yüklü, alel acele, şurdan buradan intihalle aşırılarak hazırlanmış bu bildiri, makale ve kitapçıklar, yeni yetişen Süryani gençlere, bu Asurî gurup tarafından okutulmakta ve bakın, işte Türkler bu yüksek kültürün sahipleri olan Süryanileri katlederek yok ettiler... şeklinde propaganda malzemesi yapılmaktadır. Bu konuda özellikle YÖK bilimsel açıdan ciddi tedbirler almalıdır. Üniversiteler ve mahalli idareler de bir faaliyet yapayım da, ne olursa olsun anlayışından vazgeçmelidirler.

6) Başta İsveç ve Almanya olmak üzere Avrupa'da yaşayan bazısı din adamı kimliği taşıyan ve bu soykırım iddiasını kendilerine bayrak yapıp, rant sağlayan diasporadaki Ermeni örgütleri ve PKK ile de dirsek temasları olan halâ da T.C. pasaportu taşıyan kişiler hakkında yasal işlemler yapılmalı, Türkiye'deki cemaatin önderleri uyarılmalı ve T.C. kimliği taşıyan metropolit ünvanlı din adamlarından, bu papazlar hakkında dini işlem yapılması istenmelidir.

7) Süryaniler, bütün dünyada son derece ciddi biçimde örgütlenmişlerdir. Bugün için Hollanda, Almanya, Kanada, Avustralya, Arjantin, Brezilya'da birer; İsveç, ve ABD'de ikişer Abraşiye'ye sahiptirler. Bu 10 Abraşiye 9 metropolit tarafından yönetilmektedir. Almanya'da 49, İsveç'te 28, ABD'de 27, Hollanda'da 8, Kanada'da 6, Avustralya'da 5, İsviçre'de 5, Belçika'da 4, Brezilya'da 3, Avusturya'da 2, Fransa'da 1 ve İngiltere'de 1 olmak üzere 143 kiliseye sahiptirler. Yaklaşık olarak Almanya'da 70.000, İsveç'te 55.000, ABD'de 40.000, Hollanda'da 15.000, Arjantin'de 6.000, Avustralya'da 4.000, İsviçre'de 6.000, Belçika'da 6.000,

Brezilya’da 4.000, Avusturya’da 3.000, İngiltere’de 800 olmak üzere 210.000 nüfusa sahiptirler. Yine Süryanilere ait İsveç süper liginde oynayan bir futbol takımları vardır.

Kısaca şuna dikkat çekmek istiyorum: Bu dünyanın her tarafına dağılmış ve ciddi şekilde örgütlenmiş yapıyı kontrol etmek zorundasınız. Tarih boyunca kader birliği yaptığımız ve birbirimizi hiç incitmediğimiz bu insanlar, yakın zamanda yumuşak karnımızın bir parçası haline getirilebilirler. Ermeniler ve PKK bu konuda yıllardan beri ciddi bir çalışma içerisinde oldukları ve küçük bir gurubun dışında Süryanilerden gereken ilgiyi görememişlerdir.

Peki bu dünyanın dört bir tarafına dağılmış ve örgütlenmiş bu yapıyı nasıl kontrol edebiliriz, bu mümkün müdür, denilirse, evet mümkündür, deriz. Bunu, şimdilik mahfuz tutmakta fayda vardır kanaatindeyim.

Sonuç

Ermeniler hususunda düştüğümüz hataya, Süryaniler hususunda düşmeyelim. Aynı hatayı yaparsak, dünya kamuoyundaki yaramız bu sefer katmerleşir. Hiç hak etmediğimiz bir lekeyi alnımıza sürmüş oluruz. Gerekli önlemleri alır ve akıllıca hareket edilirse, Ermenilerin sözde soykırım iddiaları da ciddi şekilde tartışmaya açılır ve Türkiye bundan kârlı çıkar.

Süryani meselesinin de, bazı heyecanlı Süryani gençlerinin nostaljik duygularından kaynaklandığını ve bir zaman sonra sönüp gideceğini düşünmek, çok büyük bir hata olacaktır. Bu, Ermeni meselesi gibi, PKK meselesi gibi siyasal bir projedir. Bu projenin sahibi emperyal bir güç, taşeronu da Avrupalı küçük bir ülkedir. Hadiseye hep bu açıdan bakılmalı ve önlemler ona göre planlanmalıdır.

Bibliyografya

Mehmet Çelik “Sözde Süryani Soykırımının Ayak Sesleri” 2023 Dergisi, Ağustos-2006.

----- *Süryânî Kilisesi Tarihi I*, İstanbul, 1987, s.1 v.d.

----- *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğu’nda Din-Devlet İlişkileri I*, İzmir, 1999,

----- *Fener Patrikhanesi’nin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir, 2000,

----- *Bizans Devleti’nin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. Yüzyıllar)*, Antakya, 1994,

----- “Fener Patrikhanesi’nin Ökumeniklik İddiası Tarihî Gerçeklere
ve Kutsal Kilise Kanunlarına Aykırıdır”, *III. Hatay Tarih ve Folklor Sempozyumu*,
Antakya, 1994.-

----- “Fener Patrikhanesi’nin Batı Destekli Ökumeniklik İddialarının
Siyasal Açıdan Türkiye İçin Doğurduğu Tehlikeler”, *Beşinci Askerî Tarih Semineri*-
İstanbul, 1995, Ankara, 1996.-

----- “Süryânî Kaynaklarına Göre İmparator Marcian’ın İskenderiye
Kütüphanesini Yaktırması”, Fırat Üniversitesi.,
Sosyal.Bilimler.Enstitüsü.Dergisi, Elazığ, 1995

----- “Roma-Bizans Döneminde Dinî Katliamlara Karşı Bir
Korunma Mekanizması Olarak

Kapadokya’daki Yer altı Şehirleri”, Manisa, 2000.

----- *Ortadoğu Mozaïği: Süryânîler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi
Yay., Elazığ, 1996,

----- “Maceranın Huzura Tercihi ve Bir Milletin Dramı” *Askerî Tarih
Bülteni*, Ankara, 1994,

----- “Süryânîlerin Etnik ve Dinsel Kimlikleri, Avrupa Birliği”,
Türkiye ve Süryânî Göçü Sempozyumu, Bilgi Üniversitesi, 25-27 Mayıs 2005.

Kolo Suryoyo; S.1 (1978),123 (1999).132 (1999), Hollanda,

İSRAİL-LÜBNAN SAVAŞININ BÖLGEDE ULUSLARARASI İLİŞKİLERE ETKİSİ (AZERBAYCAN'DAN GÖRÜNÜMÜ)

Musa KASIMLI*

Orta Doğu'da son derece karışık olaylar yaşanmaktadır. Filistin sorunu hala çözümlenmemiş, Irak'ta kanlar akıtılmakta ve yakın günlerde bu ülkede siyasi istikrarın sağlanmasından söz etmek imkansız gibi görünüyor. İran'ın nükleer programıyla ilgili ihtilaf sürüyor. Tüm bunlar yetmiyormuş gibi İsrail-Lübnan savaşı gündeme geldi. Bu savaş bölgede yeni bir duruma yol açtı. İsrail-Lübnan savaşının detaylarını, onun Yakın ve Orta Doğu'da uluslararası ilişkilere etkisinin tüm özelliklerini tabii ki bir konferansta ele almak imkansız olduğundan meseleye Azerbaycan'dan bakarken nasıl görüldüğüne açıklık getirilecektir. Konuşmamda özellikle İsrail'in stratejisi; büyük devletlerin tutumunu etkileyen esas faktörler; Rusya, ABD ve Avrupa Birliği'nin tutumu; Türkiye'nin tutumu; Filistin'in tutumu; Arap devletlerinin tutumu; Azerbaycan'ın tutumu ve son olarak da bölgedeki gelişmelerin yönü konularına açıklık getirilmesine çalışılacaktır. Kısası, Azerbaycan'dan bütün bu sayılanlar nasıl görünür?

İsrail'in stratejisi

İsrail-Lübnan ilişkileri sürecinde İsrail ordusu iki defa; 1978 ve 1982 yıllarında yaptığı bombardımanın ardından Lübnan topraklarına girmişti. Her defasında İsrail'in amacı Filistin Kurtuluş Teşkilatına darbe vurmaktı. Bu savaşta da İsrail'in, hareketlerini haklı bulmak için kullandığı motif öncekinden hiç de farklı değildi. Dolayısıyla bu motif Lübnan topraklarından silahlı kişilerin İsrail topraklarına ateş etmesini önlemek; Lübnan'ın güneyinde Beyrut'un egemenliğini yeniden sağlamak; İsrail'in kuzey sınırlarının güvenliğini sağlamak şeklinde yorumlanabilir. İsrail, Hizbullah'ın askeri güçlerini darmadağın etmek, Hamas'ı politik açıdan tarafsız hale getirmek, bir hamleyle yok edilmesi imkansız olan İran rejiminin yurtdışında ABD'nin müttefiki olan İsrail'in sınırları yakınlarında nüfuzunun gitgide azalmasına nail olmak, daha sonra ise onu tamamen sıradan çıkarmak gibi stratejik amaç gütmekteydi. İsrail'in Lübnan'a karşı açtığı savaş, İran aleyhine planlanan eylemlerin ilk antrenmanı olarak da değerlendirilebilir. Tabii ki, her bir devletin topraklarının güvenliğini sağlamak, terör aleyhine mücadele yapmak hakkını kimse elinden alamaz.

* Prof. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü-AZERBAYCAN

Savaşın sonucu ilk bakımda İsrail açısından olumsuz olsa da, geniş anlamda başarılı sayılabilir; bölgeye onun müttefiklerinin yeni birlikleri getirildi, İsrail'in rakipleri diğer güçlerle çevrelendi.

Büyük devletlerin tutumunu etkileyen başlıca faktörler:

Bölgedeki gelişmelerle ve bu savaşla ilgili büyük devletlerin tutumu ve menfaatleri neler olabilir? Buna bölgenin çok sayıda özellikleri ve jeopolitik konumunun yanı sıra ekonomik ve manevi faktörler önemli etki yapmaktadır.

1. Orta Doğu üç kıtayı-Asya, Afrika ve Avrupa'yı birbirine bağlayan stratejik öneme sahip bir bölgedir. Hangi ülkenin tutumu bu bölgede güçlüyse, gelişmeleri etkileme olanakları ve nüfuzu da büyük olur.

2. Bölge, dünya petrolünün üçte ikisini sağladığından, dünyada enerji kaynakları uğruna mücadelenin yapıldığı bir dönemde büyük devletlerin menfaatleri de büyüyor ve onlar isteklerini gerçekleştirmek için tüm vasıtaları olumlu bulurlar. 3. Dünyadaki mevcut üç semavi din; Hristiyanlık, Yahuilik ve İslam bu bölgede meydana gelmiştir. Bir başka deyişle bu bölgede nüfuza sahip ülkenin dünya politikasını etkileme olanakları genişlemiş oluyor. Bölgede menfaatleri çatışan her bir devletin büyük askeri- politik ve ekonomik çıkarları sözkonusudur.

ABD

ABD'nin bu savaşta ve genellikle bölge politikasında İsrail'i savunması sıradan bir olay değildir. Stratejik müttefik olan bu devletleri Hizbullah'ı kuran, finanse eden ve destekleyen, artık 25 yıldan fazla ABD ve İsrail aleyhine bir politika izleyen İran'a karşı ortak amaçlar biraraya getiriyor. İran rejimi, adigeçen devletlerin bölgesel politikalarının gerçekleşmesi yolunda bir engel olduğundan ABD, bölgede İran'ın tüm dayanaklarını zayıflatmaya her vasıtayla çalışıyor. ABD'nin bölgesel dış politikasının gerçekleşmesine Yahudi lobisinin etkisi, önemi küçümsenmeyecek bir gerçektir. ABD'de belli çevrelerin hatta bölgenin coğrafi-politik sınırlarının çizilmesinden yana olmaları ve bölücü örgütlere gizli yardım yapmaları konusunda kitle iletişim araçlarında zaman zaman haberler yayınlanıyor. Aynı zamanda ABD'nin dış politikasında Müslüman ülkelerin parçalanmasına, İslam dininin şia ve sunni mezheplerinin bölünmesine yönelik adımlar da gözlenilir. Tüm bunları Irak'ta meydana gelen olaylar sırasında görmemek elde değildir.

ABD yetkilileri son dönemlerde Büyük Orta Doğu konsepsiyonundan bahsediyorlar. Bu konsepsiyonun amacı ne? Yeni coğrafi-politik sınırların çizilmesi mi, bölge devletlerinin demokrasileştirilmesi mi? Bunun birincisi,

macera gibi doğrudan doğruya dehşet, felaket, kan, karışıklık anlamına gelecektir. Bölgede her şey karışacaktır. İkincisi, bölgenin demokrasileştirilmesini emprovizyon yoluyla, yani dışarıdan müdahalelerle gerçekleştirmek isteği birinciye yakın sonuçlara götürebilir. Gelişmeler, SSCB parçalandıktan sonra kendini yeterince serbest hisseden ABD'nin artık diğer devletlerle danışmayı, onları dikkate almayı o kadar da önemli saymaması, kendini lider değil, egemen gibi göstermesi bölgedeki devletler ve halkların bazen açık, bazen de gizli itirazlarına neden oluyor. SSCB'nin parçalanmasının ardından ABD'nin bölgede nüfuzunun zayıflamasına yol açan başlıca faktörler sırasına çok sayıda diğer faktörlerin yanı sıra Beyaz Saray'ın kaba, kovboy politikasını da ilave etmek mümkündür. Aslında Beyaz Saray'ın sahipleri SSCB parçalandıktan sonra dünyada meydana gelen boşluğu kendilerinin bazen iyice düşünülmemiş hareketleriyle güç belayla doldurmaya çalışarak mevcut fırsattan yararlana, ülkelerine sevgi ve saygı kazandıramadılar. Tekkutuplu dünyada ABD'nin nüfuzunun zayıflaması Amerikan toplumu için ciddi bir problem olarak görüşmelerde ele alınabilir.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği'nin önde gelen devletleri olan Almanya, Fransa ve Büyük Britanya, ABD'den farklı olarak İsrail'in bu savaşta gayr-ı proporsiyonel güç uyguladığını beyan ederek askeri operasyonlar aleyhine bir tutum sergilediler. Avrupa Birliği'ne üye devletler savaşın Hizbullah'a karşı savaş sınırlarını aşarak bölge halkına belalar getirdiğini iddia ediyorlar. Bölgede Avrupa'nın öncü devletleri ve ABD'nin menfaatleri her zaman birbirini tutmuyor. Örneğin, Fransa geleneksel olarak Arap devletlerinin tutumunu bu veya bir başka şekilde savunmuştur.

Rusya

Rusya, tüm karışıklığına rağmen, ihtilafın barışçı yoldan çözümlenmesinin gerekliliğini vurguladı. Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Putin, "Biz herhangi terör eylemini, ayrıca adam kaçırılması olaylarını kınıyoruz. Ancak İsrail kaçırılan askerlerini geri almak dışında daha geniş amaçlar gütmektedir" şeklinde bir açıklama yaptı. Rusya Dışişleri Bakanlığı beyanat vererek İsrail'in hareketlerinin terör aleyhine hareket sınırlarını aştığını belirtti. Rusya, Yakın Doğu meselesinin BMT Güvenlik Konseyi'nin mevcut kararları doğrultusunda ele alınmasını gerekli bulmaktadır. Bölgede Rusya'nın tutumunun ABD'nin tutumuna uymaması bir dizi faktörlerle ilgilidir. Kremlin, soğuk savaş döneminde SSCB ile ABD

arasında ihtilaf meydana dönüşen Orta Doğu'da Rusya'nın politik ve ekonomik çıkarlarının sözkonusu olduğunu öne sürüyor.

Türkiye

PKK teröründen dolayı zorluklar yaşayan Türkiye, Hizbullah'ın terör eylemlerine karşı olup İsrail ordusunun darbelerinden masum insanların ziyan görmesine itiraz ederek meselenin barışçı yoldan çözülmesinden yana olduğunu beyan etmiştir. Sınırlarına yakın bölgede gerginliğin mevcudluğu, Türkiye'nin çıkarlarına kesinlikle uygun değildir. Türkiye'nin sınırlarına yakın bölgelerde meydana gelen olaylar, yönetimin ülkedeki yapılandırma işlerinden dikkatini uzaklaştırır, ilave sorunlara sebep oluyor, büyük projelerin gerçekleşmesine engel oluyor, ülkede ABD ve İsrail aleyhine görüşleri kuvvetlendiriyor.

Onyıllardır dünyanın neresinde kan, savaş ve ihtilaf çıkıyorsa, orada Türkiye yoktur. Bu politika, Türkiye'nin devlet ve ulusal çıkarlarına uygun, halkının karakterinden kaynaklanan, biçimlenmiş geleneksel bir politikadır. Bölgenin demokrasileşmesi ve güvenliğine karşı herhangi bir politikanın, genellikle herhangi bir büyük projenin kilit ülke olan Türkiye'nin katılımı olmadan gerçekleşmesi ve başarı elde edileceği imkansızdır. Türkiye'nin bölgesel güvenliğinin tam ve güvenli olacağı imkansız gibi görünmektedir. Türkiye hükümetinde Osmanlı döneminde Batı parmağı olmadıkça bu bölgede barış, refah ve kalkınma sağlanmıştır. Batı'nın menfaatleri ortaya çıkınca her şey değişti. Yeni ortamda Türkiye'nin Orta Doğu'da yürütülen politikada ABD ve Batılı müttefikleriyle birlikte hareket etmesinde, bölgede söz sahibi olmasında, ayrıca Atatürk döneminde ve 60-70'li yıllarda izlenen dış politika hattına dönmesinde, çökyönlü politika izlemesinde fayda vardır. Türkiye'nin, Orta Doğu'nun sorunlarının çözülmesine yakın katkıda bulunması olumlu sonuçlara yol açabilirdi.

İran

İsrail-Lübnan savaşının başlamasıyla nükleer programı kapsamında meydana gelen ihtilafın unutulmasından yana olan İran, geniş anlamda bu amacına ulaşamadı, onu yalnızca belli bir süre için erteleyebildi. İran'ın kendinden emin tutumu, bölgenin aşağı yukarı tüm devletleri tarafından olumlu karşılanmasa da, onlar meselenin askeri yolla değil, barışçı yollardan çözümünden yanadırlar. İran'a karşı askeri önlemlerin alınması yolundaki engel, bölgenin büyük devletlerinin, öncelikle Türkiye'nin tutumudur. Ankara, komşusu olan İran'ın nükleer programıyla ilgili meselenin askeri yolla çözümüne kesinlikle karşıdır. Türkiye, askeri operasyonların bölgeye

yeni zor, çözümü imkansız olan sorunlar getireceğinin farkındadır. Son savaş, düşmanlarının tutumunun zayıflatılmasına, onları uzaklaştırmaya çalışan İran'ın, ona bağlı olan Hizbullah'ın hareketleriyle beklenmeyen misafirlerin bölgeye belli olmayan bir süre için girmesine olanak sağladığını gösterdi. Acaba bu savaşı kim kazandı? diye doğal bir soru geliyor gündeme. Büyük bir ihtimalle İran, bir süre nükleer programı kapsamında meydana gelen dedi koduları arka plana geçirdi, askeri operasyonları Batı'daki rakiplerine karşı yeterli olmayan bir propaganda olarak kullandı, ancak stratejik planda onun rakipleri kazanmış oldu. Durumun kritik bir düzeye ulaştığı bölgede büyük devletlerin askeri varlığı barış güçlerinin gönderilmesiyle daha da yoğunlaştı. Sonuçta İran etrafındaki çenber gitgide daralmaya başladı. İran'ın isteklerinden vazgeçmemesinin çok sayıda sorunlara yol açacağı şüphe götürmemektedir.

Arap devletlerinin tutumu

Bu ihtilafta Arap devletleri biraraya gelip tek tutum sergileyemediler. Arap Devletleri Birliği Başkanlığı Dışişleri Bakanları toplantısını yapma girişimlerinin başarısız olmasının da bir dizi sebepleri bulunmaktadır. Çünkü bazı Arap devletleri Hizbullah'a indirilen darbeleri, bölgesel rakipleri olan İran'a indirilen darbe olarak değerlendiriyorlar. Arap devletleri İsrail'in politikası aleyhine tutum sergileseler de, İran'ın kuvvetlenmesini istememektedirler. Bu yüzden de Hizbullah'ın ve İran'ın, aynı zamanda İsrail'in de askeri operasyonlar sırasında zayıflaması, Arap devletlerinin işine yarıyor. Öte yandan Arap devletlerinin büyük bir kısmı zarar gördükleri köktenci İslam örgütlerinin faaliyetinden ve bunun getirdiği baş ağrısından bir an önce kurtulmak istiyorlar. Arap devletleri arasında birliğin olmamasının nedenleri ayrı bir konu. Burada Batı korkusu, devletlerarası sorunlar ve diğer faktörlerin etkisi gözler önünde. Arap devletlerinin bir çoğunun Malezya'da düzenlenen İKT Toplantısına Başbakanlar veya Cumhurbaşkanı düzeyinde katılmamaları, belirttiğimiz sorunların var olduğunu göstermektedir.

Filistin'in tutumu

Filistin'de İsrail-Lübnan savaşının nedenlerini İsrail'in iç durumuna bağlayanlar çok. Onlara göre İsrail savaşı yaşamaz. Savaş olmayınca İsrail'de hakimiyet uğruna mücadele güçleniyor. Aynı zamanda Filistin'de bir dizi uzmanlar İsrail-Lübnan savaşının başlamasını Hizbullah içindeki liberal ve radikal kanatlar arasındaki ihtilafa bağlıyorlar.

Azerbaycan'ın tutumu. Gelişmeler nereye götürüyor?

Azerbaycan, İslam Konferansı Teşkilatı üyesi olan bir devlet olarak gelişmeleri kınama yolunu tutarak askeri operasyonların durdurulmasını isteyen devletler sırasında yer aldı. Azerbaycan, Malezya'da düzenlenen İKT toplantısına Başbakan düzeyinde katılarak meseleyle ilgili tutumunu net bir şekilde ortaya koydu. Azerbaycan'ın Batı kurumlarında ve Müslüman dünyasındaki öneminden haberdar olan İsrail, Azerbaycan'a müracaat ederek esirlerin iade edilmesi meselesinde Azerbaycan'dan yardım istedi. Azerbaycan, bu konuda imkanları çerçevesinde yardım edeceğini beyan etti. Azerbaycan'ın bir Müslüman ülkesi olmasına rağmen İsrail'le partner olması, sorunların, özellikle de insani sorunların çözülmesine belli bir derece katkı sağlayabilir.

Acaba gelişmeler nereye götürür? İsrail'in Lübnan'a indirdiği darbeler sonucunda Hizbullah'ın agresifleşmesine ve Arap ülkelerinde İsrail aleyhine gösterilerin güçlenmesine rağmen, İran'a karşı BMT aracılığıyla ve ya ABD'nin doğrudan doğruya atacağı adımlar sonucunda meydana gelecek durumda İsrail'in kendini savaştan öncekinden daha rahat hissetme fırsatı elde etmiş olduğu denilebilir. Ancak Lübnan'ın İsrail'le sınırlarına askerlerini göndererek kontrolü yoğunlaştırması sonucunda İsrail yalnızca Hizbullah gibi bir örgütle değil, aynı zamanda Lübnan gibi bir devletle de karşı karşıya gelmiş olacaktır.

ABD'nin Büyük Orta Doğu konsepsiyonu, bölge devletlerinin coğrafi-politik sınırlarının yeniden çizilmesinden sonra demokrasileşmesini gözönünde tutarsa, o zaman bu bölgede istikrar ve gelişmenin sağlanacağını ümit etmeye değmez. Bölge kaosa sürüklenecek, ABD ve İsrail aleyhine tutum daha da kuvvetlenecektir. Gelişmelerin hangi yönde olacağını kimse önceden tahmin edemez. Tam tersine ABD'nin Büyük Orta Doğu konsepsiyonu, bölge devletlerinin şimdiki coğrafi-ekonomik sınırları içinde demokrasileştirilmesine yönelik olursa, bunu bir dizi faktörleri dikkate almadan gerçekleştirmek olanaksız görünür. Bize göre, bu faktörlere aşağıdakiler ait edilebilir; demokrasileşme süreci, ihtilaflarla ve düşmancılık oluşturulmasıyla veya onların eşliğinde gelirse, onun başarılı olacağı şüphelidir. En azından SSCB ve Yugoslavya'nın parçalanmasının sonuçlarını ve Irak'taki olayları hatırlamak yeter. Dışarıdan, özellikle de bin kilometrelerce uzaktan gelip din ve akide açısından farklı bir ülkede veya ülkeler topluluğunda demokrasinin zoren sağlanması girişimlerinin başarısızlığa uğrayacağı kesindir. Demokrasileştirme, içten gelmeli, buna içten gereksinim duyulmalıdır, dış faktör ise sadece bu konuda yardımcı olabilir. Durum böyleyken ne yapılabilir? Bölgede böyle bir yardımcı rolü

hangi devletler oynayabilir? Büyük Orta Doğu konsepsiyonunun gerçekleşmesi, Müslüman dünyası için bir model devlet rolü oynama olanaklarına sahip, hem İslam Konferansı Teşkilatının, hem de bazı Batı kurumlarının üyesi olan Türkiye ve Azerbaycan olmadan çok zor görünüyor. Onların katılımı olmaksızın gelişmelerin bu yönde gerçekleşmesine yönelik girişimlerin başarısız olacağı kesindir.

Ancak Türkiye ve Azerbaycan'ın ABD'yi desteklemelerinden dolayı Beyaz Saray Ankara ve Bakü'ye yönelik aşağıda belirtilen bir dizi somut adımlar atması faydalı olabilirdi. Öncelikle, Ankara'ya karşı samimi olmalı, ülkenin başağrısı olan terör aleyhine mücadelede ona yardım etmeli, demokratik toplum kurulmasında, ekonominin geliştirilmesinde geniş mali ve teknolojik yardım yapmalıdır. Türkiye'de daimi istikrar, ABD'nin de bölgedeki çıkarlarına uygundur. ABD'nin samimi olmayan hareketleri Ankara'yı Vaşington'dan uzaklaştıra ve kötü rejimlere yaklaştırabilir. Bunun sonuçları Batı için ağır olabilir.

ABD'nin Orta Doğu'nun demokratikleşmesine yönelik izlediği politik sürece Azerbaycan da katkıda bulunabilir. Bunun için de ABD, Ermenistan'ın askeri saldırılarına uğrayarak topraklarının bir kısmı işgal edilen, vatandaşları göçmen hayatı yaşayan, Ermeni terörünün kurbanı olmuş Azerbaycan'ın haklı girişimlerini savunmalı, saldırıya karşı net bir tutum ortaya koymalıdır. ABD, Türkiye ve Azerbaycan'ın güvenini somut atacağı adımlarla kazanmalıdır. ABD, bu ülkelerin Müslüman dünyası için ilgiçekici olmasına yönelik yardımlarını esirgememelidir. Türkiye'nin ve Azerbaycan'ın ekonomi ve diğer alanlarda güçlü olması, nüfusunun takriben 30 milyonu Türk olan İran'ı etkilme olanaklarının genişlemesi anlamına geliyor. Zayıf ve istikrarın olmadığı Azerbaycan, böyle bir konsepsiyonun gerçekleşmesine nasıl yardımcı olabilir? ABD'nin müttefiki ve stratejik partneri olan Türkiye ve Azerbaycan'da bir başka olumsuz durum, Müslüman ülkelerini nasıl etkileyebilir?

Böylece İsrail'in Lübnan'a darbe indirmesi Büyük Orta Doğu konsepsiyonunun bir parçası ise, o zaman bu konsepsiyonun bölgeye yakın yıllarda çok sayıda sorunlar getireceğini şimdiden tahmin etmek mümkündür. Gelişmeler, Orta Doğu'da yakın zamanlarda istikrarın sağlanacağını söylemek için yeterli değil. Bu, hem bölge devletlerinin, hem de bölgede çıkarları olan diğer devletlerin hareketlerine bağlı olacaktır. Özellikle, İran'ın nükleer programına dair görüşmelerin ve bunun sonucunda alınacak kararların bölgede uluslararası ilişkilerde yeni bir yön açacağı artık şüphe götürmemektedir.

YENİ BİR BÖLGESEL ÖRGÜTLENME MODELİ (GÜNEYBATI ASYA BİRLİĞİ) *

Mustafa ÖZTÜRK**

Giriş

Tabiatla hiçbir şey sebepsiz olmadığı gibi, tarihte de hiçbir şey sebepsiz veya tesadüfen değildir. Tarihî olaylar kendisinden önceki olayların yekünü ve aynı zamanda da kendisinden sonraki olayların sebeplerinden bir tanesidir. Bu itibarla tarihte görülen örgütlenmeler de hem kendisinden önceki olayların bir sonucu ve hem de kendisinden sonra olacak olayların sebeplerinden birisidir. Bu örgütlenmeler, diğer tarihî olaylar gibi, döneminin siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel şartlarına göre şekillenir.

Her şey bir zarureten bir ihtiyaçtan doğar. Tarihte meydana gelen gelişmeler de mutlaka bir zarureten, medenî alanda yapılan buluşlar da mutlaka bir ihtiyaçtan doğmuştur. Tarihte kurulan Birlikler de bir zarureten doğmuştur. Çok gerilere gitmeden, modern dünyada ilk uluslar arası örgütlenmeleri Sanayi İnkılabından sonra 19. yüzyılda görmekteyiz. Çünkü Sanayi İnkılabının getirdiği yeni enerji kaynağı sayesinde birim alanda birim zamanda alınan mal ve hizmet artmış, iktisadî ve ticarî hacim büyümüş, uzak mesafeler kısalmıştır. Buna paralel olarak devletlerin askerî güçleri de artmıştır. Böyle bir ortamda küçük devletlerin yalnız başlarına varlıklarını sürdürmeleri mümkün değildi. Bu itibarla 19. yüzyıl, Birliklerin ve arkasından da bloklaşmaların olduğu yüzyıldır. İtalya şehir devletleri ile Alman Konfederasyonu üyeleri, varlıklarını Millî Birliklerini kurmada buldular. Yüzyılın ikinci yarısında da Avrupa'da bilinen bloklaşmalar olmuştur. Sanayi İnkılabının tabii neticesi olarak Avrupa'da meydana gelen teknolojik gelişmeler, Fransız İhtilali'nin etnik ve dinî unsurları tahrik ve teşvik etme usulünü dünya siyasî tarihine mal etmesiyle bir paralellik arz eder. Böyle bir ortamda etnik ve dinî anlamda daha büyük birliklerin kurulması fikri gelişmiştir. Bu yüzden 19. yüzyıl, *Pan* ideolojisinin geliştiği yüzyıldır. *Pan-Slavizm*, *Pan-Cermenizm*, *Pan-Türkizm*, *Pan-İslamizm* cereyanları, bu dönemin moda fikirleridir. Bu ideolojiler, teknolojik

* Bu makale 12 Nisan 2005 tarihinde Gazi Üniversitesi tarafından düzenlenen *Uluslararası Kuzey Doğu Akdeniz Sempozyumu*'na, tebliğ olarak sunulmuştur. Ayrıca editörlüğünü Prof. Dr. Osman Metin Öztürk'ün yaptığı www.jeopolsar.com elektronik dergisinin 2. sayısında yayınlanmıştır. Bu makale, söz konusunun bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

**Prof. Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Elazığ

gelişmelerin getirdiği üstün ateş gücünün de verdiği bir kuvvetle giderek bloklaşmaların fikrî ve kültürel temellerini oluşturmuştur.

20. yüzyıla gelindiğinde insanlık iki büyük Dünya Savaşı yaşamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonraki bloklaşmalar ve kutuplaşmalar, 19. yüzyıl geleneğinin bir devamıdır. Soğuk savaş döneminde bu bloklaşmalar, ideolojik esaslara dayanarak varlığını sürdürdü.

Buna rağmen dünyanın muhtelif bölgelerinde iktisadî, siyasî ve kültürel birlikler kurulmaya devam etti. Fikrî temelleri çok eskilere dayanan Avrupa Birliği, bu birliklerin en önemlilerindendir. 1816 yılında bugünkü Avrupa Birliği'ni hayal eden Saint Simon, Avrupa'nın aynı kültür temellerine dayandığını, bunun için Parlamentosu ve ortak bir başkenti olan bir birlik olması gerektiğini söylüyordu. Saint Simon'ın bu hayali bugün gerçekleşmiş görünmektedir.

Günümüzün iktisadî ve siyasî şartları, askerî bakımdan yüksek ateş gücünün ulaştığı seviye ülkeleri ister istemez yakınlaştırmakta, bölgesel işbirlikleri kurmalarını mecbur etmektedir. Coğrafi veya kültürel birlik sağlayan devletler, menfaatlerini ve güçlerini birleştirmek zorunda kalmışlardır. Günümüz dünyasında bir devletin tek başına dünyadan kopuk bir şekilde millî varlığını sürdürmesi mümkün değildir. AB, NATO, CENTO, SEATO, Varşova Paktı gibi bölgesel askerî, siyasî ve iktisadî birlikler bu zarureten ortaya çıkmışlardır. Bundan başka ABD ile Kanada'nın asil, Meksika'nın da özel statüye sahip olduğu NAFTA, Uzak Doğu'da Japonya, Güney Kore, Singapur ve diğer bazı Pasifik ülkelerinin üye olduğu PAFTA kurulmuştur. Arapça konuşan ülkeler de siyasî ve iktisadî bir birlik olarak Arap Birliği etrafında birleştiler. Rusya, Çin ve Hindistan'ın liderliğinde İran, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan'ın katılacağı Şanghay Beşlisi adıyla yeni bir birlik oluşumu da gündemdedir.

İşte bu mülahazalar ile sözü edilen zaruretlerden dolayı bölgemizde her alanda eksikliği hissedilen bir Birliğin kurulması, bölgenin istikrarı, güvenliği, toplumsal kalkınması ve dünya dengeleri için son derecede önemlidir.

I. Güneybatı Asya Birliği'nin Kuruluş Gerekçeleri

Aşağıda coğrafi sınırlarını belirlediğimiz Güney Batı Asya'da özellikle Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dağılmasından ve bölgede önemli bir siyasî boşluk meydana gelmesinden sonra İngiltere, Fransa ve Rusya bölgede hakim oldular. Ancak bu hakimiyet uzun sürmemiş, bölgedeki devletler birer birer bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

İngiltere ve Fransa bölgeden çekilirken, hemen her iki ülke arasında halledilmemiş bir mesele bırakarak çekildiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölge ülkeleri Soğuk Savaş döneminin şartları gereği, ABD veya Sovyetler Birliği'nin siyasî ve ideolojik kampında yer almak zorunda kaldılar. Günümüze kadar devam eden süreçte, bölgemiz daima bölge dışı güçler tarafından idare edilmiştir. Kendi bölgemizde güçlü siyasî bir irade ve otorite olmadığı için, bölge ülkeleri varlıklarını kendilerine yakın gördükleri bölge dışı güçlerle devam ettirme politikasını benimsediler. Ama günümüzde bu politika geçerliliğini kaybetmiştir. Tarihte başka ülkelerin himaye, insaf ve lütufları ile bağımsızlıklarını sürdüren devletlere rastlanmamıştır.

Yakın dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya, Kafkasya ve Orta Doğu'da genel manada siyasî bir otorite boşluğu meydana geldi. Bu boşluğu gene bölge dışı emperyalist güçler almaya başladı. Çeşitli adlarla bölge hakkında yeni paylaşım ve hakimiyet planları geliştirmektedirler. Bu bağlamda Küreselleşme, Demokrasi ihracı, Büyük Orta Doğu Projesi gibi projeler ortaya atılmaktadır. Bu projelerin birbirlerinden farklı olmadıkları ve hepsinin, bölge dışı hakim küresel güçlerin bölgemize yerleşmek amacından başka bir amaç taşımadığı aşikar olmakla beraber, bu gerçekler yerli işbirlikçileri tarafından kendi halklarından gizlenmektedir. Yerli işbirlikçileri daha da ileri giderek, medenileşmenin, demokratikleşmenin tek çaresinin bu projelerde yer almak veya onlarla birlikte hareket etmek olduğunu kamu oylarına telkin etmektedirler. Onların empoze ettikleri fikirlerin dışında başka bir fikrin ya da doğrunun olduğunu asla kabul etmemektedirler.

Bu suretle bölgemiz, fikrî, siyasî ve iktisadî bakımdan emperyalizmin hedefi haline getirilmektedir. Günümüz itibariyle dünya siyasetinin ve dengelerinin merkezi bölgemizdir. Dünya siyasetini bölgemizdeki olaylar kadar ilgilendiren veya derinden etkileyen başka bir bölge yoktur. İsrail-Filistin, Irak'ın işgali, Afganistan'ın işgali, uydu Kürt Devleti'nin kuruluşu, Kıbrıs Meselesi, Ermeni Meselesi, Enerji koridorları, İran'a yönelik tehditler bu meyandadır.

Bu gerekçelerden dolayı; Osmanlı Devleti ve yakın dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede meydana siyasî otorite boşluğunu bölge ülkeleri kendi Birliklerini kurmak suretiyle doldurmaları şarttır. Aksi halde emperyalizmin hedefi, sömürgesi olmaktan kurtulamazlar. Bu Birlik, her şeyden önce bölgenin kaynaklarının, gene bölge halkları tarafından paylaşımına imkân verecek ve böylece bölgenin geri kalmışlığı, sefaleti ortadan kalkmış olacak. O zaman hem bölgesel hem de küresel geri kalmışlık ortadan kalkacaktır. Öte yandan böyle bir Birlik, tek kutuplu dünya

siyasetine denge getirecek, karşılıklılık ilkesine dayalı daha adil bir düzenin kurulmasına vesile olacaktır.

Yeni bir örgütlenme modeli olarak adını verdiğimiz Güney Batı Asya, böyle bir birlikten mahrumdur. Onun için de bu bölge sanayi ve teknolojik bakımdan gelişmelerini tamamlamış olan ülkelerin pazarı ve hedefi haline gelmiştir. Dünya siyasî ve iktisadî denge ve hesapları bu bölgeye hakim olmak üzerine kurulmuştur. Bu bölgede güçlü siyasî bir birlik olmadığı için, bölge ülkelerinin her biri bölgesel bir gücün veya bir güçlü devletin yanında yer alma mecburiyetinde kalmıştır. Bölgede siyasî ve iktisadî bakımdan da bir dağınıklık görülmektedir. Bu durum da emperyalist ülkelerin işini kolaylaştırmaktadır. Kısaca özetlediğimiz bu sebeplerden dolayı yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç vardır.

II. Güneybatı Asya Birliği (GAB)

1. Bölgesel Örgütlenmenin Adı:

Her şeyden önce bu *Birliğin* adı üzerinde durmak gerekmektedir. Birliğin adı hususunda akıllara başka adlandırmalar gelebilir. Bunlardan biri *Orta Doğu Birliği*'dir. Bilindiği gibi Orta Doğu tabiri Batı menşelidir ve Batı'ya göredir. Kendi Birliğini kurmak iddiasında olan bir teşekkül için Batı'nın telakkilerine veya Batı'ya göre bir adlandırmanın yersiz olacağı düşüncesiyle, bunu tercih etmedik. Zikredilen bölgenin halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması hasebiyle *İslam Birliği* adı verilebilirdi. Bu isimlendirme, doğrudan doğruya peşinen kültürel bir ayırımı çağrıştırmaktadır. Bölgede Müslüman olmayan ülkeler olduğu gibi, bazı ülkelerin nüfuslarının içinde hatırı sayılır oranda Hristiyan, Yahudi ve diğer dinlere mensup nüfus olduğu için, bu isimlendirmeyi de tercih etmedik. Onun için coğrafi esaslara dayalı olarak *Güneybatı Asya* terimini kullanmayı daha uygun gördük.

Yukarıda zikrettiğimiz gelişmeler ve gerekçeler karşısında bizim dışımızda bilim adamları tarafından da benzeri projeler teklif edilmiştir. Benzeri bir projeyi teklif eden Anıl Çeçen'dir. Anıl Çeçen, *Türkiye'nin B Planı*¹ olarak yayınladığı eserinde *Merkezî Devletler Birliği* adı altında, Türkiye, Suriye, İran ve Azerbaycan'ın kurucu olacakları bir proje sunmuştur. Çeçen de aynı gerekçe ve endişelerle, Osmanlı coğrafyasında yeni bir yapılanmanın şart olduğunu ifade etmektedir. Ancak Çeçen'in teklif ettiği proje, bizim teklif ettiğimiz projeden daha sınırlıdır. Bizim projede teklif ettiğimiz sınırlar, nihaî sınırlardır.

¹ Anıl Çeçen, *Türkiye'nin B Planı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul, 2006

2. Güney Batı Asya Birliği'nin Sınırları

Bahse konu olan Birliğin sınırları, bugünkü Türkistan'dan Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan'dan başlayarak İran ve Kafkasya'nın tamamı ile bugün Orta Doğu olarak bilinen Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün ile bütün Arap yarımadasını içine almaktadır. Tabii ki Kıbrıs bu Birliğin vazgeçilmez bir parçasıdır. Her ne kadar Afrika kıtasında ise de Mısır ile Batı Asya'da olmasa bile Pakistan da bu birliğe dahildir.

Teklif ettiğimiz bu Birlik, Avrasya Birliği ile karıştırılmamalıdır. Avrasya, daha çok Rusya merkezlidir. GAB ise Türkiye, İran, Suriye ve Mısır merkezlidir. Çünkü, zikrettiğimiz coğrafya Rusya coğrafyası ile karakteristik bakımdan çok farklıdır. Tarihte hiçbir zaman iki coğrafyada yaşayan milletlerin bir bütünlük arzettikleri görülmemiştir. Bundan dolayı Rusya Birliğin asil üyesi değil, özel statüye sahip üyesi olabilir.

Bu suretle Birliğin sınırları, Orta Asya'dan Karadeniz'e, Balkanlara, oradan Doğu Akdeniz'e, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne dayanmaktadır. Bu haliyle dünyanın en önemli denizleri ile kara ve su yollarını içine almaktadır.

Güney Batı Asya Birliği, bir yandan Avrupa Birliği, bir yandan Rusya ve Çin, bir yandan da Hindistan gibi büyük nüfus ve ekonomik havzalara komşu olmaktadır. Şartların uygun olması ve istemeleri halinde Tunus, Cezayir, Fas, Balkan ülkeleri, Rusya, Çin ve Hindistan özel statüye sahip üye ülkeler olabilirler.

Bu birlikte kültürel bakımdan farklılık gösteren iki ülke vardır. *İsrail* ve *Ermenistan*. Her iki ülke de bu coğrafyaya aittir. Aslında bu ülkelerin de iktisadî ve siyasî menfaatleri bu birliktedir. Ancak bugünkü konjüktürde bu ülkelerin Birliğe alınmaları söz konusu değildir. Tam tersine bu Birlik vasıtasıyla İsrail ve Ermenistan'ın Batı'nın bölgedeki uzantıları ve temsilcileri olarak bölgede hakimiyet kurmaları engellenecektir.

3. Güney Batı Asya Birliği'nin Kuruluşunu Kolaylaştıran Amiller

a. Coğrafi Birlik

Bilindiği gibi tarih, coğrafyadan ayrı düşünülemez. Milletlerin kaderine hükmeden en önemli unsur coğrafyadır. Milletler, coğrafyanın kendilerine bahşettiği kaderlerini yaşarlar. Onun için bir birlikten söz edilirken coğrafi amilleri gözden uzak tutmak mümkün değildir.

Zikrettiğimiz Birliğin coğrafyasına bakıldığında, bir coğrafi birlik, bütünlük görülür. Bu coğrafyayı birbirinden ayıran büyük denizler,

okyanuslar gibi çok önemli tabîî engeller yoktur. Tam tersine Türkistan ve İran coğrafyası ile Anadolu, Suriye ve Irak coğrafyası arasında çok büyük farklılıklar bulunmamaktadır. Dahası, bölgede İran ve Anadolu gibi iki önemli coğrafi kütle vardır ki, bu ana kütlelere sahip olan güçler, daima bölgesel güç olmuşlardır.

Anadolu coğrafyasını bugünkü siyasî sınırlardan ibaret görmemek lazımdır. Anadolu'nun çok önemli bir özelliği vardır. Anadolu'nun birlik ve bütünlüğünü sağlayan yani Anadolu'nun tamamına hakim olan güçler kısa zamanda Kafkaslara, Balkanlara, Doğu Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya hakim olurlar. Mesela Osmanlı Devleti'nin genişleme sürecini hatırlayalım: Osmanlı Devleti, Anadolu'nun tamamına hakim olmadan bir dünya devleti olamamıştı. Ancak 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Yavuz'un ve daha sonra da Kanunî'nin Doğu vilayetlerini devlete bağlamasından sonra Osmanlı Devleti bir dünya devleti haline gelmiş, Tebriz'e, Bağdat'a, Kızıldeniz'e, Habeş ve Hindistan'a kadar uzanabilmiştir.

Keza İran coğrafyası da aynı özellikleri taşımaktadır. Tarihte İran'a hakim olan güçler, bütün Türkistan'ı kontrol ederken, Kafkaslardan Basra Körfezi'ne, oradan Irak, Suriye, Filistin hatta Mısır'a, oradan da Anadolu'ya kadar olan bölgelere hakim olmuşlardır. Aşağıdaki Pers ve Selçuklu haritalarında görüldüğü gibi, İran'a hakim olan güçler, zikredilen bölgelere de hakim olmuşlardır².

Güneyde Mısır da önemli bir coğrafi konumdadır. Mısır'ın etki alanı, Güneydoğu Akdeniz, Hicaz ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanmaktadır. Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz gibi stratejik önemi büyük bölgeye hakim olması Mısır'ın önemini arttırmaktadır. Mısır'ın tarihî coğrafyasına bakıldığında daima zikredilen bölgelere hakim olduğu görülür.

O halde Güneybatı Asya Birliği'nin sınırları içinde hinterlandı geniş stratejik önemi son derecede yüksek üç büyük coğrafi bölge vardır. Bunlar; Anadolu, İran ve Mısır'dır. Bu üç coğrafyanın hakimiyet daireleri birbiriyle kesişmektedir Anadolu, İran ve Mısır merkezî coğrafyalarının hakimiyet dairelerinin birleşmesiyle coğrafi birlik kendiliğinden sağlanmış bulunmaktadır.

² Anadolu ve İran'ın tarihî coğrafyası hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Elazığ, 1999, s. 53-55, 56-57, ayrıca Osmanlı mîrî rejiminin sınırları hakkında Bkz. Mustafa Öztürk, "Osmanlı Mîrî Rejiminin Misâk-ı Millî ile Münasebeti", Genelkurmay ATASE, *Beşinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri I*, (23-25 Ekim 1995, İstanbul), Ankara, 1996, s. 186-192

Coğrafya değişmediğine göre, Anadolu, İran ve Mısır coğrafyası, bu tarihî/coğrafi birliği kurabilecek kabiliyettedir. Ancak günümüzde şartlar değiştiğinden, bu birlik birinin diğerine hakimiyeti şeklinde değil, işbirliğine, karşılıklı menfaatlere dayanan Birlik şeklinde olacaktır.

b. Tarihî Birlik

Bu coğrafi bütünlüğe paralel olarak en eski çağlardan günümüze kadar bölgenin tarihi de daima müşterek seyretmiştir. İlkçağlarda Persler Anadolu'ya aşarak Boğazlara ve hatta oradan Yunanistan'a kadar gitmişlerdir. Mezopotamya'dan Doğu Akdeniz'e, oradan da Mısır ve Yemen'e kadar ilerlemişlerdir. Eski Mısırlılar Anadolu sınırlarına kadar gelmişlerdir. Hititler Şam'a kadar uzanmışlardır. Bölge dışı bir güç olan İskender de bu coğrafyada siyasî bir bütünlük sağlamıştır. Keza Abbasi Devleti de aynı coğrafyada merkez Suriye, Irak olmak üzere Kuzey Afrika'dan Horasan'a ve Çin sınırlarına kadar uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Selçuklular da Maverâünnehr'den bütün İran, Kafkasya, Anadolu'nun büyük bir kısmı, Suriye, Filistin ve Yemen'e kadar hakimiyetlerini genişletmişlerdir.

Osmanlılar da bu tarihî ve coğrafi imkânları geniş bir hakimiyete çevirmiş, Hazar Denizi'nden Orta Avrupa'ya, Kırım'dan Yemen ve Habeşistan'a kadar hakimiyetlerini 20. yüzyıla kadar devam ettirmiştir.

Bazı tarihçiler 16. yüzyıla *Türk Asrı* demektedirler. Bu dönem gerçekten Türk Asrıdır. Fakat bu zannedildiği gibi, sadece Osmanlı Devleti'nin ihtişamıyla ilgili değildir. Osmanlı Devleti'nin hemen doğusunda İran'da gene bir Türk devleti olan Safevîler ve onun doğusunda bütün Hindistan'a hakim olan ve 1858 yılına kadar varlığını sürdüren Babür Devleti vardı. Böylece ayrı siyasî teşekküller adı altında olsa da Türk hakimiyeti, Orta Avrupa'dan Hindistan'a, Kırım'dan Habeş ve Orta ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanıyordu.

Güney Batı Asya'da tarih boyunca daima büyük güçler hâkim olmuştur. Haritalardan da takip edileceği gibi, Pers, Sasani, Abbasi, Selçuklu, Osmanlı-Safavi hakimiyetleri, hep bu birliği temsil eder. Bölgemiz, tarihte hiçbir zaman bu kadar küçük parçalara ayrılmamıştır. Sadece bir Irak ve Suriye'de; Irak, Suriye, İsrail, Ürdün, Filistin, Lübnan adı altında yeni devletler kurdurulmuştur. Artık geriye dönüş mümkün değildir. Bölgenin tek bir siyasî yapı altında olması düşünülemez. O halde, yeni dönemin şartlarına göre, mevcut sınırlar korunmak kaydıyla, çok geniş bölgesel işbirlikleri geliştirilebilir.

Bu uzun tarihî süreç ve birlik, çok önemli bir kültürel ve iktisadî birlik de meydana getirmiştir. İslamiyet ve onun muhtelif yorumları, bölgenin en önemli kültür bağına oluşturmıştır. Dolayısıyla İslamiyet, GAB'ın kültürel temellerini oluşturmaktadır. İslamiyetin bütün farklı yorumlarını, bütün Müslümanlar hoşgörü ile karşılar. Batı'da olduğu gibi, İslam dünyasında mezhep ve kültür farklılıkları, farklı bir din gibi anlaşılmamaktadır. Bir Sünnî bir Şîî camisinde namaz kılabilir, Şîî imama uyabilir. Şafîî bir kişi, Hanefî ve Malikî bir imama uyabilir, arkasında namaz kılabilir. İslam dünyasında Papalık ve Patriklik gibi merkezî ruhanî bir dinî müessese olmadığı için, Müslümanlar arasında bir kiliseye olduğu gibi, bir cami veya bir ruhbana bağlanmak mecburiyeti yoktur. Müslümanlar arasında inanç, ibadet ve ahlâk, günlük hayat bakımından yaygın bir birlik/aynîlik vardır. Bu itibarla din, Birliğin en önemli birleştirici unsurudur.

Bu geniş coğrafyada Türkçe, Arapça ve Farsça'dan başka bir dil hakim olmamıştır. Mahallî ve azınlık dilleri bu geniş coğrafyada Türk-İslam hoşgörüsü sayesinde varlıklarını korumuşlardır. Bu coğrafyada ağırlıklı olarak Türk, Arap ve Fars nüfus ve kültürü hâkimdir. Bu büyük kültürlerin alt şubeleri, Birliğin tabîi ve aslî unsurlarıdır. Bu kültürlerle ait alt şubeler, ayrılık unsuru değil, zenginlik unsuru olarak kabul edilmektedir. GAB ülkeleri arasında da tarihî süreçte azınlıklar elbette vardır. Fakat bu azınlıklar, Batı'nın yüzyıllardan beri yaptığı gibi, bir ayrılık, tahrik aracı olarak asla kullanılmayacaktır. Bir ülkedeki bir azınlık, öteki ülke nezdinde bir aracı, bir köprü olacaktır. Aslında bu yaklaşım, günümüz dünyasının en çok ihtiyacı olan bir husustur. 19 ve 20. yüzyılların kokuşmuş emperyalist araçlarından olan farklı din ve etnik unsurları tahrik ve teşvik ederek, kendi millî menfaatlarını koruma siyasetinden vazgeçilmeli, bunun yerine, azınlıkların ülkeler arasında yapıcı, birleştirici ve aracı rolü üstlenmelerine yönelik yeni bir siyasete dönülmelidir.

Tarihî dönemlerde geniş bir kültür alışverişi meydana gelmiş, Bağdat medreselerinden Buhara'ya, Semerkant'tan Şam'a, Halep'ten Tebriz'e, Mekke'den İstanbul, Bursa ve Konya'ya ilim adamlarının öğrenim görmek veya ders vermek amacıyla gitmeleri bir moda halini almıştı. GAB'da ana kütle olarak Türkçe, Arapça ve Farsça konuşulmaktadır. Bu dillerin çeşitli lehçeleri ile bazı azınlık dilleri konuşulmaktadır. Üstelik bu diller, bölgenin hemen her ülkesinde az çok bilinmekte ve birbirlerinden fazlasıyla etkilenmişler, birbirlerinden kelime ve deyimler almışlardır. Yani bölge bu dillere yabancı değildir.

Bu gelişmelere paralel olarak, ortak bir kültür doğmuştu. Yazılı veya sözlü halk kültürü unsurlarında, Siyasetnâme ve Pend-nâmelerde aynı

unsurları görmek mümkündür. Edebî unsur ve motiflerin bile hangi millete ait olduğunu belirlemek çok zordur. Nasreddin Hoca, Yunus Emre, Mevlâna, Hoca Ahmet Yesevî'ye bu coğrafyada yaşayan bütün milletler sahip çıkmaktadır. Yusuf ile Züleyha, Kerem ile Ash, Leyla ile Mecnun ve Köroğlu bu coğrafyadaki bütün halkların bugün bile zevkle dinlediği hikayelerdir. Öte yandan, aile yapısı, mutfak kültürü, giyim-kuşam, doğumdan ölüme kadar olan kültürel odaklara (doğum, evlenme, ölüm) ait bütün özellikler, günlük yaşayış biçimi tamamen aynıdır.

Bu coğrafyanın iktisadî hayatı da bütünlük arz etmektedir. Çok eski çağlardan beri bildiğimiz meşhur İpek ve Baharat yolları bu coğrafyayı iktisadî bakımdan da birbirine bağlamıştır. Mısır-İstanbul, Halep-İstanbul, Halep-Tebriz-Bağdat, Bağdat-Tebriz-İsfahan, Tebriz-Semerkant-Buhara ticaret yolları tarihe mal olmuş yollardır. Yemen'in kahvesi İstanbul'da içilir, Bursa'nın ipeği Mısır çarşılarında satılırdı. Hint baharatı hemen her yerde aranan en önemli meta idi.

Siyasî, iktisadî ve kültürel birliğe ait örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak makale çerçevesinde bu kısa örneklerle hatırlatma yapmayı yeterli gördük.

III. GAB'ın Kuruluş Usulü ve Genişleme Süreci

Bu Birlik, yukarıda sınırlarını çizdiğimiz ülkelerin iradeleriyle oluşacak siyasî, iktisadî, kültürel ve askerî bir birliktir. Bugünkü şartlara göre bu Birliğin kurucu devletleri *Türkiye, İran, Azerbaycan* ve *Suriye* olacaktır. Yukarıda da özetlendiği gibi, zaten var olan tarihî ve kültürel miras, kısa sürede bu Birliğin oluşmasını sağlayacaktır.

Birliğin kurulması sürecinin çok uzun bir zaman alacağını tahmin etmiyoruz. Kuruluş için ilk ve en önemli şart, bu konuda gösterilecek iradedir. Bölge ülkelerinin yönetici ve aydınları arasında sağlanacak fikir ve irade birliği, söz konusu birliğin kısa sürece hayata geçirilmesi için yeterlidir.

Öte yandan, bölgedeki dağınıklık, ABD ve AB tarafından bölgeye yönelik ortak tehditler, bu birliğin oluşmasını hızlandıracak etken olarak değerlendirilmektedir. Bölgede ortak bir irade ve her bölge ülkesinin güvenebileceği siyasî bir otorite olmadığı için bölgesel karışıklıklar ve arkasından da işgaller başlayabilir. Bugün itibarıyla her bölge ülkesi ya varlığını güçlü bir devletin himayesine teslim etmek veya işgal güçlerinin tehditlerine ve işgallerine boyun eğmekle karşı karşıya kalmışlardır. Bu

itibarla bölge ülkeleri zaman kaybetmeden ortak tarih ve kültür temellerinde Birliklerini mutlaka kurmalıdırlar.

1. GAB'ın Kuruluş Usulü ve Genişleme Süreci

Coğrafi konumu, tarihî misyonu itibarıyla GAB'ın kuruluşuna önderlik yapabilecek ülkeler, Türkiye, İran, Azerbaycan, Suriye ve Mısır'dır. Bu ülkelerin her birisinin bir üstünlüğü ve fonksiyonu vardır. Belki şimdilik kaydıyla Mısır ikinci planda kalabilir. O zaman bu Birliğin ilk aşamada kurucu devletleri *Türkiye İran, Azerbaycan ve Suriye* olacaktır. GAB'ın kuruluşunu da genişleme sürecine göre safhalara ayırdık:

I. Safha: Kuruluş Safhası: Kuzey Kıbrıs dahil Türkiye, İran, Azerbaycan ve Suriye'nin liderliğinde Birliğin kurulması.

II. Safha: Birinci Genişleme Dönemi; bu dönemde Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan ve Gürcistan tam üye olacaklardır.

III. Safha: İkinci Genişleme Dönemi'nde Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Hicaz, Yemen ve Körfez ülkeleri Birliğe dahil olacaklardır.

IV. Safha: Tunus, Libya, Cezayir, Fas ve Pakistan'a özel statülü üyelik verilmesi.

V. Safha: Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya'ya Ticarete Öncelikli ülke statüsü verilmesi. (Her ne kadar Bulgaristan ve Romanya AB'ye üye olmuşlarsa da, AB'nin fazla uzun ömürlü olmayacağı değerlendirilmekte, onun için, Yunanistan dahil, bütün Balkanlar, GAB'ın Avrupa'ya açılan kapıları olarak değerlendirilmektedir.)

VI. Kuruluş ve genişleme sürecinde kendi aralarında ve bölge dışı ülkelerle eşitlik ve mütekabiliyet esaslarına dayalı her türlü ilişki devam ettirilecektir.

Aslında Birliğin kurulması ve geliştirilmesi için geniş bir alt yapı da hazırdr. Bölge ülkeleri arasında ikili siyasî, iktisadî ve kültürel ilişkiler vardır. Soğuk savaş döneminin ideolojik rüzgarlarının yerini şimdi iyi komşuluk ilişkileri almıştır. Uzun bir süre, Türkiye ile Suriye arasında esen sert rüzgarların yerini, şimdi her alanda geniş işbirliğine açık, dostluk rüzgarları esmektedir. Batı'nın bütün tahrik ve teşviklerine rağmen, 1980'li yıllarda Türkiye ile İran arasında estirilen soğuk havanın yerini şimdi akl-ı selim almıştır. Bu olumlu gelişmeler, bütün bölge ülkeleri arasında mevcuttur.

Öte yandan iktisadî alanda da bugüne kadar çok şeyler yapılmıştır. Her ne kadar dış destekle kurulmuş olsa dahi, Bakü-Tiflis-Ceyhan, Kerkük-Yumurtalık petrol hattı, bu alanda önemli adımlardır. Bu hatta Kazak ve Türkmen petrolünün de bağlanacağı düşünülürse, bunun ne kadar önemli bir gelişme olduğu aşikardır. Türk Cumhuriyetleri arasında da petrol ve gaz hatları, arzu edilen birliğin kurulması için önemli unsurlardır.

GAB ülkeleri arasındaki müstereklikler, ayrılıklardan daha fazladır. Bölge ülkeleri arasında halledilememiş çok ciddi meseleler de en az düzeyde olup, halledilemeyecek meseleler değildir. Mesela Türkiye ile İran arasında 1639 yılından beri büyük bir savaş meydana gelmemiş, sınırlar değişmemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Atatürk'ün önemli projelerinden birisi de *Sadabad Paktı* idi. Atatürk'ün Sadabad Paktı ile Osmanlı Orta Doğu coğrafyasına sahip çıkmayı, Ankara merkezli bir konfederasyon kurmayı hedeflediği bilinmektedir³. Bölgenin diğer ülkeleri arasında da önemli ihtilaflar ve savaşlar yoktur. Suriye ile Irak arasında bir zamanlar soğuk rüzgarlar esmişse de, bir savaş olmamıştır. Keza Mısır- Suriye, Mısır-Suudi Arabistan arasında önemli bir ihtilaf yoktur. İhtilaf bir yana, Mısır ile Suriye bir zamanlar Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında kısa süreli de olsa birleşmişlerdir.

Türk Cumhuriyetleri arasında da benzer iyi ilişkiler vardır. Zaten uzun süre Sovyetler Birliği sistemi içinde olmalarından dolayı, aralarında herhangi bir ihtilaf veya rekabet söz konusu değildir. Aslında Türk Birliği fikrinin temelleri 19. yüzyıla kadar iner. 19. yüzyıldaki fikir atmosferinde *Pan-Türkizm* (Türkçülük) fikri Kazan gibi entelektüel merkezlerde tartışılıyor, basın yayın organlarıyla geniş kitlelere, bu meyanda Türk Dünyasının diğer bölgelerine ve Osmanlı aydınlarına ulaştırılıyordu. 20. yüzyılın başlarında Pan-Türkizm fikri Osmanlı aydınları arasında iyiden iyiye taraftar bulmuş, bu amaçla cemiyetler kurulmuş, hatta İttihat ve Terakki Partisi'nin fikri temellerini oluşturmuştur. İki dünya savaşında ve soğuk savaş döneminden sonra Türkçülük fikri, Sovyetlerin baskısı ile kısmen geri plana itildiyse de, bu fikir temelde hiçbir zaman kaybolmadı. Sovyetlerin dağılmasından sonra da Türk Birliği fikri yeniden canlandı. Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında hatırı sayılır gelişmeler olmuştur. Ticaret, sanayi, eğitim ve kültür alanında çok önemli gelişmeler olmuştur. Üniversiteler arasında eğitim

³ 20. yüzyılın ilk yarısında Orta Doğu'da meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'nin Orta Doğu politikaları hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Mustafa Albayrak, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları (1920-1960)", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi *Orta Doğu Araştırmaları Dergisi* III/2, Elazığ, 2005, s. 1-63

işbirliği sağlanmış, ortak üniversiteler kurulmuş, karşılıklı öğrenci ve öğretim üyesi değişimi gerçekleşmiş ve bu olumlu gelişmeler her alanda devam etmektedir. Bu gelişmeler en üst düzeyde yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Nitekim Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in "*Türk Birliği*" fikri, geniş yankılar uyandırmıştır. Görülüyor ki, gerek Orta Asya'da, gerekse Orta Doğu'da birlik tecrübesi, fikri ve iradesi vardır ve bu sadece romantik düzeyde kalmamıştır.

Hava yolu alanında da pek çok şey yapılabilir. Geçtiğimiz günlerde, Batum Havaalanı, Türk Hava Yolları için iç hat statüsüne getirildi. Yani Artvin ve çevresindeki vatandaşlarımız, İstanbul'dan Batum'a uçabilecekler ve oradan basit bir işlemle Türkiye'ye geçebileceklerdir. İşte Birliğin en önemli hedeflerinden birisi bu ve benzeri uygulamalardır. Bu örnek daha pek çok hat arasında yapılabilir. Özellikle Türk Cumhuriyetleri arasında bu usul geliştirilebilir.

Tarihî mirasımız olan Bağdat ve Hicaz Demiryolları, yeni dönemde mutlaka canlandırılmalıdır. Bugün halâ, Suriye Demiryollarının resmi adı, Hicaz Demiryolları Genel Müdürlüğü'dür. Bu hatlar tamir ve termim edilerek, Haydarpaşa'dan Medine'ye yeniden yolcu ve yük taşınmalıdır. İktisadî işbirliği, siyasî işbirliğini de beraberinde getirir. Öte yandan gündemde olan Kars üzerinden Tiflis ve oradan da Türk Cumhuriyetlerine uzatılacak bir demiryolu projesi ile de Türk Cumhuriyetlerinin Anadolu ile bağları romantik tarzda olmaktan çıkacak, Semerkant ve Buhara'dan İstanbul'a yolcu taşınabilecektir.

Bölgenin su kaynakları da tıpkı petrol hatları gibi, makul ve adil bir şekilde paylaşılabilir. Atatürk Barajından başlayacak su boru hatları Hicaz'a kadar uzatılabilir. Böylece Batı'nın gelecekte hayalini kurdukları su savaşları senaryolarına fırsat verilmemiş olur.

Mevcut durumda, Birliğin kuruluşunu kolaylaştıracak siyasî birlikler de vardır. Bunların başında *İslam Konferansı Örgütü* gelmektedir. İKÖ, İslam ülkeleri arasında köklü bir geçmişe sahip olup, çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Ayrıca *Arap Birliği* de önemli bir kuruluştur. Arap ülkeleri arasında, siyasî, iktisadî, eğitim ve kültür alanında önemli aşamalar kaydedilmiştir. Arap ülkeleri arasında vize uygulaması kaldırılmıştır. Ülkeler arasında gümrük muafiyetleri vardır. Eğitim alanında karşılıklı kabuller suretiyle bir birlik zaten sağlanmıştır. 25 Haziran 1992 yılında kurulan ve Karadeniz'e sınırdaş olan ülkelerin asil, bazı Balkan ülkelerinin de gözlemci oldukları *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü* de bu alanda önemli bir adımdır. Dikkat edilirse, öteden beri bölgede çeşitli zamanlarda, şekil ve

amaçlarla kurulan mahallî birlikler vardır. Bütün bunlar, GAB'ın kurulmasını kolaylaştıran unsurlardır, tecrübelerdir. Bu noktada yapılacak iş sadece, dağınık haldeki bu birlikleri, işbirliği örgütlerini hayata geçirmektir.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında da benzer uygulamalar, her alanda verilen özel statüler, Birliğin kurulmasını kolaylaştıran önemli gelişmelerdir. Bunlardan da öte, özellikle Türkiye'nin bölge ülkeleri nezdindeki geleneksel itibarı, tarihî ve kültürel misyonu, model lider ülke olarak kabul edilmesi, tahminlerin çok üstünde birleştirici bir güçtür. Kısaca Birliğin kurulması için hemen her alanda hazır bir potansiyel vardır, şartlar çok uygundur.

Bilim ve teknoloji artık bir sır değildir. Bölge ülkelerinin bilim ve teknoloji alanında da kendi kendilerine yeter durumda olduklarını söylemek mümkündür. Günümüz dünyasının bilgi ve teknolojisi, bu meyanda temel bilimler, otomotiv, deniz ve havacılık, bilişim, nükleer ve uzay teknolojisi, bölge ülkeleri tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. Bu alanda Türkiye, İran, Pakistan, Kazakistan ve Suriye gibi ülkeler bilim ve teknolojiye dünya ölçeğinde bilim ve teknolojiye sahiptirler. Yani günümüz şartlarında ihtiyaç duyulan her türlü bilgi ve tecrübe, GAB ülkelerinde mevcuttur.

2. GAB'ın Sosyo-Ekonomik Kültürel Yapısı ve Stratejisi

GAB, bölge ülkelerinin hür iradeleriyle kurulacak olan bir birliktir. Esas amacı, bölge ülkeleri arasında siyasî, iktisadî ve kültürel işbirliğini sağlamak, iktisadî kaynakları adil bir şekilde paylaşmak ve ortak refah seviyesini yükseltmektir. Emperyalist bir hedefi yoktur. Hiçbir bölge veya devlete karşı veya alternatif değildir. Sadece tarihî ve coğrafi temellere dayanan bölge devletlerinin kendi birliklerinin kurulduğu bir teşkilattır.

GAB'ın demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine dayanan ortak bir Anayasası olacaktır. Üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir Parlamentosu olacaktır. Bu suretle bölge halkının muhtaç olduğu demokratikleşme de bölge ülkelerinin hür iradeleriyle sağlanmış olacaktır. Bölgeye demokrasi gelecekse, bu bölge ülkelerinin hür iradeleriyle ve orta parlamentosu aracılığıyla olmalıdır. Bazı ülkelerin rejimleri değişecekse, buna Birlik ülkeleri karar vermelidir.

Yumuşak bir Konfederasyon diyebileceğimiz bir yönetim tarzı olacaktır. İdarî, askerî, iktisadî, bankacılık, finans, sağlık, havacılık, denizcilik, eğitim, kültür, iş, spor, turizm, basın-yayın-enformasyon vd. organları bulunacak ve bu merkezlerin her birisi Birliğin değişik merkezlerinde olabilecektir.

GAB'da, AB'de olduğu gibi, ülkelerin siyasî varlıklarına fazlasıyla müdahale eden bir model yerine, daha çok ekonomik işbirliğine dayanan bir model teklif ediyoruz. Üye ülkeler arasında rekabet veya milliyetçilik duygularını ön plana çıkaracak müdahaleci tavırların, dayatmaların, Birliğe zarar vereceği değerlendirilmektedir. Daha üst seviyede, siyasî, iktisadî, askerî ve kültürel işbirliği tercih edilmektedir. Kısaca ülkelerin geleneksel yapılarına ziyadesiyle müdahale edilmeyecektir. Zaman içinde bir uyum sağlanması daha uygun olacaktır.

Birliğe üye ülkelerin ortak bir para birimi olacak ve gümrükler kaldırılacaktır. Birlik, sadece üye ülkelerle değil, üye olmayan ülke veya birliklerle mütekabiliyet esasına dayanan her türlü siyasî, iktisadî ve kültürel işbirlikleri kurabilecektir. Kısacası günümüzde var olan Birliklerin ve bunların organlarının aynısı ile işleyiş tarzı, bu Birlikte de olacaktır.

GAB, ideolojik bir birlik değildir. Aşağıdaki haritalar incelendiğinde, GAB'ın eski coğrafyasına, tarihî ve kültürel sınırlarına dayandığı görülecektir. Zikrettiğimiz Birliğin tarihi bu coğrafyada oluşmuştur. Hayalperest olmaya gerek yoktur. Tarihte hiçbir zaman zikrettiğimiz coğrafya ile Çin bir birlik oluşturmamıştır. Keza Rusya ile de böyle birlik oluşturduğu hatırlanmamaktadır. Hindistan kendine has bir kıtadır. Uzun yüzyıllar Türk hakimiyeti kurulmuştur ama tarihte hiçbir zaman Anadolu veya İran'la Hindistan'ın bir birlik oluşturdukları görülmemiştir. Geçmişte birleşebilen bütün oluşturabilen coğrafyalarda bu birlik teklif edilmektedir. Ama bu yukarıda sözünü ettiğimiz büyük coğrafyaların Çin, Hindistan ve Rusya'nın düşman edilmesi, dışlanması anlamına gelmez. Tam tersine bu bölgeler, GAB'ın dışarıya açılan hayat kaynakları olup, en iyi ilişkiler önce komşu coğrafyalarla geliştirilecektir.

GAB'ın güney kanadı ise en az Çin, Hindistan ve Rusya ile ilişkiler için hayatî önemi haizdir. Sadece Türkiye, İran, Kafkasya ve Orta Asya ile sınırlı bir birliğin kurulması, güney komşuları, Suriye, Irak, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı ihmal etmek, Birliğin güney sınırlarını tehdit eder. Bu, güneyi Batı'nın hakimiyetine bırakmak olur ki, bu son derecede mahzurludur. Birliğin, güneyi tehdit altında kalır, Akdeniz, Süveyş, Kızıldeniz'e açılan yolları kapanmış olur. Akdeniz ve Kızıldeniz ile ilişkisi kesilen GAB, çoğunlukla bir kara devletleri topluluğu haline, dış dünya ile hayat kaynaklarının kesilmesi anlamına gelir. Onun için GAB'ın bütün Orta Doğu'yu da içine alması bir zarurettir. Öte yandan Arap ülkeleri, tarihte ya bu birliğin içinde olmuşlardır veya kurucuları olmuşlardır. Dolayısıyla GAB'ın güney sınırlarının Yemen ve Hicaz'a kadar uzatılması, tarihî ve coğrafi zemine uygundur.

GAB, Avrupa ve ABD ile de bütün ilişkilerini mütakabiliyet esasına göre, en üst seviyede tutacaktır. GAB'ın stratejisi düşmanlıklar üzerine değil, karşılıklı menfaatler ve iyi ilişkiler üzerine kurulmuştur. Bu itibarla, Avrupa ve ABD, belki de GAB'ın en iyi ticaret yaptıkları ortakları olacaktır. Ancak yukarıda değinildiği gibi, AB'nin uzun ömürlü olamayacağı değerlendirilmektedir. Çünkü hiçbir şey sonsuz değildir. Üstelik AB içindeki mevcut meseleler göz önüne alınırsa, bu birliğin daha ortak anayasası kabul edilmeden dağılması muhtemeldir. GAB, bu muhtemel gelişmeyi de göz önüne almak zorundadır. Onun için Balkanlar da GAB'ın ilgi alanındadır. Çünkü Balkanlar, karayolu, demiryolu, petrol ve gaz şebekeleri ile GAB'ı Avrupa'ya bağlayacak en önemli köprüdür.

3. GAB'ın Genel İmkânları

Bu derecede geniş ve stratejik bir konumda olan GAB'ın maddî ve manevî imkânları tahminlerin çok üstündedir. Tabii kaynakların kemiyeti ve keyfiyeti itibarıyla dünyanın en zengin bölgesidir. Aşağıdaki tablo bu konuda genel bir fikir verecektir.

GÜNEYBATI ASYA BİRLİĞİNE DAHİL ÜLKELERİN GENEL DURUMU

Ülkenin Adı	Yüzölçümü (Km.kare)	Nüfusu (Milyon)	GSMH (Milyar Dolar)	Petrol Üretimi (Varil/Gün)	Silah Altına Alınabilecek Asker Sayısı
Türkiye	780.580	70,0	508,7	48.000	16.760.000
İran	1.648.000	68,0	516,7	3.962.000	15.665.000
Suriye	185.180	18,5	60,4	525.000	3.450.000
Irak	437.072	26,0	89,8	2.250.000	4.900.000
Ürdün	92.300	5,7	25,5	40	1.348.000
Lübnan	10.400	3,8	18,8	-	820.000
Mısır	1.001.450	77,5	316,3	740.000	13.340.000
Suudi Arabistan	1.960.000	26,4	310,0	9.021.000	6.500.000
Yemen	527.970	20,7	16,2	417.500	2.700.000
BAE	82.880	2,5	63,6	2.335.000	650.000
Katar	11.437	0,860	19,5	790.000	300.000
Bahreyn	665	0,680	13,0	44.000	160.000

Oman	212.460	3,0	38,0	775.000	580.000
Kuveyt	17.820	2,3	48,0	2.319.000	700.000
Pakistan	803.940	162,5	347,0	61.000	39.000.000
Azerbaycan	86.600	8,0	30,0	312.800	1.314.000
Gürcistan	69.700	4,6	14,4	2.000	827.000
Özbekistan	447.400	26,8	47,5	143.300	6.300.000
Kazakistan	2.717.000	15,0	118,4	1.200.000	2.400.000
Türkmenistan	488.000	5,0	27,6	162.500	750.000
Kırgızistan	198.500	5,0	8,5	2.000	1.190.000
TOPLAM	11.779.354	552,84	2637,9	25.110.140	119.654.000

Kaynak: www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/is.hotmail

Tabloda da görüldüğü gibi temel unsurlarıyla değerlendirdiğimiz GAB'ın her türlü imkânı çok yüksektir. Yüzölçümü 11.779.354 km.kare, nüfusu yaklaşık 552 milyondur. 2.637,9 milyar dolar millî hasılası olan Birlik, 25 milyon varil günlük petrol üretimiyle dünyanın en büyük petrol üreticisidir. Öte yandan bölge dünya petrol rezervinin %80'ine sahip olması itibarıyla de çok büyük bir stratejik önemi haizdir. Yaklaşık 120 milyon kişilik askerî kapasitesiyle de önemli bir güç olduğu görülmektedir.

Bugün en fazla konuşulan AB ile kısa bir mukayese yapmak icap ederse; AB ekonomisinin duruşan bir ekonomi olduğu hemen göze çarpar. AB üyelerinde aynı iş ve sanayi kolları vardır. Dolayısıyla AB ülkelerinin birbirlerinden alacak çok fazla bir şeyleri yoktur. Onun için mutlaka dış pazarlara ihtiyacı vardır. Daha da önemlisi *AB, ziraat ürünler ve petrol bakımından kendi kendisine yeterli değildir, daima dışa bağımlıdır.*

AB'deki düşmanlık ve ayrılıklar GAB'daki ayrılıklardan çok daha fazladır. Bugün AB'ye 25 ülke üyedir. Bütün ülkelerin dilleri resmi dil olarak kabul edildiğinden, günde bir milyon sayfa tercüme yapılmaktadır. Bir yazı, bir soru önergesi, Yunanca'dan, İngilizce'ye, Portekizce'den Almanca'ya, Flamanca'dan İtalyanca'ya kadar bütün dillere tercüme edilmektedir.

Oysa GAB ülkeleri, farklı coğrafi özelliklerde oldukları ve farklı gelişmişlik düzeyinde bulundukları için iç ticaret hızlı bir gelişme gösterecektir. Ziraat ürünler, petrol ve su gibi temel ihtiyaçlar için kendi kendisine yeter bir konumdadır. Sanayileşmiş ABD, AB, Uzak Doğu

ülkeleri temel gıda ve ihtiyaç maddeleri ile özellikle petrol bakımından GAB'a muhtaç halledirler.

IV. GAB'ın Kuruluşunun Önündeki Engeller

Bu derecede geniş ve dünya dengelerini değiştirebilecek bir Birliğin kurulmasının önünde elbette pek çok engel bulunmaktadır. Bu engelleri dış ve iç engeller olarak tasnif edebiliriz.

1. Dış engeller

Burada şu soru akla gelebilir. Böyle bir Birliğin kurulması mümkün müdür? ABD, AB ve Rusya buna müsaade eder mi? Bunlardan da önemlisi; sözü edilen ülkelerin yönetici ve aydınları böyle birliğe ne kadar taraftardır?

Hemen şunu belirtelim ki, bu derecede önemli bir coğrafyada kurulacak bir birliği ABD ve AB hiçbir zaman istemeyecektir. Zira böyle bir birliğin gerçekleşmesi değil, hayali bile bu ülkelerin uykularını kaçıracaktır. Çünkü aşağıda değinileceği gibi, bu coğrafya dünyanın kalbi niteliğindedir. İktisadî kapasitesi çok yüksektir. Bu Birlik dünyanın merkezi konumuna yükselebilecek bir durumdadır. Zaten bölgenin Batılılar tarafından en önemli hedef seçilmesinin temelinde de bu endişeler ve hedefler bulunmaktadır. Bundan dolayı bölge dışı devletlerin karşı çıkmaları engellemeleri beklenmektedir, bu tabiidir.

ABD ve AB, esas menfaat alanları olan bu bölgede böyle bir birliğin kurulmasına şiddetle karşı çıkacaklardır. Avrupa'nın hemen yanı başında böyle bir birliğin kurulması, Avrupa için büyük bir tehdit olarak algılanacaktır. Refah toplumu haline gelen Avrupa'nın hayat kaynakları, GAB'ın mutlak tekeline geçecektir. Dünya ticaret rakamları incelendiğinde, ABD ve AB'nin en çok mal sattıkları bölge, sözünü ettiğimiz GAB ülkeleridir. Yani GAB, Avrupa için çok geniş bir pazardır. Öte yandan ABD ve AB için hayatî önem taşıyan enerji kaynaklarının merkezi ve nakil koridoru GAB'dır. O halde GAB, ABD ve AB için iktisadî bakımdan vazgeçilemeyecek derece önemlidir. Aslında aşağıda da değinildiği gibi, GAB, hiçbir ülkeye karşı alternatif olarak teklif edilen bir kuruluş değildir. Mütekabiliyet esasına göre Batı ile her türlü ilişkiye açıktır. Fakat dünyanın hakimi, medeniyetin kaynağı oldukları zehabıyla, kendilerinden başka milletlerin eşitliğini kabul etmeyen ve daima ötekilerine hükmetme hakkını kendilerine ait gören bir zihniyette bulunan Batı, böyle bir ilişkiye açık değildir.

Üstelik farklı/öteki olarak kabul ettiği Doğu toplumlarının bir birlik oluşturmaları, Avrupa'nın stratejik hedeflerine hiç de uygun değildir. Son iki yüz yıldan beri Doğu'nun her türlü kaynaklarını kendi menfaatleri için sömüren, onlara emir veren, kabilelerden devletler ve buna bağlı olarak kimlikler yaratan Batı, bu birlik ile mütakabiliyet esaslarına göre iktisadî ve siyasî ilişkiler kuracağı böyle bir birliği tabîi olarak kabul etmeyecektir. Bu Batı için bir psikolojik yenilgi anlamına gelir. Bu psikolojik yıkım, Batı'nın dünyadaki üstünlüğünü de önemli ölçüde sarsacaktır. Nasıl Türk İstiklal Savaşı, sömürülen mazlum milletlerin bağımsızlık ideallerine örnek olduysa, bu birlik de dünyanın başka ülkeleri için bir örnek teşkil edebilir. Bu itibarla bu birliğin şimdiden tahmin edilemeyecek etkileri olacaktır. Ama aynı zamanda, bizim gördüğümüz gelişmeler ve sonuçlar, Batılıların da dikkatinden kaçmayacak ve belki de onların daha fazla şiddetini, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerine hız vermelerini beraberinde getirecektir. Gerçi, böyle bir birlik fikri olmadan da Batı'nın bölgemiz üzerindeki yıkıcı ve bölücü tahrik ve teşvikleri, işgalleri, katliamları devam etmektedir. Tabiri caiz ise, denize giren yağmurdan korkmaz. Hal-i hazırda zaten bölgemiz Batı'nın işgalleri ve katliamlarıyla karşı karşıyadır. Birliğin amacı, Batı'nın söz konusu işgal ve katliamlarına karşı bölge devletlerinin millî birliklerini korumaktır.

Bu birliğe karşı Rusya'nın tavrı da ilk bakışta olumsuz olacaktır. Çünkü bu birlik Rusya'nın güneyini kuşatacaktır. Rusya'nın menfaat alanları olan Orta Asya, Karadeniz ve Kafkaslar birliğe dahil olacaklar, Rusya'nın güneye inme hedefini engelleyecektir. Öte yandan Şanghay Beşlisi işbirliğinin önemli üyesi Kazakistan da bu birliğe dahil edilmeye çalışılmaktadır. Orta Asya'nın petrol ve gaz kaynakları, Rusya'nın doğrudan içinde olmadığı bir birliğin elinde olacaktır. Kısaca böyle bir birlik, Rusya'nın iktisadî ve stratejik menfaatlerine aykırıdır.

Ancak GAB'da Rusya, tam üye olarak değil, birinci derecede imtiyazlı ülke konumundadır. Zira Rusya'yı dışlamak, GAB'ın da stratejik menfaatlerine ve bölgeye açılımına uygun gelmemektedir. Bunun Rusya'ya kabul ettirilmesi ile Rusya'nın da bu birliğe sıcak bakacağı en azından şiddetle karşı çıkmayacağı değerlendirilmektedir.

Öte yandan, Rusya ideolojik olarak Batı karşıtı bir politika izlemektedir. Bu birliğin kurulması ile Batı'nın, Rusya'nın güneyine, Orta Asya'ya, Kafkaslara ve Orta Doğu'ya kayıtsız şartsız girmesi engelleneceği göz önüne alındığında, Rusya'nın bu projeye destek vermesi dahi düşünülmelidir. Orta Asya'ya, Kafkaslar'a ABD'nin yerleşmesinden önce, Rusya'nın da etkin

olacağı bölge devletlerinden oluşan böyle bir birliğin kurulması, Rusya'nın menfaatlerine daha uygun olacaktır.

2. İç engeller

Bu birliğin önündeki ikinci engel ise bölge ülkelerinin iç dinamiklerinden kaynaklanan engellerdir. Bilindiği gibi, bölge ülkeleri arasında siyasî yapılanma bakımından bir birlik yoktur. Bölgenin çoğu ülkeleri krallık, diktatörlük veya kendine mahsus otoriter cumhuriyetlerle idare edilmektedirler. Laik, sosyal hukuk devleti yerine daha çok etnik ve dinî esaslara dayalı, geniş halk kitlelerinin yönetime katılmasından çok, kral veya yönetime yakın bir azınlığın hâkim olduğu yönetim tarzları çoğunluktadır. Bölgenin genel dağılımlılığının bir sonucu olarak, güçlü bir birlik fikri olmadığı için bu yönetimlerin büyük çoğunluğu da, her birisi bölge dışı büyük bir güç veya birliğe dayanmıştır. Bölge ülkelerinde eğitim- öğretim dünya ölçülerinin gerisindedir. Kadınların sosyal hayattaki yerleri malumdur. Zenginlik kaynakları adil bir şekilde paylaşılamamış, bu kaynaklar halklara yansıtılmamıştır. Halk tabakaları arasındaki uçurumlar giderek açılmıştır.

Her ülkenin coğrafi konumu, tarihî seyri farklı olduğu için, tabii olarak öncelikleri, tercihleri de farklı olacaktır. Siyasî, ideolojik ve dinî anlayış ve uygulamaları birbirinden farklıdır, bu tabiidir. Üstelik her ülkenin birbiriyle halledilememiş problemleri vardır. Tarihî ve siyasî zeminlerinde farklı coğrafyalarda farklı ideolojilerle yönetilen ülkelerin elbette eski yönetim tarzları ile bağlantıları ve mecburiyetleri olacaktır. Burada Türk Cumhuriyetlerini ele alalım. Her ne kadar yaygın halk bilgisine göre, yetmiş yıldan beri Türkiye'nin Orta Asya ile koptuğu söyleniyorsa da bu doğru değildir, eksiktir. Doğu Türklüğü ile Batı Türklüğü yaklaşık bin yıldan beri birbirinden kopuktur. Oğuzların Anadolu ve çevresine geldikleri 11. yüzyıldan beri Doğu Türklüğü ile ilişkiler kesilmiştir. İki ayrı bölgede varlıklarını sürdüren Türk devletleri ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıldan itibaren de Rusya'nın Türkistan'ı işgali ile başlayan süreç Sovyet döneminde de devam etmiştir. 1990'lardan itibaren Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile uzun yıllardan sonra ilk defa dünyada birden fazla Türk devleti var olmuştur.

Yeni dönem yeni ufuklar ve fırsatlar doğurmuştur. Yaklaşık bin yıllık bir süreden beri, hiçbir dönemde Türk Dünyası böyle bir fırsatı yakalayamamıştır. Bu fırsatı da bilim, teknoloji, ulaşım ve iletişimdeki son gelişmeler sağlamıştır. Bilimsel alanda meydana gelen gelişmeler sayesinde uzun mesafeler kısalmış, uçsuz bucaksız Asya stepleri, aşılması imkânsız

dağ silsileleri çok kolay aşılar hale gelmiştir. Öte yandan Sovyetler Birliği'nin dağılması da bu gelişmelere tevafuk yeni siyasî fırsatlar doğurmuştur.

Hal böyleyken, Türk Cumhuriyetlerinin Ruslarla olan uzun ilişkilerinden tamamen kurtulmalarını, siyasî, iktisadî ve kültürel manada tam bağımsız bir politika izlemelerini beklemek yanlış olur. Türk Cumhuriyetlerinin bütün alt yapısı, demiryolları, petrol ve gaz şebekeleri, her türlü fabrikaları eski Sovyet sistemine bağlıdır. Eğitim kurumları Rus sistemine dayanmakta ve tabîi olarak Rusça bütün Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz'in kuzeyi, Ukrayna, Beyaz Rusya'nın ortak dilidir. Bundan dolayı Türk Cumhuriyetlerinde Rus dil ve kültürü ile bürokratik anlayış ve yapılanması bulunmaktadır ki, bu gayet tabîidir ama Birlik için engel değildir. Akılcı, ciddi ve kararlı politikaların izlenmesiyle mevcut durum kısa bir sürede aşılabılır.

Bunlardan da önemlisi; sözü edilen ülkelerin yönetici ve aydınları böyle birliğe ne kadar taraftardır?

Bizce Birliğin önündeki en önemli engel, dış engellerden ziyade her ülkenin iç muhalefettir. Bölge devletlerinin yönetici ve aydınlarının, batılı devletlerin yerli işbirlikçilerinin muhalefetleri, bu Birliğin önündeki en önemli engellerdendir. Zira uzun yıllardan beri, bölge ülke aydınlarının önemli bir kısmı zihnî bakımdan bağımlı hale gelmişlerdir. Onlara göre, dünya Batı'dan, bütün doğrular da Batı'nın doğrularından ibarettir. Türkiye'den örnek vermek gerekirse, bugün halkımız ABD ve AB arasında tercih yapmak mecburiyetinde bırakılmıştır. Yerli işbirlikçi basın ve aydına göre, bunların dışında doğrular/seçenekler yoktur, farklı bir şey düşünülemez, teklif dahi edilmez. Bunların dışında herhangi bir teklifte bulunan insanlar peşin hükümlerle, gericilik, ırkçılık, milleti Orta Asya bozkırlarına veya Ortaçağ karanlığına dönüşle ve hatta paranoya ile suçlanmaktadırlar. Oysa aynı aydınlar ve basın ABD'nin yeni bir sömürge planı olan Büyük Orta Doğu Projesi'ni büyük bir hüsn-ü kabul ile karşılamakta, hatta Türkiye'nin bu projede ABD'nin yanında yer almasını isteyebilmektedirler. AB'nin millî devletimizi ortadan kaldıran idarî, siyasî, hukukî ve iktisadî bütün taleplerini kabul etmekte beis görmemekte, tam tersine AB'ye girişi bir medeniyet projesi olarak takdim etmektedirler.

Bütün bunlar bir yana, artık Türkiye bir dünya devleti olduğunun farkında ve sorumluluğunda olmalıdır. Millî birlik ve bağımsızlığının yegâne esası budur. Aynı zamanda bölgenin mazlum, geri bırakılmış ve her an tehdit altındaki milletlerin kaderleri de Türkiye'ye bağlıdır. Bu, kuru bir övünç

veya mübalağa değil, bir gerçektir. AB-ABD, Türkiye'nin kaderi ve vazgeçilmezleri değildir, olmamalıdır. Türkiye, Batı'nın lütuf ve himayesine muhtaç, sürekli aşağılanan bir ülke olmaktan kurtulmalı, kendi coğrafyasında tarihî ve kültürel misyonuna uygun olarak kendi Birliğini kurmalıdır. Bölge ülkelerinde bu Birlik ruhu tahminlerin çok üstündedir.

Bölgeye yönelik dış baskı ve tehditlerin bu Birlik ruhunun canlanmasına vesile olduğunu söyleyebiliriz. Bölge ülkeleri arasında olması tabii karşılanması gereken ayrılık ve aykırılıklar vardır. Ama bölge dışı tehdit ve işgaller, bu ayrılıkları bir tarafa bırakmaya, ülkeleri birleşmeye mecbur etmektedir. Bu itibarla GAB'ın kurulması için uluslar arası mevcut durum çok uygundur.

V. GAB'ın Sağlayacağı İmkânlar ve Sonuç

Her şeyden önce böyle bir Birlik, dünya dengelerine olumlu etki yapacaktır. Tek kutuplu hâkim küresel güçlerin dünya egemenliğine karşı ciddi bir direnme unsuru olacaktır. Tek taraflı sömürü düzeni yerine, karşılıklı güven, işbirliği ve menfaatlara dayanan ilişkilerin kurulmasına vesile olacaktır. Her ülke kendi coğrafyasında daha hür ve emin olacaktır.

Eğer bu birlik kurulmazsa siyasî ve kültürel bakımdan dağınıklık gösteren GAB ülkelerinin millî bağımsızlıklarını korumaları da zorlaşacaktır. Bölge ülkeleri, her geçen gün, bir kadife devrimin veya işgal sırasının ne zaman kendilerine geleceğini beklemek zorunda kalacaklardır.

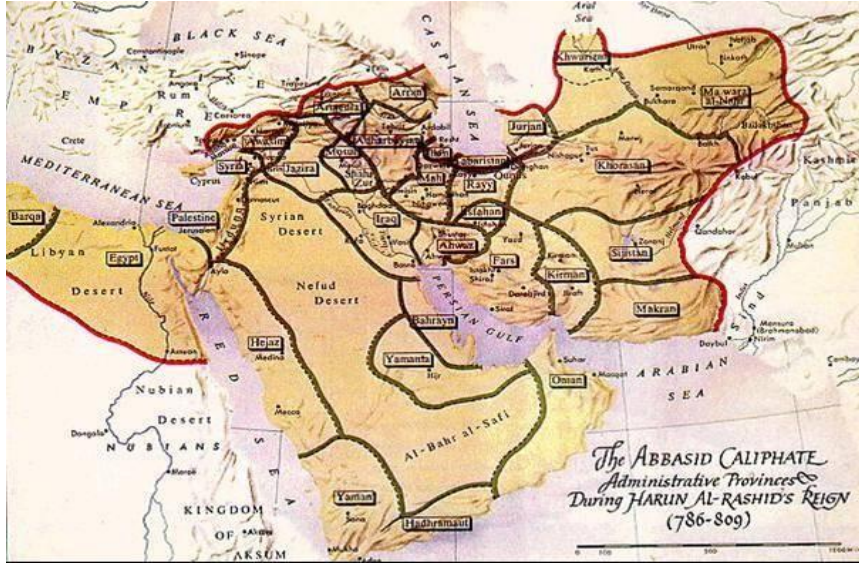
Genel bir siyasî otorite veya birlikten mahrum bölge ve dönemlerde siyasî çekişmeler, feodal eğilimler daha fazla yaşanmaktadır. Dikkat edilirse, bölgemizde bu tip siyasî çekişmeler yoğun olarak görülmektedir. İşte bu Birlik, bölgemizdeki bazı meseleleri de ortadan kaldıracaktır. Batılı devletlerin bölgemiz üzerindeki plan hedefleri amacına ulaşmayacaktır. Bu meyanda *İsrail'in Arz-ı Mev'ud hedefleri*, *Ermenistan'ın genişleme hayalleri*, *Kürt meselesi*, *Azınlıklar meselesi* gibi meseleler, bu Birlik içinde eriyecektir. Söz konusu ülkeler de GAB ile makul ilişkiler kurmak zorunda kalacaklardır. Zira onların da menfaatleri, etraflarını çeviren bu muazzam Birlik ile iyi ilişkiler kurmaktan geçer.

Kısaca Batı'nın bölgeyi yeniden kendi siyasî emellerine göre taksim etme planları ortadan kalkacak ve karşılıklı menfaatlara, iyi komşuluk ilişkilerine, müteakabiliyet esaslarına dayalı bir düzen kurulacaktır. Ancak bu suretle bölge ve dünya barışının sağlanması mümkün olacaktır. Batı merkezli sömürü düzenine dayalı olan mevcut sistemin devamı halinde,

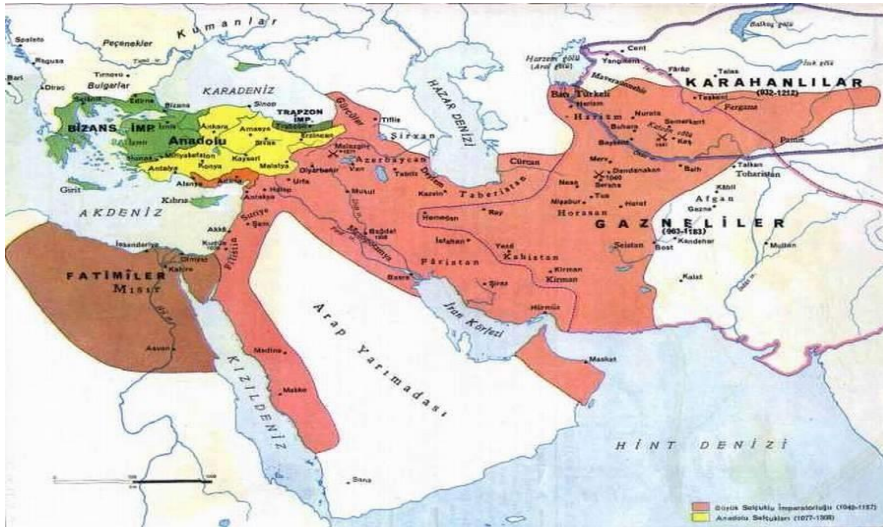
bölge ve dünya barışı sürekli tehdit altında olacak ve dünyamız, sonunun şimdiden tahmin edilmesi güç mecralara sürüklenecektir.

EKLER

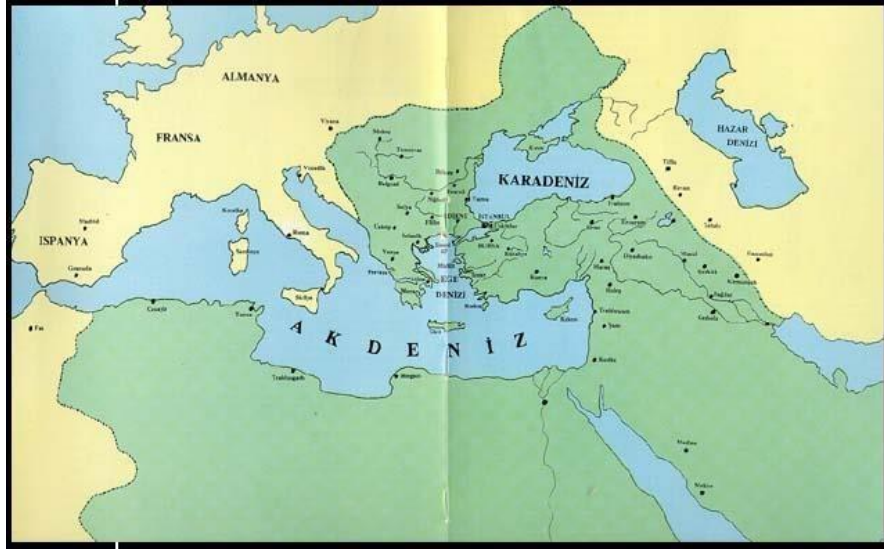
EK 1: Abbasiler Döneminde Batı Asya (8-9. Yüzyıllar)

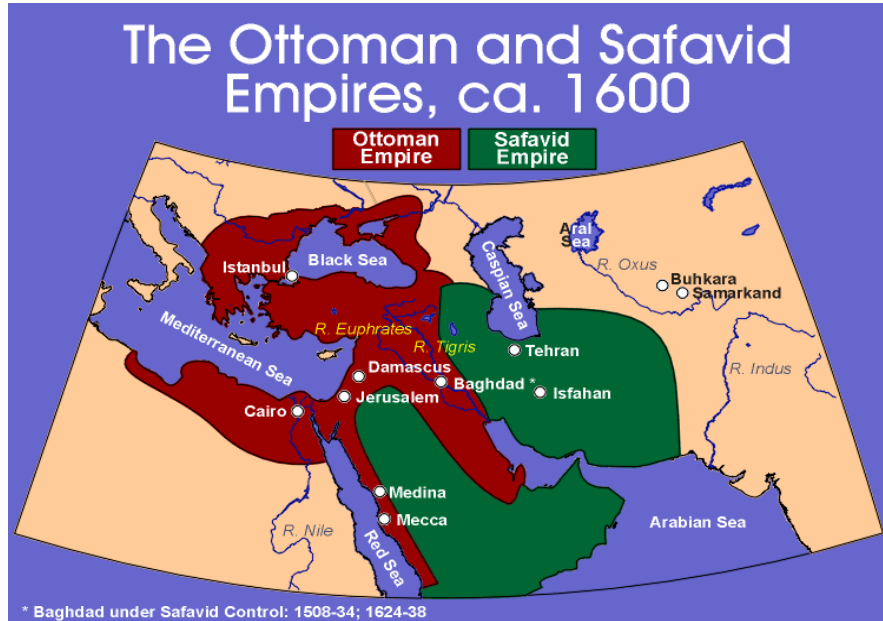
EK 2: Selçuklular Döneminde Batı Asya (11-13. Yüzyıllar)

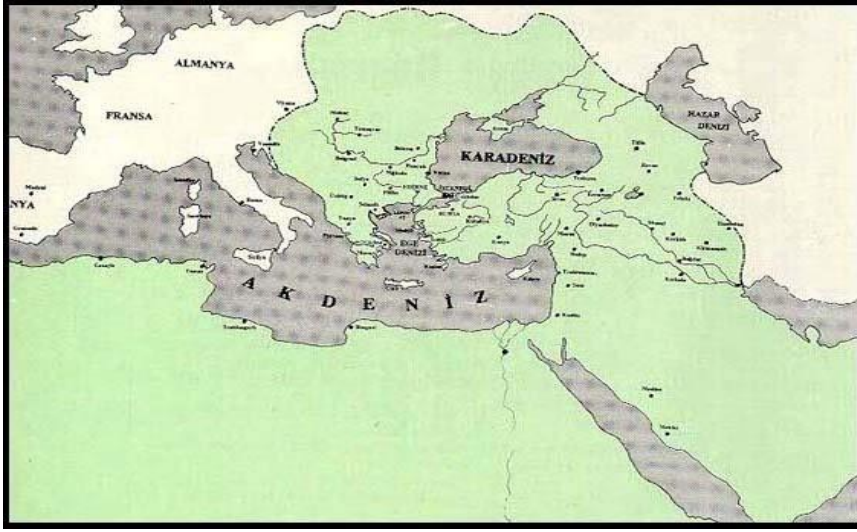
EK 3: Kanuni'nin Ölümünde Osmanlı Devleti (16. Yüzyıl)

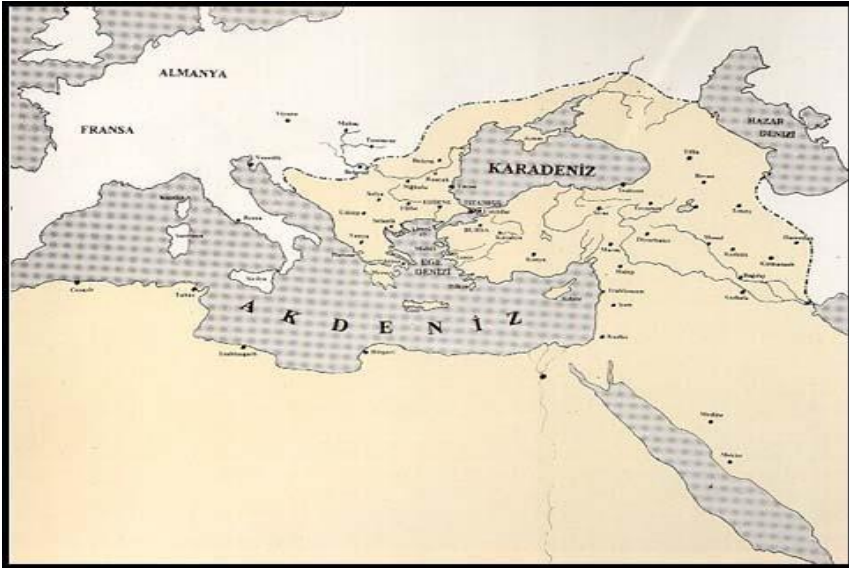
**EK 4: 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Safevi Devletleri Hakimiyetinde
Batı Asya**

EK 5: IV. Murat Devrinde Osmanlı Devleti (17. Yüzyıl)

EK 6: III. Selim Döneminde Osmanlı Devleti (18. Yüzyıl)

EK 7: Sultan Abdülaziz Devrinde Osmanlı Devleti (19. Yüzyıl)

العولمة وتأثيرها على واقع ومسقبل الثقافة العربية

الدكتور نافذ إبراهيم الأحمر – لبنان

ÖZET

Küreselleşme ve Arap Kültürünün Bugüne ve Geleceğine Etkisi

Dr. Nafiz İbrahim el-Ahmer

(Beirut Arap Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/LÜBNAN)

Küreselleşme problemi, kelimenin çağrıştırdığı derecede yeni bir problem değildir. Aslında bu problem on beşinci asrın sonlarına doğru, coğrafi keşiflerle birlikte belli amaçlarla ortaya çıkmıştır. Bu amaçlar, milletlerarası ilişkilerde, özellikle ticaret mallarının ve hizmetlerin mübadelesi, sermayenin dolaşımı, bilgi ve kültürün yayılması ve bunlara bağlı olarak da değişik halkların adetlerinin ve geleneklerinin karşılıklı olarak etkileşimidir. O günden bu güne bu ilişkiler, her alanda gelişerek devam etmiştir ve halen de etmektedir. Bunun amacı, temel de daha üstün bir insanlık ailesi oluşturmak ve insanlığın bilim, teknoloji ve kültürel birikimlerini paylaşmak olsa da genel olarak halkların hayat tarzlarında ve değer ölçülerinde köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hatta bu değişimler, küreselleşmenin lokomotifleri olan büyük devletler üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. 1989 yılına kadar dünya iki büyük kamp arasında paylaşılmış vaziyetteydi. Bunlardan birisi ABD'nin başı çektiği ve kapitalizm denilen batı kampı diğeri ise başında SSCB'nin bulunduğu sosyalist doğu kampıdır. 1989 yılına gelindiğinde ise SSCB başkanı Mihail Gorboçov'un perestroyka (yeniden yapılanma) projesini ilan etmesi SSCB'nin siyasi ve iktisadi olarak yıkılmasını ve birliğin bağımsız cumhuriyetlere bölünmesini aceleleştirmiştir. 1991 körfez savaşından sonra ise “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu ABD'nin kendisini Dünya'nın lideri gibi görmesine imkân vermiştir. Özellikle 11 Eylül hadisesinden sonra da ABD, terörle mücadele gerekçesiyle “Genel Emniyet”i (Umumî barışı) gerçekleştirme siyasetine soyunmuştur. Bu gerekçeyle 2001 yılında Afganistan'ı 2003 yılında ise Irak'ı İngiltere'nin de iştirakiyle işgal etmiş Ortadoğu'nun haritasını değiştirerek petrol ürünlerine hâkim olmayı hedeflemiştir. Bu nedenle de, “Yeni Ortadoğu” gibi yeni kavramlar üretmiş ve bölgeyi yeniden tanzim etmeyi amaçlamıştır. Böylece iletişim araçlarını da kullanarak ABD dünyanın en güçlü devleti olmuş ve değişik düzeylerde ülkelerin özellikle siyaset, iktisat, emniyet ve kültürel yapılarına müdahale etmeye başlamıştır.

Günümüz araştırmacıları, küreselleşme (Avleme) kavramını değişik yönleriyle açıklamaya çalışmışlardır. Bu konuda dünyada sayısız çalışma ve makalenin yayınlanmıştır. Ancak bunların arasında kavramın içeriği hakkında tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ancak küreselleşme olgusunun yansımalarından hareketle onun şahsi kimliğin çerçevesini genişletmek olarak telakki edildiğini söyleyebiliriz. Buna göre yeryüzü tek bir köydür ve insan da bu köyün çocuğudur.

Öyleyse herkes bu yeryüzünü inşa edebilmek için ikilik çağrışımı yapan ırk, millet, din, mezhep vb. değerler çerçevesinde kavga yapmayı bırakmalı göstergeleri belli tek bir kimlik oluşturmaya çalışmalıdır.

Küreselleşmenin kültür üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Kültür günümüz dünyasında halen milletler ve medeniyetler arası savaş alanlarından biri olma özelliğini sürdürmektedir. Dolayısıyla küreselleşmenin en önemli hedeflerinden biridir. Kültür milletlerin kendilerini gösterdikleri en temel unsurdur. Bu nedenle küresel alanda kendilerini ibraz etmenin en kuvvetli rüknünü de kültür oluşturmaktadır. Çünkü kültür hayatın tek bir alanıyla sınırlı değildir. Onun, inanç sisteminden hayat tarzına kadar insan hayatının her yönüyle ilgil değişik yönleri ve dalları bulunmaktadır. Bu bağlamda küreselleşmenin, diğer alanlarda olduğu gibi; kültür alanında da alış veriş ve diyalog yapma ve kültürel kimliği zenginleştirme gibi hedefleri vardır.

Bu arada günümüz Arap kültüründe iki ve ya daha fazla yönelim bulunmaktadır. Bir kısmı muhafazakârlığı savunmaktadır. Bunlar küreselleşmeye mutlak olarak karşı çıkmakta ve bu tür teşebbüslerden uzak kalmayı savunmakta bu tür teşebbüslere kapılarını tamamen kapatmaya çalışmaktadır. Buna karşılık “Asra açılmak” sloganıyla hareket eden diğer bir grup ise, küreselleşmeyi tam olarak kabul etmektedir. Ancak gerçek şu ki, ister izin verilsin ister verilmesin sınırları zorlamaktadır. İnternet, radyo ve televizyon gibi iletişim vasıtalarıyla dünyanın bütün evlerine girmiştir. Dolayısıyla bu planlı programlı buluşlarla Arap kültürü küreselleşmeye karşı direnememektedir.

Genel olarak Batı kültürü özel olarak ise Amerikan kültürü, Arap dünyası da dahil olmak üzere günümüz dünyasını kısılcasına almış vaziyettedir. Ve bu kültürün önceki kültürlerden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Günümüz kültürlü Arap araştırmacılarının üzerinde ittifak ettikleri husus şudur ki hali hazırda Arap toplumu kültürel bir kriz geçirmektedir. Seyyid Yasin'in nitelendirmesine göre bu üç boyutlu bir krizdir. Günümüz Arap toplumunun kalkınma odaklı bir stratejiyle bu krizden kurtulmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bunun için yapması gerekenler vardır.

Sonuç olarak, her ne kadar Globalleşme olumlu anlamda devletler ve halklar arasındaki yaşam standartlarını birbirine yakınlaştırıp aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırmayı amaçlamakta ise de bütün göstergeler dünyada fakirliğin ve işsizliğin büyüdüğünü toplumlar arasındaki uyumsuzluk noktalarının arttığını, bu yeni düzene uymayan kültürlerin yaygınlaştığını göstermektedir. Bu durum ise medeniyetler arası savaşın kapılarının sonuna kadar açılması anlamına gelmektedir.

Küreselleşmeyi destekleyenler, küreselleşmenin konusunun sadece, demokratik fikirlerin, insan haklarının, akılcılığın, bilimin ve objektif değerlerin yaygınlaşması esasına bağlı “Yeni Dünya Düzeni” çerçevesinde kaldığını savunmaktadırlar. Buna karşılık karşı çıkanlar bunu, üçüncü Dünya ülkelerinin problemlerini arttırmasının yanında ABD hegemonyasını dünyaya kabul ettirilmesi projesi olarak görmektedirler. Bu nedenle küreselleşme çerçevesinde kafalar hayli karışık ve görüşler muhtelifir. Çüki küreselleşme kavramı, bir taraftan iç içe girmiş

akait boyutları, diğer taraftansa apaçık maddi boyutları bulunan son derece geniş bir kavramdır. Dolayısıyla küreselleşme odaklı olarak Arap kamuoyunun kafası karışıktır. Hatta küreselleşme konusunda araştırmacılar da cevaplarını bulamadıkları birçok sorularla karşılaştıklarından, kabul veya ret kefesinden biri onlar için de ağır basmamaktadır.

Bu nedenle siyasi iktisadi ve kültürel hegemonya anlamıyla Globalleşme başarısızlığa mahkûmdur. Arap dünyası açısından ise fikri ve kültürel uyanışın ana hedeflerinden biri en azından asgari düzeyde de olsa ortak bir iradeyi gerçekleştirmeye ulaşmaktır. Bu alanda kültürün büyük bir rolü bulunmaktadır. Değişik siyasi sistemlere sahip bulunan Arap devlet düzenlerindeki farklılıklarla çelişmeyecek bir ekonomik birlik çerçevesinde bir çalışma yapılmaz. Bu konuda işsizliğin azaltılması kalkınmak için üretime yönelik projelerin geliştirilmesi toplumsal adaletin sağlanması hedeflenmelidir. Tek bir partinin yada kişinin görüşlerinin hakim olduğu istibdattan kurtulmak durumundadırlar. Ancak bu yolla bilimsel anlamda ilerleme kaydetme ve sadece alıcı pozisyonunda kalmaktan kurtulabilirler.

المقدمة

العمامة: ليست مسألة العولمة (Globalization) حديثة إلى الدرجة التي نوحى بها حداثة

النظرة، لقد

نوضححت في الأساس مع الكائنات الجغرافية في أواخر القرن الخامس عشر، بأهداف واضحة من أجل التقدم في العلاقات المتبادلة بين الأمم، خاصة لجهة تبادل السلع التجارية والخدمات وانتقال رؤوس الأموال، وفي انتشار المعارف والثقافات، مع ما يترتب ذلك من تأثير الشعوب بفضائل وعادات ومعارف ومفاهيم جديدة، لم تكن معروفة من قبل. ومن ذلك العهد، بدأت علاقات الدول والشعوب تتطور في كفاءة المجالات، وما تزال مستمرة حتى اليوم، بل إنها تزداد قوة وبسرعة متزايدة.

والهدف من ذلك هو الوصول إلى مجتمع عالمي أفضل، يركز على الإنجازات الإنسانية الباهرة، خاصة مع ما يسمى ثورة القدرات التكنولوجية والعلمية والمعلوماتية والاتصالات، مع ما يترتب ذلك من تغيرات جوهرية في أسلوب الحياة والقيم عند الشعوب عامة.

لقد أثارت هذه التحولات حتى على الدول العظمى نفسها، وحددت من زوادر بعضها سياسياً واقتصادياً وعسكرياً، وحتى حضارياً، بما فيها المعنويات والمبادئ والقيم التي تحقّق الإنجازات

الفكرية في شكل نسيج مترابط.¹¹

حتى العام 1191، كان العالم يتوزع بين معسكرين، أحدهما المعسكر الرأسمالي أو الغربي بقيادة الولايات المتحدة الأمريكية، والآخر المعسكر الاشتراكي أو الشرقي بقيادة الاتحاد السوفياتي. لكن هذا الأخير تعرض للانهيار عام 1191، عنما طرح رئيسه ميخائيل غورباتشوف إعلان ما

¹¹ أحمد نؤاد رسالان، نظرية الصراع الدولي، الهيئة المصرية العامة للكتاب، الطبعة الأولى، القاهرة، 1191،

يسمى "البيروسيروكا" (أي إعادة البناء) (2)، مما عجل ني انهيار الاتحاد السوفياتي سياسياً واقتصادياً، وزواله كاتحاد عن خريطة العالم، وتوزعه في جمهوريات مستقلة.

وبعد حرب الخليج عام 1111، اثر اجتياح العراق للكويت، وردّة الدغل على ذلك، ظهر ما يسمى "النظام العالمي الجديد" "ليبرز أكثر مصطلح" العولمة "حيث تمكنت الولايات المتحدة الأمريكية من نرض ذاتها كزعيم للعالم. وبدأ النحّول الأمريكي الجديد بالبروز أكثر وأكثر بعد كارتة 11 أيلول 2001، ننزعت الولايات المتحدة الى فرض سياسة" الحن الكلي "بججة كدحة الرهاب واسئصاله، واجتياح انغانستان سنة 2001، ثم العراق سنة 2002، بالشترك مع بريطانيا بهدف تزيير خريطة الشرق الأوسط، والتحكيم بانتاج النفط واسعاره، ونرض مفاهيم وثقافة جديدة على المنطقة، وصولاً الى مؤولة "الشرق الأوسط الجديد".

وبذلك باتت الولايات المتحدة الأمريكية القوة العظمى الوحيدة في العالم، في ظل نزامي وسائل الاتصال والتواصل، الى حد التداخل في مختلف المستويات، ال سيما السياسية والاقتصادية والثقافية، وتبادل المعلومات بفضل الثورة المعلوماتية، حتى امتلكت الدور المركزي في معظم المجالات، ناليس المر على البعض، في التمييز بين النفوذ الأمريكي لنفوذ، ومسألة العولمة كطرح عالمي، له أهداف كوزية شاملة، حتى ساد الاعتقاد بأن ذلك هو هدف من أهداف الولايات المتحدة، السكتمال سيطرتها على العالم.

مفهوم العولمة:

اهتم الكثير من الباحثين في توصيف صيغة قد توصل الى شبه مفهوم للعولمة، رغم كل ما يتري عالم اليوم، من تحديات ونضارب مصالح ومنازعات، وقد تؤدي، ربما الى "مركزية" نية الزعامة الدولية، وبالتالي الى تحوّل العولمة، مع الحاطة ببعء المتداد الجغرافي، الى كل انحاء العالم، اضافة الى التوسع في عمليات الإنتاج والتبادل والتحديث، ليلفون لها البعد الكوني المتزايد في مختلف المجالات . وكدهوم، نطلق هذه التعريفات من كونها اداة تحليلية لوصف المتغيرات الدولية كانه، لتكون العولمة عملية مستمرة تشمل كل المجالات السياسية والاقتصادية والثقافية والاتصالات وما الى ذلك من تحدياتها الدولية، مروراً بتعريفات ابرز المفكرين الداعين الى العولمة، او المناهضين لها، وصولاً الى خالصه موجزة، سنخلص ذلك التعريف بتوصيف مبسط قد يوصل الى نوع من توحيد لمعانها، او يكون بمثابة القاسم المشترك للطرفين المختلفين حولها.

وسنعمد بذلك على توصيف بعض الباحثين، ومنهم جيمس روزنلو، احد ابرز علماء السياسة الأمريكيين، الذي حاول وضع نظرية حول العولمة بطريقة تحليلية، اذ رأى ضرورة وضع تعريف واضح للعولمة، يؤدي الى تحديد محتواها بشكل دقيق. ولذلك يقول "...: وان كان يبدو مبكراً وضع تعريف كامل وجامع يالئم التنوع الضخم، لهذه الطوامر المتعددة، وعلى سبيل المثال، يؤيم مفهوم العولمة على عدة مستويات متعددة للتليل: الاقتصاد، السياسة، الثقافة، التكنولوجيا، وتشمل اعادة تنظيم الإنتاج، تداخل الصناعات عبر الحدود، انتشار اسواق التمويل، نمائل السلع المستهلكة لمختلف الدول، نتائج الصراع بين المجموعات المهاجرة والمجموعات البقية... في ظل ذلك كله، فإن مهمة

(2) م.س. غوربتشوف، بيرينروكا والتكبر الجديد لبالدنا والعالم أجمع، ترجمة د. محمد احمد شومان وآخرون،

ايجاد صيغة منردة، نصف كل هذه الأنشطة، تبدو عملية صعبة، حتى ولو نُفِّذَ تطوير هذا المنهوم،
فإن المشكوك فيه أن يتم قبوله واستعماله بشكل واسع".¹⁾

تتضمن محاولة روزناو هذه، نوعاً من مقدمة لمجموعة من التساؤلات، من أجل الوصول الى
وضع تعريف للعولمة، بأبعادها المعقدة والمتشعبة، خاصة وأن كفاءة المفكرين والباحثين واصحاب
الانضمام في شؤون العلوم السياسية والاقتصادية، حتى الساعة، ما يزالون في محالالت بحثية معقدة من
أجل أنهم مضامير العولمة، واستكشف الخفايا التي تتكلم بمسئرها، بالرغم من كونها عملية
مستمرة، وبالرغم من توضيح وجوهها المتعددة.

لكن العولمة ككلية مترجمة عن الانكليزية "Globalization" ينبغي "اكتساب الشيء طابع
العالمية، وبخاصة جعل تطبيقه عالمياً".

ومن جهة يعرفها الدكتور اسماعيل صبري عبدللا على أنها "التداخل الواضح للمور الاقتصادي
والاجتماع والسياسة والثقافة والسلوك، دون اعتداد بذكر بل حدود السياسية، للدول ذات السيادة، او
الانتماء الى وطن محدد، او لدولة معينة، دون الحاجة الى اجراءات حكومية".²⁾

من جهة اخرى، فقد بين العديد من المفكرين³⁾، تعريف العولمة على انها تعني بشكل عام،
"اندماج اسواق العالم في حقول التجارة والسياسات المباشرة، ووسائل الاتصال والتواصل،
وانتقال الموال والى القوى العاملة، والثقافات والتكنولوجيا، ضمن اطار من رأس المال حرية السوق،
وبالتالي في خضوع العالم لقوى السوق العالمية، مما يؤدي الى اختراق الحدود والقومية، والى
الانحسار الكبير في سيادة الدولة، كما ان العنصر السياسي في هذه الظاهرة هي الشركات الرأسمالية
الضخمة، من خطية القوميات".

من ناحية، الدكتور السيد بسين، مستشار مركز الدراسات السياسية والاستراتيجية في الهرام، يشرح
ابعاد العولمة ومؤثراتها فيقول حول تعريفها: "تظهر العولمة، كمفهوم، في ادبيات العلوم الاجتماعية
الجارية، كاداة تحليلية لوصف عمليات التغيير في مجالات مختلفة. لكن العولمة ليست محض مفهوم
مجري، وهي عملية مستمرة، يمكن ملاحظتها باستمرار مؤشرات كمية وكيفية، في
مجالات السياسة والاقتصاد والثقافة والاتصال".⁴⁾

محمد سعيد بن سهو ابو زعرور يعرّفها بأنها "نظام عالمي جديد، يقوم على العقل الإلكتروني،
والثورة المعلوماتية القائمة على المعلومات والابداع التكنولوجي غير المحدود، دون اعتبار للنظم،
والحضارات والثقافات والقيم والحدود الجغرافية والسياسية القائمة".⁵⁾

اما الكاتب اللبناني والمحلل السياسي جورج زربان، يصف العولمة بأنها "ظاهرة حديثة جداً،
كانت وسيلة لنشر القيم والمفاهيم، وانماط أمن السلوك البشري، على اوسع رقعة من بقاع العالم،

¹⁾ (جيمس روزناو، ديناميكية العولمة: نحو صياغة عملية - آراءات استراتيجيه، مركز الدراسات السياسية
والاستراتيجية بالهرام، القاهرة، 1111، المقدمة .

²⁾ (اسماعيل صبري عبدللا، الرأسمالية العالمية في مرحلة ما بعد الليبرالية - الفولكس ستار، العدد 11، آذار

1119، ص22.

³⁾ M. Horsman and A. Marshal, After the nation state, London: Harper Collins, 1994

Kenichi Ohmac, the Borderless World, London: Harper Collins, 1990

Robert Reich, The Work of Nations, New York, Knoff, 1991

⁴⁾ د. السيد بسين، في مفهوم العولمة، بحث يُدعى في مؤتمر العرب والعولمة، ص25.

⁵⁾ (محمد سعيد بن سهو ابو زعرور، العولمة: مبادئها، نشأتها، اهدافها، الخيار البديل، دار البيارق، الطبعة الاولى،
عمان، 1119 هـ) 1119 م، ص11

متجاوزة بذلك الحدود الجغرافية للدول، وكذلك اللوان والعرايف البشرية". ويضيف ان المبراطوريات القديمة، والديان والمهمة، كلها اشكال من العولمة، ألنها انتشرت الى اوسع من محيطها الذاتي.²²

لكن هناك من له مؤلف مغاير ورأي آخر في العولمة، وهو الدكتور فهد العرابي الحارثي الذي عرّفها بالقول: "هي انكار القوة، وهي نماذجها الثنائية والحضارية وهي... يسير دائماً في اتجاه واحد، ولم نر مطلقاً انهما سارت في الاتجاهين: الذهاب والياب، لذا فإن العولمة، بتعريف بسيط آخر، هي اكنوبة القوي على الضعيف، وهي استندراج له الى ساحات معركة، من ساحات التعايش الممكّن، في الوقت الذي يعلم فيه انه لا يدرك من قوانين الساحات اي شيء".²³

نالعولمة اذاً، كطرح وهدف، تسعى الى تجاوز كاتبة الحدود بين الدول، من اجل انتقال النكار والمباديء، لكنها بمصطلحها الكوني الشمولي نيني" اكساب الشيء طابع العالمية، وبخاصرة جعل تطبيقها عملياً".²⁴

وخالصة القول، ان هناك العديد من الدراسات والمقالات التي نشرت ني كاتبة أرجاء العالم، لتعريف العولمة وتحديد مفهومها، لكنها تبقى دون النوصل الى لقاء ثريه موحد حول ذلك. ونستخلص ان ظامرة العولمة، هي محاولة لتوسيع نطاق الهوية الشخصية، بحيث ان الانسان ابن الررض، وبالتالي ابن قرية كونيّة واحدة، مع تطور نظم المواصلات والاتصالات، التي تربط بين مختلف اقطار العالم، ننتالقي الشعوب ني انفتاحها، لينتهي عصر الدولة، او الدولة المعزولة، فيجتمع الكل، انطالواً من الرجزء، ليصار الى بناء هذه الررض، والى رناها ونطورها، من اجل راحة الانسان ورناها، والحناط على التّيم مع الانفتاح على الآخر، بعيداً عن التّؤؤع والغلق ضمن اطار الشّبة والعرق، والجنس والامة، والدين والمذهب... ووصولاً الى تحديد هوية واحدة واضحة المعالم ني واقعا ومسئولها من دون خصائص ومميزات.

تأثير العولمة على واقع الثقافة العربية

العولمة والثقافة

كليت الثقافة وما تزال احدى مظاهر الصراع بين الالم والحضارات، وهي احدى اهم اهداف العولمة في الوقت الراهن، نالثقافة هي الواحدة الساس التي تظهر بها الشعوب، والركن التّؤوى الذي من خالاه نعمل النول على ابراز نفسها على الساحة العالمية.

وال نؤنصر الثقافة على ناحية واحدة من زواحي الحياة، بل انها متعددة الوجوه ومتشعبة، تشمل الزواحي العلية كاتبة بما في ذلك الآداب والنّزوات الحديثة ومواقبة التطورات البصرية والسمعية وتقني المظريات والجهادات من دينية وعقائدية وغيرها، ننتال بذلك كل اللمامات البشرية، مع الخذ بين الاعتبار عملية التفاعل وتأثيرها على العادات والتّاليد والتّيم والمفاهيم السائدة.

وبينما اقتصرت الصراعات الثقافية ورؤى العالم ني الماضي على التأثير والتأثر المتبادل عبر التجارة والسفر والتّجاور الجغرافي، ومن ثم عبر الحروب وما يّنتج عنها من فرض ثقافة الغالب وطرائقه ني العيش عبر آلة التّليد والمحاكاة. ويؤيت العوامل العسكرية والاقتصادية القائمة على

²²(جورج زربان، جريدة الزهراء، 20 نيسان 2002، ص15)

²³(ورد هذا التعريف للدكتور نهد العرابي الحارثي ني محاضرة له بعنوان: العولمة والنضاليات العربية، ني العلم 1119 / 1111، ص.، واشتهر به د. ابراهيم مبارك الجوير ني مجلة لثاية الملك خالد العسكرية، العدد 59، ص11. ²⁴(محمود زويد المطيري، العولمة ني بعدها الثقافي، لثاية الملك خالد العسكرية، العدد 59، ص22)

استعمال القوة المادية، هي الحاسمة في اخضاع الآخرين وفرض شروط المنتصرين عليهم، نشهد اليوم تحولاً جذرياً في نظريات وإدارة التطور الذي نشهده اليوم في ميدان إنتاج المعارف والتفكير والتأثير والرموز، أي أن الصراع الثقافي، انبثق من كونه عاملاً مساعداً، ليصبح أبرز حوامل الصراع المعاصرة. وما الحدث الذي قدمه هينغتون، وتحدث فيه عن خطر السلام والبيئة على الغرب،¹¹ وما تألبه من ردود الفعل والمواقف المشددة، إنما المنهومة والمبررة من الممارسات الغربية، التي حشوت على المكانة الهامة التي يشاها الرأس المال الرمزي بوصفه نعالاً كناعياً يزين يومياً أدواته وأبناؤه، وخصوصاً في المناطق ذات الطابع الخاص، حيث لم يفلح الاستعمار النيولوني في الحصول على تسليم حضاري -ثقافي كاملين، كما في اليابان والعالم العربي والصين، والعديد من الدول المسلمة، وذلك بخلاف ما جرى في أفريقيا والقارة الأمريكية.

ولما كانت العولمة نظام له أبعاده الهادئة إلى شعبي نمط حضاري لكافة دول العالم، فهي عملية "احتواء" العالم في كل ما هو عالمي وكوني، وبالتالي كل ما هو ثقافي، أو يبت بصلة إلى أي مجال من مجالات العلم والفكر والحداثة.

في هذا السياق، يجب أن تكون العولمة، في المجال الثقافي، كما في غيره من المجالات، رغبة في الاختراع والعطاء، في المعارف والحوار والتأثير، وطريقاً للعامل مع الآخر، بهدف التمسك بالهوية من المعارف واغناء الهوية الثقافية.

واقع الثقافة العربية:

إن الواقع الحالي للثقافة العربية، ننأزعه نظرياً أو الفكر، منها المحاذير الذي يصارع في سبيل الحفاظ على الصلاة العربية، والحوار دون اختراقها وسلبها خصوصياتها التاريخية. ونبار آخر، يدعو إلى الاستجابة للحداثة ومواءمة العصر والتفاعل مع معطياته، في كاتبة المجالات، بعيداً عن القنوع والانعزال واغلاق الأبواب في وجه هذه المحجة الكبيرة المعاصرة، التي هي العولمة. وقد انبثق عن ذلك فريقان:

- الأول: فريق رانض بالمطلق للعولمة، ومشدت بالابتعاد عنها كلياً، رغم كل ما قد يلزاه للعالم العربي، من ردود فعل قاسية، ومواقف سلبية من مطلقي العولمة، ومن المؤسسات العالمية البحر توجه لها أيضاً.

- الثاني: فريق يؤيد بالعولمة، بشكل تام، وبكل ما تأتي به. شعاره في ذلك "الانفتاح على العصر" و"المراعاة على الحداثة"، مع ما قد يتأتى من العولمة، من اختراق ثقافي علمي، قد يصل إلى استئباع حضاري.

لكن الواقع أن العولمة في ارتفاعها إلى الالم، تتخطى الحدود، وتتخلل المسافات، ولهيست بحاجة إلى إذن مسبق في ذلك. فهي تدخل كل بيت في العالم عبر وسائل الاتصال والإنترنت وشبكات الذاعة والتلفزة، مما يجعل الثقافة العربية تعاني من هذا الاختراق المبرمج، دون التمكن من مواجهته والتصدية له. والسبب في ذلك، أنها لم تنم بعد بناء قدراتها بما يتناسب مع المعطيات الجديدة. وتبقى ضعيفة لملائمة التغير مع الجديد، الصل مع الواقع. لهذا فهي لم تصيح قادرة على التكيف بمسار الحداثة، خاصة في بنيتها الثقافية، وفي معطياتها وتاريخها. وعليها أن تبذل الكثير

¹¹(Sammuel P. Huntington, the clash of civilization and the remarking of the world

الجراء ربط صحيح للماضي بالحاضر، والتوجه نحو المستقبل يغطي ثابته لمواكبة تطورات العصر مع الحفاظ على جوهر الصالة العربية.

فمؤرخو القرن الحادي والعشرين، يتفقون على تعدلات في تاريخ حقبات المنطقة، ال انهم سريجمعون على القول ان حقبة تاريخ الشرق الوسط، التي بدأت بينالين بوزابرت انشاء غزوه لمصر، وزياسون البريطان الذي تمكن من طرده منها نهما بعد، قد انتهت ببش وغورباتشوف.

فالثقافة المريكبة بشكل خاص والغربية بشكل عام، التي تحتاج عالم اليوم، بما في ذلك العالم العربي، تختلف عن غيرها من الثقافات السابقة في ناحيتين هامتين:

الولى، انها مسئولة عن السيطرة السياسية، ومنشرة في امكن اوسع من مناطق النفوذ الميركي السياسي، وهي تتفوق بذلك، على المدى الذي وصلت اليه انكار ايران السالمية او الصين الشيوعية.

الثانية، انها ثقافة ذات شعبية واسعة، بينما الثقافات الاخرى، وبخاصة الثقافة العربية، محصورة في نطاق الزخب الفكرية والسياسية.

ومن المخاطر التي تؤثر على الثقافة العربية، ان الثقافة الميركية تيري كل شرائح المجتمع، وخصوصاً الشباب. كما تحمل في طياتها رسالة خاصة للناس المحرومين او الخارجين عن الانتماء الاجتماعي، وخصوصاً النساء. بالمرأة العربية، بشكل عام، ال تزال تعيش في ظروف مغلقة

الزمن، وهي تحاول التلصق من قودها، واليك وصف بالحد الأدنى، مع زميلاتها في المجتمعات الاخرى، من غربية وحتى عربية في بعض الدول العربية المفتحة كبنان وتونس، وبعض المناطق الاخرى

في الوطن العربي.

لذلك ليس من المستبعد ان تشكل مهدداً للمدنيين عن القيم التقليدية والعوائد الديقولوجية. ولعل لفاح مثال للتبعية رؤية هذا التهديد التي من الثقافة الميركية، كما يقول برنارد لويس، هو موقف آية هلا الخميني في وصفه للولايات المتحدة بأنها "الشيطان الكبير"¹

ويضيف ان تحدي الثقافة الغربية، كان عزواً رئيساً من عزاوين المجادلت في الشرق الوسط لحوالي ثرينين من الزمن. وتؤكد الثوانة الشعبية الميركية هذا التحدي، في الفكر انماطه حدائة وانشاراً في الوقت نفسه. بالمقابل تؤكد الاحكام والزعماء والمفكرين في الشرق الوسط، وسوف يبتكرون دون شك في تقديم ردود مختلفة على هذا التحدي، ومن ذلك المحاكاة والبنّي والتأقلم

والتشرب، او الشكوى والسبنكار والرفض².

والقولع البارز في مجال الثقافة العربية، ان هناك اجماع بين المثنيين والباحثين العرب، على ان المجتمع العربي، يمر حاليّاً بأزمة ثوانية. هذه الزمة وصفاً لسياسيين بأنهم البعد، نهي ازمة شرعية وأزمة موية وأزمة في الاعمالية.

والمجتمع العربي بما هو عليه الآن، يحتاج للخروج من هذه الزمة، الى استراتيجيات حضارية، تركز على سبل النهوض والتقدم، لتجاوز التخلف السياسي والاقتصادي والثقافي. بالمقابل تحتاج هذه الاستراتيجيات الى نهم عميق وجيد للمبتغيات القبرى التي حدثت في بزبة المجتمع العالمي والتي ارتكزت بأبرز عناصرها على ظاهرة العولمة، بلل تجليها السياسي والاقتصادية والثقافية. وم

¹(برنارد لويس، مسئول الشرق الوسط، رياض الرئيس للكتب والنشر، الطبعة الاولى، بيروت، 2000، ص21)

²(برنارد لويس، المرجع السابق، ص21)

اطلالة النية الثالثة، يرى ان اي استراتيجية حضارية، ألي منطقة ثقافية في العالم، تحتاج اوالاً الى تحليل دقيق للمشهد الثقافي العالمي.

أزمة الثقة العربية

من انك اتجاه يسود بين عدد من الباحثين، يركز على الصلة بين الحداثة العالمية والزمة الثقافية في العديد من المجتمعات. وني نقدرنا ان المجتمع العربي يمر ني الوقت الراهن بأزمة ثقافية. والزمة الثقافية العربية متعددة الجوانب، نهي أزمة شرعية، وأزمة هوية، وأزمة عقلانية في الوقت نفسه. والجدير بالذكر ومن وجهة نظر مؤرخة، يرى ان هذه الزمات سائدة ايضاً ني المجتمعات الرأسمالية المتقدمة¹.

غير ان ذلك ال بيني ان اسباب هذه الزمات في الدول الغربية المتقدمة، هي الاسباب نفسها ني المجتمع العربي. لذلك منطقة ثقافية في العالم تاريخها الاجتماعي وواقعها الحضاري، الذي يعكس الظواهر الاجتماعية والسياسية والثقافية لها اسبابها الخاصة.

نما هي أزمة الشرعية الثقافية في العالم العربي؟

رأى الباحثون العرب، ني العقد الأخير على الديمقراطية باعتبارها احد المخارج السياسية لخروج من أزمة الثقة العربية، خاصة بعد ان ظهرت الآثار المدمرة للحصاد المرزقية تركيبة النظم العربية، والسيطرة التي مورست بكل أشكالها، والتي سادت، ولم نزل، الوطن العربي ني العقود الربعة الأخيرة. هذه السيطرة تتبدل بأزمات الملكية والجمهورية على السواء.

ان دراسة شرعية النظم العربية، موضوع يتغير الكثير من المشكلات النظرية والمنهجية والتاريخية. فاذن ننظرنا التاريخ الحائل للنظم السياسية العربية منذ الخمسينات حتى اليوم، بما ني ذلك النظم الجمهورية والملكية كما في مصر سنة 1152 ، وال عراق 1159 ، وكل من اليمن وتونس سنة 1112 ، وليبيا 1111 ، مما بيني في الواقع ناكل شرعية السياسية، ونشوء أنظمة جمهورية محلها مبنية على شرعية جديدة، هي شرعية الثورة في الكثر الأحيان.

هذه النظم السياسية العربية الراديكالية، والتي أسست شرعيةها على اساس تحقيق السؤال الوطني، والعدالة الاجتماعية، والتنمية الشاملة، والانتاج الثقافي، وخاضت في سبيل ذلك معارك شتى داخلية مع القوى السياسية المنافسة، انتهت بتمسكها بالقضاء عليها. ونجدها منذ الثمانينات تواجه مشكلة الانقاص ني شرعية السياسية، نكالت حصيلة ذلك قتلها الذريع ني الحفاظ على السؤال الوطني، ومواجهة التحديات من قبل اسرائيل والولايات المتحدة الأمريكية. وانعكس ذلك على قتلها في التنمية، وعجزها عن تحقيق قيم الديمقراطية والمشاركة السياسية.

وكان رد فعل بعض هذه النظم، الانقاذ شرعيةها المتهاوية، تطبق استراتيجيتين:

1-النزوع الى التعددية السياسية المؤيدة لتخفيف الضغط عن انظمها السياسية واتاحة الفرصة للاصوات المعارضة، لكن ني حدود الدائرة الضيقة التي رسمها للمشاركة، والتي تبني بعيدة عن امكانية تداول السلطة.

2-ممارسة القمع المباشر ضد الجماعات السياسية التي لم يتعرف بحقها في المشاركة السياسية، او تلك التي لم تبيل بفكرة التعددية السياسية الحديثة، وتهدف للوصول الى السلطة، واهمها

¹د. السيد حسين، نحو مبادرة حضارية عربية، بحث قدم ني المؤتمر الدولي الخامس لجمعية بيروت التراث، مصر
الويزيكو، بيروت، ايلول 2002 ، ص 115

الجماعات السلفية التحجاجة، ومن أبرزها حركة النهضة في تونس، وجبهة النفاذ السالمي في الجزائر، والخوان المسلمون في مصر.

أما النظم الحليّة، فبعضه أدرك بأنّ دار حَوْل حركة التاريخ في اتجاه التعددية السياسية، ففتح الباب واسعاً أمامها، كما هو الحال في الأردن. وبعضها مازال يعتمد على شرعية "النأليد" وأبرزها النظام السعودي الذي بدأ في توسيع دائرة المشاركة بأنشاء مجلس استشاري.

وإذا أدّت ممارسات الدولة السلطانية العربية في العقود الاربعة الأخيرة، إلى مجموعة من ارتباطات الظواهر الاجتماعية والثقافية والفنية أبرزها:

- شيوخ المالبة السياسية بين الجماهير المقموعة، وبروز ظاهرة الغراب على المستوى المجتمعي والفردى.

- ظهور النكار والثقافات المضادة للدولة السلطانية، وازدياد فعليتها وتحركاتها، كما هي الحال في حركات السلم الاجتماعي، التي تؤف بشدّة ضد العولمة، وتدعو إلى الرنض الطاطع للدولة العلمانية الوضعية، والعمل على ثبها النشاء الدولة السلفية بالصلة إلى مهاجمة النموذج الثقافى الغربى، باعتباره ال يعبر عن نأليد المة السلفية، والعمل على دعمهم نموذج السالمي مكامل في الثقافة والاقتصاد والساسة.

- بروز نيار علماني ديمقراطي مناهض للسلطنة والنوحيه الساسي المبرمج، يسعى إلى احياء المجتمع المدني، من خلال تشليل الحزاب السياسية المعارضة، وتشكيل جمعيات حقوق الإنسان، وتفعيل دور المؤسسات الاجتماعية والثقافية المستقلة عن سلطة الدولة.

ومما يؤثر في أنواع النأنة العربية، ان النظام الساسي العربى، يمر حاليًا بمرحلة انتألية بالغة الصعوبة، حائلة بالصراعات السياسية والاجتماعية والثقافية. هذه المرحلة الانتألية من السلطنة الفوقية إلى التعددية السياسية، تخبط نأها العوامل المؤثرة عليها، والعوامل الدولية والثأثيرات الوادعة من النزوح العلمى نحو التعددية. ويؤعب المتأنون دورًا طليعيًا في زشر النكار العلمانية والنسويق للعولمة التي تتناقى العالم العربى وأسمارها بطرؤة ثورية ريمًا، الحادث الثأثير¹¹

ولم يؤنصر الصراع على المعركة بين الدولة السلطانية والمجتمع المدني بمختلف نوحهائه وأيديولوجياته، بل يتعدى ذلك إلى داخل المجتمع المدني ذاته، حيث يدور صراع حاد بين النيار العلمانى الديمقراطى على نّ قوع اتجاهاته، وبين النيار السالمي الصولى الذى ظهر على الساحة السياسية أكثر تنظيمًا وخصوصًا في مجال النصال بالجمهورية والنأثير بها وتدريبه على تعبئتها وتأييدها. ويبرز ذلك في عدد من الدول العربية وزراه ناشطًا في الجزائر وتونس ولسطين والسودان ومصر والعراق والصومال ويقوم بمحاولات الثبات ذاته في الكويت والأردن وبعض دول الخليج.

من ناحية أخرى، هناك نجوة عميقة بين ثقافة النخبة، والثقافة الشعبية. فالنخبة لديها اتجاهات استألية إزاء الثقافة الشعبية، وجمال بها، وعجز عن التواصل معها، ورنض لشرعيتها الثقافية والسخطاف بها. وإذا الحظنا النسبة الكبيرة لألمية في الوطن العربى، أدركنا خطورة هذا التحدي، الذي قد يؤثر على النخبة نأفيها إلى النأزال عن جماهيرها والأبعاد عن شخص صواحها وأنكارها.

ان هذه القضية بالغة الخطورة، ونصوبها هو في منتهى الهممة، ويحتاج الى تفكير من هجي للوصول الى حلول مناسبة لها. فالمثقفون العلمانيون، رغم انفعالهم ونشاطهم وعملهم الدؤوب لم يسيطروا والسباب شتى الوصول الى الجماهير العربية. والترك ان في مقدمة السباب التي تحول دون تحقيق ما يصبون اليه، هي الغيبات والعزائيل التي تفرضها التنظيم السياسية العربية المختلة، امام نواصل المثقفين عمومًا مع الجماهير، من خلال تضييد حركة الحزاب السياسية، والنضيق على النشاطات التي تقوم بها مؤسسات المجتمع المدني.

وقد أدى ذلك بلولوع الى ترك الساحة خالية امام الناشطين من السالمين الذين نجحوا في النواصل مع قطاعات جماهيرية واسعة والثاني بهم بسبب انفرادهم بالساحة ومخاطبتهم بلغة قريبة اليهم، نالهم عاطفتهم ونجح في عيهم المخزون التراثي الكامن في وجدان الجماهير. ونجحوا من اطلاق شعارات مجتعة، قد تكون غامضة في ذاتها مثل شعار "السالم هو الحل"، الذي انبسط المخشبة الشعبية عند الجماهير، واجتنبوا بوعود مزعومة للحل النهائي لمشاكلهم الاقتصادية والاجتماعية. والكثير دليل على ذلك، الموقف الراهن، حيث الخطاب السياسي بدأ يتصاعد بعد أحداث 11 ايلول وسخط الشارع العربي والسالمي على الواليات المتحدة والدول المعتازة معها لحربها الغير مشروعة ضد انغولستان والعراق.

أزمة الهوية:

يعاني المجتمع العربي في الوقت الراهن من أزمة في هويته، ننعكس سلبًا أزمة في واقعها الثقافي بطرق التنشئة الاجتماعية تعد اساسية بلنسبة الي نوجوه ثقافي، ونعني بذلك الطرق التي ننشئ بها المعايير القبلية في مجتمع ما من اجل الى جيل.

وتهدف التنشئة الاجتماعية الى جعل المواطن على وعية بانتمائه الى بويته ووطنه وشعبه، والى انتاج شعور بهوية الفرد وهوية الجماعة، بالاضافة الى خلق بنية دفاعية داخل الفرد، وظيفتها التكيف مع النموذج السياسي والنصادي السائد في المجتمع (كالنموذج الرأسمالي او الاشتراكي).

وفي مجال التنشئة الاجتماعية والهوية، هناك اتجاهات نظرية متصارعة حول غلبة العناصر المادية، واممها نوعية ونمط الانتاج السائد على غيره من العناصر.

والصراع هنا يتخذ طابعًا جدليًا بين نوجوهين

اساسيين: النوج هو الـ قول هو مادي يركز على نمط الانتاج وحاجة السوق والغللة المبنية

على المصالح

المشتركة.

النوج الثاني هو مثالي يولي من شأن القيم والاعراف والتقاليد والنفكار التي ترسم مسيرة التطور الاجتماعي على حساب العوامل المادية، وتبطل من هذا النوج السراس في كل انطالوة مسبقية.

والحقيقة ان الحديث عن الهوية في المجتمع، يحتاج الى بلورة مفاهيم محددة، وقادرة على استنباط جوهر مشكلة الهوية. والمفهوم القدر على ذلك هو مفهوم " رؤية العالم du vision monde، حيث تنور معركة حول عدد من الصور حددها بولنغ في كتابه الهام "the image" (يمكن اجمالها بعدد من النقاط التالية:

- الصورة المكانية التي تحدد اوضاع الفرد في محيطه.
- الصورة الزمانية التي يكونها الفرد عن مجرى الزمن ومكانه فيه.
- الصورة العقلية من حيث هو نسق من التنظيمات والعلاقات.
- الصورة الشخصية التي تتعلق بدور الفرد وعالمه بمحيطه.
- صورة الوجدية وتخلق بأحكام الخير والشر.
- الصورة الوجدانية المنعقدة بطريقة رؤية الكون وما في ذلك من اندفاعات، ومشاعر الخوف والرهبة والطمع والسعادة.
- الصورة من حيث هي مقسمة الى جوانب شعورية وال شعورية ودون شعورية.
- الصورة من خالل بعد الواقعية او عدم الواقعية.
- الصورة من خالل بعد التأكد او التوهم، وعدم التأكد والوضوح والغموض.
- الصورة منظوراً اليها من خالل بعد الخصوصية او العمومية لمعركة ما اذا كانت رؤية العالم هي رؤية نردية ذاتية او شخصية، او جماعية يشترك فيها جميع الافراد.
- ويذهب " بولنغ " الى ان الرابطة الساسية التي مجتمع او ثقافة فرعية او نظام هي الصورة العامة image Public التي تشير الى الخصائص الجوهرية لرؤية العالم او الصورة العامة التي يشترك فيها افراد ذلك المجتمع.
- ان ما ذكره " بولنغ " عن ابعاد المفهوم، يعد اشمل صياغة في التراث العلمي المعاصر وجدير بالشارة ان ازمة الهوية ظاهرة ملموسة في المجتمعات الرأسمالية الحديثة، كما في المجتمعات الاشتراكية.

الزمة العقلية:

مشكلة الثقافة في العالم العربي تكمن في ان ممارسة العقلية العقلية، وبسطها الى حدودها الموضوعية، أدت الى نتائج سلبية ألزمت عدالت الحياط النذالي العميق الجذور، بدالاً من ان تثلّ هذه، مما ادى الى عدم الاستقرار النفسي الاعداد متزايدة من الناس، واحساسهم بعدم اليقين. ومن ناحية اخرى، فان من اسباب ازمة الهوية، وجود الشباب كعامل اجتماعي واقتصادي وسياسي متوكل. ومن المعروف تاريخياً، انهم كانوا دائماً في طليعة الحركات الاجتماعية، والعصر الذي نعيشه في

ونتبور ازمة الهوية في المجتمع، حين نحول الى حركات سياسية واجتماعية احتجاجية. ووجد انشطاعت المجتمعات الرأسمالية - بفترة فذة - احتواء حركات الاحتجاج الراديكالية، ونحوها الى حركات ثقافية من خالل ما أطلق عليه "ماركيز" التسامح القمعي (Repressive tolerance)

اما في مجتمعنا العربي، وبشكل عام، فنالك اساليب القمع المباشر للدولة السلطوية تمارس سياسة ذات وجهين: التسامح القمعي، ما دامت حركات الاحتجاج ال تهدد شرعية النظام، نسمح للمؤننين بالنعير عن آرائهم، شرط ان ال تتعارض مع القضايا السياسية التي يبتهجها النظام. واذ دعت الحاجة وحصل التعارض، ندخل الحكومات صاحبة الشأن الى اساليب قمعية ونعسنية احتيانية، للحفاظ على التولبت التي يركز اليها الحكم ويقوم عليها النظام، ومن ذلك استخدام سالح مصادرة

الكتيب لمنع تداول بعضها والتي تعتبر "خطرة"، كما حدث في مصر حين صودرت كتيب "سيد
يطلب" و"اممها" مع العلم على الطريق "الذي لن يجر نفيه المجتمع بأسره باعتباره مجتمعا جاهليا"، ودعا
الى الزوال عليه بالقوة المسلحة. وني احوال اخرى، اذا زادت ثوربة الحركات الاحتجاجية، ونيت
صراحة اساليب التعبئة الجماهيرية، والعنف لقلب النظام، هنا يصر الى اتباع سياسة القمع المباشر.
والواقع ان المجتمع العربي المعاصر، يزخر بصراعات تكثف بجلء عن ازمة الهوية التي لها
علاقة مباشرة مع واقع الثقافة العربية.

الزمة في اتخاذ القرار:

من الزمات المؤثرة في واقع الثقافة العربية، بتأثير العولمة، ازمة اتخاذ القرار، او الزمة
الغالبية العظمى. هذه الزمة لها علاقة وثيقة مع الزمات السابقة. بأزمة شرعية النظم السياسية، تؤدي
الى احباط الجماهير نتوء ازمة هوية، ويؤدي ذلك الى ازمة وخلل متفكرين في اتخاذ القرار الذي يتأثر
بأزمته الشرعية والهوية. ينعكس ذلك على مسيرة الثقافة العربية، ويحد من امكاناتها في مواجهة او
مواجهة مسيرة العولمة. فالمجتمع العربي المعاصر يتطلع الى العالم من وجهات نظر معارضة. ولع
في ابرز هذه الرؤى، على المستوى السياسي، "الرؤية السلطوية للعالم" والتي تؤمن بالوحدة
اسلوبا في الحكم، من خال الجماعة الزائلة او الحزب الواحد المهيمن، وهي بذلك ترفض مقولة
الحرية السياسية، او بالحرى الصراع السياسي، تنضطه وتقدم كل من يعمل بهذا التوجه، حجبا
بذلك ان التعددية من شأنها اضعاف الدولة والنظام، بل انها على الصعيد الثقافي تحرص على تقييد
رؤيتها للعالم، وزفي كانه الرؤى المعارضة معها، من خال السيطرة الكاملة على اجهزة الثقافة
والعالم، والتي ال يتاح نيتها لتغيير انصار النظام، التغيير عن آرائهم، والتسويق النكارهم، وتعميم
نظريتهم من خال خطاب دعائي تجريدي وغوغائي موجه من قبل السلطة
السياسية.

هذه الرؤية السلطوية، تناقض "الرؤية الليبرالية للعالم" والتي تؤمن بالحوار والتعدد الفكري،
والتعددية السياسية والحزبية، ومبدأ تداول السلطة بين مختلف التيارات والحزاب السياسية، ونوا
التيارات حرة وحرية وشفافية، وهي لذلك ترفض التمدد السياسي، وتدين حكم الفرد المطلق - ولو
من خال انظمة جمهورية - وتفضل صيغة الحكم الواحد، وعلى الصعيد الثنائي ترى ضرورة تنوع
الراء والرؤى وصراعها في اطار سلمي، نهذا هو الضمان الزدياد ثراء التجربة الجماعية.

واذا نكّم التفرقة على الجوانب الثنائي لوجدنا صراعا بين "الرؤية العلمانية" من ناحية، والتي
تتطلب من ضرورة فصل الدين عن السياسة، و"الرؤية الدينية السلفية" التي ترى ان السالم دين
ودولة، وان ما نراه العلمانية في الفصل بينهما، ليس سوى هرطقة سخيفة، وتغير عن مجتمع عربي
ال علاقة له بالمجتمع السلمي.

هذا الصراع السياسي الذي يهش العالم العربي في الوقت الراهن، سيكون له تأثير بعيد المد
على مستقبل المجتمع المدني العربي.

وفي هذا السياق ال بد من ولوج باب الصراع داخل الوطن العربي من خال التطرق الى
"رؤية العالم القطرية" ان صح التعبير، و"رؤية العالم القومية".

تبدو اهمية هذا الصراع، لو ربطناه بحرب الخليج وبحروب اخرى داخل الوطن العربي والتي
تسببت المئتين العرب، بل والشعوب العربية، حول القضية الساس وهي شرعية الغزو العراقي

للكويت بهدف الوحدة. والسؤال الكبير الذي يطرح نفسه، هل عملية الوحدة العربية تأتي بالقوة المسلحة؟ أم بالديمقراطية والنزاعة المتبادلة والرغبة المشتركة؟

بالطبع ان الوحدة يجب ان نحصل بالنظام والنزاعة المشتركة وبالعمل الديمقراطي، وهذا يتطلب مؤنثاً مؤنثاً واعياً وموحداً، وحساً بالمسؤولية الاجتماعية، بمغزل عن السلب والنكابر. نالوج إلى القوة والهيمنة، عمل بيدي كل البعد عن مفاهيم التغلب والتفاهل والرؤى المشتركة والمتجانسة نجعل من الوحدة عمل طوعاً وخياراً مؤنثاً من المجتمع.

من هنا نرى ان الزمات التي يعيشها المجتمع العربي، لها ابعادها السياسية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية. لذلك ال بد من النظر إلى العولمة بنظرة وموضوعية، تؤيم الجوانب السلبية واليجابية التي تروجها، لكي ال تقع في اخطاء ومناهات تكون نتيجتها خسارة مؤنثنا وثقافتنا، ونكون بالتالي في غربة عن نعم المواضيع المطروحة، نكون الضياع والتشتت والنفاس سمة المرحلة المسؤولة في مجتمعنا العربي.

نأثير العولمة على مسئول الثقافة العربية:

لما كانت العولمة ني جومها، نغني ان يكون العالم منسوحاً لئجل ال اقتصادي وأمني ومؤنثي، يؤاسمهم الميسورون والغنياء والمؤادرون دوالاً وأفراداً ونق معابر السوق، نحن الطبيعي ان يندج عن تلك ندعات ومخاطر ندعى المجال الاقتصادي، إلى المجالات السياسية والثقافية المتصلة بمجالت السيادة والازتماء والهوية وازمات العيش والعادات والتقاليد.

ولع ال الخوف من نؤدان الهوية والتفاهل المؤنثي هو الهاجس الذي يخشاه الكثير من الدول العربية التي نغاري من ازديادها ودامشيتها في خضم التغيرات التي يشهدها العالم المعاصر.¹¹

فالتغيرات الدائمة التي يشهدها عالم اليوم، ندخل معها البشرية في عصر المجال السمعني-البصري، والتواصل الفوري المباشر. وقد اصبحت الثقافة العربية في دائرة تأثير العولمة وما سيندج عن ذلك من تأثيرات سلبية وخطيرة على الهوية والقومية والخصوصيات الثقافية التي ستصبح مهددة، ان لم بصار إلى الخذ بين الاعتبار المتغيرات التي ستطرأ على المفاهيم والتفاهل التي ستأتي بها العولمة. وان السندالم إلى نزاعات المؤنث والنفاء والخوف المتبادل نهم على الهوية المؤنثة ليس سوى ردود نعل سلبية، وربما سناراً يوجب الخشية من التفتار الزدنية العربية والتي من شأنها زعزعة حوافع النخب السياسية والمؤنثية المتعددة. نلنيس صرحاً إلى النظر إلى الهوية العربية على انها موية مؤنثة واحادية ال يمكن تعديلها، نالمتعددة الزدنية للغااصر التي تشكل الهوية، من لغة ودن ومؤنثة وازتماء مشترك، نؤن ان الهوية يمكن ان تكون مركبة ومفروحة ومرنة وقابلة للعادة والتشكل، وهي مرهونة بفترة المجتمع على تأمين الشعب الضروي للحاجات المادية والثقافية والجمالية والروحية الفراده، واعادة صياغتها بما يؤلف مع المعطيات المطروحة والسلبية للحاجات المتجددة.¹²

ان العولمة الثقافية تنسوع في مناخ من التراجع الحاد، للمستوى الثقافي المتكثف، اذ انها ندعى ثقلة ما بعد المتكثف، او ثقلة الصورة والاتصال والتؤنثات الحديثة، وهذا ما اضغف العمل بنظام المخاطبة المؤنثية المؤنثية عبر الكتب والصحف والمجالت، وصولاً إلى المدارس والجامعات. نان

¹¹(كريم ابو حالة، الآثار المؤنثية للعولمة، حظوظ الخصوصيات المؤنثية في انتاج عولمة بديلة، مجلة عالم الفكر، المجلد 21، العدد 2001، ص19)
¹²(كريم ابو حالة، المرجع السابق، ص19)

المشروع الثقافي الغربي في عصر العولمة، وقد أصبح في عهدة النُزَيَات السريعة-البصرية، بما تملكه من نفوذ وإمكانات وسلطة تمكنها من تدمير ماضيها العالمة للمتلقي في قالب مشوّق يجذب الانتباه عبر تكنولوجيا الثورة والتشويق، ويقارب عبثة المعرفة، ومعها يبلّغ خطابه الديدلوجي وأهدافه السبئية، ويسمى في أد حاسة الزُّد لدى المتلقي الذي يجد نفسه، في نهاية المطاف، قابلاً للمُرير جميع القيم والمواقف السلوكية، دون اعتراض عقلي أو ممانعة نفسية.²²

من هنا فإن تأثير العولمة في المحيط العربي، سيكون في نخطي تَبَلّ الناس لمجتمعاتهم، نحو نسق المجتمع المدني، لتنشأ في وعي الناس ثقافة أو قيم ثقافية، ال صلة قوّة بينها وبين النظام الاجتماعي، الذي يُتسمون به، عبر قيم وانكار جديدة، ليست من رحم تطوّرهم الاجتماعي الطبيعي، مما سوف يُعقّض مجتمعاتهم إلى بعض الخلل في مبررات السلوك والخلق والبنى الاجتماعية والبيئة من دون اصول ثم بعد لهذا النغّير.

ناهيك عن وجود "درجة الخلل الرهبة في توازن القوى الثقافي، على الصعيد الكوني، بين القوّات المتمنّع برصيد هائل، من الدعم الوجودي الثقافي الذي نتجّه، بنسبه، وأخرى مجرّدة من أية حماية، لثوة فوق-قوّاتية قبل القوّة الثقافية."²³

وبسبب كثافة وخطورة الختراق الثقافي الذي يتعرض له نسق القيم ونظام انتاج الرموز في المجتمع العربي، فإن مؤسسات الاجتماع والثقافة التثقيفية وصما السرة والمدرسة، لم يودوا قادّرين، ونق صيغ ادائها الحالية، على حماية الفن الثقافي للمجتمع، والبقاء بحاجات افراده من القيم والرموز والمعاني والمرجعيات، التي أصبحت تصاغ خارج حدود الجغرافيا والاجتماع والثقافة الوطنية.²⁴

وأيضا يُدبرنا، واستناداً إلى ما نُقدّم، نجد ان العولمة ستؤثر جدوّياً في القوّات العربية الصلبة، بشكل يحدّد، ربما من ارتباط الجوّال الجديدة، بتاريخها وتراثها ونسجها في المجال الثقافي، ألنها نحاول احوال "ثقافة العولمة" مكانها، بعد رسو قواعد الحداثة على مستوى ثقافي تليدي، يرتكز على قواعد المجدد الغابرة والسير المتوارثة، المر الذي يهينه البعض على انه يهين التطور الثقافي والحضاري الذي يسير بلعالم نحو كل جديد.

كذلك فإننا نجد ان وسائل الاتصال والتكنولوجيا، بكل حداثها تغزو طرائق التعليم، واساليب نشر الثقافة بمضمونها الذاتي، لتؤثر الفكر العربي بالفكر المعولم، وهذا سيخلق في المنين المتوسط والبعيد، شكلاً لنسج حامة بين القوّات الغرب السايّة، والقوّات الجديدة المتطورة، في حين ان النول العربية ال تملك اساليب وطرق المقارنة ألنها تلخذ دور المتلقي الذي يعمل في أحسن الظروف على الخذ بنطوي ما تلقاه، عساه يشارك في الحركات الثقافية العالمية، مع المل ان ال يخفي دور العرب الثقافي من التاريخ، وهو الذي اعطى الكثير من المبررات العلمية والنتاجات التي بُيّت اساساً في الفكر العالمي ولقرون متعددة.²⁵

²²(عبد الله بلوزيز، في البدء كانت الثقافة، دار انريزيا الشرق، الدار البيضاء، 1119

²³(عبد الله بلوزيز، العولمة والهوية الثقافية، عولمة الثقافة ام ثقافة العولمة، بحث نُقدّم في مؤتمر العرب والعولمة الذي نظمته مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1111، ص 211

²⁴(ابو حاليوة، المراجع السليق، ص 11

²⁵(ع.م.اد. بوزيس، العولمة، تاريخ ابعاد ومؤثرات على العالم العربي، بحث في التاريخ السياسي، المؤسسة الحديثة

لكتاب، طرابلس-لبنان، 2005، ص 111

وباعتبار ان مسئول الثقافة العربية وناعليتها ليس مرسومًا بالحدود الخارجية التي تحمها العولمة على اهميتها نحسب، بل يتصل بفترة هذه الثقافة على اقامة حوار داخلي بين اتجاهاتها وتياراتها وانكارها، اي بقرتنا كعرب على اعادة بناء وحدة الفضاء الثقافي العربي، بما يضمن حرية تداول النكار والمنجاة الفنية والدينية، الى جانب تدعيم النشاط الابداعي وتحريره من الممنوعات والمحرمات، بحيث يصح الحوار الثقافي والحضاري العربي، مقدمة وشرطاً ألي ممانعة ثقافية او مبادرة منجاة، للتواصل مع الثقافات الاخرى، وذلك اعتماداً على قوة مكونات اساسيين مما الافة والذين السالم.

وبالتالي على الثقافة العربية، سوف تحدث العولمة، رد فعل سلبي عبر انتشارها، وتهديتها لثقافة المجتمع العربي، وانتشار النكار المبطنة، التي تدعو الى تفكيك هبة العولمة، الذين أحاطوا بهالة من الشارة والازهار مما ادى وسيؤدي الى جذب شرائح كبيرة من الناس، واحداث نفاوت بين نوات المجتمع الواحد، وهذا ما نشهده حاليًا، وقد يزداد ني المسئول، اذ انتشرت الدعوات الصولية دناعاً عن الصالة والهوية، والتثيت بترات، ورفض كل ما هو دخل، وال نالعم مع خصائص المجتمعات العربية.

لكننا نتساءل، ورغم تلك الدعوات حول المدى الذي تنطوع العولمة من خلاله التأثير في البنية العربية الساسية، اي في العشرة والطائفة والمذهب، تلك البنية التي صمدت في وجه كل تداعيات الماضي، من غزو واحلال وانتداب، وهل يمكن ان يصل تأثيرها الى جومر هذه البنية، ام انه يحدث تحولات حولها، دون ان نطال الغمق السوسولوجي العربي.

وفي المسئول، سيكون للصراع بين الثقافة الديمقراطية والثقافة الصولية تأثير مباشر، في خيار آخر بين الحداثة الخارجية والداخلية. نالحداثة الخارجية تني قبول الجهاز واسباب الراحة والرايات التي تأتي بها العلم والصناعة ني الغرب. وني الوئت نفسه، رفض ما يعبر يومًا غربية خبيثة. لكن ذلك ال يعزي في غالب الحين، رفض العلم الذي اريج الجهاز واسباب الراحة هذه، واسلوب الحياة الذي جعل هذا العلم مكلًا. بكالم آخر، تعزي الحداثة الخارجية، الخذ بالتقنيات المسنودة والعمل بها. نلما تعزي الحداثة الداخلية تطور نظم الثقافة داخل العالم العربي، وجعلها مألوفة للناس مع المعطيات الثابتة المتأخرة من الخارج. وال يبدو هذا مكلًا ني الحال التي ال تزال نعتمد ني مدارسها كنباً قديمة ال نأخذ بعين الاعتبار، ما طراً من تغيرات جذرية على الطر الاجتماعية والثقافية في العالم.

ويعني الحلق بركب العالم الحديث، الكثر من استعارة التكنولوجيا الحديثة او شرائها. انه بني التحول الى جزء من العملية التي نريج هذه التكنولوجيا، اي المرور عبر الثورة الفكرية والتحول الاقتصادي والاجتماعي والثقافي وفي النهاية الساسي الذي سبق التغيير التكنولوجي ويرافقه ويلوه.

وهذا يرتب استحقاقات اسانية نفس المن الثقافي ومكونات الهوية، ال تنطوع المؤسسات التربوية والتعليمية والاعلمية مواجهتها، ما لم تتل عن النظم القديمة لعلها، وتحرر من الذنوية الرقابية على النتاج الرمزي، ألنها لم تعد مجدبة من جهة، وألها عاجزة عن اشباع حاجات الناس الثقافية والجمالية والفنية، عبر البرنامج الثقافي الممنوع والخبر الهام الذي يتبع بمواصفات الاعلمية

رائية.

لقد اصيحت الثقافة صناعة نطلب الكثير من الجهد والمال والمصدائية، وتحتاج قبل كل ذلك الى الثقافية، لكي نتمكن من المنافسة في عالم مفتوح على خيارات ال نلها من البرامج والمعلومات وقنوات البث وبصورة متواصلة.

وينتري لتغطي أزمة الثقة الغربية في المستقبل، نعيم السيسى الصحفية والبناء لقيام ثقة معاصرة
تستجيب للمعطيات الحديثة، لئلا تكل المتنبين والمهتدين بالشأن العام، على مستوى
المجتمع المدني ومؤسسته الدولية، خصوصاً تلك التي تسعى بشؤون النواة والنكر.

ويكتسب هذا التوجه مصداقية أكبر على الصعيدين الثقافي والرمزي، فمع انفتاح الفضاء
الكوني على التدفق المتواصل للمعلومات والصور والرموز، لم يعد بمقدور أي شعب أن ينادى بغيره عن
التفاعل مع الأحداث والتحويلات، سواء من مؤن المشارك والتفاعل والعارف، أو من مؤن المتلقي
السلبى المتبغل بما يجري. فقد طاولت تلك التأثيرات الحياة الفكرية والثقافية بما تحتويه من
طرائق للعيش أو انماط للتفكير والسلوك، بما يستوجب إعادة النظر بالنكار والتجرب والنظريات،
واخضاعها للزبد والمساءلة، في محاولة لتعزيز الخصوصية الحضارية والثقافية المقترحة، بما
تطوي من قدرة على التفاعل الإيجابي مع متغيرات العصر، والتألم مع المستجدات، بعد أن انضج
ان الخصوصيات الثنائية المغرقة، ال تستطيع بازوائها وانغلاؤها، ان تقدم حلاً.

بهذا فط نستطيع كسب عاطف الآخرين، وندهمهم لعدالة مطالبنا، ونفرض بذلك احترامهم
لنا⁽¹⁾.

وال شك ان دور المتنبين حاسم في أحداث التغيير المجتمعي، وفي وعي الجماهير الشعبية،
وتقوية معنوياتها وثباتها بغيرها، ومحاولة تباينها بطريقة واعية لتغطي ازمائها الثقافية، والسير بها
نحو مستقبل نسود فيه الديمقراطية والعلمانية، كما اثبت ذلك الخبرة التاريخية في العالم وفي الوطن
العربي على السواء.

غير ان هذا الدور يقتضي نح قول المتكف من مكف من عزل الى مكف متفاعل قادر على الانحام
مع الجماهير،⁽²⁾ والالتقاء معها في قواسم مشتركة، تسمح بنوع من الحوار الصريح والهاديء بنوة
تحقيق قاعدة ثابتة النطالوة سياسية بيعة عن التشنج وردات الفعل السلبية. عندها يصير النطال الى
المستقبل بنطرة شمولية نتمكن من خالها كل شرائح المجتمع العربي من التمسك بانها تتركب من
تحقيق ذاتها، ومجاعة اساليب التطور، ومحاكاة المستقبل بلغة سياسية شبه موحدة بهمها الجموع
ويعمل على تطويرها.

وفي الوقت ذاته، فان استجابة الثقافة العربية لطروحات العولمة والسير في ركابها، يتطلب من
مطلق هذا النظام العالمي، اللخبين الالعبار مصالح الجماهير العربية وقدرتها على استيعاب ما
ي طرح امامها، لالخب به وتحقيق المبتغى المطلوب من كل ذلك.

نالمشكلة ال نكمن نط بجل العولمة طناً جازاً، على المتلوي ان يتقبله دونما سؤال او
استفسار، بل ايضاً بالمراملة النووية التي نعرض بها، مما يجعل الشارع العربي يحس بالانقص
وعدم

القدرة على لمواجهة، ان لم يكن بالذلل او التحدى.

ولو نأملنا الحويف الراهن بعد أحداث الاحدي عشر من ايلول، نانا نلاحظ صغوداً في شعارات
الخطاب السالبي الذي يري تصوير الصراع، وكأنه حرب دينية بين السالم والغرب. لذلك فان لم
تتحرك القوى الديمقراطية والعلمانية على اتساع العالم العربي لممارسة الزك ضد السياسات

(1) (ابو حالوة، المراجع السابق، ص50)

(2) لد. السيد بيون، المراجع السابق

نافذ ابراهيم الاحمر، العولمة ونأثيرها على واقع ومسئول الثقافة العربية 214

الميراثية، والتكيز على حوار الحضارات، فإن مصرير التقدم العربي السالبي في عصر العولمة يصبح في خطر.¹¹

إن الزمة الثنائية التي يعيشها المجتمع العربي، لها أصولها ومظاهرها وتجلياتها. والحلول المساعدة لحل هذه الزمة لا بد من منح مجال أمام المشاركة السياسية ونوسيع آفاق الديمقراطية، وأن يكون الخطاب السياسي منجاساً إلى حد ما مع الطروحات والمبادئ التي يطرحها المثقفون العرب، مع الأخذ بعين الاعتبار حقائق العالم المعاصر، والتغيرات الاجتماعية والثقافية التي طرأت على المجتمع العربي في العقود الأخيرة.

وأخيراً لا بد من التطرق إلى سبيل استنهاض مسئولية الثقافة العربية، ال وهو سبيل السالم. بالنقد الثقافي العربي يتهدد بشكل كبير على السالم.¹² (وسيتطلب الأمر من كل الأطراف الشرق أوسطية استعداداً لسالم نرسو جذوره على السالمح وزيان الماضي وما فيه من مآسٍ، والتعالي على الجراح ونظرة متداولة إلى المسئول. نلوج هممت الشعوب العربية مهارةها ومصادرها بشك في صحتها، قد نتمكن من المساهمة في جعل الشرق الأوسط كماً كان في ماضٍ يبعد باسمرار، مركزاً رئيسياً للحضارة الإنسانية. وإن نشرلت في ذلك ننواجه أجالها الحاضرة والنابذة مسئولاً قائماً وصحاً).¹²

وهكذا نرى أن لكل عربي في منطقة الشرق الأوسط إمكانات وطاقت مسئولية تلعب الثقافة الدور الأهم في ابرازها وإخراجها وبالتالي اظهارها للاستفادة منها.

لكن دورها المسئولي في هذا المضمار لا بد من أن ينجح ويتنصر أو يفشل ويتدهور ويؤدي بهذه المنطقة من العالم إلى طريق مجهول الأهداف والمصير.

منك نطاق من المكانيات المسئولية التي يمكن التخنيار من بينها: نغلى احد طرفي النطاق نغ التعلون والتقدم نحو السالم والحرية، والتنوير والزدهار، بينما نغ على الطرف الأخرى حلوة مفرغة من الفخر والجمال والخوف والعنف والتسلط والفساد، وكلها تؤدي في النهاية إلى سيطرة غريبة جديدة قد يكون لها اسوأ النتائج على مسئولية الأمة العربية وثقافتها وأثكارها وكلياتها.

الخاتمة:

لما كانت العولمة كنظام نوحدي بالمفهوم الجبابي للعلمة، تهدف إلى تقريب مستويات المعيشة وإزالة الفوارضات بين الدول والشعوب، وصولاً إلى التكامل نيماً بينها، ونحقيق عالم الرخاء والرفاهية، ونعميم ثقافة السالم والأمن، نهي بهذا المعنى لم ننقم خطوة واحدة بالتجاه المشهود. وعلى الرغم من أن مسار العولمة لا يزال في بداياته، فإن لكل الدليل تشير إلى شعاطم الفخر في العالم، وشعاطم أزمة البطالة، وزيادة حدة التناقضات بين المجتمعات وحتى داخل المجتمع الواحد، وانتشار ثقافت متباينة في النظرة إلى هذا النظام الجديد، ننمقت الهوية بين المؤيدين والمعارضين، وبالتالي إلى فتح باب الصراع الحضاري على مصراعيه.

فأبعض من المؤيدين يحرص موضوع العولمة في إطار " نظام عالمي جديد " يقوم على انتشار انكار الديمقراطية، وحقوق الزمان والعقالنية والعلم والابتاع والوهم الموضوعية وانساح المجال أمام

¹¹د. السيد بربن، المراجع السابق، ص110

¹²برنارد لويس، مسئول الشرق الأوسط، ص122

¹²برنارد لويس، المراجع السابق، ص122

مؤسسات المجتمع المدني والمنظمات الدولية غير الحكومية للضغط على النظمه المبسلطة والانتاح
الرياسي والثقافي والوطني.

ننما البعض الآخر من المعارضين، يرى في هذا النظام، تكريس سيطرة الولايات المتحدة
الامريكية على العالم، مع زيادة مثلكل دول العالم الثالث، وزيادة حجم الصراعات. لكل ذلك في ظل
تراجع لزنود وقدره وهبة الهم المتحدة في حل المشاكل الدولية والمحافظة على السالم في العالم.
ومن الطبيعي ان ننابن الرؤى حول العولمة وتختلف بسبب اسراع مضمونها، الذي شمل ابعاداً
مباشرة، واخرى مادية صريحة. وواجهت العولمة رنضاً ناطعاً عند البعض، ونبوالاً
ناماً الآخر، ما جعلها في الحالين قضية تشل الرأي العام العالمي، وتحفز على البحث عقلية عند
البعض

ونطرح تساؤلات عدة، قد ال يكون للكثير منها اجابات شائقة ترجح كفة الغيل او الرفض.

لذلك فان العولمة، بفهوم الهيمنة السياسية والاقتصادية والثقافية، محكوم عليها بالفشل، طالما
هي خاضعة لليات السوق، غير عابئة بلحقوق الانسانية المتبدلة بالعدالة ونقيص الفارق بين
الشعوب، وازالة خطوط التفريق بين المجتمعات.

وبالنسبة للعالم العربي، فان احد اهم اهداف اليؤظة الفكرية والثقافية، هو الوصول الى تحقيق ارادة
جماعية في حدها الذي على الؤل، لتحقيق التنمية واحداث تغييرات في كل ما يبغي بعض الدول
العربية في طور التخلف ودفعها باتجاه النمو والتقدم، من خلال الرادة الذاتية، والوزاعة
الراسخة، والسير باتجاه ثابت نحو التطور.

وللثقة الدور الساس في هذا المضمار، من اجل وضع مرتكزات للعمل المتساوي، في اطار
وحدة اقتصادية ال ننناقض مع التباين في انظمة الدول العربية على اختلف مناهجها السياسية، وخلق
الفرص الجادة لمشاريع التنمية فيها، بهدف التخفيف من حدة البطالة او الركود، الى العمل المتناج، ومن
النذر الى مبرنوى معيشي اللق، وصولاً الى تحقيق العدالة الاجتماعية، والغاء السنداد السياسي في
بعض النظمه العربية، والحد من العنف والضعف المضاد، وسيطرة الفرد او الحزب الواحد، من اجل فتح
المجال امام المتنبين والكاديمين، ورجال الاعمال والاقتصاد والجنماع للنخراط في العمل اليجابي،
الذي يخلق تطور وتقدم وازدهار العالم العربي، مع ارساء قواعد اقتصادية واجتماعية وثقافية
وسياسية تتلائم مع النظام الجديد من جهة، ومع طبيعة المجتمع العربي من جهة اخرى، في
خصوصياته المتعددة في اطار التفاعل والتناغم والتبادل الحضاري، ومن اجل نشر وتعميم ثؤانة
السالم حنظلاً للمصالح الذاتية والمشاركة في آين معاً، مما يساهل للدول العربية ان تنظر الى
المستقبل بنظرة ثقافية، وتتمكن من مواءمة المعطيات العصرية والتطور العالمي، والتفاعل مع
ذلك، دون ان يتنصر دورها على التلقّي فقط.

المصادر والمراجع

بالعربية:

- أحمد فؤاد رسالن، نظرية الصراع الدولي، الهيئة المصرية للغة الكتاب، الطبعة الولى، القاهرة،
1191.
- اسماعيل صبري عيظلا، الرأسمالية العالمية في مرحلة ما بعد المبريالية - الكوكب البرار - العدد
11، آذار، 1119.
- برنارد لوييس، مبريبل الشرق الووسط، رياض الريس للكتب والنشر، الطبعة الولى، بيروت
2000.

نافذ ابراهيم الاحمر, العولمة ونأثيرها على واقع ومسئول الثقافة العربية 216

- جورج ثريبن، جريدة الزمار، 20 نيسان 2002.
- جيمس روزنوا، دنلميكية العولمة، نحو صياغة عملية - قرارات استراتيجية - مركز الدراسات الاستراتيجية والاستراتيجية بالهرام، القاهرة، 1111.
- د. السيد بسين، نحو مبادرة حضارية عربية، بحث نُدمّ ني المؤتمر الدولي الخامس لجمعية بيروت التراث، قصر اللوزينكو، بيروت، أيلول. 2002
- د. السيد بسين، ني مفهوم العولمة، بحث نُدمّ ني مؤتمر العرب والعولمة الذي نظمته مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1111.
- عبد الله بلوزيز، ني البدء كائنات الثقافة، دار انريقيا الشرق، الدار البيضاء، 1119.
- عبد الله بلوزيز، العولمة والحوية الثقافية، عولمة الثقافة ام ثقافة العولمة، بحث نُدمّ ني مؤتمر العرب والعولمة الذي نظمته مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1111.
- د. عماد يونس، العولمة، تاريخ، ابعاد ومؤثرات على العلم العربي، بحث ني التاريخ السياسي، المؤسسة الحديثة للكتاب، طرابلس، لبنان 2005.
- د. نهد العرابي الحارثي، العولمة والفضائيات العربية 1119. استشهد به أ.د. ابراهيم مبارك الجوير في مجلة كلية الملك خالد العسكرية، العدد 59 ص 11.
- كريم ابو حلو، الآثار الثقافية للعولمة، حطوط الاختصاصيات الثقافية في انتاج عولمة بديلة، مجلة عالم الفكر، المجلد 21، العدد 2، 2001.
- م.س. غوربتشوف، بريسنيروكا والبنكبر الجديد لبالدنا والعالم أجمع، ترجمة محمد أحمد شومان وآخرون، دار الفارابي، الطبعة الرابعة، بيروت، 1191.
- محمد سعيد بن سهو ابو زعرور، العولمة: مآلها، نشأتها، أهدافها، الخيار البديل، دار البيلقي، الطبعة الاولى، ع 1119، 1119م.
- منصور زويد المطيري، العولمة ني بعدها الثقافي، كناية الملك خالد العسكرية، العدد 59، ص 22.

بالاجنبية:

- M. Horsman and A. Marshal, After the nation state, London: Harper Collins, 1994.
- Kenichi Ohmac, the borderless world, London: Harper Collins, 1990
- Robert Reich, the work of Nations, New York, Knoff, 1991.
- Sammuel P. Huntinggton, The clash of civilization and the remarking of the world order, Simon and Schusten, New York, 1996.

TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİNDE SUYUN ROLÜ VE ÖNEMİ

Nuri YAVUZ*

Su her zaman olduğu gibi, özellikle günümüzde birçok yönüyle daha da önem kazanmıştır. Bilindiği gibi tarihi süreç içerisinde ekonomik ve sosyal gelişmeye su ve barışın birlikte olmasıyla sağlanmıştır. Su sorununun önemi coğrafi konumuna bağlı olarak değişmektedir. Örneğin kuzey ülkeleri su kıtlığı çekmezken, Türkiye ve Suriye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu, Güney ve Doğu Akdeniz Ülkeleri kuraklık ve su kıtlığı ile karşı karşıyadırlar. Bundan dolayı su birçok ülkenin iç ve dış politikasında etkili olmaktadır. Ortadoğu'da dönüşümü olmayan su kaynakları hoyratça kullanılmaktadır. Bunu başlıca sebepleri yüzeysel suyun yeterli olmaması ve yer altı su kaynaklarının bilinçsizce tüketilmesidir. Bunun yanında tarımsal sulamada eski ve yeni yöntemler kullanılmaktadır. İsrail ve Ürdün'ün bir kısmında sulamada ileri teknolojilerin kullanılması ise istisnai bir durumdur.

Türkiye ve Suriye'deki su politikası telaffuz edildiğinde hemen savaş ve çatışma senaryoları üretilmektedir. Bu senaryolar genelde batı kaynaklı olduğu gibi maalesef bölge içinden de gelmektedir. Bunun en büyük sebebi de ne yazık ki Ortadoğu düşüncesinin rasyonel olmayıp daha ziyade retorik söylemleriyle çoğu zaman gerçeği unutturmasıdır.

Yirminci yüzyılın son yarısından itibaren, insanlığın vazgeçilmez maddelerinden biri olan su yirmi birinci yüzyılın başlarından beri, uluslar arası ortamda tartışılan bir konu olmuştur. Dünya su kaynaklarının kıt oluşu, hızlı nüfus artışı, şehirleşme, giderek yükselen yaşam düzeyi ile birlikte insanların daha fazla su tüketme istekleri ve sanayileşmenin hızla artması su kaynaklarının paylaşımı sorununu ortaya çıkarmıştır.

Su sorununun en yoğun biçimde yaşandığı yerlerden biri olan Ortadoğu'da yer alan Türkiye ve Suriye bu tartışmaların içinde yer almışlar ve Türkiye'nin su kaynakları bölge ülkeleri ve uluslar arası ortamda zaman zaman konuşulur hale gelmiştir. “Sınır aşan sular”, “Su hukuku” ve “Uluslar arası sular” kavramları dünya ile birlikte Türkiye'nin gündeminde yer almıştır.

Yirmi birinci yüzyılın başlarından beri dünyada güvenlik algılamalarında önemli değişimler yaşanmaktadır. Özellikle soğuk savaşın sona ermesi ile devletlerin güvenlik tanımları yeniden şekillenmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Bununla birlikte bir çok devlet petrol, doğalgaz ve su gibi kaynakların korunmasını hayati çıkarlarından sayarak bu kaynakların güvenliğini birinci plana almışlardır¹.

Bir doğal kaynak olarak su devletler için yeni kalkınma projeleri gerçekleştirmede tartışmasız olarak önem kazanmıştır. Gelecekte suyun altından ve petrolden daha değerli olacağı belirtilmektedir². Su, 1980'lerde suyun öneminin artmasından dolayı, özellikle su kıtlığı olan bölgelerde önemli bir diplomatik tartışma konusu haline gelmiştir. Ayrıca gelecekte suyun bu bölgelerde devletler arasında bir çatışma unsuru olması muhtemeldir³. Çünkü su ekolojik ve sosyal aktiviteler, gıda, enerji ve endüstriyel kalkınma için şüphesiz ana kaynağı oluşturmaktadır⁴. Ortadoğu'da yer alan Türkiye ve Suriye devletlerinin nüfuslarının hızla artması, buna bağlı olarak kısıtlı su kaynakları ve su arzının giderek azalmasından dolayı Ortadoğu'da devletler gelecekte su yüzünden gerginlikler ve çatışmalar yaşayacak gibi gözükmektedir. Ama su direkt olarak bir silahlı çatışmaya sebep olmayabilir. Fakat devletlerin savaşma niyetleri varsa su ülkeler arasında yeterli bir neden oluşturabilir.

Ortadoğu'nun önemli ülkelerinden biri olan Suriye içinde suya erişim hayati önem taşımaktadır. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra, ortaya koymuş olduğu kalkınma projeleri büyük oranda su kullanımına dayanmaktadır. Fakat Suriye su ihtiyacının büyük çoğunluğunu karşılamakta olduğu nehirler olan Fırat açısından aşağı kıyıdaş ülke durumundadır. Bundan dolayı menba ülkesi olan Türkiye ile bu konuda 1960'lardan beri sorun yaşamaktadır. Suriye'nin su konusunda sorun yaşadığı bir diğer ülke ise İsrail'dir⁵.

Sınır Aşan Suların Hukuki Boyutu ve Çözüm Yolları

Uluslar arası hukuk açısından bugünkü durumu değerlendirdiğimizde bugün için, genel anlamda tespit edilmiş bir uluslar arası hukuk düzeninden söz etmek mümkün değildir. Mevcut uluslar arası hukukta 'SU' kavramı nedir diye baktığımızda bunun tanımı bile yapılmış değildir⁶. Özellikle sınır

¹ Türel Yılmaz, Mehmet ŞAHİN; *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara, s. 95-97

² Yüksel Söylemez, "Water Terror", *Turkish Daily News*, 29 October 2001

³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001 s. 137

⁴ Mehmet Şahin, *a.g.e.*

⁵ Peter H. Gleick, "Water and Conflict", *International Security*, Vol 18, No 1, 1993, s. 1

⁶ Ali İhsan Bağış, "Ortadoğu Hidropolitik Üzerine Bir Değerlendirme", *TMH Su Kaynakları Geliştirilmesi ve Yönetimi, Türkiye Mühendislik Haberleri*, Sayı 420-421-422, 2002 s. 46-47.

aşan sularda, her birinin farklı özellikler taşımasından dolayı, ülkeler arasında da farklı antlaşmalar yapılmaktadır. Taraflardan birinin müzakere sırasındaki pazarlık gücü benzer durumdaki başka bir kıyıdaş devletin birinin o antlaşma ile verdiği taviz, başka bir antlaşma ile dengelenmiş olabilir. Bundan dolayı sınır aşan sulardan biri için imzalanmış olan bir antlaşmanın bir başka sınır aşan su için aynen kullanmak üzere örnek olarak alınmasının uygun olmayacağını belirtmek gerekir⁷.

Bilindiği gibi akarsular, göller, kanallar ve yer altı suları bu gün birçok bakımdan su yolları genel adı ile anılmaktadır. Su yolları rejimi , uluslar arası hukukta ikiye ayrılmaktadır : Bunlardan birincisi bir devletin ulusal yetki alanına giren ‘ulusal su yolları’, ikincisi ise belirli açılardan uluslar arası hukuk kurallarına bağlı ‘uluslar arası su yolları’ kavramıdır⁸.

Bununla birlikte, kimi akarsular ve kanallar bir devletin ülkesinde yer alsalar bile uluslar arası ulaşım açısından önemlerinden dolayı, uluslar arası bir rejimin konusu olabilirler. Uluslararası su yollarının başlıca iki amaca yönelik kullanımı vardır: Birincisi ulaşım amaçlı, ikincisi ise ulaşım dışı ve özellikle ekonomik amaçlı kullanımdır. Yine, su yollarına ilişkin uluslar arası hukuk kuralları günümüzde yalnızca kullanım sorunlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Belirli bir süreden bu yana su yollarının kirlenmesinin önlenmesine yönelik bir takım uluslar arası hukuk kurallarının varlığı da bilinmektedir⁹.

Ulusal Akarsu

Kaynağından denize aktığı yere kadar, bir devletin hudutları içinde kalan akarsular ‘ulusal’ akarsulardır. Burada önemli olan akarsuyun tamamının yani kaynağından mecrasına kadar bir tek devletin sınırlarında kalmasıdır.

Ülkelerin ulusal akarsularını, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaları uluslararası hukukun ilgi kapsamında değildir. ‘Ulusal yetki’¹⁰ olarak nitelendirilen bu durumda, uluslararası hukuk devletlere tam bir hareket özgürlüğü tanımaktadır.

⁷ *Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması*; Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2001, s. 4-8

⁸ Barış Taşkaya, *Ortadoğu’da Su Sorunu* (Basılmamış Bitirme Tezi), Manisa 2002. s. 21

⁹ Hüseyin Pazarcı, *Su Sorunun Hukuksal Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu*, TESAV, Ankara 1994, s. 41.

¹⁰ Orhan Tiryaki, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul 1994, s. 4

Bilindiği gibi akarsular içinde aktığı ülkenin bir parçasıdır. Eğer bir akarsu kaynağından ağzına, yani denize döküldüğü yere kadar, bir ülkenin toprakları içerisindeyse bu akarsular ulusal akarsudur. Bu tür bir akarsuya sahip devlet, sular üzerinde tam bir hakimiyete sahiptir.

Uluslararası Akarsu

Ulusal olmayan akarsulardan yalnız ulaşma elverişli olanlara yada ekonomik bakımdan önem gösterenlere ‘Uluslar arası Akarsu’ denilmektedir. Bunun dışında bir de ‘ortak sular’ kavramı vardır ki bu terim

19. yüzyılda ikili antlaşmalarda geçmiştir. Fakat 20.yy’da bu terim kullanılmamaktadır. Bu kavramda akarsu, ilgili devletler arasında ortak mülkiyet ve egemenlikteymiş gibi görülmekle birlikte, 20.yy da sınır oluşturan akarsularda bile bu terim kullanılmamıştır¹¹.

Doğal olarak ulaşma elverişli olan kesimlerinde, çeşitli devletlere ait ülkeleri kesen veya ayıran akarsular, ‘uluslar arası akarsu’ olarak tarif edilmektedir. Yalnız, ‘uluslar arası akarsu’ kavramında yeni bir kriter daha vardır: ‘Bir su yolu tek bir devletin ülkesinde bulunup, uluslar arası ulaşım açısından bir öneme sahipse, böyle bir su yolunun da uluslar arası su yolu rejimi altına konulma olasılığı vardır’¹².

Daha önceleri ulaşım ağırlıklı olan uluslar arası sular, zamanla tarımsal sulama ve endüstride su kullanımının öneminin artmasıyla birlikte; teknolojik ve ekonomik aklarda görülen değişikliklerin de sayesinde ‘uluslar arası akarsu kavramı’ anlam genişlemesine uğramıştır. Yine balıkçılık ve canlı kaynak avcılığı ‘ulaşım dışı’ kullanımına örnek teşkil etmiştir. Uluslar arası sular konusunda bir başka boyut da uluslararası akarsu rejimine dahil olan akarsuların kollarının uluslar arası akarsu rejimine dahil olabileceği görüşüdür¹³.

Uluslararası Su Yolu Sistemi

‘Uluslar arası su yolu sistemi’ bir bölgede bulunan, birbirleriyle bağlantılı olan bütün su yollarının birlikte değerlendirilmesini öngörmektedir. Bu kavram çerçevesinde çeşitli suların bir bütün oluşturmasının ölçütü ise birbirleriyle bağlantılı olan sulardan birinden

¹¹ Orhan Tiryaki, *a.g.e.*, s.1-3.

¹² *Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelinin Kullanılması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay. İstanbul 2001, s. 1-8.

¹³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Ankara 1993, s. 235-236.

yararlanılmasının diğerini de etkilemiş olmasıdır¹⁴. Bu kavram içinde su yolları; akarsular, göller, yer altı suları gibi bütün su yollarını kapsamaktadır.

Uluslararası Akarsu Havzası

Bir ırmak bütün kollarıyla birlikte belirli bir bölgenin veya sahanın sularını toplar ki, suları boşaltan böyle bir bölgeye ‘akarsuyun su toplama bölgesi’ veya sadece ‘toplama bölgesi’ne , ‘akarsu havzası’¹⁵ denir.

Akarsuların Kullanımına Göre İlgili Devlet Kavramı

Akarsuların ulaşım elverişli bölgelerinde akarsu uluslar arası nitelik taşıdığından ‘kıyı devlet’ yada ‘kıyıdaş devlet’ terimleri kullanılmaktadır. Fakat daha sonraları bu terim (kıyıdaş devlet) uluslar arası niteliği olan akarsuyun tüm mecrası boyunca herhangi bir bölümünde kıyısı olan devleti kapsamış, kavram anlam genişlemesine uğramıştır. Akarsuyun akış yönüne bakıldığında ‘Yukarı Kıyıdaş Devlet’, ‘Aşağı Kıyıdaş Devlet’ kavramı ortaya çıkmıştır. Örneğin Türkiye; Fırat ve Dicle nehrine göre ‘Yukarı Kıyıdaş Devlet’, Asi nehrine göre ‘Aşağı Kıyıdaş Devlet’ tir¹⁶.

Uluslar arası ilişkilerde ihtilaf her zaman ‘hukuki’ boyutuyla düşünülmemelidir. Uyuşmazlığa taraf olan ülkeler, uyuşmazlığı hukuki bir ihtilaf kabul ettikleri takdirde bunu yargıç veya hakemlik gibi hukuki yollara başvurabilirler. Hiçbir ülke kendi iradesi dışında bir uyuşmazlığı hukuki ve siyasi yollardan çözömlenmeye zorlanamaz. Mesela Türkiye, Suriye ve Irak arasında uyuşmazlıkların zamanla çözömlü konusunda iki veya çok taraflı bir antlaşma olmadığından sözde var olan uyuşmazlığın barışçı yollardan çözömlenebilmesi için ölkeler iyi niyetlerini ortaya koymak zorundadırlar. Uyuşmazlığın barış ve güvenliği tehdit eder bir mahiyet alması halinde birleşmiş milletler antlaşmasının 33. maddesi gereğince taraflar bu uyuşmazlığı barışçı yollardan çözömlenme yoluna gitmektedirler. Taraf ölkeler arasındaki iyi niyet ve işbirliği arzusu her türlü uyuşmazlığın çözömlü için esas olan önemli etkidir¹⁷.

Sınır aşan sularda yukarı kıyıdaş ölkeler teknik nitelikte danışma ve işbirliği gerçekleştirebilmek için aşağı kıyıdaş ölkelere önceden bilgi vermekle yükümlüdürler. Ancak bu bilgi verme aşağı kıyıdaş ölkeden izin istemek şeklinde düşünölmemelidir. Esasen Türkiye GAP’ın uygulamaya

¹⁴ Hüseyin Pazarcı, *a.g.e.*, s. 247-248.

¹⁵ Reşat İzbirak, *Sular Coğrafyası*, İstanbul 1990, s. 126; Barış Taşkaya, *Ortadoğu’da Su Sorunu*, Manisa, 2002, s. 23.

¹⁶ Şehnaz Yılmaz, Rıza Kadılar, *Sınır Aşan Sularımız*, Manisa 1997, s. 48.

¹⁷ Orhan Tiryaki, *a.g.e.*, s. 11-12

başlamasından önce ve uygulama sırasında uluslar arası hukuktan kaynaklanan her türlü vecibeleri yerine getirmekle iyi niyetini komşularına göstermiş bulunmaktadır¹⁸.

Sınır aşan sular konusunda kıyıdaş devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen kapsamlı ve tüm uyumsuzluklara uygulanabilen nitelikte uluslar arası kurallar bulunmamaktadır ancak birleşmiş milletler genel kurulunun ‘devletlerin ekonomik hak ve yükümlülükleri’ hakkındaki 12 aralık 1974 tarihli kararın 3. maddesini dikkate almakla yükümlüdürler. Uluslar arası bir kural haline gelen bu madde hükmüne göre bu kaynakları paylaşan ülkeler diğer kıyıdaş ülkelere esaslı zararlar vermemek ve kıyıdaş ülkelerin hukuki menfaatlerini ihlal etmemek diğer bir deyişle nehir sularından hakkaniyet ölçüleri içerisinde faydalanma ve paylaşılmasına dikkat etmek zorundadırlar¹⁹.

Mesela Keban barajının dolumu sırasında Türkiye, tarafların ortak iradeleriyle, Fırat nehrinden önce 350 metre küp/saniye sonra da 450 metre küp/saniye ve 1987 geçici protokolüne göre 1990 yılında 500 metre küp/saniye su bırakılmıştır²⁰.

Özetle Türkiye’nin Fırat ve Dicle’den yararlanma konusundaki çabalarının daha fazla sınırlandırılmasını istemek, Türkiye’nin egemenlik haklarının sınırlandırılması olduğu gibi iyi komşuluk ilişkilerinin de zarar göreceği bir gerçektir²¹.

* Mutlak egemenlik görüşü (harmon doktrini)

Bu görüş ilk kez 1985 yılında ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande uyumsuzluğunda uygulanmış olup yukarı kıyıdaş devletin mutlak egemenliğini kabul eden bir görüştür. Bu görüş olumsuz yönleri içerdiğinden artık terk edilmiştir²².

* Doğal bütünlük görüşü

Bu görüş tamamen aşağı kıyıdaş ülkelerin yararına bir görüş olup mutlak egemenlik görüşüne bir tepki olarak oluşturulmuştur²³.

¹⁸ Özhan Uluatan, *Damlaya Damlaya, Ortadoğu’nun Su Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1998, s. 162

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Ali İhsan Bağış, “Ortadoğu Hiropolitiği Üzerine Bir Değerlendirme”, *TMH-Türkiye Mühendislik Haberleri*, Ankara 2002, Sayı: 422, s. 47

²¹ *Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelinin Kullanılması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay. İstanbul 2001, s. 117-118

²² Orhan Tiryaki, a.g.e., s. 25

²³ Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s. 246

*** Kullanımda öncelik**

Bu görüş mutlak egemenlik görüşünün biraz daha esnek şeklidir ve yukarı kıyıdaş devlet tarafından kullanılması aşağı kıyıdaş ülkenin önceliği olduğunu kabul etmektir²⁴.

*** Hakkaniyete uygun kullanım**

Bu görüş ülkeler tarafından en fazla rağbet gören ve uluslar arası komisyon tarafından da benimsenen bir görüştür²⁵.

Görüldüğü gibi, sınır aşan sular ihtilafını çözmek şimdilik hukuk açısından mümkün görünmemektedir. Bu nedenle 1980 yılından beri Türkiye, Irak ve Suriye arasından bu uyuşmazlığa bir çare bulmak üzere 'Ortak Teknik Komite' oluşturulmuş olup yapılan otuza yakın görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Görüşmelerin beşi yapıldığında Türkiye üç aşamalı bir plan ileri sürmüştür. Bu plana göre :

1. Su kaynakları envanter çalışmaları yapılmalı
2. Toprak kaynaklarının envanter çalışmalarını kapsamalı
3. su ve toprak kaynaklarının envanter çalışmalarının sonuçları bu aşamada değerlendirilerek bir sonuca varılmalıdır.

Sınır Aşan Sular Konusunda Türkiye'nin Taraf Olduğu Hukuki Düzenlemeler

Türkiye son yıllarda ekonomik gelişmesini sağlamak, sanayileşme ve hızlı kentleşmenin ortaya çıkardığı su ve enerji sorunlarını çözmek için su kaynakları üzerinde çeşitli yatırım ve projeler gerçekleştirmeye başlamıştır. Söz konusu yatırım ve projeler özellikle güneydeki komşu ülkeler tarafından çeşitli tepkilere sebep olmuştur. Bundan dolayı Dicle, Fırat ve Asi nehirleri, söz konusu komşu ülkelerle problem yaratırken, diğer akarsular ilgili komşu devletlerle Türkiye arasında değişik tarihlerde imzalanan antlaşmalar ve diğer hukuki düzenlemelerle bir esasa bağlanmış ve büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur.

Konuyla ilgili olarak bugüne kadar komşu devlet Suriye ile ülkemiz arasında yapılan hukuki düzenlemeler aşağıda açıklanmıştır²⁶.

²⁴ Hüseyin Pazarcı, *a.g.m.*, s. 50

²⁵ Orhan Tiryaki, *a.g.e.*, s. 33

²⁶ Özhan Uluatan, *Damlaya Damlaya, Ortadoğu'nun Su Sorunu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara 1998, s. 150-151

Türkiye Suriye İlişkilerinde Su Sorunun Tarihi Gelişimi

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsuların en önemlisi, Fırat, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik'tir. Bunlardan Afrin ve Asi akarsuları Suriye'de doğduktan Asi Nehri ise Lübnan'da doğup Suriye'den geçtikten sonra Türkiye'ye ulaşmakta, diğerleri ise Türkiye'de doğduktan sonra Suriye'ye geçmektedirler. Bir başka deyişle Afrin ve Asi akarsuları açısından Türkiye aşağı kıyıdaş, diğer akarsular açısından ise yukarı-kıyıdaş devlet durumundadır. Bunlar dışında da Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren Sabuncu Suyu, Semba Suyu gibi akarsular mevcut olmakla beraber, bunlar su potansiyeli yönünden diğerleri kadar önemli değildir. Öte yandan kaynağı Türkiye'de bulunan ve Türkiye sınırını aştıktan sonra Suriye'de Fırat'a karışan Sacir, Balih ve Habur suları da bulunmakta olup bunlar Fırat Nehri ile birlikte mütalaa edilmektedir²⁷.

Bugüne kadar iki ülke arasında söz konusu akarsuların rejimlerini düzenleyen kapsamlı bir anlaşma yapılmamış olup, bu akarsulardan faydalanma konusunda değişik tarihlerde, değişik amaçlarla yapılan antlaşmalarda bazı hükümler bulunmaktadır²⁸.

Türk - Fransız İtilafnamesi

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren ilk uluslararası düzenleme Kurtuluş Savaşı sırasında 20 EKİM 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan 'Türk Fransız İtilafnamesi'dir²⁹. İki ülkeyi ilgilendiren bazı akarsulardan faydalanma konusunda 12. maddesiyle şöyle bir düzenleme getirilmektedir:

'Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep Şehri mıntıkası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat'tan dahi su alabilecektir.'

Bu madde incelendiğinde, iki önemli konunun göze çarptığı görülür. Birincisi Kuveik sularından faydalanmada 'hakkaniyet' ilkesinin yer alması; diğeri ise söz konusu suların faydalanmanın belirli bir coğrafi alanla sınırlanmış olmasıdır³⁰. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun

²⁷ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, c.1, Ankara 1989, s. 129

²⁸ Ayşegül Kibaroglu, "Dispute over Euphrates and Tigris: Institutions as Possible Responses", *Paper Presented at Water 98 Conference: Legal and Regulatory Issues*, 08-12 June 1998, University of Dundee, Scotland, s. 2

²⁹ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, A.T.O., Ankara 2005, s. 249-257

³⁰ a.g.e.

yanında; Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep Şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır. Suriye, bu amaçla Fırat'tan 0.7 metre küp saniyelik bir su çekmektedir.

Lozan Barış Antlaşması

Lozan Barış Antlaşması'nın 109. maddesi şöyledir :

‘Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, yada onların benzeri işler) öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir’³¹.

Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti sebebiyle, 1. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında antlaşmalar yapılmasını ön görmektedir. Yapılacak antlaşmalarla; ilgili devletlerden birindeki su rejiminin, diğer bir devletteki tesislere bağlı olması halinde bunların değiştirilmemesi, 1.Dünya Savaşından önce ilgili devletlerin kullanılan su miktarının kazanılmış hak şeklinde saklı tutulması sağlanacak ve antlaşmalar yapılırken, ilgili devletler birbirlerinin menfaatlerini de gözeteceklerdir³².

Bu durumda, Türkiye bir anlaşma yapacak olursa yukarıdaki birinci kural gereği, kazanılmış hakların (mevcut kullanımların) üstünde, kendi çıkarlarını tehlikeye sokabilecek miktarlarda su vermeyi kabul etmeyecektir. Yine Lozan Antlaşmasından sonra Suriye ve/veya Irak su kullanımını arttırmışlarsa bu artan miktar ikinci kural gereği kazanılmış hak sayılmayacaktır.

Tahdid-i Hudut Nihai Protokolü

Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan bu protokol Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletilmesi, nehir polisi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine dayanacağını hükme

³¹ Ömer Osman Umar, *Türkiye- Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ 2003, s. 191.

³² A. Öner Pehlivanoglu, *Ortadoğu ve Türkiye*, İstanbul 2004, s. 88.

bağlamaktadır. Fransa ile imzalanan 1921 itilafnamesindeki ‘hakkaniyet’ ilkesi ile bu düzenleme arasında bir tutarlılık olmadığı³³ göze çarpmaktadır.

Hatay-Suriye Tahdid-i Hududu Son Protokolü

İki ülkeyi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda düzenlenme getiren bir diğer hukuki belge olan protokol 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya’da imza edilmiştir. Söz konusu protokolün 3. maddesi şöyle bir hüküm getirmektedir:

‘Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talveği hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu sulardan her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur’.

Getirilen düzenleme dikkatle incelendiğinde, Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi Nehirlerinden faydalanmada ‘eşitlik’ ilkesine yer verildiği görülür.konunu bir başka yönü de faydalanma eylemlerinin çeşidi bakımından bir sınır getirilmiş olmasıdır³⁴.

Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol

Türkiye’de doğup Nusaybin civarında Suriye topraklarına geçen Çağçağ Deresi sularından faydalanmayı düzenleyen bu protokol, Türk ve Suriyeli uzmanlar arasından 13 Mayıs 1952 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Bu protokolde şu hükümlere yer verilmiştir:

I. Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları ile Suriye arasında mütesaviyen taksim edilecektir.

II.Kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı da diğer memleketin kullanmasına bırakacaktır.

Öte yandan Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından yapılacak tesislerin Suriye’ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye’nin sağladığı fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı söz konusu protokolde hükme bağlanmakta ve düzenlemede daha çok ‘hakkaniyet’ ilkesinin dikkate alındığı görülmektedir³⁵. Söz konusu protokolün bu ilkeye yer veren 3. maddesi şöyledir:

³³ *Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelinin Kullanılması*, Harp Akademileri Komutanlığı Yay. İstanbul 2001, s. 113; Mustafa Bir, *Akarsulardan Faydalanma ve Türkiye’nin Uluslararası Hukuku İlgilendiren Akarsular* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara 1986, s. 173-175

³⁴ Orhan Tiryaki, *a.g.e.*, s. 52

³⁵ Mustafa Bir, *a.g.e.*, s. 148

‘İleride Çağçağ Deresi üzerinde inşa edilecek bir baraj ve meblağlarda yapılacak bir baraj neticesinde debiyi artırmak imkanı hasıl olur ve Türkiye bu yoldan elde dileycek fazla debinin miktarını Suriye’ye bırakmak vaziyetinde olursa, Suriye bu inşaatın bakım ve yapımında iştirak ettiği nispette fazla debiden de istifade edecektir.’

Protokolde Asi ve Afrin Nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır.

Yukarıda açıklanan hukuki düzenlemelerden başka iki ülkeyi ilgilendiren akarsularla ilgili hükümlere bazı hudut protokollerinde de rastlanmaktadır.

Türkiye-Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü

Türkiye Başbakanının Suriye’ye yaptığı ziyaret esnasında 17 Temmuz 1987 tarihinde Şam’da ‘Türkiye Cumhuriyeti il Suriye Arap Cumhuriyeti arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü’³⁶ imzalanmıştır. Bu protokolün ‘Su’ başlığı altında yer alan hükümleri şunlardır:

*Atatürk Barajı rezervuarlarının doldurulması sırasında ve Fırat Sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 metreküp/saniye’den fazla su bırakmayı taahhüt eder.

Aylık akışın 500metreküp/saniye altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder(Md.6).

*Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularına tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır.(Md.7)

*Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılmasını kabul etmişlerdir. (Md.8)

*Taraflar, iki ülkenin uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında kalan kısmında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir.(Md.9)

*Türk tarafı, Seyhan ve Seyhan nehirlerinden bir kısım suyu, bölgenin sınırlı sulama ve içme suyu ihtiyacını karşılamak için birisi Körfez Ülkelerine, diğeri Ürdün ve S.Arabistan’a olmak üzere iki boru hattı ile

³⁶ Resmi Gazete, 10 Aralık 1987, Ankara 1960

Suriye üzerinden taşımayı planladığı ‘Barış Suyu Boru Hattı’ projesinin ayrıntıları hakkında açıklama yapmıştır.

Suriye tarafı, projeyi prensip olarak kabul etmiş ve Türk tarafının bir uluslar arası bir danışmanlık firması aracılığı ile yürüttüğü ekonomik ve teknik fizibilite çalışmalarına ilgi göstermiştir.

Suriye tarafı, projenin Suriye kısmı ile ilgili fizibilite çalışmalarına kolaylık göstermeyi taahhüt etmiştir.

Çalışmaların olumlu sonuçlanması halinde Suriye tarafı, projenin gerçekleştirilmesi için görüşmelere başlayacaktır.(Md.10)

Protokolün 6. maddesiyle Türkiye Fırat’tan 500metreküp/saniye su bırakmayı taahhüt etmiştir. Aynı madde de yer alan ‘nihai tahsise kadar’ ibaresi Suriye ve Irak tarafından istismar edilmektedir. Çünkü taraflar bu ibareye göre antlaşmanın ömrünün tamamlandığını ve yeni tahsis miktarının belirlenmesini ve bunun da en az 700 metreküp/saniye olması gerektiğini ileri sürmektedirler.

Protokolde yer alan diğer bir önemli hususta tarafların siyasi mülahazalarla günümüzde karşı çıktığı Barış Suyu Projesini ‘prensip olarak’ benimsemiş olmaları hatta ‘kolaylık göstermeyi taahhüt etmeleridir’.

Bölgesel Sorun Fırat ve Dicle

Bir bütünlük içinde bakıldığında, bu iki nehir havzası, Türkiye, Suriye ve Irak topraklarının büyük bir havza olduğunu görüyoruz. Bir memba (yukarı havza) konumundaki Türkiye’nin yüzölçümünün %16’lık bölümü bu havza içerisinde yer almakta ve tüm havzadaki toplam su kaynağının %60’ını geçen bölümü de Türkiye’deki havzadan gelmektedir.

Fırat

Erzurum yakınlarından doğan Karasu Nehri ile Ağrı Dağının batı yamacından çıkan Murat Nehrinin Elazığ kuzeydoğusunda birleşmesiyle Fırat Nehri oluşur.

Fırat Nehrinin toplam yatak uzunluğu 2800 km’dir. Karasu Irmağının kaynağından Suriye sınırına kadar uzunluğu 971 km., Murat Irmağının kaynağından uzunluğu ise 1263 km.dir. Fırat Nehri Güneydoğu Toroslari aşarak Birecik’ten Suriye düzlüğüne, buradan güney ve güneydoğuya yönelerek Habur’dan Irak topraklarına girer ve güneye devam ederek Dicle Nehri ile Al-Kurna’da birleşerek Şattü’l-Arap adını alır ve Basra Körfezi’ne dökülür.

Fırat'ın suları mart başında karların erimesiyle yükselmeye başlar ve nisanda en yüksek seviyesine ulaşır. Mayıs'tan sonra alçalmaya başlayarak eylülde en düşük seviyesine ulaşır. Türkiye'nin Suriye sınırı yakınlarında yapılan ölçümlere göre ortalama debisi 909 metreküp/saniyedir. Gene bu noktadaki ölçümlere göre en düşük debisi 113 metreküp/saniye, en yüksek debisi 5374 metreküp/saniyedir.

Türk sınırını terk ettiği noktada, 1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre, Fırat Nehrinin ortalama yıllık su miktarı 31,6 milyar metreküptür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat Nehrinin Suriye ve Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar metreküpe ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı sadece 3.4 milyar metreküptür. Irak topraklarında ise hiçbir katkı olmamaktadır. Belirtilen rakamlara göre, Fırat Nehri sularının yaklaşık %90'ını Türkiye topraklarında, %10'u ise Suriye'de oluşmaktadır. Irak'ın hiçbir katkısı yoktur³⁷.

Ancak bu nehrin potansiyelleri yıllar ve mevsimsel olarak büyük değişimler göstermektedir. Fırat nehri, Suriye sınırı yakınlarındaki Birecik akım gözlem istasyonunun verilerine göre sınırdan ortalama yıllık akım 31.6 milyar metreküp iken 1961 yılında 14.9 milyar metreküp, 1973 yılında da 18.8 milyar metreküpe kadar azalmıştır. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %59'unu teşkil etmektedir. Diğer yandan Fırat nehrinde tespit edilen en yüksek akımlar, 1969 yılında 56.4 milyar metreküp, 1988 yılında ise 57.7 milyar metreküp olmuştur. Bu değerler sırasıyla uzun yıllar ortalamasının %178 ve %183'ne tekabül etmektedir³⁸.

Habur Irmağı Yer Altı Suyu (Besleme) Kaynakları

Fırat Nehri'nin Suriye toprakları içindeki en önemli kollarından biri olan bu nehir, yine Suriye topraklarındaki 'Re'su'l-Ayn Pınarları' tarafından beslenmektedir. Bu pınarlar ise, Türkiye'de Şanlıurfa, Harran ve Ceylanpınar ovalarındaki mevcut yer altı suyu kaynaklarından beslenmektedir. Son olarak DSI tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, bu yer altı suyu kaynaklarından yılda yaklaşık 1.2 milyar metreküp suyun alınması ve bölgedeki sulamalarda kullanılması mümkün görünmektedir. Böyle bir kaynağın kullanılmasıyla da hem Atatürk Barajından sulama amacıyla daha az bir su alınmış olacak, hem de Mardin- Ceylanpınar ovalarındaki sulamaları için pompajla yapılması gereken depolama miktarı azaltılarak önemli bir enerji tasarrufu sağlanmış olacaktır. Ancak Suriye, böyle bir uygulamanın, Resul-Ayin Pınarlarının verimini ve

³⁷ Özden Bilen, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara 1996, s. 91

³⁸ A.g.e.

dolayısıyla buradan beslenen Habur Irmağı üzerindeki projelerini olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürerek itiraz etmektedir³⁹.

Asi Nehri

Günümüzde Türkiye ile Suriye arasında ‘sınır aşan sular’ konusunda varolan anlaşmazlıklardan birisi de asi nehri ile ilgili olanıdır. Bilindiği gibi, Asi Nehri, Lübnan topraklarından doğmakta, Suriye’yi geçtikten sonra Türk topraklarına girerek Akdeniz’e dökülmektedir. Katettiği mesafe Lübnan’da 40 km. Suriye’de 120 km. Türkiye’de ise 88 km’dir. Lübnan’da nehir üzerinde iki küçük bent mevcut iken, Suriye’de iki baraj ve bir de bent bulunmaktadır. Her iki ülke de, nehirden, sulama amacıyla yoğun şekilde yararlanmaktadır. Suriye, ortalama yıllık akımı 1.2 milyar metreküp olan nehrin sularının %90’ını kullanmakta ve Türkiye-Suriye sınırında Türkiye’ye yılda ortalama 120 milyon metreküp su bırakmaktadır. Bu akarsu üzerinde Suriye’nin iki baraj projesi daha bulunmaktadır. Bu barajların inşa edilmesi halinde Türkiye’ye bırakılan su yılda 25 milyon metreküpe düşecektir.

Suriye kendine göre yine Asi Nehri üzerindeki serbest tasarruf hakkını kullanarak 1994 tarihinde Lübnan’la yaptığı yeni bir antlaşma ile Asi Nehrinin Lübnan- Suriye hududundaki 403 milyon metreküp olan toplam su hacminden 80 milyon metreküpünü Lübnan’a bırakmayı kabul etmiştir. Suriye bu konuda daha da ileri giderek, Türkiye, Hatay ilini kendi topraklarının bir parçası saydığı için Asi Nehrini Türkiye topraklarına geçmeden Suriye topraklarında denize dökülüyormuş gibi mütalaa etmektedir. Bu konu Suriye’de duyarlı bir Anayasal sorun telakki edildiği için, Suriye makamları Asi Nehrini tartıştırmaktan sürekli olarak kaçınılmaktadırlar⁴⁰.

Tarafların Tutumu

Türkiye

1. Fırat ve Dicle nehirleri ‘sınır aşan sular’dır. Uluslar arası su değildir. Dolayısıyla havza ülkeleri arasında, eşit egemenlik ve paylaşımından söz etmek mümkün değildir.

2. Uluslar arası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerine, Türkiye’nin egemenlik hakkını kısıtlayıcı bir kural bulunmamaktadır.

³⁹ 39. İlhan Avcı-Bahaettin Yanık, “Sınır Aşan ve Sınır Oluşturan Su Kaynaklarımız”, *Su Kongresi ve Sergisi*, İstanbul 1997, s. 9-12

⁴⁰ Ünal Öziş, “Sınır Aşan Sular ve Türkiye”, *Su Kongresi ve Sergisi*, İstanbul 1997, s.

Türkiye kendi sınırları içinde bu nehirlerden istediği gibi faydalanma hakkına sahiptir.

3. Suriye'ye 500 metreküp/saniye su verilmesi taahhüdü yerine getirilmektedir. Artan önemi nedeniyle su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak görülmektedir. Bu kapsamda Suriye ile işbirliğine hazırdır. Ancak bu Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve projelerine aksatmayacak şekilde olmalıdır. "Hikmet Çetin, Türkiye Dış İşleri Bakanı, Ocak 1992 Moskova" Yapılan tesisler her üç ülkenin de yararınadır. Yapılan barajlar sel ve kuraklığı önleyecek ve daha çok su tutulacaktır.

4. Fırat-Dicle havzası sınır aşan suların matematiksel bölüşümü yerine, günümüzde sınır aşan suların kullanımında dünyada kabul gören 'akılcı, hakça ve optimum kullanımı' veya Türkiye'nin üç aşamalı olarak adlandırılan planı uygulanmalıdır.

5. Fırat ve Dicle Şattü'l-Arap'da birleştikleri ve denize tek bir nehir olarak aktıkları için tek bir havza olarak ele alınmalıdır. Ayrıca Fırat'taki azalmaları Dicle'den tamamlamak mümkündür⁴¹.

Suriye

1. Fırat ve Dicle nehirleri 'uluslar arası akarsular'dır. Fırat ve Dicle'nin sularının paylaşımı adil ve mantıklı olmalıdır. Bu paylaşım için iki ülke anlaşmalıdır.

2. Türkiye 1987 protokolü ile, Atatürk Barajı tamamlanıncaya kadar Fırat nehrinde Suriye sınırında aylık ortalama 500 metreküp/saniye su bırakmayı taahhüt etmiştir. Atatürk Barajının tamamlanmasıyla bu protokol geçerliliğini yitirmiştir. Nihai tahsis daha yüksek bir miktar üzerinden yapılmalıdır. Bu miktar 700 metreküp/saniye'den aşağı olmamalıdır. Fırat nehrinin yıllık ortalama debisi 1000 metreküp/saniye olduğu göz önüne alındığında, bu miktarı 3 eşit parçaya bölerek üçte birini Türkiye de bırakıp, kalan üçte ikisini Suriye ve Irak'a göndermek adil ve makul bir yaklaşımdır. Antlaşma yapılmıncaya kadar Türkiye Fırat'tan 700 metreküp/saniye su vermelidir.

3. Türkiye, Dicle ve Fırat'ı bir silah ve politika aracı olarak değişen uluslar arası duruma göre kullanmaktadır. Bu önlenmelidir.

4. Fırat ve Dicle tek bir su sistemi veya müşterek bir havza olarak mütalaa edilmemeli, görüşmelerde ayrı ayrı ele alınmalıdır. Fırat ve Dicle havzasındaki proje yatırımlarına başlamadan önce, Suriye ve Irak'ta daha

⁴¹ Mehmet Tomanbay, *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Ankara 1998, s. 155-156

önceden var olan veya yatırım aşamasında bulunan sulama projelerinin ihtiyacı olan su miktarı, bu ülkeler için bir ‘müktesep hak’ olarak görülmelidir.

5. Fırat ve Dicle nehirleri suları her üç ülkenin ihtiyaçlarına göre matematiksel formül ile ‘bölüşülmelidir’.

6. Suriye, Türkiye’nin üç aşamalı planını reddederek, ihtiyaç duyduğu su miktarını tek taraflı beyan yöntemi ile tespit etmesini, herkese kendi ihtiyacı olan suyun verilmesini istemektedir. Suriye su ihtiyacının tespitinde daha önceden var olan veya yatırım aşamasında bulunan, sulama projelerinin ihtiyacı olan su miktarının kendisi için ‘müktesap hak’ olarak ele alınmasını istemektedir.

7. Suriye ve Irak bu soruna ‘kazanılmış yada tarihi hak’ olarak yaklaşmaktadırlar.

8. Fırat-Dicle havzasında yatan sorunlardan en önemlisi Suriye’nin ileriye dönük su haklarının korunmasını amaçlayan önemli sorunlarıdır ve bu haliyle de siyasal boyut kazanmıştır⁴².

Suriye’nin özellikle Fırat havzasında yoğunlaşan isteklerinin tutarsızlıklarını ve bu konuda iyi niyetli olmadıklarını açıkça söyleyebiliriz.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Türkiye’nin, Güney Doğu Anadolu bölgesini sulayan kaynaklarını en ekonomik ve verimli kullanmak ve bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla 1960’lı yıllarda planlayıp, 1976 yılında inşasına başladığı GAP projesi, Hatay’ın Türkiye’ye katıldığı (1939) tarihten itibaren gerginlik ortamında sürdürülen Suriye ile ilişkilere yeni bir boyut kazandırmıştır. Hatay’ı çözümlenmemiş bir sorun olarak gören Suriye, Türkiye’nin GAP projesine karşı çıkmış, GAP projesi ile Türkiye’nin Fırat ve Dicle suyunu aşağı havza ülkelerine baskı aracı olarak kullanacağı iddiası ile yirminci yüzyılın ikinci çeyreğinde suya karşı terör politikası izlemiştir.

İlk çağlarda, suladığı topraklarda yarattığı tarımsal zenginlik ile Mezopotamya medeniyetini yaratan Fırat ve Dicle suyu, 1960’lardan itibaren, bölge ülkeleri; Türkiye, Suriye ve Irak arasında önemli anlaşmazlıklara sebep olmuştur.

⁴² Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, *Water Issues Between Turkey, Syria and Iraq*, Ankara, 1995, P. 7.

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde, ekonomik, sosyal, fiziksel altyapının düzenlenmesiyle mevcut ve potansiyel kaynaklardan en verimli şekilde yararlanmak, bölgenin kalkınmasını sağlamak amacıyla uzun vadeli ve kapsamlı bir kalkınma planı olarak hazırlanmıştır. GAP Türkiye'nin ülke düzeyindeki sosyo-ekonomik gelişmişliğindeki, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayacak bir projedir. Proje sadece adil bir kalkınma özleminin yansıması olarak değil, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyellerinin ortaya çıkarılmasının, diğer bir ifade ile var olan ama kullanılmayan atıl kapasitenin belirli bir zaman periyodu içinde milli hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kullanılması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi 13 ana projeden oluşmaktadır. GAP kapsamında toplam 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali vardır. Proje tamamlandığında, yılda toplam 50 milyar metreküpten fazla su akıtan Fırat ve Dicle nehri üzerindeki tesislerde, Türkiye toplam su potansiyelinin %27'si kontrol altına alınmış olacaktır. Yılda 1.7milyon hektar arazinin sulanması ve yaklaşık 7500 megawatt kurulu güç kapasitesi ile yılda 27 milyar kilowatt/saatlik hidroelektrik enerjisi üretimi sağlanacaktır. Planlanan toplam su alanı, Türkiye de ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın %20'sine ve toplam yıllık hidroelektrik enerji üretimi, Türkiye'de ekonomik olarak gerçekleştirilebilir 'hidroelektrik' potansiyelinin %22'sine eşdeğerdir.

Karakaya ve Atatürk Barajları, ülkemiz enterkonnekte sistemine giren enerjinin önemli bir bölümünü sağlamaktadır. Türkiye'nin toplam hidrolik enerji üretiminin de yaklaşık yarısını üretmektedirler.

Türkiye'nin bölgesel kalkınmaya yönelik en büyük yatırımı olan GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında ise, Türkiye de şimdiye kadar devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan daha sulu tarıma açılmış olacaktır. Böylece GAP'ın meydana getireceği yüksek tarım ve sanayi potansiyeli, ekonomik hasılayı 4.5 misli arttıracak, nüfusu 9-10 milyona ulaşacak bölgede yaşayan yaklaşık 3.8 milyon kişiye de iş imkanı sağlayacaktır.

Tüm bu gelişmeler, öncelikle yöre halkını toprağına bağlarken, bölgeye yönelebilecek insan ve yatırım göçüne sebep olacak, eski medeniyetlerin mirasçısı olan bölge bir turizm cenneti haline gelecek, gelişen kamu ve özel sektörü destekleyebilmek için yeni eğitim ve öğretim kuruluşları faaliyete geçecek, artacak olan mal taşımacılığına cevap verebilmek için bölge içi ve dışı ulaşım ağına (Hava-Kara-Demiryolu) yeniden düzenlenmesi gerekecek ve bölgenin ekonomik göstergeleri, GAP sayesinde Türkiye düzeyine ulaşacak, hatta bazı alanlarda aşma imkanı yakalayacaktır.

GAP: Yöre insanı için refah ve gelecek garantisi, ülke için ise birlik, bereket ve çağdaşlığın sembolünü oluşturmaktadır.

Suriye 1975'te işletmeye açtığı Tapqa barajı ve daha membada planladığı Yusuf Paşa barajında regüle ettiği sularla Fırat havzasında 640 bin hektar arazinin sulanacağını beyan etmektedir. Ayrıca Suriye Tapqa barajında yılda ortalama 2.25 milyar kilowatt/saat enerji üretmekte ve rezervuardan Halep şehrine içme suyu temin etmektedir. Yine Yusuf Paşa barajında elektrik üretimi ve sulama ön görülmektedir. Bunun yanında Suriye Cezire bölgesindeki tuzlu toprakları yıkamaya yönelik 'Habur sulama projesi' üzerinde de önemle durmaktadır⁴³.

Irak ise Türkiye ve Suriye'deki baraj inşaatlarını dengelem, Irak'ta daha fazla su depolama imkanını araştırmaktadır. Türkiye ile Suriye arasında Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında bırakılacak su miktarını içeren bir protokol imzalanmasından sonra Irak, baraj projelerine hız vermiştir.

Irak'ın Suriye sınırından Şattü'l-Arab'a kadar Fırat havzasında toplam 1952000 hektar genişliğinde 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bu proje sahalarının büyük kısmında tuzlama mevcuttur. Bundan dolayı projeler realize edilse bile, istenilen hedefe ulaşılması mümkün değildir. Irak'ın Mezopotamya'da gerçekleştirmiş olduğu sulama projelerinin 1992-2000 yılları arasında çekilen uydu fotoğrafları BM Çevre Programı'na (UNEP) teslim edilmiş, UNEP bu fotoğraflardan hareketle yerli kültürün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu açıklamıştır. UNEP, barajların yapımı ve nehir sularının kurutulması projeleri yüzünden zarar gören Mezopotamya'ya karşı ilgili ülkeleri sağ duyuya davet etmiştir.

GAP'ın tamamlanmasıyla birlikte su oranlarında muhtemelen düşüş olacağını düşünen Suriye ve Irak, su paylaşımına dair bir antlaşma ile gelecekteki kullanımlarını garanti altına almak istemeleri sonucunda iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir⁴⁴.

Adana Protokolü

20 Ekim 1998 tarihinde Türkiye ve Suriye arasında Adana'da imzalanan ve iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini olumlu yönde değiştiren antlaşma "Adana Protokolü" adıyla bilinmektedir. Su ve terör arasına sıkışmış olan iki devlet arasındaki ilişkiler 1998 yazında neredeyse silahlı bir çatışmaya

⁴³ Cemal Zehir, *Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri*, İstanbul 1998, s. 90

⁴⁴ Osman Tekiner, Güneydoğu Anadolu Projesi (G.A.P), Ankara 2000; Orhan Türkdoğan, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Sosyo-Kültürel Yönü, GAP ve GAP'ın Doğuracağı Sonuçlar, Ankara s. 38-40

dönüşecek düzeye gelmiştir. Türk yetkililere göre, PKK Suriye tarafından Türkiye'nin Fırat ve Dicle'den daha fazla su bırakması için silah olarak kullanılmaktadır. Suriye yalnızca Türkiye'ye karşı PKK kartını kullanmakla kalmamış aynı zamanda Arap Birliği ve Körfez İşbirliği konseyinde de Türkiye aleyhine çalışmıştır. Bu bölgesel kuruluşlarda su konusunda Suriye ve Irak'ın tezini desteklemişlerdir. Suriye ayrıca su sorununu uluslar arası arenaya taşıyarak ve Arap dayanışmasını kullanarak Türkiye'ye baskı uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye'nin bütün uyarılarına ve imzalanan güvenlik antlaşmalarına rağmen, 1984 yılından beri Suriye PKK'ya desteğini kesmemiştir. Suriye, PKK'yı Türkiye'ye karşı kullanılacak bir kart olarak görmüştür. 1998 yılında Türkiye, 1984 yılından beri Türk ekonomisine ve dış politikasına büyük yük olan PKK problemini çözmek için kararlılığını ortaya koymuştur.

1 Ekim 1998 yılında dönemin Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü S. Demirel'de Suriye'yi açıkça uyarmıştır. Arap Devletleri, Türkiye ile Suriye arasında olacak bir çatışmadan kazançlı çıkacak devletin İsrail olacağını düşünerek bu gerginliği ortadan kaldırma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bununla ilgili olarak Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in de girişimleriyle iki ülke arasında tırmanan gerginlik, 20 Ekim 1998 tarihinde iki devlet arasında imzalanan "Adana Protokolü" ile neticelenmiştir. Bu antlaşmaya göre Suriye PKK'ya verdiği bütün desteği keseceğini taahhüt etmiştir. Sonuçta Türkiye'nin kararlı uyarıları ve güç politikası sayesinde, Suriye uzun yıllardır sürdürdüğü düşmanca politikasını terk etmek zorunda kalmıştır. Adana Protokolünü imzalayarak Suriye PKK'ya olan desteğini durdurmaya karar vermiş ve şu hususlara uyacağını belirtmiştir.

- 1- PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den kovulacak;
- 2- Suriye'deki PKK teröristlerinin eylemlerine ve kamplarına izin verilmeyecek,
- 3- PKK'ya vermiş olduğu silah, lojistik, maddi destek durdurulacak ve PKK propagandasına izin verilmeyecek,
- 4- Bunların yanında Türkiye ile sıkı işbirliği içinde bulunulacaktır.

Ekim 1998 krizi Türkiye'nin bölgede diplomatik, ekonomik ve askeri kapasitesini göstermesi açısından önemlidir. 1998 krizi PKK'nın sonunun

başlangıcı olmuştur. Bu antlaşmadan sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumlu hava her geçen gün daha da hissedilmiştir⁴⁵.

SONUÇ

Sınır aşan sular konusunda Türkiye'yi haksız bulan Suriye'nin, Türkiye'ye karşı PKK Terör Örgütünü bir araç olarak kullanmasına karşın Türkiye Cumhuriyeti daima sınır aşan su politikasında bilimsel ve objektif ölçülerle tutarlılığını sürdürmüştür.

Günümüz Türkiye-Suriye ilişkilerinde geline nokta bakıldığında, sınır aşan sular sorununu misillemelere gitmeksizin ve hakça bir uygulama ile daha kolay çözülebileceği değerlendirilmektedir. Hatta daha birkaç yıl öncesine kadar Fırat'ı sınır aşan su olarak kabul eden Suriye, Asi Irmağı'nı Hatay nedeniyle aynı özellikte görmezlikten gelirken, günümüzde bu nehir üzerinde ortak baraj kurmaya kadar varan bir iş birliği içerisinde olduğu görülmektedir. Suriye ile mevcut sınır aşan sular sorununda, özellikle Fırat nedeniyle Irak ile birlikte üçlü bir uzlaşma formülü içinde sonuca varılması büyük bir önem taşımaktadır. Ancak Mart 2003 tarihinden itibaren işgal altında olan Irak ile bu konuda mevcut şartlarda kalıcı bir antlaşma yapılması da mümkün görülmemektedir. Irak'ın bilinen durumuna rağmen, Suriye ile Türkiye arasında Asi ve Afrin ırmaklarının sularının kullanımı ile Fırat'tan Suriye'ye bırakılacak su miktarı konusunda iki ülke yetkililerinin çalışmalarını sürdürmelerinde yarar bulunmaktadır.

Sınır aşan sular konusunda Suriye'yi rahatlatacak bir diğer gelişme şüphesiz İsrail'in Golan tepelerini Suriye'ye bırakması olacaktır. Böylelikle Golan tepelerinden elde edilen sular, Suriye'nin su ihtiyacını önemli ölçüde karşılayabilecektir. Golan tepelerinin Suriye'ye tekrar verilmesi, sadece Suriye'nin su sorunlarına çözüm getirmekle kalmayacak, ayrıca Suriye-İsrail ve Filistin-İsrail anlaşmazlıklarını da sonlandırıp muhtemelen Ortadoğu'ya kalıcı barış getirmeye yönelik bir açılım olabilecektir.

Türkiye ve Suriye ilişkilerinde 1998 sonrasında yaşanan olumlu gelişmelere rağmen su iki ülke arasında, potansiyel bir ihtilaf konusu olma özelliğini sürdürmektedir. Fırat ve Dicle sularının kullanımı ve paylaşımı konusunu, yakın gelecekte Türkiye, Suriye ve Irak arasında ihtilaf konusu olarak tekrar ortaya çıkabileceği dikkate alınarak, su kaynaklı itilafların önlenmesi ve ihtilaf meydana geldiğinde çözüme ulaştıracak strateji ve milli politikaların üretilmesi kaçınılmaz görülmektedir.

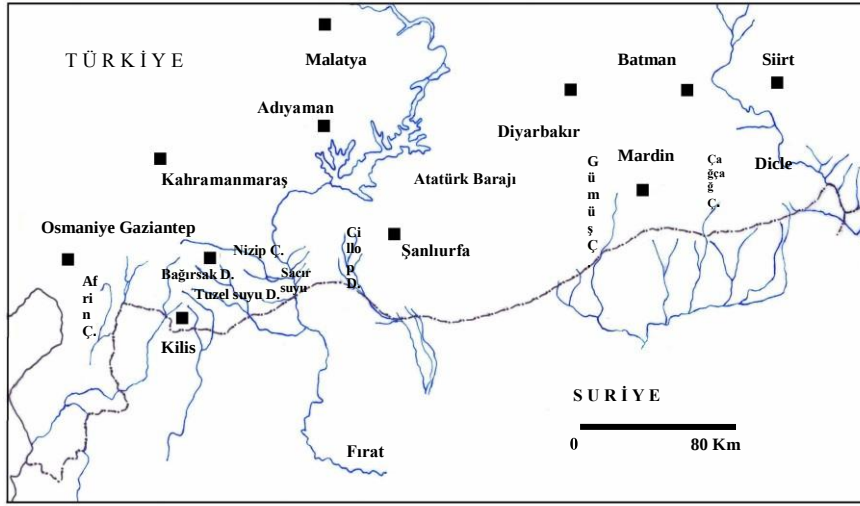
⁴⁵ Adana Protokolü'nün Tam Metni İçin bkz. *Hürriyet Gazetesi*, 21 Ekim 1998; Mehmet Şahin, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, Ankara 2004, s. 111-113

Sınır aşan sular konusunun uyuşmazlığının çözümlenebilmesi için iki ülkenin işbirliğinden başka çare görülmemektedir. Ancak işbirliğinin olabilmesi için duruma göre tarafların politika, davranış ve düşüncelerinde değişikliğe gitme zorunluluğu vardır. Uluslar arası ilişkilerde bir değişiklik süreci yaşanmakta olup, teknolojik gelişme, karşılıklı bağımlılık her geçen gün artmaktadır. Ancak Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiler hala güç politikası esasına dayanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık Ortadoğu’da bağımsızlık ve egemenliğin yok olacağı şeklinde telakki edilmektedir. Suyun gittikçe azaldığı bölgede bazı ülkeler ısrarla gıda da kendi kendine yeterlilik peşinde koşmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi bu ülkelerin komşularına karşı olan güven eksikliği duygusudur.

Kanaatimizce bu yönde başarıya ulaşabilmek için Türkiye’nin çok daha fazla aktif bir politika izlemesi gerekmektedir. Zaman zaman Türkiye-Suriye görüşmeleri sırasında Fırat sularının başka güçler tarafından gündeme getirilmesi oldukça düşündürücü gözükmemektedir. Bu bakımdan bölge içinde ve dışında bu baskı karşısında kalmaması için Türkiye ve Suriye sınır aşan sular uyuşmazlığını hakkaniyete uygun ve akılcı bir şekilde sonuçlandırabilme şansını kaçırmamalıdır.

EKLER

Harita 1. Türkiye’den Suriye’ye, Suriye’den Türkiye’ye Akan Sular

Tablo 1. Türkiye’de Sınır Oluşturan ve Sınırı Aşan Sular

SIRA	NEHİR ADI	İLGİLİ ÜLKELER (Kaynaktan Ulaştığı Yere Doğru)
1	Meriç Nehri	Bulgaristan-Türkiye-Yunanistan
2	Aras Nehri	Türkiye-Azerbaycan-İran-Ermenistan
3	Arpaçay	Türkiye-Ermenistan Sınır Suyu
4	Hezil Çayı (Dicle’nin Kolu)	Türkiye-İrak Sınır Suyu
5	Mutlu Deresi (Rezve)	Türkiye-Bulgaristan Sınır Suyu
SINIRI AŞAN SULAR		
	Fırat Nehri	Türkiye-Suriye-İrak
	Habur Çayı	Türkiye-Suriye
	Nusaybin Çağ-Çağ Pınar	Türkiye-Suriye
	Sacir Suyu (Fırat’ın Kolu)	Türkiye-Suriye
	Culap Deresi (Fırat’ın Kolu)	Türkiye-Suriye
	B. Circop Suyu (Fırat’ın Kolu)	Türkiye-Suriye
	Karacurum Çayı	Türkiye-Suriye

Tablo 2. Türkiye 'de Sınır Oluşturan ve Sınırı Aşan Sular

Balık Suyu	Türkiye-Suriye
Zerkan Suyu	Türkiye-Suriye
Senpas Suyu	Türkiye-Suriye
Dicle Nehri	Türkiye-Suriye(Sınır)-Irak
Zap Suyu	Türkiye-Irak
Şemdinli Çayı(Zap'ın Kolu)	Türkiye-Irak
Drahini Deresi(Hezil'in Kolu)	Türkiye-Irak
Nerduş Çayı	Türkiye-Suriye
Çoruh Nehri	Türkiye-Gürcistan
Asi Nehri	Lübnan-Suriye-Türkiye
Afrin Çayı	Türkiye-Suriye-Türkiye
Sabun Suyu (Afrin'in Kolu)	Türkiye-Suriye-Türkiye

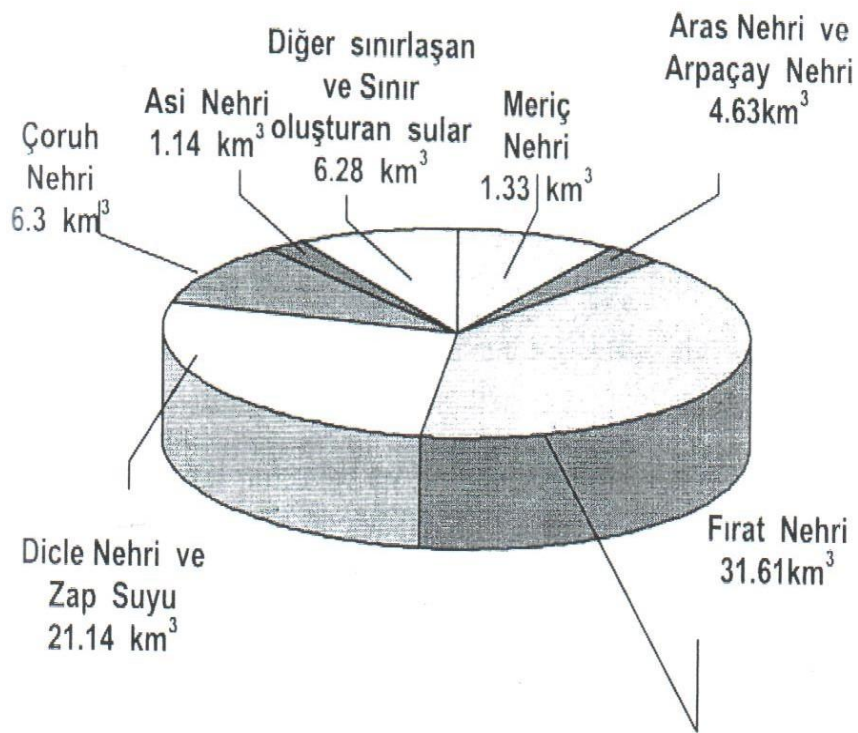
Tablo 3. Ortalama Yıllık Akımlar, Kıyıdaş Ülkelerin Katkıları ve Talepleri(Km3)

Nehir	Ortalama Yıllık Akım	Ülkelerin Suyu Katkısı			Ülkelerin Talepleri		
		Türkiye	Suriye	Irak	Türkiye	Suriye	Irak
Fırat	35	31.6 (%90)	3.4 (%10)	0	%52	%32	%65
Dicle	49	25.4 (%52)	0	23.6 (%48)	%14	%5.4	%92.5
Toplam	84	57.0 (%68)	3.4 (%4)	23.6 (%28)	%66.1	%37.4	%57.5

Tablo 4. Kişi Başına Ortalama Yıllık Su Miktarı(M3)

ÜLKE	1990	2000	2010	2020
Türkiye	3223 (1611)	2703 (1351)	2326 (1163)	2002 (1000)
Suriye	1636	1177	880	760
Irak	2352	1848	1435	1062

Tablo 4. Türkiye'de Sınır Aşan Sular Potansiyel ve Toplam İçindeki Payları

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI BAĞLAMINDA RUSYA'NIN ORTADOĞU SİYASETİ

Ömer Osman UMAR*

ÖZET

II. Dünya Savaşından sonra İngiltere ve Fransa Ortadoğu bölgesinden çekilince oluşan boşluğu Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği doldurmaya çalışmıştır. Ortadoğu üzerindeki hakimiyet mücadelesi Mısır, Irak ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin Mısır Devlet Başkanı Nasır döneminde Mısır üzerinden Ortadoğu'ya girme çabası ABD'yi Pan-Arabizm ve sosyalizm konularında endişelendirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun artmasına paralel olarak Suriye'de 1950'ler Komünist Partisi gelişmeye başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesine girmesini önlemek amacıyla ABD'nin yönlendirmesi ile Türkiye ile Irak arasında Şubat 1955'te Bağdat Paketi yapılmış daha sonra bu pakta Pakistan ve İran katılmıştır. Ancak pakt uzun ömürlü olmamıştır. Süveyş buhranından sonra Ortadoğu'daki Sovyet tehdidi daha belirgin hale gelmiştir.

Sovyetler Birliği Irak, Mısır ve Suriye gibi ülkeleri silahlandırarak, bu ülkeler vasıtasıyla bölgede etkili olmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Türkiye ile Suriye arasında 1957'de bir gerginlik ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği her Arap-İsrail savaşını kullanarak, Ortadoğu bölgesine iyice yerleşmiştir. Bu savaşlar sırasında Mısır, Irak ve Suriye gibi devletlere silah ve askeri araç ve malzeme yardımıyla bulunmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği, askeri danışmanlar bu ülkelere yollayarak teknik ve kültürel açıdan da bu ülkelerde etkili olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte her ne kadar güç boşluğu Ortadoğu'da yaşanmışsa da Putin ile birlikte Rusya yeniden bir toparlanma dönemine girmiştir. Bölgede oluşacak bir düzenlemede Rusya da aktif rol oynayacaktır. Çünkü bölge ülkelerindeki eski nüfuzu halen devam etmektedir. Rusya şimdi eski Sovyet hakimiyet sahasında tekrar etkisini gösterme amaçlı faaliyetler içerisine girmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan tek kutuplu dünya veya bir tek ABD, merkezli güç yavaş yavaş son bulmaktadır. Rusya, Çin, Hindistan ve İran ile de ilişkilerini geliştirmektedir. ABD dünyada tek süper

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/
Elazığ

güç olarak varlığını devam ettirmek için Rusya'yı kuşatma ve yeniden süper güç olmasını engelleme politikası takip etmektedir.

Avrasya'da güven içerisinde bulunmak isteyen Rusya ise bölgesindeki köktendinci terör tehdidini kaynağından kontrol etmek için Ortadoğu'da etkili olmaya çalışıyor. Ortadoğu bölgesinde bir dini nüfuz mücadelesi de olmaktadır. ABD, Rusya'yı kontrol altında tutmak için Ortodoks nüfusu üzerinde de etkili olmaya çalışmaktadır. Ortadoğu'da şimdiden sınırları ve tarafları tam olarak belli olmayan bir bloklaşma oluşumu yaşanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Rusya, Küreselleşme, Amerika Birleşik Devletleri, Arap Devletleri.

ABSTRACT

The Middle East Diplomacy of Russia Regarding Soviet Union's

After England and France withdrew from Middle East in the end of World War II, United States of America and Soviet Union attempted to control this region. The struggles generally became intense on the region including Egypt, Iraq, Syria. USA had anxieties with Pan-Arabism and Socialistic because Soviet Union planned to intervene Middle East with Egypt having the period of President Nasır. Communist Party started to develop in Syria in 1950 together with the developing Soviet influence on Middle East.

The Baghdad Treaty was established between Türkiye and Iraq in February 1955 with USA encouraging to hinder the influence Soviet Union on Middle East. And then the treaty involving Pakistan and Iran, but this treaty was not a long time. Following Suez crisis Soviet threat became more clear on Middle East.

Soviet Union equipped Iraq, Egypt and Syria with weapons to influence this region and eventually the tension existed between Türkiye and Syria in 1957.

Soviet Union utilized the wars of Arabic-Israel to settle down Middle East. During the wars of Arabic-Israel Soviet Union donated Egypt, Syria and Iraq with weapons and different army supplies. In addition Soviet Union effected on this countries as technical and cultural sending army advisers.

With the decline of Soviet Union the region had indefiniteness, but Russia has established authority on the area with the ruling of Putin. Russia will probably be effective on the region with the new regulations for keep going its old influence. With the decline of Soviet Union USA has been alone super power in the world, but it seems that this state is not going on because of Russia having new alliances including China, India and Iran. Therefore USA has tried to hinder Russian actions.

Russia has tried to influence on Middle East to control fundamental Islamic actions from this region to it's country and it's influence in Eurasia. In the mean time USA has planed to control Russia having effect on Orthodox community. Already now there is a great competition in Middle East but it's parts and lines are not certainly obvious.

Key Words: Middle East, Russia, Globaling, United Stades of America, Arabic States.

I. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası büyük devletlerin Ortadoğu politikalarını bölgenin dini, coğrafi ve stratejik konumunun yanı sıra petrol belirlemiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği bölgeyi yayılma alanı olarak görmüştür¹.

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa bölgeden çekilince oluşan boşluğu Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği doldurmaya çalışmıştır. Çünkü önceki güçlerin bölgeden çekilmesi ile birlikte bölgede bir hâkimiyet boşluğu yaşanmıştır. Dolayısıyla bölge üzerindeki bu iki büyük devletin mücadelesinde bölgedeki devletler kendilerine hamilik edecek bir tarafı desteklemek zorunda kalmışlardır.

Ortadoğu üzerindeki hakimiyet mücadelesi Mısır, Irak ve Suriye üzerinde yoğunlaşmıştır. Stratejik noktaların Bereketli Hilal, Basra Körfezi, Doğu Akdeniz ve Hazar Havzası olarak algılanması Bereketli Hilal üzerinde bulunan Suriye'yi, körfez üzerinde bulunan Irak'ı ve Doğu Akdeniz ile bağlantıları bulunan Mısır'ı stratejik açıdan önemli kılmaktadır².

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve diğer bölgeleri komünizm etkisi altına almaya çalışması ABD'yi Sovyetler Birliği'ne karşı tedbir almaya yöneltmiş ve tedbirlerden biri olarak 4 Nisan 1949'da NATO kurulmuştur. Türkiye de 1952'de NATO'ya girmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Mısır Devlet Başkanı Nasır döneminde Mısır üzerinden Ortadoğu'ya girme çabası ABD'yi Pan-Arabizm ve Sosyalizm

¹ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara, 2005, s.20.

² Halis Çevik, *Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu*, İstanbul, 2005, s.63,108.

konularında endişelendirmiştir. ABD bunu önlemeye yönelik tedbirler almıştır³.

Sovyetlerin Ortadoğu'daki nüfuzunun artmasına paralel olarak Suriye'de 1950'lerde Müslüman Kardeşlerin yanında Suriye Komünist Partisi de gelişmeye başlamıştır. Parti lideri statüsündeki Halid Bektaş 1954 yılında milletvekili seçilmiştir. Böylece Halid Bektaş sadece Suriye'de değil aynı zamanda Arap dünyasında da seçilmiş ilk komünist milletvekili olmuştur. Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki ikili ilişkiler 1954 yılından itibaren artmıştır⁴. 1955 Yılından sonra Suriye üzerindeki Sovyet etkisi dolayısıyla ülkedeki komünizm yanlısı ve solcu politikacılar hem hükümetteki konumlarını hem de askeriyedeki konumlarını güçlendirmişlerdir⁵.

Bu ikili ilişkileri kullanan Suriye, Sovyetler aracılığıyla Çekoslovakya'dan silah satın almıştır. Suriye 20 Ekim 1955'te Mısır ile bir askeri ittifak antlaşması yapmıştır. Aynı tarihte Mısır ile Sovyet Rusya arasında da silah satın alınması hususunda bir antlaşma yapılmıştır. Suriye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gelişerek 16 Kasım 1955'te iki ülke arasında bir ticaret anlaşmasının yapıldığını görmekteyiz. Baas Partisi de Sovyetler Birliği ile yakınlaşma siyasetinin bir gereği olarak Suriye Komünist Partisi ile işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Baas Partisi'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumunu olumlu yönde değiştirmesinde Sovyetler Birliği'nin ulusal hareketi destekleyen bir politika başlatmasının etkisi oldukça fazla olmuştur. Çünkü 1956 yılında yapılan Komünist Partisi 20. Kongresinde sonra ulusal hareketlerle işbirliği yapma Sovyetler'in resmi politikası haline gelmiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Dimitri Şapilov 22-27 Temmuz 1956'da Şam'ı ziyaret ederken bu ziyarete karşılık Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Küvvetli de 30 Ekim 1956'da Sovyetleri ziyaret etmiştir⁶.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya girmesini önlemek amacıyla ABD'nin yönlendirmesi ile Türkiye ile Irak arasında Şubat 1955'te Bağdat

³ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.24.

⁴ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, 2004, s.282.

⁵ Moshe Maoz, *Esad*, (Çev:Hakan Gündüz), İstanbul, 1991, s.61.

⁶ Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul, 2004, s.203-204.

Paktı yapılmış daha sonra bu pakta Pakistan ve İran katılmıştır⁷. Bağdat Paktının karşısında yer alan Suriye ve Mısır, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır⁸. Ortadoğu, Sovyetler Birliği ile ABD'nin mücadele sahasına dönüştü. Bağdat Paktı ile Sovyetler Birliği bölgeden uzak tutulmak istenirken, tam tersi olarak bölgeye girmeye başlamıştır. Zaten pakt uzun ömürlü olmamıştır⁹.

Bağdat Paktı ve Nasır'ın 1955 yılından itibaren Sovyetlerden yardım almaya başlaması Ortadoğu'daki bölgesel çatışma ve mücadeleye ideolojik bir boyut getirdiği gibi çekişmeyi uluslararası arenaya da taşımıştır. Nasır, dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği'ni birbirine karşı kullanmak yoluyla da pazarlık gücünü artırma siyaseti izlemiştir¹⁰.

Süveyş Krizi sırasında ilk etapta Sovyetler Birliği Batılılara karşı sert tepki almamasına rağmen Nasır'ın yanında yer almıştır. Ancak daha sonra Macaristan'daki ayaklanmayı bastırdıktan sonra Ortadoğu'ya yönelerek Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin İsrail, İngiltere ve Fransa'ya tehditkar mektuplar göndermiştir. Artık Sovyetler Birliği bölgeye asker göndermeyi dile getirmeye başlamıştır¹¹. Amerika'nın ise İngiltere ve Fransa'ya destek vermemesi üzerine İngiltere ve Fransa 3 Aralık 1956'da geri çekilmişlerdir. Bu olay sonrası İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'daki siyasi gücü ve nüfuzu tam olarak zayıflarken, Amerika ise daha etkili olamaya başlamıştır. Sovyetler Birliği ise bu durumu lehine kullanarak Arap dünyasındaki siyasi prestijini arttırmıştır. Nasır ise bu olayı kullanarak bir taraftan bölge lideri haline gelmeye çalışırken diğer taraftan da Rus yardımıyla güçlenmeye çalışmıştır¹².

Bu olay sonrası Ortadoğu'da ABD ve Batı devletlerinin etkisi azalırken bu boşluğu SSCB doldurmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği Ortadoğu'ya ekonomik olmaktan çok stratejik amaçlı olarak bakmaktaydı. Çünkü Sovyetlerin petrole ihtiyacı olmayıp, sadece batıya ve ABD'ye giden petrolün kendi kontrolünde ve yüksek fiyatta gitmesini amaçlamıştı¹³.

⁷ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.286.

⁸ Celalettin Yavuz, *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara, 2005, s.339.

⁹ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, Ankara, 2004, s.91.

¹⁰ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.205.

¹¹ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.99,104.

¹² Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.207.

¹³ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.109.

Suriye son bir yıl içerisinde Sovyet blokundan 20 milyon sterlin değerinde askeri malzeme almıştır¹⁴. Bu arada Sovyetler Birliği ile Suriye ve Irak arasında çok sıkı bir kültürel ve teknik işbirliği kurulmuştur. Zamanla bu kültürel işbirliği eğitim, sinema, spor ve edebiyatı içerisine alarak gelişmiştir. Suriyeli Mısırlı yazarlarla Sovyet yazarları arasında fikrîsel açıdan da etkilenmeler olmuştur. Sovyetler kendilerinin tanıtımını bu ülkelerde yaptıkları gibi bu ülkeler de zaman zaman Sovyetler Birliğine giderek kendi ülkelerinin tanıtımlarını yapmışlardır. Kahire'de 1957 Ocağında ilk Sovyet Endüstri fuarı açılmıştır¹⁵.

Süveyş Buhranından sonra Ortadoğu'daki Sovyet tehdidi daha da belirgin hale gelmiştir. Bunun üzerine ABD Başkanı Eisenhower kendi adıyla bilinen ve Sovyetlere karşı Ortadoğu'yu savunmayı hedef edinen Eisenhower Doktrini'ni gündeme getirmiştir. Böylece ABD, İngiltere'nin bölgedeki nüfuzunun azalmasıyla Sovyet etkisi altına giren bölgenin korunması görevini üstlenmiştir¹⁶. Ortadoğu'da ilk olarak bu doktrini Lübnan kabul etmiştir. Daha sonra da Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan dışındaki devletler zamanla bu doktrini kabul etmişlerdir. Suudi Arabistan da daha sonradan bu doktrini kabul etmiştir¹⁷. Suriye, 1957 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini daha da arttırmıştır. Sovyetler Birliği de Suriye'yi silahlandırmaya çalışmıştır. Silahlanan Suriye'nin bir tehdit haline gelmesi Suriye-Türkiye ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur¹⁸. Amerika, Suriye'yi 1957 yılında bir Sovyet uydusu olarak değerlendirmeye başlamıştır¹⁹.

15 Ağustos 1957'de Afif Bizri, Suriye Genelkurmay Başkanı olunca Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Savunma Bakanı olan Halid El-Azm da Kruşçev ile iyi bir dostluğa sahip olup, Sovyetlerden alınacak ekonomik ve askeri yardımlarla Batı yanlısı komşu ülkelere karşı Suriye'nin korunacağını düşünmüştür. Halid El- Azm Temmuz 1957'de Moskova'ya giderek, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve teknik yardımı öngören bir antlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre

¹⁴ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.208.

¹⁵ Ivar Spector, "Soviet Cultural Propaganda In The Near and Middle East", *The Middle East In Transition*, (Edited: Walter Z. Laqueur), New York, 1958, s.384-385.

¹⁶ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.24.: Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul, 1996, s.71.

¹⁷ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.110.

¹⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.282.

¹⁹ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.197,209.

Sovyetler Birliği 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. Bu durum ABD, İngiltere ile Suriye'ye komşu olan Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan'ı endişelendirmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği, Suriye'yi Ortadoğu bölgesine ayak basmakta köprü başı olarak kullanmıştır²⁰. 6 Ağustos 1957'de Sovyetler ile Suriye arasında Teknik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır²¹. Bilhassa Suriye'de komünistlerin gücünün gittikçe artması Türkiye'yi de endişelendirmiştir. Çünkü Türkiye, Sovyetler Birliği'nin kuzeyden Suriye aracılığı ile de kendisini güneyden kuşatmaya çalıştığını bilmekteydi²². Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki devletlerden Suriye üzerinde fazla etkili olduğunu görünce Arap ülkelerinden Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan ile ilişkilerini geliştirme yönüne gitmiştir²³. Sonuçta 1957 Suriye krizi çıkmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri Eylül 1957'de Suriye sınırında askeri tatbikatlar yapmaya başlamıştır. Sovyetler, Suriye'yi desteklerken Amerika da Türkiye'yi desteklemiştir. İki Sovyet gemisinin Suriye'nin Lazkiye limanına gelmesi, Türkiye'nin endişelerini daha da arttırmıştır. Öyle ki, bu bunalım bir taraftan Sovyetler, Suriye diğer taratan Türkiye Amerika güç gösterisine dönüşmüştür²⁴. Çünkü Amerikan Altıncı Filosuna ait bazı gemiler de bir dayanışma gösterisi olarak İzmir limanına gelmiştir. Suudi Arabistan'ın arabuluculuğu ve BM Genel Kurulunda yapılan diplomatik girişimler sonucunda bunalım sıcak bir çatışmaya girilmeden önlenmiştir²⁵.

Suriye ile Mısır arasında 1 Şubat 1958 yılında yapılan bir antlaşmayla Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Mısır'la yapılan bu birleşme Suriye'de istenilen sonuçları doğuramamıştır. Bu birliktelikte Mısır, Suriye'yi bir eyaleti gibi görmeye başlamıştır²⁶. Zamanla Nasır'ın Suriye'deki kontrolü artmış, Suriye'deki dört yüz makamdan üçte ikisine Mısırlılar atanmıştır. Suriye'ye 2300 civarında Mısırlı subay gönderilmiştir. Bu durum

²⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.114-115.

²¹ Celalettin Yavuz, *a.g.e.*, s.340.

²² Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.210.

²³ Celalettin Yavuz, *a.g.e.*, s.340.

²⁴ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.211.

²⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.116-117.

²⁶ İrfan Kaya Ülger, "Baas Partisi İdeolojisi", *Avrasya Dosyası*, C.2, S.3, Ankara, 1995, s.108.; Salih Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, Ankara, 2000, s.218.; Celalettin Yavuz, *a.g.e.*, s.336.; Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.282.

da Suriyeli ve Mısırlılar arasında çekişmelere sahne olmuştur²⁷. Bilhassa Baas'ın Suriye'de etkili olması ile birlikte kurulan bu birliğin devlet başkan yardımcılığına Baas'ın lideri konumundaki Hurani getirilmiştir. Ancak Suriye'de meydana gelen 1961 askeri darbesi sonucunda Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılmıştır. Suriye'de komünistler ve baascılar siyasetten uzaklaştırılmışlardır²⁸. Ancak 1963 darbesi ile Başçı ve Nasırcı subaylar iktidarı tekrar ele geçirmişlerdir. Bu darbe sonrası Suriye'de Baascıların etkinliği artmıştır. Salah Bitar'ın başbakan olması ile Suriye tamamen Baascıların denetimine girmiştir²⁹.

1967 Arap-İsrail savaşları sırasında bölgede denizcilik açısından da Sovyetler Birliği Ortadoğu'da önemli bir güç haline gelmiştir. Akdeniz'deki gemilerinin sayısı artmış, Suriye'nin yanı sıra Tunus'ta üs imkanına kavuşurken, Mısır'ın İskenderiye limanı da daimi bir üs haline getirilmiştir. Her Arap-İsrail savaşı aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi, askeri ve ekonomik varlığını perçinlemiştir³⁰. 1967 Savaşından itibaren binlerce Sovyet askeri danışmanı Suriye ve Mısır' giderek bu ülkelerin ordularını yeniden organize etmiştir³¹.

Nasır'ın 28 Eylül 1970'de ölümü Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikasına büyük bir darbe vurmuştur. Sovyetler Birliği Nasır'ın yerine Enver Sedat'ın geçmesini iyi karşılamamıştır. Çünkü ABD'nin bir heyetinin Kahire'yi ziyareti Sovyetler Birliği'ni kuşkulandırmıştır. Bunu üzerine müttefiki Mısır'ı kaybetmek istemeyen Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorny Kahire'ye giderek Mısır'la bir Dostluk ve İşbirliği antlaşması imzalamıştır³².

Suriye'de Savunma Bakanı olan Hafız Esad'ın 16 Kasım 1970 tarihinde düzenlediği darbeyle devlet başkanlığına Ahmed Habib getirilirken, Hafız Esad başbakanlık ve parti genel sekreterliği görevini üstlenmiştir. Hafız Esad 12 Mart 1971'deki halk oylaması ile de devlet başkanlığına gelmiştir. Hafız

²⁷ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.221.

²⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.284.

²⁹ Salih Akdemir, *a.g.m.*, s.219.; Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.285.

³⁰ Celalettin Yavuz, "Karadeniz Jeopolitiğinde Küresel Egemenlik Mücadelesi", 2023 *Dergisi*, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.34.

³¹ Adeed Dawisha, "The Soviet Union in The Arab World: The Limits to Superpower Influence", *The Soviet Union in The Middle East Policies and Perspectives*, (Edited: Adeed Dawisha and karen Dawisha), London, 1982, s.14.

³² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.175.

Esad'ın parti içinde Komünist kesimi tasfiye etmesi nedeniyle 1970 yılı sonlarında Sovyet Rusya ile Suriye arasında kısa süreli bir gerginlik yaşamıştır. Suriye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkiler 1971 ve 1972 yıllarında yeniden gelişmiştir³³.

Mısır-Sovyet ilişkileri 1972'de bozulmaya başlamıştır. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 18 Temmuz 1972'de 17000-20.000 arasındaki Sovyet askeri personelinin Mısır'ı terk etmelerini istemiştir. Bu olay Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki prestijine büyük bir darbe vurmuştur. Böylece Ortadoğu açısından stratejik bir konumu olan Mısır'dan Sovyetler Birliği çıkarılmış ve İskenderiye deniz üssü de kapanmış oluyordu. Ancak Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki bu gerginlik uzun sürmeyecek, 1973 Şubatından itibaren Sovyet silahları yeniden Mısır'a verilmeye başlanacaktır³⁴. Mısır'ın amacı ABD'ye yakınlaşmaktır. Bu olay Sovyetler'in Suriye'yi daha fazla desteklemesine neden olmuştur. Bu olaylar gelişirken Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad Temmuz 1972'de Moskova ziyaretini gerçekleştirerek, 700 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım temin etmiştir. Böylece Sovyetler nezdinde Suriye'nin Ortadoğu'daki önemi daha çok artmıştır.

Suriye bu fırsatı değerlendirerek, 1946 yılından beri en önemli isteklerinden biri olan Fırat Nehri üzerinde kurmayı planladığı Tabka Barajı için Sovyetlerden destek alarak Tabka Barajı'nın ilk ünitesini 1973 yılında tamamlamıştır³⁵.

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Sovyetlerin yanı sıra Arap ülkeleriyle de çok sıkı işbirliği kurmaya çalışmıştır. Suriye ile Mısır ve Libya arasında 1971'de çok kısa süren Arap Cumhuriyetleri Federasyonu adı altında başarısız bir birleşme denemesi yapılmıştır³⁶.

Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye'nin yanı sıra Irak ile de ilişkilerini geliştirmeye büyük önem vermiştir. 1972 Nisanında Sovyet-Irak Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanarak, Sovyetler Birliği Irak'a silah, sanayi teçhizatı satan en önemli ülke olmuştur³⁷. Ayrıca 1970'lerde yapılan bir protokol Sovyetlere 1979'a kadar Irak petrolünün Sovyetlere ihracı ve

³³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.286,473.

³⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.177.

³⁵ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.281,286.

³⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.474.

³⁷ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.89

petrolün diğer ülkelere satış imkânını vermiştir. Sovyetler bu petrolü %300 karla Batı Almanya'ya satmıştır. SSCB'nin askeri ve teknik destek karşılığında para ödemedi ürün ithal etmesi ve bu ürünleri dış pazarlara satarak kar elde etmesinin yanı sıra bu ülkelerin pazarlarını da kontrollerine almalarını sağlamıştır³⁸.

Bir taraftan da Sovyetler Mısır'a karşı alternatif ülke olarak Irak'ı tercih etmişlerdir. Ayrıca Irak coğrafi olarak Sovyetlere daha yakın ve stratejik öneme sahip bir ülke olması Sovyetlerin Irak'a önem vermesini sağlamıştır. Ancak 1970'lerin sonlarına doğru iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır³⁹.

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında Sovyetler Birliği aktif bir politika sergilemeye çalışmış, diğer Arap ülkelerini Suriye ve Mısır'a yardıma çağırırken bir taraftan da Suriye'ye silah sevkiyatında bulunmuştur⁴⁰.

1973 Arap-İsrail savaşı sırasında da Sovyetler Birliği Akdeniz'deki en önemli askeri deniz gücü olmuştur. Büyük bir çoğunluğu Türk Boğazları yoluyla Akdeniz'e ulaşan Rus deniz kuvvetinin Akdeniz'deki varlığı NATO'yu ve özellikle de Türkiye'yi endişelendirecek bir duruma gelmiştir⁴¹.

Bu savaş aynı zamanda iki süper ülke olan ABD ve Sovyetler Birliğinin karşı karşıya gelmesi idi. Eğer çatışma zamanında durdurulmasaydı Sovyet Rusya, Mısır ve Suriye ile birlikte kaybolan prestijini kurtarmak amacıyla belki de ABD ile karşı karşıya gelecekti. 1973 Arap İsrail savaşından sonra 1974'te yapılan anlaşmalar sırasında Suriye 1967 yılında kaybettiği Golan'ın az bir kısmını geri almıştır. Bu dönemde Suriye, İngiltere ve ABD ile olan kötü ilişkilerini düzeltmeye de çalışmıştır⁴².

1973 Arap-İsrail savaşından sonra da Esad, Sovyetler Birliği ile olan stratejik ittifakını devam ettirmiştir. Sovyetler Birliği'nden daha fazla silah ve ekonomik destek talebinde bulunmuştur. Bu sırada Lübnan işgalini ve FKÖ ile olan mücadelesini sona erdirmesi yönündeki Sovyetler Birliği isteğini de geri çevirmiştir. Bir taraftan da ABD'nin Lübnan işlerini

³⁸ Halis Çevik, *a.g.e.*, s.140.

³⁹ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.89-90.

⁴⁰ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.381.

⁴¹ Celalettin Yavuz, *a.g.m.*, s.34.

⁴² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.382,474.

karışmasını açıkça eleştirirken diğer taraftan da Esad ABD'nin destek ve işbirliğini istemiştir. Esad, hem ABD gözetiminde yapılan Suriye-İsrail salıverme antlaşmasından, hem de Mayıs-Haziran 1974'te Suriye-ABD arasındaki ilişkileri yeniden kurmuştur. Ardından da Esad, Sovyetler Birliği ile aralarındaki gerginliği düzeltmiştir. Hafız Esad Sovyetlerle ilişkilerini “arkadaşlar arasındaki farklılıklar” olarak tarif edip, Suriye'nin “dünyada diğer arkadaşlara” katılmaya hakkı olduğunu söylemiştir.

Sovyetler Birliği FKÖ'yü Filistinlilerin tek temsilcisi olarak görmüştür. Ortadoğu'da Filistin sorunu çözülmeden bölgeye kalıcı bir barışın gelmeyeceğini savunmuştur. Ama bunun yanı sıra FKÖ'nün İsrail'in Filistin'de çıkarılması fikrine de sıcak bakmamıştır⁴³.

Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad Ekim 1974'te Moskova'yı ziyaret etmiş ve Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev ile yayınlamış olduğu ortak bildiride Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki dostluğun kalıcı özelliğinden bahsedilmiştir.

1975-1976 Lübnan iç savaşı sırasında Hafız Esad'ın Lübnan'a dolaylı müdahalesine rağmen Sovyetler Birliği Suriye'yi protesto etmemiştir. Bu sırada Sovyetler Birliği Başbakanı Alexsey Kosigin'in Arap liderleri ile birlikte Suriye'nin Lübnan'daki artan rolü üzerindeki hoşnutsuzluklarını Bağdat'ta açıklamışlardır. Buradan da Sovyet Başbakanı Şam'ı ziyaret etmesine rağmen, Esad politikasını değiştirmemiştir. FKÖ-Canbolat ittifak kurup Suriye'ye direnmeleri ve Sovyetler Birliği'nden yardım istemeleri üzerine Sovyetler, Suriye'yi kendi doğal müttefiklerine karşı savaşmakla kınamıştır. Brejnev 11 Temmuz 1976'da Hafız Esad'a gönderdiği mektupla Lübnan'dan geri çekilmesini istemiştir. Çünkü Sovyetler Birliği, Suriye'nin FKÖ ile Lübnan soluna karşı yaptıklarından memnun değildi⁴⁴.

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 1975 yılından itibaren ABD ile ilişkilerini gittikçe geliştirirken Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler ise gerilemeye başlamıştır. Enver Sedat, 14 Mart 1976'da bir açıklama yaparak Sovyetler Birliği'nin Mısır'a istediği silahları vermediği için 1971 tarihli ve 15 yıl süreli Mısır-Sovyet Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını feshettiğini açıklamıştır. Sovyetler Birliği'nin Mısır limanlarında faydalanmasını öngören anlaşmanın da feshedilmesi ile birlikte Mısır'ın Sovyetler Birliği ile

⁴³ Robert Davykov-Oleg Fomin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, (Çev: Levent Oğuz), İstanbul, 1988, s.20.

⁴⁴ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.213-214.

olan tüm bağları kopmuştur. Enver Sedat ABD'ye yanaşırken bu sefer de Libya lideri Kaddafi de Sovyetler Birliği'ne yanaşmaya başlamıştır⁴⁵.

Hafız Esad bir taraftan Sovyetler Birliği ile stratejik ortaklığını koruyup silah ve ekonomik yardımlar alırken diğer taraftan da ABD'ye tavır almayarak, Sovyetler Birliği isteklerine karşı ABD'yi dengeleyici unsur olarak kullanmıştır.

1974 Yılında Suriye ABD'nin yardımıyla 1973 savaşında kaybettiği topraklarla birlikte 1967 savaşında kaybettiği Kuneytra kasabası ile Hermon dağının bir kısmını almayı başarmıştır. Bu durumdan sonra Haziran 1974'te Başkan Nixon Şam'ı ziyaret etmiş ve ABD ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ardından da Hafız Esad yıllık 90 milyon dolar alarak, ABD ile ilişkilerini korumuştur. ABD Suriye'nin Lübnan'ı işgalini yeni bir İsrail-Suriye çatışmasına dönüşeceğinden endişe duyduğundan dolayı desteklemediyse de Suriye'nin Lübnan'daki siyasi ve askeri politikasına hemen hemen destek olmuştur. ABD'nin böyle bir politika izlemesinin bir takım sebepleri vardı. Bunları sıralayacak olursak:

1. O sırada Hafız Esad'ın Lübnan sorununu dengeli bir şekilde çözecek tek bölge lideri olması.
2. Lübnan'da Lübnan solu ve FKÖ rejiminin doğması bölgedeki ABD politikası ve çıkarlarına ters idi.
3. Suriye ile Lübnan sorununda işbirliği yapılarak Sovyet-Suriye ilişkilerini baltalamak.
4. Suriye'yi yeniden İsrail ile yapılmaya çalışılan barış sürecine katmaktı⁴⁶.

9 Mayıs 1977'de Esad ile ABD Başkanı Carter arasında bir görüşme yapılmıştır. Görüşmede İsrail-Arap barışı konusu görüşülmüş ve Esad, İsrail'in 1967 yılında işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini istemiştir. Bu görüşme Esad'a ülke içerisinde ve ülke dışında gerek Arap devletleri ve gerekse Sovyetler Birliği açısından önemli prestij sağlamıştır. Bu durumdan tedirgin olan Mısır Devlet Başkanı Sedat ise Esad'ın bölgesel üstünlüğü, Arapların liderliğini üstlenme hırısı, Sovyetler Birliği ile ilişkileri ve İsrail ile müzakerelerdeki sert çizgisi gibi düşünceler Esad'ın İsrail ile yapılacak barış

⁴⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.203,204.

⁴⁶ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.215-217.

antlaşması için ortaya çıkacak fırsatı bozacağı endişesi ile Kasım 1977'de Kudüs'e ani bir ziyarette bulunmuştur⁴⁷.

Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın Kasım 1977'de yapmış olduğu İsrail ziyareti Arap devletlerinin büyük tepkisine neden olmuştur. Çünkü bu ziyaretle bir nevi Mısır, İsrail'i tanımış olmaktadır. Bu durum ABD ile yakınlaşmanın bir sonucuydu. Mısır'ın ABD ile yakınlaşmasına Suriye ve diğer SSCB yanlısı Arap devletleri büyük tepki göstermişlerdir. Aralık 1977'de Trablusşam'da toplanan Arap Birliği Mısır ile ilişkilerin dondurulması kararı almıştır. Bunun üzerine Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Libya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir⁴⁸.

1978'de ABD'nin aracılığı ile Mısır ile İsrail arasında yapılan Camp David Antlaşması üzerine Suriye, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve FKÖ 20 Eylülde Şam'da toplanarak, Mısır'a ekonomik boykot uygulanmasına, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesine, bir ortak komutanlık kurulmasına ve Arap Birliği'nin merkezinin Kahire'den başka bir yere nakledilmesine karar verilmiştir. Daha sonra da Hafız Esad'ın Moskova ziyareti sırasında yayınlanan bildiride Camp David Antlaşmalarının reddedilmesi ve Cenevre'de uluslararası bir konferansın toplanması istenmiştir. Tüm bu tepkilere rağmen Camp David Antlaşmalarının öngördüğü Mısır-İsrail Barış Antlaşması 26 Mart 1979'da Beyaz Saray'da imzalanmıştır⁴⁹. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromyko, Camp David Antlaşmalarını oldukça sert bir şekilde eleştirerek: "Barış Antlaşmasının, istisnasız bütün Arap ülkelerinin çıkarlarına darbe indirdiğini" söylemiştir⁵⁰.

1979 Yılında İran'da Şah'ın devrilmesi, ABD'nin Ortadoğu ve bilhassa Körfezdeki önemli bir destekçisini kaybetmesine Sovyetler Birliği'nin ise lehine olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği, İran ile olan ilişkilerinin Irak ile olan ilişkilerine zarar vereceğini düşünerek ihtiyatlı bir şekilde hareket etmiştir⁵¹.

⁴⁷ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.220,228.

⁴⁸ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.410,412.

⁴⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.417-418.

⁵⁰ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.222.

⁵¹ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.56.

1979 Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali Arap devletlerinin büyük tepkisine neden olmuştur Sovyetler Birliği'nin bu işgal sorunu nedeniyle İran ile ilişkilerini geliştirmesi Irak ile olan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Artık 1970'li yıllardan itibaren Sovyetlerin Ortadoğu politikasında petrol de önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin İran ile ilişkilerinde petrolün yanı sıra İran'ı Batı'dan koparma emeli de etkili olmuştur⁵².

Sovyetler Birliği 1972'de imzalanmış 15 yıl süreli bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması bulunmasına rağmen Irak'la 1970'lerin sonlarına doğru ilişkilerin soğuması üzerine Irak'la devamlı çatışma halinde olan Suriye ile iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır. Çünkü Sovyetler Birliği devamlı olarak Marksist ideoloji ile Sovyet Rusya'nın ulusal çıkarları arasında bir tercih yapmak gerektiğinde esneklik göstererek ideolojiyi, ulusal çıkar uğruna feda etmiştir. Benzer bir ilişkiyi de Kuveyt ile Sovyetler Birliği ilişkilerinde görmek mümkündür. Sovyetler Birliği'nin Irak'a yaptığı silah yardımı ile Irak'ın güçlendiğini ve kendisini tehdit eder güce ulaştığını gören Kuveyt, Irak'ı dengelemek amacıyla Sovyetlere dayanıp silah alarak güçlenmeyi amaçlamıştır. Buna karşılık Irak'ın 1975'te İran'la imzalanan antlaşmayla bu devletle ilişkilerini düzeltmesiyle birlikte Sovyetlerle ilişkilerinin soğuması üzerine Sovyetler Birliği de Kuveyt'le ilişkilerini geliştirme ve Irak'ı bu devletle dengeleme yoluna giderek iki ülke arasında 1977'de geniş kapsamlı bir antlaşma imzalanmıştır⁵³.

Sovyetler Birliği Ortadoğu'daki etkinliğini sürekli olarak arttırmaya çalışmıştır. Bu amaçla 8 Ekim 1980'de Sovyet Rusya ile Suriye arasında bir "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" imzalanmıştır⁵⁴. Bu antlaşmaya göre, taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesis edilmesi için işbirliğini öngören antlaşma çerçevesinde, Siyonizm'e karşı da işbirliği yapılacağı belirtilmekteydi⁵⁵. Bu antlaşma sadece Suriye'yi güçlendirmekle kalmamış ABD'ye karşı Cezayir, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, Libya ve

⁵² Halis Çevik, *a.g.e.*, s.139.

⁵³ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.82-83.

⁵⁴ Adeed Dawisha, *a.g.m.*, s.11., Robert Davykov-Oleg Fomin, *a.g.e.*, s.95.: Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.297.

⁵⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.422.

FKÖ'yü de güçlendirmiştir. Lübnan'daki An-Nida Gazetesi bu antlaşmanın Araplar için öneminden bahsedip, övmüştür⁵⁶.

Suriye, Ekim 1980'de Sovyetler Birliği ile yapılan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması ile İsrail'e karşı diğer Arap devletlerinin yardımını almadan stratejik bir denge kurabilecek Sovyet askeri yardımı almayı düşünmüştür. Suriye, Sovyet yanlısı Libya ve Güney Yemen rejimleri ile işbirliğine ek olarak Sovyetler Birliği ile kurulacak daha yakın ilişkiler ülke içerisinde Esad'ın ve dışarıda Suriye'nin konumunu güçlendireceğini düşünmüştür⁵⁷.

Esad, Sovyetler Birliği'nin desteğiyle demiryolu ağının genişletilmesine çalışmış, 1968 yılında 850 km'lik demiryolu 1980'de 2000 km'ye ulaşmıştır⁵⁸.

Hafız Esad, Fetih içerisinde Albay Ebu Musa'nın önderlik ettiği bir iç isyanı teşvik etmiş ve Haziran 1983'te Arafat Şam'dan sınır dışı edilirken ona bağlı komandolar da Trablusşam'a sonradan da liderleri Arafat ile birlikte Tunus'a sürgün edilmişlerdir. Bunun üzerine Esad'ın bu politikasını bir çok Arap devleti kınamıştır. Hafız Esad ülkenin ekonomik bakımdan kalkınmasına büyük önem vermiştir. Kendisinden önce Suriye'yi idare eden idareciler BM yardımının, ABD tarafından finanse edildiği için reddetmelerini eleştirmiş, Bulgaristan'ın ABD kaynaklı olmasına rağmen BM yardımını aldığını söylemiştir. Benzer biçimde Esad, batılı petrol şirketlerinin Suriye'de çalışmalarına izin verilmesini eleştirenlere cevaben, Sovyetler Birliği'nin dahi ABD şirketleri dahil bunların Sibiry'a da petrol arama işletmelerine izin verdiğini vurgulamıştır. Esad: "SSCB, en büyük sosyalist ülke bunu yapabiliyorsa, biz niçin yapmayalım? Şüphesiz SSCB, sırf Japon veya Amerikan fonlarından yardım gördüğü için sosyalizmi bırakmayacak...Dolar bize ulaştığında Amerikan olmaktan çıkar, bizim malımız olur... Bütün plan ve projeler sadece ekonomik kriterlere göre gerçekleştirilir" demiştir⁵⁹.

Suriye, 1983'ten itibaren İsrail ve ABD'ye karşı faaliyet gösteren bir takım gerilla hareketlerini desteklemiştir. Bunun üzerine bazı devletler meydana gelen bombalı terörist faaliyetlerinde Suriye'nin de haberi olduğu yönünde iddialarda bulunmuşlardır. İngiltere, Kasım 1986'da Suriye ile olan

⁵⁶ Robert Davykov-Oleg Fomin, *a.g.e.*, s.96.

⁵⁷ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.232.

⁵⁸ Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.283.

⁵⁹ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.133,261.

diplomatik ilişkilerini kesmiştir. ABD, Kanada, Batı Almanya ve İtalya büyükelçilerini Şam'dan çekmişlerdir. ABD ve AET ise Suriye'ye çeşitli müeyyideler uygulamışlardır. Bir diğer görüş ise bu eylemler Sovyetler Birliği tarafından idare edilen Avrupa, Asya, Doğu Afrika ve Ortadoğu'da 20 kadar terör örgütünü içerisine alan bir projeydi. Bu projenin amacı da ABD, İsrail ve Batının ekonomik menfaatlerine zarar vermektir. ABD görüşüne göre bu örgütlerle Suriye, İran ve Libya'nın da ilişkisi vardı⁶⁰.

İran-İrak savaşı sırasında Irak ve Suriye Baas partileri arasındaki mücadeleler nedeniyle Suriye İran'ı desteklemiştir. Ülkesinden geçen Irak'ın petrol boru hattını kapatarak, Irak'a büyük darbe vurmuştur. Sovyetler Birliği ise İran'daki yeni rejimin ABD karşıtı olması nedeniyle bu devleti Ortadoğu bölgesinde kazanmaya çalışırken diğer taraftan da Körfez bölgesinde hâkimiyet kurmak isteyen Irak'ı desteklemeyi kendi çıkarlarına aykırı görmüştür. Sovyetler Birliği bu nedenlerle savaşın başında tarafsız kalmıştır. 25 Eylül 1980'de ABD Dışişleri Bakanı Edmund Muskle ile Sovyet Dışişleri Bakanı Andrea Gramyko'nun bir araya gelerek her iki ülke de savaş sırasında tarafsız kalmayı kararlaştırmışlardır. Bu karara uyan Sovyetler Birliği Irak'la daha önceden yapmış olduğu anlaşmalara rağmen Irak'a silah göndermediği gibi Irak ile mücadele eden Suriye ile de 1980 yılı sonlarında bir Dostluk Antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşma Irak tarafından Sovyetler Birliği'nin Irak'a karşı İran'ın desteklendiği şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği İran'a bazı ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmayı teklif etmiştir.

Sovyetler Birliği, Temmuz 1982'den itibaren İran'ın üstünlük kazanmaya başladığını görünce Irak'a tekrar silah sevk etmeye başlamıştır. Çünkü İran başarılı olursa bölgedeki güç dengesinin değişeceği endişesi Sovyetler Birliği'nde oluşmuştur⁶¹.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliği 1980'li yıllarda da sürmüştür. 1986 Yılında 5000'e yakın Doğu Avrupalı ve Sovyet askeri danışman Suriye'de bulunurken, Sovyet savaş gemileri de Suriye'deki limanları kullanıyorlardı⁶².

⁶⁰ Moshe Maoz, *a.g.e.*, s.270-271.

⁶¹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.565-566.

⁶² Sabahattin Şen, *a.g.e.*, s.298.

2 Ağustos 1990'da Saddam'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte Sovyetler Birliği ABD'nin güç kullanmasına engel olamamıştır. Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov 29 Ekimde askeri gücün kullanılmasına karşı olduğunu söylemesine rağmen 29 Kasım'da askeri güç kullanılması yönündeki BM kararında Sovyetler Birliği olumlu oy kullanmıştır. Sovyetler Birliği'nin barış çabaları olumlu bir sonuç vermemiştir⁶³.

Ortadoğu'da Körfez Savaşı sonrası silahlanma ve kitle imha silahları edinme oranı genel olarak artmıştır. Bölgenin silahlanmasında balistik füzelerin artışı muhtemel bir askeri çatışmanın çok kayıp ortaya çıkaracağını göstergesidir. Soğuk Savaş sonrası Rusya ve onun Ortadoğu'daki yandaş devletleri olan Libya, Suriye, Irak ve Cezayir gibi ülkelerin arasındaki patron ilişkilerinin sona ermesi ile kendi güvenliklerinin sağlamak arayışı içerisine girmişlerdir. Bu arayış içerisinde kitle imha silahları edinme bölgesel ve uluslararası alanda konumlarını güçlendirmekte tercih edilen seçenek olmuştur⁶⁴. Önceden bu devletlerin silahlanmaları Sovyetler Birliği destekli olduğundan dolayı bir anlamda da kontrollü oluyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bu ülkeler kendi güvenliklerini kendileri sağlama yönüne gitmeleri bölgede bir silahlanma yarışı başlatmıştır.

Ortadoğu'da son dönemde meydana gelen gelişmeler büyük güçler arasındaki mücadelelerin bu bölge üzerinde süreceğini göstermektedir. Ancak bölge üzerinde çıkarları olan bu güçler global çıkarlarının korunması için işbirliğinin zorunlu olduğunu da bilmekteydiler⁶⁵.

SSCB'nin dağılması ve Körfez savaşları ile ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliği arttı. Ardından bu gelişme her ne kadar Suriye gibi Sovyetler Birliği'ne bağlı bir ülkenin rejimini zayıflatmışsa da ABD ve Batı'nın dışlaması ile kendi imkânları ve becerileri ayakta kalma çabaları bir taraftan da onların güçlenmelerini sağlamıştır. Kendi başlarına güç olma çabası içerisine girmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra yalnız kalan Suriye yönetimi oldukça temkinli hareket etmektedir. İsrail ile barış

⁶³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s.576, 579.

⁶⁴ Bülent Aras-Ahmet Okumuş, "Basra Körfezi Güvenliği ve Hazar Zenginlikleri", *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, Ankara, 2000, s.63.

⁶⁵ Yavuz Gökalp Yıldız, *Global Stratejide Ortadoğu, Krizler Sorunlar ve Politikalar*, İstanbul, 2000, s.16.

anlaşması yapan Ürdün ve Mısır'ın Arap dünyasındaki nüfuzu azalırken, Suriye yeniden Arap çıkarlarını savunan, İsrail ile uzlaşmaya karşı çıkan tutumuyla Arapçılığın merkezi olmaya çalışmaktadır.

Suriye'nin Lübnan'da Hizbullah'a destek sağlamak amacıyla İran'a yardım etmesi İsrail'i rahatsız etmektedir⁶⁶.

II. Sovyetlerin Dağılması Sonrası Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede bir güç boşluğu oluşmuştur. Bu güç boşluğunu da ABD tek başına doldurmaya çalışmıştır.

Ortadoğu bölgesindeki boşluk küreselleşme ile doldurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu yeni düzene bölge ülkelerinin ayak uydurmaması ve bölgenin Batı'nın ekonomik ve kültürel istilasına uğraması Ortadoğu'da genelde Batı karşıtlığını özelde ise ABD'ye karşı düşmanlığı körüklemiştir. Bundan başka bölgedeki baskıcı rejimlerin ekonomik ve sosyal refahı sağlayamaması insan haklarını ayaklar altına alması, çığ gibi büyüyen işsizlik, nüfus artışı ve fakirlik gibi konularda hiçbir çözüm üretilememesi Ortadoğu halkları arasında ABD'ye karşı hoşnutsuzluğu arttırmıştır⁶⁷. Bu durum da tekrar Rusya'nın Ortadoğu'da etkili olmasına zemin hazırlamıştır.

SSCB'nin belleği ve küresel mirası Rusya Federasyonuna aittir. Bugün Rusya dağılma şokunu üzerinden atmaya çalışmaktadır. Bugünkü mevcut duruma ve Rusya'nın karşılaştığı olduğu sorunlara bakarak Rusya'nın küreselleşme sürecinde herhangi bir etkinliğinin olamayacağı gibi bir değerlendirme yapmak doğru değildir.

Çünkü Rusya yavaş yavaş Ortadoğu'da ve diğer bölgelerde oluşmaya başlayan ABD ve Batı karşıtlığına karşı oluşabilecek herhangi bir blok'un önemli bir düzenleyicisi olacaktır⁶⁸. Bugün ABD girmiş olduğu Irak'ta çok zor durumdadır. Suriye, İran ve Libya'nın da açıkça dile getirdiği bu hoşnutsuzluk tekrar Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun canlanmasını sağlayabilir. Geçmişte bu ülkelerle olan ilişkileri nedeniyle altyapı buna hazırdır. Rusya da bunun farkındadır.

⁶⁶ Yavuz Gökalep Yıldız, *a.g.e.*, s.29,42.

⁶⁷ Mustafa Sıtkı Bilgin, "BOP Ölü Doğmuş Bir Plandır ve Başarı Şansı Çok Azdır", *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, (Editör: Atilla Akar), İstanbul, 2004, s.128-129.

⁶⁸ Özcan Yeniçeri, "Karadeniz'de ABD Satrancı ve Türkiye'nin Pozisyonu", *2023 Dergisi*, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.20.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya şimdi eski Sovyet hakimiyet sahasında tekrar etkisini gösterme amaçlı faaliyetler içerisine girmiştir. Bu politikasının bir sonucu olarak da sosyalist ülkelerin bulunduğu Balkanlar ile Ortadoğu'yu kendi hakimiyet sınırları içerisine almak istemektedir. Bu amaçla da Rusya önce Orta Asya'da daha sonra Balkanlarda ardından da Ortadoğu'da yeni bir takım arayışlar içerisine girmiştir⁶⁹.

Çünkü tarih boyunca Asya merkezli olarak kurulan imparatorluklar Asya'da genişledikten sonra Ortadoğu'yu da kendi sınırları içerisine katmaya çalışmışlardır. Cengiz Han, Timur ve Osmanlı Devleti de Asya'da genişledikten sonra Ortadoğu bölgesini kendi toprakları içerisine katmaya çalışmıştır. Aynı şekilde Asya çevresinde kurulan devletler de hep Ortadoğu'yu kendi sınırları içerisine katmaya çalışmışlardır⁷⁰.

Rusya, global bir güç olmanın şimdilik altyapısını karşılayacak ekonomik güce sahip olmadığının farkından olduğundan ilk etapta yakın bölgesel bir güç olmaya çalışmaktadır. Rusya içerisindeki dizginleri ele almasından sonra yakın çevresine yönelmiş ardından da Batı ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Terörizm ile savaşa ise tam destek vermiştir. Ama bunun yanı sıra Rusya, ABD, Batı ve Türkiye'nin Ortadoğu'da ve Orta Asya'da etkili olmasını engellemeye çalışmaktadır⁷¹.

Rusya ile Suriye arasındaki ilişkiler hala sıcaklığını korumaktadır. Silahlanma açısından Rusya gereken desteği yapmaktadır. Ayrıca Suriye, Rusya aracılığı ile Çin'den de silah tedariki sağlamaktadır. ABD ve İsrail aleyhine hareket eden Lübnan'daki Hizbullah'ın silahlanmasında da silah tedariki hususunda aracı rol oynadığı iddia edilmektedir. İddiaya göre İran'ın parasını ödediği silahları Suriye, Çin ve Rusya'dan alarak, Lübnan üzerinden Hizbullah'a teslim ediyor. Bu işte İran'ın özel kuvvetlerinin olduğu da sanılmaktadır. Çünkü İran direk bu desteği sağlayamıyor. İran limanlarından kalkan her gemi sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Son Lübnan olaylarından

⁶⁹ Anıl Çeçen, "Küresel Balkanlar Projesi", 2023 Dergisi, S.63, Ankara, 15 Temmuz 2006, s.30.

⁷⁰ Anıl Çeçen, "ABD ve Ordusu İsrail Lobilerini Taşeronu Olarak Bölgeye Gelmiştir", *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, (Editör: Atilla Akar), İstanbul, 2004, s.102.

⁷¹ Sinan Oğan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz", 2023 Dergisi, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.6-7.

sonar Lübnan ile Suriye arasına barış gücü koyma planının sebeplerinden biri de budur⁷².

Vladimir Putin'in Rusya devlet başkanı olması ile birlikte Rusya yeniden güçlenerek Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu'da etkili olmaya başlamıştır. Putin'in amacı Sovyetler Birliği dönemindeki gibi tekrar güçlenmektir. Rusya sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarını etkili bir şekilde ve bir dış politika silahı olarak kullanmaya başlamıştır. Artık Rusya, ABD'nin Ortadoğu bölgesinde bulunan İran ve Filistin'de ve Kafkaslarda yapmaya çalıştıklarına karşı çıkmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak işgali petrol fiyatlarının artmasına neden olurken bu durumdan karlı çıkan devletlerden biri de Rusya olmuştur. Petrol fiyatlarının artması Rusya'nın yeniden ekonomik ve siyasi bir güç haline gelmesine yardımcı olurken Amerika ise bundan endişe etmiştir. Rusya enerjiyi kullanarak, ekonomik büyümeyi gerçekleştirmiştir. Rusya, enerjiyi bir dış politika gücü olarak ilk olarak Ukrayna'nın doğal gaz kaynaklarını keserek göstermiştir. Çünkü sırası geldiğinde Avrupa ülkelerine sevk ettiği doğalgazı da kesebileceği endişesi tüm Avrupa'da uyanmıştır. Bu politikasının etkililiğini öğrenen Rusya'nın kendisine olan güveni iyice artmıştır. Rusya'nın doğalgazı dış politika aracı olarak kullanması Türkiye'yi endişelendirmiş ve Türkiye Rusya ve İran dışında üçüncü bir ülkeden doğal gaz satın alınması yollarını aramaya başlamıştır⁷³.

ABD'nin soğuk savaş döneminde komünizm tehdidine karşı İngiltere ile oluşturduğu NATO bugün dünyanın en güçlü askeri güvenlik örgütü haline gelmiştir. Bu savunma paktını kullanarak ABD, Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki etkinliğini arttırmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bu savunma örgütü bir müdahale gücü haline getirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ABD'ye Ortadoğu'ya yerleşmekte bu savunma örgütünü kullanma imkanı vermiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından faydalanarak, ABD bölgeye ilk giriş merkezi olarak da Irak'ı seçmiş ve Saddam Hüseyin de bu oyuna alet olmuştur. Sovyetler Birliği'nin içerisinde

⁷² Hasan Ünal, Özcan Yeniçeri, Celalettin Yavuz, Hasan Onat, Çağrı Erhan, "Lübnan Özelinden Ortadoğu Geneline Asıl Hedef İran", 2023 *Dergisi*, S.65, Ankara, 15 Eylül 2006, s.16.

⁷³ Celalettin Yavuz, *a.g.m.*, s.36-37.

bulunduğu zor ortam ve şartları ABD çok iyi bir fırsat olarak değerlendirmiştir⁷⁴.

Diğer taraftan da Almanya ve Fransa öncülüğünde Avrupa Birliği, Balkanlarda etkili olmaya çalışırken, ABD ise NATO vasıtasıyla etkili olmaya çalışmaktadır. Ancak Ortadoğu’da ise ABD direk olarak müdahale edici unsur olmaktadır. ABD, Macaristan’daki askeri üslerinde ABD ve İsrail menfaatleri doğrultusunda bir Kürdistan ordusu kurmak amacıyla Peşmerge ordusu oluşturmaya çalışmıştır⁷⁵.

ABD’nin desteklediği NATO’nun Ortadoğu’da genişleme faaliyeti içerisinde olmasını Ruslar endişe ile takip ederek iyi karşılamamaktadırlar. Çünkü Rusya, ABD’nin dünyadaki tek küresel güç olma projesini uygulamaya koyduğunda Rusya’nın eski nüfuz bölgelerinin de bundan etkileneceğini bilmektedir⁷⁶.

ABD, Rusya’nın herhangi bir ittifak kurmasından ve güçlenmesinden önce Büyük Ortadoğu Projesi ile Ortadoğu bölgesinde yeni bir yapılanma oluşturmak çabası içerisine girmiştir. Bu faaliyetlerini uygulamaya koyarken de ilk olarak genelde eski Sovyet Rusya ile işbirliği yapan ülkelere bu işe başladığı görülmektedir. Böylece Rusya’nın tekrar bu ülkelere etki ederek yeniden Ortadoğu’da etkili olmasını istememektedir. Eğer eski Sovyet Rusya taraftarı ve Baas partisinin hakim olduğu ülkelere istenilen hedef gerçekleştirilirse böylece artık gelecekte Rusya’ya Ortadoğu bölgesinde faaliyet alanı kalmayacaktır.

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ortaya çıkan tek kutuplu dünya veya bir tek ABD merkezli güç yavaş yavaş son bulmaktadır. Rusya gittikçe güçlenmektedir. Yakın bir gelecekte ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve Çin dünyadaki gelişmeleri yönlendirecektir. Avrupa Birliği de el altında ABD’nin Ortadoğu’daki projelerine karşı koymaktadır. Doğal olarak Ortadoğu bölgesindeki yapılanma içerisinde bu devletlerin ve Türkiye’nin de etkisinin olacağı kaçınılmazdır⁷⁷.

⁷⁴ Anıl Çeçen, “Karadeniz’de Atlantik Emperyalizmi”, 2023 Dergisi, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.25.

⁷⁵ Anıl Çeçen, “Küresel Balkanlar Projesi”, 2023 Dergisi, S.63, s.30.

⁷⁶ Celalettin Yavuz, a.g.m., s.38.

⁷⁷ Atilla İlhan, “Amerikalılar Dünyayı Filmleri Gibi Sanıyorlar, Kendi Çektikleri Filmlerde Hep Kendileri Kazanıyorlar. Zannediyorlar ki Her Yerde Öyle Olacak”, *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, (Editör: Atilla Akar), İstanbul, 2004, s.71.: Giray Saynur Bozkurt,

Ortadoğu'daki şekillendirmeyi ABD'nin tek başına yapmasının oldukça güç olduğu da bir gerçektir. Avrupa'yı da bu işte arkasına alma ihtimali büyüktür. Ortadoğu'da ABD ve Avrupa (Avrupa Birliği) beraber hareket ettikleri takdirde Rusya ve Çin karşıtı bir politika ortaya çıkacaktır. Bu durumda birini Batı diğerini Doğu güç merkezi olarak düşündüğümüzde bu iki güç merkezi karşı karşıya gelecek demektir. Aynı zamanda bu durum Rusya ve Çin arasındaki işbirliğini daha da arttırmış olacaktır. Bu durumda Avrupa Birliği'nin ekonomik ABD'nin ise NATO'yu kullanması sonucunda askeri ağırlığı ve üstünlüğü bölgede olacaktır⁷⁸.

Ortadoğu bölgesindeki devletlerle Çin arasındaki ilişkiler gelişmektedir. Ortadoğu devletleri de ABD'nin alternatifi olmayan bir devlet konumunda olmasını istememektedirler. Örneğin Suudi Arabistan bile ekonomik ilişkilerinde ABD'nin tek seçenek olmadığını göstermek istemektedir. Çin'in petrol ithalatının %17'sini Suudi Arabistan karşılamaktadır. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2005'te %59 artışla 14 milyar dolara ulaşmıştır. Çin 2010'da ithal ettiği petrolün %95'ini Ortadoğu'dan sağlayacaktır⁷⁹.

Rusya'nın da askeri gücünü küçümsememek gerekir. Öyle ki, Avrupa içerisinde bile ABD yerine Rusya ile bir ittifakı gerçekleştirerek askeri korumayı sağlayıp Ortadoğu ve Orta Asya'daki pazarlara açılma planları yapanlar vardır. Yani bölgeye bu sayede mal verip karşılığında petrol ve doğal gaz almayı düşünmektedirler. Ancak Amerika'da Avrupa Birliği ile Rusya'nın bir araya gelmesi ve işbirliği yapmasını hiçbir grup hoş karşılamaz⁸⁰.

Rusya, ABD'nin önünü kesmek ve tek kutuplu dünyadan çok kutupluluğu engellemek amacıyla dünyanın üçüncü ekonomik gücü olan Çin ile "Dostluk ve İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması" imzalamıştır. Bu anlaşma ile Amerika hegemonyasına karşı ortak hareket, silah teknolojisinde ve enerji kaynaklarının kullanımında ortak işbirliği hedeflenmiştir. Rusya ve Çin daha sonra Şanghay Beşlisi denilen toplantıyı Şanghay İşbirliği Örgütü şeklinde bir ittifaka dönüştürmüşlerdir. Bu iki devlete Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın yanı sıra sonradan Özbekistan da katılmıştır.

"Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da Kadife Devrimler", 2023 *Dergisi*, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.55.; Anıl Çeçen, "Küresel Balkanlar Projesi", 2023 *Dergisi*, S.63, s.33.

⁷⁸ Mahir Kaynak, Emin Gürses, *Büyük Ortadoğu Projesi*, İstanbul, 2006, s.24.

⁷⁹ Hasan Kanbolat, "Suudi Arabistan ve Yakındaki Uzak Komşusu Türkiye", *Stratejik Analiz*, S.77, Ankara, Eylül 2006, s. 69.

⁸⁰ Mahir Kaynak, Emin Gürses, *a.g.e.*, s.25,28.

Görüldüğü gibi Rusya ve Çin dünyada tek kutupluluğu sona erdirmeye arayışı içerisinde⁸¹. Avrasya'daki devletler yükseliştir. Rusya, Çin ve Japonya dünyada söz sahibi devletler haline gelmektedirler. Dünya politikasında etkili olabiliyorlar. Aynı zamanda bu ülkeler nükleer güç yönünden kuvvetlidir⁸². Çin'deki ekonomik gelişme çok hızlı bir seyir takip etmektedir. ABD kaynaklı resmi araştırmalar, Çin'in 2010 yılında ABD'yi yakalayacağını ve geçeceğini göstermektedir⁸³. Bu politika Rusya'nın doğal olarak Ortadoğu ile de ilgilenmesini zorunlu kılmaktadır. Sovyetler Birliği ile ABD arasında nasıl ki önceden Ortadoğu bir çekişme ve mücadele alanı olmuşsa gelecekte de bu bölgede aynı nüfuz mücadelesinin başlaması ihtimali oldukça yüksektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu'da da sosyalist düşünce gerilemiştir. ABD bu ideolojinin çöküşü ile birlikte yeni ideolojik arayışın kendi lehine sonuçlar vermesini beklemişse de bu durum gerçekleşmemiştir⁸⁴.

ABD'nin Afganistan'da 11 Eylül saldırılarının ardından Taliban ve Usame Bin Ladin'e karşı askeri bir operasyon başlatması sadece bunlara karşı yapılmış bir hareket olmayıp, Afganistan'ın Orta Asya'ya açılan bir geçiş yolu üzerinde olması ve Rusya ile Çin arasına girerek ileride kendi aleyhine oluşabilecek bir işbirliğini engellemeyi hedeflemiştir⁸⁵. Böylece Orta Asya'da da Rusya ve Çin'den başka üçüncü bir güç olarak da ABD yer almış, Orta Asya enerji kaynaklarını Afganistan üzerinde sevk edilmesi imkanı sağlanmış ve aynı zamanda 11 Eylül saldırıları ile sarsılan prestijini yeniden kazanmayı planlamıştır⁸⁶.

Rusya ile ABD arasında Karadeniz üzerinde de bir mücadele sürmektedir. Karadeniz'e kıyıdaş ülke sayısının artması ise bu mücadeleyi körüklemektedir. Eski kıyıdaş ülkeler olan Türkiye, Rusya Federasyonu, Bulgaristan ve Romanya'dan başka Ukrayna, ve Gürcistan Karadeniz'in yeni kıyıdaş devletleri olarak bağımsızlıklarını kazanmıştır. ABD, şimdiye kadar

⁸¹ Celalettin Yavuz, *a.g.m.*, s.40.

⁸² Atilla İlhan, *a.g.m.*, s.87.

⁸³ Alpaslan Işık, "ABD'nin Küresel Hegemonya Niyetleriyle BOP Arasında Doğrudan Bir İlişki Vardır", *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, (Editör: Atilla Akar), İstanbul, 2004, s.119.

⁸⁴ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.32.

⁸⁵ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.42-43.

⁸⁶ Sevinç Aklan Özcan, "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Türk Dış Politikası", *Avrasya Etüdleri*, S.27-28, Ankara, 2005, s.35.

giremediği Karadeniz'de de etkin güç olarak Rusya'yı sınırlamak ve bir küresel güç olmak istemektedir. 11 Eylül olayları da askeri olarak buraya yerleşme fırsatı vermiştir. ABD bölgedeki güç dengesini kendi lehine çevirip, Rusya'nın bölgedeki siyasi, ekonomik ve askeri etkisini azaltmayı tasarlamaktadır. Ayrıca Kuzey Kafkasya'yı kontrol etmek, Karadeniz, Kafkasya, Hazar-Orta Asya bölgelerinin enerji kaynaklarının batıya aktarılmasında önemli bir geçiş güzergahı olması, giderek Ortadoğu'da istikrarsızlıkların oluşmaya başlaması, Ortadoğu'ya alternatif rezerv kaynağı olarak Hazar Havzası ABD ve Avrupa tarafından görülmektedir. Diğer taraftan Rusya rahat kontrol edilebildiği gibi buradaki üsler vasıtasıyla Ortadoğu bölgesi ve özellikle de İran çok rahat bir şekilde vurulabilecektir. Ayrıca Irak ve Suriye gibi Ortadoğu devletlerine karşı baskı ve genelde Büyük Ortadoğu Projesinin hayata geçirilmesinde Karadeniz'in çok önemli bir üs olarak kullanılmasının yanı sıra Rusya'nın dünyaya ve Ortadoğu bölgesine etkisi önlenmiş olacaktır⁸⁷.

Rusya'nın Venezuela'ya savaş uçakları, Suriye'ye hava savunma sistemleri satışı ABD'yi rahatsız etmiştir. Onun için ABD, Rusya'nın gelişmesini ve yükselmesini durdurmak, Avrupa'da Rus etkisini azaltmak ve Orta Asya'da Rus ve Çin liderliğindeki siyasi ve askeri oluşumları engellemek istemektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için de ABD, Büyük Ortadoğu Politikasını ortaya atmıştır. Bu proje ile ABD hem Orta Asya'yı hem de Ortadoğu'yu kontrol etmeyi hedeflemektedir⁸⁸. ABD dünyada tek süper güç olarak varlığını devam ettirmek için Rusya'yı kuşatma ve yeniden süper güç olmasını engelleme politikası takip etmektedir⁸⁹. ABD'nin bu politikasının farkında olan Rusya da ABD'nin Ortadoğu'daki faaliyetlerini sekteye uğratmak için her türlü harekete destek verecektir⁹⁰.

Rusya, Çin'in yanı sıra Hindistan'ı kendi yanına almak istemektedir. Hindistan'ın Rusya ile birlikte hareket etmesini önlemek isteyen ABD Hindistan ile sivil alanda nükleer işbirliğine girmek istemiş ve ABD Başkanı Bush 2006 yılı Mart ayı başlarında Hindistan'ı ziyaret etmiştir. Ancak buna

⁸⁷ Sinan Oğan, *a.g.m.*, s.4-5.

⁸⁸ Nejat Tarakçı, "ABD'nin Korku ve Endişe Stratejisi: Yeni Ortadoğu", *Jeopolitik*, S.32, İstanbul, Eylül, 2006, s.25.

⁸⁹ Ümit Özdağ, "Cephe Ülke-Büyük Ortadoğu ve Yeni Bir Nato Stratejisi Mi?", *Avrasya Dosyası*, C.9, S.4, Ankara, 2003, s.10.

⁹⁰ Bülent Aras, "Güvenlik ve Demokrasi Geriliminde Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", *Avrasya Dosyası*, C.9, S.4, Ankara, 2003, s.52.

rağmen Rusya Federasyonu ile Hindistan arasında iki nükleer reaktör için uranyum temin etmeyi kapsayan bir antlaşma imzalanmıştır.

Ayrıca Rusya, Ortadoğu’da ABD’ye karşı İran’ı desteklemektedir. ABD İran’ın nükleer teknolojisini ortadan kaldırmak isterken, Rusya ise İran’ın nükleer tesislerinin faaliyete geçirilmesi için ihtiyacı olan nükleer yakıtı karşılama teklifi yapmıştır. 8 Ocak 1995 tarihinde İran ile Rusya arasında nükleer işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile yarım kalan reaktörlerin işletmeye açılması, her yıl 20 İranlı öğrencinin nükleer fizik, nükleer mühendislik dallarında doktora yapmak üzere Moskova Üniversitesinde eğitim görmeleri çok sayıda lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin Rus teknoloji enstitülerinde eğitilmeleri gibi maddeler vardır⁹¹. Çin ise İran’a gelişmiş teknolojiye sahip silahlar satarak nükleer teknolojiyi sağlamış, ABD kuvvetlerine karşı kullanılması amacıyla Basra Körfezindeki bir adaya yerleştirilen C-800 karadan denize füze sistemlerini vermiştir. Tüm bunlar Rusya’nın Ortadoğu’da ABD’nin nüfuzunu istemediğini ve bunu önlemek amacıyla da Çin ve İran’la ortak hareket ettiğini göstermektedir⁹². Rusya devamlı olarak İran’ı hem ekonomik zenginliği hem de kendisine komşu olması nedeniyle taşıdığı stratejik önemi tarih boyunca hep önemsemiş ve şimdide önemsemektedir. Onun için geçmişte de günümüzde de Rusya, İran’ı hem kendi güvenliğine yönelik olası tehlikelere karşı tampon bir bölge hem de uygun bir yayılma alanı olarak görmüştür⁹³.

Ortadoğu’da İran, Irak, Suriye, Libya gibi ülkeler silah envanterlerinde sahip oldukları balistik füzeleri Sovyetler Birliği döneminde almışlardır. Kısa menzilli roketleri üzerinde çalışarak kendi balistik füze programlarını geliştirmeye çalışmışlardır⁹⁴. Rusya’nın ABD’nin kara listesinde yer alan İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi üzerine Rusya’nın G-8 üyeliğini hak etmediğine dair sesler artmıştır⁹⁵. ABD’nin bölgedeki faaliyetlerini

⁹¹ Mustafa Kibaroglu, “İran Nükleer Bir Güç Mü Olmak İstiyor?”, *Avrasya Dosyası*, C.5, S.3, Ankara, 1999, s.275.

⁹² Haktan Bırsel, “Hâkimiyet Mücadelesi Gölgesinde Avrasya’da Güvenlik Stratejileri”, *2023 Dergisi*, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.50.

⁹³ Tayyar Arı, *2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.83.

⁹⁴ Mustafa Kibaroglu, “Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları”, *Avrasya Dosyası*, C.9, S.4, Ankara, 2003, s.112.

⁹⁵ İlyas Kamalov, “Kremlin’in Prestij Hamlesi: G-8 Zirvesi”, *Stratejik Analiz*, S.77, Ankara, 2006, s.86.

tasvip etmeyen Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi Arap devletleri de Rusya'ya meyledceklerdir.

Ancak İran'ın Rusya ile beraber hareket etmesindeki amacı Ortadoğu'da İslam ülkeleri arasında kendi ideolojisini yaymanın yanı sıra bölgede Rusya'nın bıraktığı boşluğu doldurarak İslam ülkeleri liderliğine soyunmaya çalışmaktadır. Meydana gelen gelişmeler de İran'ı avantajlı duruma getirmiştir. Çünkü İran'ın can düşmanı Saddam gitmiş, Lübnan'da Hizbullah güçlenmiş, Filistin'de Hamas tamamen İran yanlısı olmuş ve Irak'ta da son gelişmelerle birlikte bir Şii hakimiyeti söz konusu olmaya başlamıştır⁹⁶.

ABD'nin Ortadoğu ve Orta Asya'daki emellerini boşa çıkarmak amacıyla Rusya'nın İran, Çin ve Hindistan ile işbirliğine gitmesi üzerine, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Condoleezza Rice (Şimdiki ABD Dışişleri Bakanı) 2001 Şubatında yaptığı bir açıklamada, Rusya'nın ABD ve Batı için bir tehdit unsuru olduğunu vurgulamış ancak daha sonra bunun iyi bir stratejik hesap olmadığını düşünerek ifadesini değiştirip, Rusya ile ABD'nin düşmanlığı için bir sebep olmadığından bahsetmiştir. İki taraf da kendi emellerini birbirinden gizleme rolü oynamaktadırlar⁹⁷. ABD Büyük Ortadoğu Projesi adı altında yapmaya çalıştığı düzenlemelerle bir taraftan İsrail'in güvenliğini sağlamayı diğer taraftan da Rusya, Çin, Hindistan gibi büyük güçleri kontrol altında tutmayı hedeflemektedir⁹⁸.

Rusya, Orta Asya'da Türkiye tarafından yönlendirilecek bir Panturkizm hareketini önlemek amacıyla da Ortadoğu'da Sovyetler Birliği döneminde beraber hareket ettiği Suriye ve diğer Arap ülkelerini yanına çekmeye çalışmaktadır. Sırası geldiğinde bölgede kuracağı üsleri ve destekçileri tarafından Türkiye'yi tehdit etmeyi hedeflemektedir.

Ayrıca Avrasya'da güven içerisinde bulunmak isteyen Rusya bölgesindeki köktendinci terör tehdidini kaynağından kontrol etmeyi düşünmektedir. Bu da Ortadoğu bölgesini kontrol etmekle gerçekleştirebileceğini bilmektedir.

Çünkü Usame bin Ladin yönlendirmesi ile Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da modern şeriat devletleri kurma planları yapan radikal terör gruplarının varlığı Rusya'yı endişelendirmiştir. Taliban tarafından bu

⁹⁶ Hasan Ünal, Özcan Yeniçeri, Celalettin Yavuz, Hasan Onat, Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s.10.

⁹⁷ Giray Saynur Bozkurt, *a.g.m.*, s.55.

⁹⁸ Tanju Erdem, "Ortadoğu Olayları ve Türkiye", *Jeopolitik*, S.32, İstanbul, Eylül, 2006, s.13.

örgütler desteklenmiştir. Yine bu Cumhuriyetleri tehdit eden Taliban ve Özbekistan İslami Hareketi örgütü ile işbirliği içerisinde olan diğer bir örgüt Ortadoğu menşeli olan “Hizbu’t Tahrir”dir. Örgütün etkinliğinin Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesine kadar yayılması Çin’i de endişelendirmiştir⁹⁹.

Rusya’nın 11 Eylül saldırılarının ardında ABD’nin radikal terör gruplarına karşı faaliyetine destek vermesinin temelinde kendisi için tehlike arzemesinin yanı sıra daha önceden de bu grupların ABD tarafından kendisine karşı bir baskı aracı olarak kullanılmasıdır.

Çünkü ABD 1970’li yılların ortalarında Sovyetler Birliği’ni güneyde İslami yönetimlerle kuşatarak sıkıştırırmayı amaçlayan “yeşil kuşak projesi” nedeniyle İslami yönetimleri daha fazla desteklemeye başlamış, İslami militarist örgütler oluşturma çabalarına girişmişti. 1980 ve 1990’lı yıllarda ise ABD’nin bu silahı kendisine radikal İslam ve terör olarak geri dönmüştür. Bugün Filistin’de seçim kazanan Hamas, Mısır’da son seçimlerde iyice güçlenen Müslüman Kardeşler, Lübnan’da yönetime uzanan Hizbullah zamanında ABD’nin desteklediği, hatta kuruluşuna katkı sağladığı örgütlerdi. Ayrıca Afganistan’daki El-Kaide’nin de ABD tarafından yaratılıp iktidara taşındığı çok iyi bilinmektedir¹⁰⁰. Zamanla güçlenen bu gruplar ABD kontrolünden çıkarak ABD’yi dünyada ve özellikle Ortadoğu’da tehdit eden en önemli gruplar haline dönüşmüştür. Rusya ve ABD, Ortadoğu’daki bu grupların zamanla bölgedeki halkı organize ederek kendi aleyhlerine güçlü bir kamuoyunun oluşturulmasından da endişe duymaktadırlar. Bu radikal gruplara karşı tekrar İslam içinde ılımlı İslamcılar dediğimiz bir akım oluşturma çabası içerisine girilmiştir. Bu yolla bu radikal gruplar dengelenmek ve kontrol altına alınmak istenmektedir. ABD’nin bu politikası Rusya tarafından da büyük destek görmektedir. Ayrıca Batı da bu oluşturulacak ılımlı İslam politikası ile Batı düşmanlığının Ortadoğu’da yayılmasının önleneyeğini düşünmektedir. Aslında Rusya geçmişte Baas Partisinin hakim olduğu Ortadoğu ülkelerinde hep bunu gerçekleştirmeye çalışmıştı. Bugün de ABD Büyük Ortadoğu Projesinin ve küresel güç olmanın önünde engel olarak gördüğü İslamı kendisine engel olmayacak bir kalıba uydurmak istemektedir.

⁹⁹ Haktan Bırsel, *a.g.m.*, s.47.

¹⁰⁰ Vakur Kayador, “Irak Karmaşığı ve Yaşadığımız Dünya”, 2023 Dergisi, S.61, Ankara, 15 Mayıs 2006, s.77.

Ortadoğu bölgesinde bir dini nüfuz mücadelesi de olmaktadır. ABD, Rusya'yı kontrol altında tutmak için Ortodoks nüfusu üzerinde de etkili olmanın yollarını aramaktadır. Moskova'da bulunan Ortodoks patriği tüm Ortodoksların hamisi olduğunu iddia ederken, Türkiye'deki patrikhane'de aynı iddiada bulunmaktadır. Türkiye'deki Patrikhane'de bir nevi yönetim kurulu gibi işlev gören sension meclisine ilk defa dışardan üye alınmıştır. Bir Amerikalı, Bir İngiliz, bir Giritli ve Bir de Avustralyalı alındı. Böylece ileride Türkiyeli olmayan bir patrik olacak ve patrikhane Moskova ile yarışacaktır. Onun için şimdiden İstanbul patriği yerine Ekümenik diyorlar¹⁰¹. Rusya'nın Ortodoksluğu ABD'nin işine gelmiyor. Çünkü Rusya Ortodoksluğu mistiktir. ABD, Yunan Ortodoksluğunu tercih ediyor. Çünkü Yunan Ortodoksluğu mistik değil, Avrupalı mantığı, ticaret, kar esası üzerine kurulmuştur¹⁰².

Ayrıca ABD Büyük Ortadoğu Projesi adı altında 22 Arap devleti ile Türkiye, İsrail, Pakistan ve Afganistan'ı da içerisine alan dışarıda demokratik reform olarak empoze edilip, aslında bölgenin kendi emelleri çerçevesinde yeniden şekillendirilmesine yönelik bir proje başlatmıştır¹⁰³.

Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da görülen ideolojik nitelikli kutuplaşma Soğuk Savaş sonrası ortadan kalkmıştır. Günümüzde Sovyetler Birliği ve komünizm tehlikesi yerine mikro-milliyetçi hareketler ile bölgesel istikrarsızlıklar, mücadeleler ile mezhepsel çatışmalar Ortadoğu'da etkili olmaya başlamıştır¹⁰⁴. Ortadoğu bölgesinde son dönemde ABD tarafından yapılmaya çalışılan yeni şekillendirme faaliyetlerinin bölgede milliyetçilik hareketlerinin yeniden ortaya çıkışını ve bir tür ulusal bilinç oluşumunu sağladığı görülmektedir.

Rusya, Irak konusunda ABD'ye karşı çıkmış ve Almanya ile Fransa gibi aynı tutumu sergilemiştir. Açık bir şekilde aslında onlarla işbirliği yapmıştır. Bir taraftan da Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biri olan Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasını ABD istememektedir. Hatta ABD'nin eski BM Büyükelçisi Richard Halbrooke : "Rusya'nın ABD için çok önemli bir müttefik olan Türkiye ile ilişkileri geliştirme çabasının tehlikeli olduğunu" söylemiştir. Halbrooke, Washington Post gazetesindeki yazısında : "Rusya şimdi de bizim çok önemli ancak derin bir şekilde yabancılaşmış

¹⁰¹ Attila İlhan, *a.g.m.*, s.70-71.

¹⁰² Attila İlhan, *a.g.m.*, s.75.

¹⁰³ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.52.

¹⁰⁴ Sevinç Aklan Özcan, *a.g.m.*, s.45.

müttefikimiz Türkiye ile fazla dikkat çekmeyen yakın bir ilişki içinde. Bu ilişki sayesinde bu belirsiz bölgeye kadar nüfuzunu uzatmak istiyor” diye yazmıştır. Görüldüğü gibi Ortadoğu bölgesinde Rusya ile Türkiye arasındaki bir işbirliğinin ABD ve Batıyı endişelendirdiğini görmekteyiz¹⁰⁵.

Rusya ile Almanya’nın Ortadoğu politikasında yakınlaşması ihtimaline karşı ABD Doğu Avrupa’yı kontrol etmek amacıyla NATO’yu Doğu Avrupa’ya yönlendirerek Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan’a doğru bir hat oluşturarak, Almanya’nın doğuya genişlemesini, buradaki pazarları kontrol etmesini, Rusya ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmıştır. Rusya, Almanya ve Fransa, ABD tarafından İran’a yapılacak bir harekete de iyi bakmamaktadırlar. Çünkü Almanya’nın İran’da önemli yatırımları vardır. Fransa’nın da aynı şekilde enerji alanında yatırımları olup, yaklaşık olarak 2 milyar dolar civarındadır. Daha önceden vurguladığımız gibi Rusya da Ortadoğu’ya açılmamak için kendi etrafında bir çevirme politikası uyguladığının farkındadır. Onun için İran’ı silah yönünden desteklemektedir¹⁰⁶.

Burada şunu belirtmekte de fayda görülmektedir ki, Rusya bugün Türklerin ve Müslüman nüfusun bulunduğu Orta Asya bölgesinde İran’ın da güçlenmesini istememektedir. Rusya daha önceki dönemlerde de güney sınırına yakın olan bu bölgede kendi aleyhine bir güç dengesinin bozulmasına yol açacak gelişmelere her zaman duyarlı olmuştur. Bu durum Irak için de geçerlidir¹⁰⁷.

Dr. Henry Kissinger 1989 yılında Newsweek Gazetesinde yayınlanan bir makalesinde; “eğer Almanya ile Fransa’nın ittifakını önleyemezseniz ve bunlar Rusya ile ittifaka girerlerse büyük felaket olur” diye bahsetmişti¹⁰⁸.

Çünkü ABD ve Batı aynı zamanda Rusya’nın tekrar eskiden olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde bıraktığı ve kendi yandaşı olan Suriye, Irak ve Libya gibi devletlerin üzerinde nüfuz kurmak hirsından endişe duymaktadırlar. Onun için de Rusya’yı kontrol altında tutmaya ve hırsının da denetlenebilmesi için yakın çevresinin ve yandaşlarının kuşatılmasını ABD zorunlu görmektedir¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Sinan Oğan, *a.g.m.*, s.15.

¹⁰⁶ Mahir Kaynak, Emin Gürses, *a.g.e.*, s.46,90.

¹⁰⁷ Tayyar Arı, *2000’li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s.82.

¹⁰⁸ Mahir Kaynak, Emin Gürses, *a.g.e.*, s.58.

¹⁰⁹ Özcan Yeniçeri, *a.g.m.*, s.20.

ABD, Suriye'yi de otoriter dikta rejimi olarak görmesi ve İsrail Devleti'nin gelecekteki güvenliğinin sağlanması açısından bu ülkede de bir takım düzenlemeler yapma yoluna gitmek istemektedir. Ancak bölgedeki Arap devletleri ise Filistin sorunu çözülmeden Ortadoğu'da yapılacak demokratikleşme girişimleri ve düzenlemelerin hiçbirisinin başarılı olmayacağı düşüncesindedirler¹¹⁰.

Çünkü ABD Ortadoğu'da nereye müdahale etse bırakın oraya bir düzen ve istikrar getirmeyi orayı tam bir kaos ortamı haline getirmektedir. Bugün Irak tam bir belirsizlik ve istikrarsızlık içerisine atılmıştır. Eğer Suriye ve İran'a yönelik tehditler gerçekleşmiş olsa buralarda da istikrarsızlıklar ve kargaşalıklar ortaya çıkacaktır. Böyle politikalarla Ortadoğu'ya düzen, istikrar veya demokrasi getirilemez. Herkes bu tür uygulamaların İsrail'i bölgede rahatlatmak amaçlı olduğunu farkındadır¹¹¹.

ABD Büyük Ortadoğu Projesini uygulamada bölge ülkelerinin bir kaçında bulunan Kürt grupları kullanmaktadır. Suriye'yi dize getirmek amacıyla Kamışlı'da uygulamaya konan olaylar bunun bir göstergesidir. Olaylar sonrası ABD Kürtlere baskı ve şiddet uygulandığı iddiasıyla Suriye'yi uyararak bir kısım yaptırımlar uygulamakla tehdit etmiştir. Görüldüğü gibi Büyük Ortadoğu Projesinin omurgası demokratikleşme olarak gösterilmektedir. Aslında demokratikleşme bir araç olarak kullanılıp sınır komşularımızda bir istikrarsızlaştırma hareketi başlatılmıştır. Burada şunu da vurgulamak gerekir ki bir ülkedeki demokratikleşme tabandan ve o ülke halkından gelen taleple olur, yoksa dış baskı ve müdahale ile olmaz. Sınır komşumuz Suriye'de oluşturulacak bir istikrarsızlığın Türkiye'yi de etkileyeceği unutulmamalıdır¹¹². Eğer Türkiye bölgedeki yapılanmaların kendisini etkilememesini istiyorsa Atatürk döneminde olduğu gibi bir taraftan Rusya ile bir kısım antlaşmalar ve ilişkiler kurmalı. Milli Mücadele döneminde yapılan Moskova Antlaşması gibi. Bir taraftan Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle. Diğer taraftan Atatürk'ün yaptığı Sadabat Paktı gibi Arap topraklarındaki devletlerle işbirliği antlaşmalarını geliştirmeli. Atatürk'ün Balkanlarda yaptığı Balkan Antantı gibi Balkan devletleri ile işbirliğine gitmeli. Atatürk'ün yaptığı gibi yönümüzü batıya dönerek, batı ile de diyalogları geliştirerek, Avrupa Birliği ile de ilişkilerini geliştirmeli. Ayrıca

¹¹⁰ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.77.

¹¹¹ Atilla Akar, "Yeni Dünya Düzeni'nin Ortadoğu Ayağı Olarak BOP", *Büyük Ortadoğu Kuşatması*, (Editör: Atilla Akar), İstanbul, 2004, s.28.

¹¹² Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.78.

Atatürk'ün Türkiye'yi üye yaptığı Cemiyet-i Akvam gibi günümüzdeki uluslararası kuruluşlara da üye olunmalı.

Ayrıca Türkiye sahip olduğu coğrafi konumu ve Sosyo-kültürel değerleri vasıtasıyla Doğu ile batı arasında bir sentez oluşturmakta ve bir köprü vazifesi görmektedir. Türkiye askeri ve ekonomik bakımdan da bölgede önemli bir ülkedir. Tüm bu özellikler aynı zamanda Türkiye'ye bölgede özel bir liderlik misyonu yüklemektedir. Ancak Türkiye bu liderlik misyonunu Batı'nın güdümünde değil, yukarıda bahsettiğimiz tarzda bölge devletleri ile işbirliği halinde yürütürse başarılı olabilir¹¹³.

ABD ve müttefiklerinin Irak sonrası en önemli hedefleri İran ve Suriye'dir. İran'ın Mahabat bölgesi ile Suriye'nin Kamışlı ve Haseki bölgeleri Kürt ayrılıkçı hareketlerinin genişleme sahasıdır. ABD yeni Ortadoğu haritasını mikro milliyetçilik üzerine kurarak, bölge ülkelerindeki çeşitli grupları bu ülkelere karşı kullanmak istemektedir. Türkiye de bu yönde oluşabilecek gelişmelere karşı önceden gerekli tedbirleri almak zorundadır¹¹⁴.

Kuzey Irak'ta başlayıp İran ve Suriye'yi içerisine alabilecek Kürt ayrılıkçı hareketine karşı bu üç devletin ortak işbirliğine gitmesi kaçınılmazdır. Son dönemdeki Türkiye-Suriye ve İran yakınlaşması da bunu doğrulamaktadır. Böyle bir oluşumda ABD'nin açık bir şekilde Kürt devleti oluşturma projesi yanında yer alması durumunda Türkiye, İran, Irak'taki Araplar ile Suriye'nin alacağı tavır diğer bölge ülkelerinin ABD'ye karşı çıkışını sağlayacağı gibi Rusya'nın da yeniden Ortadoğu bölgesine nüfuz etme faaliyetlerini hızlandıracaktır. Çünkü Suriye ve Irak'ta Rusya'nın daha önceden de vurguladığımız gibi etkili olabilecek altyapısı mevcuttur.

Burada şunu da vurgulamak gerekiyor ki, Irak'taki çatışmalara baktığımızda bir taraftan ülke içerisinde Amerika'ya karşı bir direniş var ama bunun tam adı konamıyor. Bazen mezhebi bir görüntü bazen Kürt-Arap çatışması bazen de şehir mukavemeti şeklinde ortaya çıkarak devam etmektedir. Küçük gruplar halindeki bu direnişleri büyük bir devletin organize ettiği şüphesi ortaya çıkmaktadır ki bu da İran ve Rusya'dır. Çünkü Moskova'da önceden çok sayıda öğrenci gelip eğitim görmüştü. Bunlar Baas Partisi içerisinde yer almaktaydılar ve ülkeye döndüklerinde de önemli makamlarda görevlerde bulundular. Şimdi bunların Rusya ile bir

¹¹³ Mustafa Sıtkı Bilgin, *a.g.m.*, s.135.

¹¹⁴ Serkan Çelik, Anıl Gürtuna, *a.g.e.*, s.93.

bağlantılarının olmaması imkânsızdır. Fransız istihbaratı ile ilişkili olup Fransa'da eğitim görenler de vardı. İngiltere'de 1991 Körfez Savaşı sırasında çok sayıda öğrenci ülke dışına çıkarılmıştır. Çünkü bunların önemli bir kısmının biyoloji ve kimya dallarında eğitim aldıkları İngiliz istihbaratının dikkatini çekmiştir. Bunlara Almanya ve Rusya'nın desteği vardır. Suriye'den de Sovyetler Birliği döneminden itibaren Moskova'ya eğitim için gitmiş olan çok sayıda öğrenci olmuştur. Bunlarda dönenler bugün Suriye'de en önemli makamlarda bulunmaktadır. Doğal olarak Rusya'nın Suriye'de etkinliği devam etmektedir. Suriye'ye herhangi bir harekette mutlaka Rusya Suriye'ye yardımcı olacaktır. Suriye'nin Irak'ın durumuna düşmesini önlemeye çalışacaktır¹¹⁵.

Ortadoğu'da şimdiden sınırları ve tarafları tam olarak belli olmayan bir bloklaşma oluşmaktadır. Ortadoğu'da hızla kendini birisi genelde Batıyla diğeri Rusya ile dost iki bölgesel güç bloku oluşmaktadır. Batı yanlısı olan blokta İsrail yer alacaktır. Türkiye ise batı blokuna taraf olup, ancak bölge ülkeleri ile olan ilişkilerini de sürdürmek yanlısıdır. Bölgede istikrarsızlıklara yol açacak oluşumları istememektedir. Diğer blokun merkezinde ise İran ve Suriye yer almaktadır. Libya ise İran blokunda yer alacaktır. Ürdün ve Lübnan Batı yanlısı tavır sergileyeceklerdir. Ancak bölgedeki yeni yapılanmalar bu blokları belirleyecek ve taraf değiştirmeler olacaktır¹¹⁶.

¹¹⁵ Mahir Kaynak, Emin Gürses, *a.g.e.*, s.89-90.

¹¹⁶ Daniel Pipes, "Ortadoğu'da İki Takım", *Avrasya Dosyası*, C.5, S.3, Ankara, 1999, s.244-245.

العملمة وظروفها المستقبلية
د. سوسن آغا إصاب.

ÖZET

Küreselleşme ve Gelecekteki Durumu

Dr. Savsan Agâ Kassâb

(Beirut Arap Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/LÜBNAN)

Bildiride küreselleşmenin tanımı, ne zaman ortaya çıkışına kısaca değinildikten sonra çağımızın ciddi bir meselesi olarak toplumların siyasî, iktisadî, sosyal, kültürel ve bilgilenmesine direkt veya dolaylı etkilerinden bahsedilmektedir.

Küreselleşmenin ortaya çıkışı 15. yüzyıldan sonra gerçekleşen coğrafi keşiflerin sonrasına varmaktadır. Bu dönemden sonra ortaya çıkan hızlı sanayileşme ve teknolojik gelişme neticesinde icat edilen yeni ve etkili haberleşme ve iletişim araçları küreselleşmede önemli roller üstlendiler. 20. yüzyılın sonlarındaki teknolojik patlamayla birlikte, küreselleşmenin etkileri daha da belirginleşmeye başladı. Dolayısıyla toplumlar, kurumlar ve hatta milletler arasındaki bilgi ve iletişim de benzer tarzda bir patlama yaşadı. İnternet gibi.

Küreselleşme kavramı sözcük olarak 60'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlandı ve yeryüzüne etkileri hızla oldu. Hadiseler devam ettikçe küreselleşmeye karşı tepki gösteren bir kitle meydana geldi. Özellikle doğu-batı arasındaki soğuk savaşın ardından Küreselleşmenin Arap ve İslam âlemindeki yansımaları daha da ağır oldu. Tek kutuplu dünyanın Amerika Birleşik Devletleri'nin liderliğinde küreselleşmeyi kendi kültürel ve ekonomik menfaatlerine yönelik kullanmaktadır. Bunun için Uluslar arası Ticaret Örgütü (WTO), İMF, ve çok uluslu şirketler gibi uluslar arası bazı örgütlenmeler küreselleşmenin ekonomik boyutunu yürütmektedirler. Küreselleşme karşılığı 11 Eylül hadisesini ve buna mukabil, Amerika terörle mücadele dönemi başlattı. Tüm bunlar Irak ve Afganistan işgallerinin olmasına sebep gösterildi.

تعريف العملمة:

العملمة ظاهرة استراتيحية تاريخية انضحت فلسفها ومرتكزاتها ومزاجها واساليبها الكونية في العقيد
الخير من القرن العشرين . انها قضية العصر التي فرضت تداعياتها بقوة على مختلف الصعدة
والمجالات عبر عمليات اختراق كبرى لكافة البنى والمنظومات والانساق المتغلغلة في
مرايق الحياة السياسية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية والاعلمية "مجلد الصنيع
المألوفة ,معدة تركيبتها وفق أسس مختلفة بنوة انتاج نظام جديدي في متغيراته القويمة.

ان العملمة هي حصيلة للمنجز التاريخي المشبع بالانطورات حذ الكشلف العالم الجديدي جغرافيا
في القرن الخامس عشر ,حرورا "بانظمة وظواهر عدة كالصالحات الدينية والذهنية والسياسية والثورات
الماركانتيلية والصناعية والرأسمالية والشتراكفية ,وحتى الابداع الفلسفي والفكري والادبي

والاختراعات العلمية. وباختصار وحسب عبارة وليم ماركيز أن " ما أنجزته البشرية على امتداد العشر السنين الأخيرة الذي هو أكثر بكثير لما أنجزته قاطبة عبر ألف السنين".

نطالما انها فلسفة محطبة ال محدودة ، نهى ليست مجرد معتد فكري أو ايديولوجية سياسية رامين الى تبيير أنظمة الحكم السائدة نهى نضال واقع الانسان ونفكيره وثقافته وانشطه بواسطة ادواتها الخاصة وآلياته ووسائلها ، والتي ع ّ أن أبرزها:

بروز القنوات الفضائية و الالكترونيات وشبكة المعلومات والحواسيب ووسائل الاتصال الجديدة ، إضافة الى العلوم الفزيائية والجينية والطبية والبيئية والاجتماعية . فقد تبلورت العولمة إثر ثورة المعلومات في حوزة بديل من ثورة التكنولوجيا في نهاية القرن العشرين ، ما حذّر قوى العولمة على توظيفها لتغدو ظاهرة "ينسب إليها العصر ، فهو " عصر العولمة " الذي شهد ثورة العلم التكنولوجي والتي وثقت الاتصال بين أنحاء العالم ، واتاحت فرص انتشار المعلومات ، وبالتالي التفاعل والتأثير المتبادل بين المجتمعات والمؤسسات والهم.

تعددت النوصيفات والشروحات التي تخص هذه الظاهرة ، ولها دراسات وابحاث تتناولها بلنظر والنظير ني مختلف الدوائر الحضارية . ومن تلك التحديدات نذكر هال:

-التقري الممي " جوارنا الكوني " بأنها تحرك متسارع نحو عالمة متكاملة ع ّوز إغواء الأيود التنظيمية والتفاعل مع التغيرات المتسارعة في تكنولوجيا الاتصالات والحاسوب.

-"الندماج الكامل لمختلف دول العالم عبرا نموذج سيعمل السوق والتجارة والمال والتكنولوجيا والغزو العالمي لفرض زعامة اصحابه وهيمنهم ... للتأثير مادي "ومعنوي "على عناصر الوجود والبقاء للدول والشعوب والحضارات " (١).

__"هي الرؤية الغربية التي يزرع اصحابها للهيمنة" (٢) .

إل أن اول من أطلق مصطلح العولمة (الكونية او الكونية) (معرو ّا كان الكندي مارشال

ماك

لوهان ، اسناذ العالم في جامعة نورثو ، عبر مؤلفه " القرية الكونية " الصادر ني نهاية السنينات من القرن العشرين ، حيث اقتصر المفهوم على وسائل العالم والثقلنة وعلم الاجتماع (السوسيولوجيا) ، أكثر من اتصاله بالعلوم الاقتصادية.

بيد ان مدلول العولمة GLOBALIZATION الصطلاحى ال بيني العالمة

INTERNATIONALITY على الطالق ، التي كانت سائدة على امتداد التاريخ قبل التسعينات من القرن العشرين ، كعالمة الحضارات والديان أو بعض المذاهب السياسية والاقتصادية كالشراكية مثال . "العالمة مرتبطة بالرض والانسان ، اما العولمة بمضمونها فمتصلة بالكونية من خالل استخدام الرض مع اختراق الفضاء مادي "وحضاريا ، "وتوظيف التكنولوجيات نيها ني ظل

غواب الذيم الإنسانية النابعة من الرؤية الكونية . وقد ذكر جان بودوير الرد " ان العولمة شخص التغيرات والسوق والسياسة والعلومانية ، والعالمة نخ ص الذيم وحقوق الانسان والحريات والتأانة الديمقراطية " (٣).

العولمة اذا نظام عالمي يجمع تحت مظله عدد هائل من المظومات ، وله الدور الفاعل ني اسقاط الاختصاصات الوطنية والقومية والقوانين الوضعية والنزعات المثالية . فهو نظام يعمل بتأثير على رسم خارطة عولمة للرض ، فاعلته بالمجتمعات الحركية ، ونقسم بيئتها الى شمال وجنوب مخصص ومعلوم.

وباختصار العولمة هي مجموعة من تغيرات عالمية نوعية متفجرة ميزت نهاية القرن العشرين في مجالات السياسة والاقتصاد والتطور العلمي، وحياتنا وأفعالنا "تاريخيا" معاصرا "الكوكب الأرضي"، مما خلق تحديات جديدة على مسئول الدولة والمجتمعات والثقافات والهويات والمواريث، أحدثت بالتالي انقلاما "وصراعا" بين مؤيد لظاهرة العولمة ومسلم بها كخطة انطلاق في التقدم والتطور، وبين رافض لها ومناضل ضدها معبرا "أيادها خدعة العبرية العالمية"، مع ائتباع الطرفين بتغيرات العولمة والقبول بتجربتها المؤثرة والقوية، في ظل الفكرة من الثورة المعرفية والثقافية ومن المنجزات الحضارية الهائلة التي خدمة الإنسان والبصيرة عن الموارث والمجد التاريخي.

العولمة وإمكانية التصدي لها:

نفي مقبل ظاهرة العولمة ببرز بقوة ظاهرة مقاومة العولمة، التي يرى فيها الشتركيون والرادكاليون مثال "أنا نونر ونضم من تدخل الوالات المتحدة الأميركية في الشؤون الداخلية للدول القومية والوطنية. بينما ينفذها الترابيون والصوليون بأنهم ثقافة هادنة إلى تهجين العالم وسلب خصوصياته، من خلال سيطرة النموذج الثقافي الغربي العالمي"، وأن العولمة مسئول "هي أداة استعمارية تروج المجموعات من جذورها وحضاراتها وثقافتها ومواردها...

أما على صعيد العالمين العربي والسالمي على وجه الخصوص، فالواقع أنهما يواجهان أزمات خطيرة وإثباتات واسعة وعولمة متنوعة وأعمال خطير ومشكلات اجتماعية (من ازدياد الفقر ومشكلات السكن وازدياد البطالة وضياع الموارد ونقص الاستثمار، بخاصرة في ظل تحطيم أطواق سيادات الدول وقوانينها وأسواقها وأجهزتها العالمية، بهدف فرض ثقافة مخترعة للحدود والقضاء، وشركات عابرة للمجالات والقارات، مما يبرر الخوف من فقدان الهوية المحلية والقيمية (وذلك بعد انهاء الحرب الباردة بين المعسكرين الشرقي والغربي، والسعي بعد انهيار المريع للمنظومة الشتركية العالمية المتمثلة بالتحالف السونياني والإسلام إلى شمال وجنوب، وانهار الديقولوجيات القديمة والحمية التي كانت تحميها سياسة الوفاق، مما أخل بتوازن القوة والمصالح القائمة على أسس النزائية الوطنية التي كانت السائدة طوال حقبة الحرب الباردة، وادعى بالتالي إلى الادة الوطنية الحادي، وتبلور النظام العالمي الجديد في إطار سيطرة الوالات المتحدة الأميركية عليه وعلى هيئة الأمم المتحدة وهيئتها المختصة، لضمان وحماية القرارات الأميركية وعدم تقيد التحرك الميركي،

فضال "عن هيئتها أيضا" على المنظمات الدولية لتعرض الأيام الغربية على المجتمع الدولي. فقد عمل

الأميركيون على ترويج العولمة ثقافيا "وإخضاعها بنوع تاهين مصالحهم السياسية والاقتصادية والأعمالية، بما يتوافق والسياسات الجديدة الأميركية، مدعين بأنهم أصحاب النظام الدولي نظرا "إلخترافهم واسع النطاق في أرجاء العالم كله.

وكانت الوالات المتحدة قد ننتت سياسة العولمة أثناء رئاسة روزالد ريغن في الثمانينات من القرن العشرين، وفي عهد رئاسة مارغريت تاتشر لحكومة بريطانيا، حين نجح انصار الليبرالية-الداعين إلى خصخصة القطاع العام لحساب القطاع الخاص - في الحصول على دعم عدد كبير من الرأسماليين آنذاك. نحاولت الوالات المتحدة فرض سياسة إعادة الهيكلة الرأسمالية على الدول، والتشريع للعالم عبر الكونغرس، وترتيب قواعد تحرير التجارة الدولية، من خلال:

-صندوق النقد الدولي الذي يشرف على إدارة النظام النقدي العالمي ويحدد قواعده ومناهجه الرئيسية، ونطبق برامج الخصخصة بالنسبة مع البنك الدولي، وإدارة القروض والقوانين،

والشرفاء بالتالي على اسواق البالد الزامية تسهيل "الحركة تجارة المراكز الصناعية ورؤوس اموالها.

-منظمة التجارة العالمية (WTO) ومهمتها الشرفاء على ادارة النظام التجاري العالمي لتحرير التجارة الدولية بنزع العوائق الجمركية , ونأمن حرية السوق وحركة البضائع عبر الشركات متعددة الجنسية.

بالضمانة الى اعتماد الولايات المتحدة مبدأ الحلول العسكرية ني معالجة الازمات (التيمة) انغاسيان والى العراق (, معتمدة " بشكل خاص على قاعدتها الصهيونية أي الكيان السراييلي. وقد ذكر رمزي زكي ان " اول مشروع اممي تقوم به الراسمالية العالمية ني تاريخها الى عادة دمج بلدان العالم الثالث ني الاقتصاد الراسمالي من موقوع ضعيف , بما يحوق مزيد من اضعاف جهاز الدولة , وحرمانها من الفائض الاقتصادي , وهما الدعائتان الرئيسيتان اللتان تعتمد عليهما الليبرالية الجديدة) .٤

وبرزت مشكلات الدول الزامية بتأثير العولمة التي فرضت عليها كفلها "من اجل البقاء , و بالخص من هذا الحدث الزلزلة في ١١ ايلول ١٠٠٢ , الذي شهد مجزوما "استهداف رمزين من رموز العولمة هما مؤثر وزارة الدفاع الأميركية " البيناغون " ني واشنطن , وبرجي التجارة العالم ية ني نيويورك . فقد اطلق الرئيس الميريكي جورج بوش " الحرب ضد الرهاب " في خطابه بتاريخ 2332/1/03 على اعباره قائده العولمة في هذه الحرب التي سعى نيها لتأكيد التوق الميريكي العسكري نيها , معلنا " ان العالم بأجمعه ساحة قتال , واصفا "العراق وايران وكورية الشامية" بـ " محاور للشرب يسلح نسبه لتهديد سالم العالم . " ني حين تبرز بريطانيا كطرف مساند للرئيس الميريكي بكلمة العولمة الخاصة القائمة بين البلدين , اضرانة "الى دول اخرى دخلت" الحلف ضد الرهاب " رغبة "منها او رغبة.

وتالت تداعيات ذلك بؤيام اميركا وبريطانيا بش حرب على انغاسيان ني 2331/13/7 بهدف القضاء على نظام طالبان وتنظيم القاعدة المتهمة بتدبير الهجوم . ومن تلك التداعيات ايضا "قيام الكيان السراييلي - وونق الدور المحدد له ني السراييلية الميريكية بنصعيد حربه ضد الشعب العربي الفلسطيني وانتفاضة الأقصى , امال "منه بانهاائها والقضاء على مقاومتها.

يهدف دعاة الحرب ني الولايات المتحدة الى الجهاز على جميع اشكال مقاومة خطط العولمة , ورضوخ اصحابها للسياسة الميريكية , معتمدين اسلوب تشييط الهمم العالمية ني دعمهم وصم المقاومة بالرهاب والمقاومين بالرهابيين , بالضمانة الى صياغة شعارات هادنة للأنواع العامة بضرورة " الحرب ضد الرهاب . " ني حين وظف مقاومو العولمة منجزات هذه الأخيرة من وسائل اتصال وشبكة معلومات في رفع شعار " العدل والاعتصام بالمقاومة والتصدي للرهاب الذي تمارسه الولايات المتحدة والكيان السراييلي . " كما كان قد سبق وجرت مظاهرات عدة واحتجاجات قامت بها الجماعات التي اضرت بها العولمة ني النصف الثاني من التسعينات في مواجهة تنظيم العولمة في سبائل وبراع وجزوى وفي انتفاضة ضد الاحتلال في فلسطين.

وقد نجحت المقاومة السالامية ني ليزان بالانصدي للخطط السراييلي , وبالتالي تحرير جنوب لبنان في ربيع ٢٠٠٢ , لكن المشهد العالمي يذبى بساحات أخرى مهيأة لثشوب حروب نيها من خلال التداعيات المتتالية اذا لم يحسن العولمة المراجعة , ومنها ما جرى في لبنان خال شرب تموز ٢٠٠٢ , عندما قامت اسرائيل - بدعمها الولايات المتحدة الأميركية وبعض الدول الغربية-

بمحاولة القضاء على حزب هلا البناني الذي يصرّف ضمن خاظة المؤامرين للعولمة وقد نشأت بذلك،
والسبب بما بأن الاتحاد الأوروبي يطمح من أسلوب إدارة بوش المبركة لهذه الحرب.

ومن ناحية أخرى سعت الولايات المتحدة، بخاصة بعد ١١ أيلول ٢٠٠١، إلى إخضاع الجميع
لمقتضيات مشروع الهيمنة المبركي المعولم، ومقتضيات استراتيجية هادنة إلى "تعميق العولمة
الاقتصادية"، أي سيادة السوق العالمية "وتدمير قدرة الدول والقوميات والشعوب على المقاومة
السياسية" (٥).

ونبذ الدور الصراع والبناري الاقتصادي العالمي حول محور ثالثة : الولايات المتحدة واليابان
والاتحاد الأوروبي (وهو نواة الوحدة الأوروبية في مقابل ثلثة أقصى آسيا وأمريكا اللاتينية) نبرز
قوى أخرى طامحة للدخول في سباق التنافس العالمي من خلال قواها الاقتصادية، مثل
الصين وهونغ كونغ وكوريا الجنوبية وتايوان ونابالند وسنغافورة.

لكن ما يجب ملاحظته أنه، وبني إطار العولمة الجديدة، لم يعد النزاع الصراعي والنساع
المعولماني والتكامل الاقتصادي حكرًا "على السياسة اليومية والخصوصية الوطنية".
نالمعولماني يخضع لحركة المعلومات والتجاري التكنولوجية "لغات" والصراعي لمنطقة التفرع الدولي
للصناعة والعمل، فصناعة الطيران والحاسب تتركز في الولايات المتحدة مثال، "وصناعة
السيارات في اليابان، والصناعات الكيماوية في ألمانيا وهكذا ... ندخلت العولمة بفعلها كبرى من
خالل هذه

التركيزات الصناعية واتصاف التكتلات والتفوق اللغات والشركات متعددة الجنسيات.

لكن التقدم الحاصل استغلته الشركات في القطاعين الآلي والاقتصادي سعياً "إلى تحصيل
الربح، مما عتق نجاحات التوظيف والدخل بين الأغنياء والفقراء، وزاد من حجم البطالة، بما
يؤدي إلى تحويل المبادئ السياسية إلى مفاهيم اقتصادية وسماحت كالبائنة، وبالتالي إلى بروز قوى بائنة
عن المجالات الحيوية الاقتصادية العولمة غير المرتبطة بالحدود والتراث والوطن والخصوصية
، وسنعمل بحرية في ظل غياب المحاسبة، لنصطدم بالتوازن المعولم بما ناريخاً."

إن قوى العولمة الرأسمالية المهيمنة بالشركات عابرة القارات طرحت إيديولوجية ثنائية للزراعة
الاستهلاكية المتأثرة بوسائل العالم، وهادنة إلى فرضه في المجتمعات، للسيطرة على القدرات الذاتية
المحلية. وبالألم نشاط قوى العولمة بيندي دافوس (وهو منندي عالمي غير رسمي تأسس عام ٩٧١٠
وتنظم القوى الاقتصادية الرأسمالية العالمية مرة في السنة خالل نصل الشتاء) بنينة
رسم استراتيجية عالمية للتصايد.

وقد عرضت المندقة المشتركة التي أعدها مركز أوروبا والعالم الثالث والجزيرة المبركة
للحزوين (و قعدها لجنة الأمم المتحدة لحقوق الإنسان في الدورة ٩٥ في ربيع ٢٠٠٢) لمسؤوليات
هذه الشركات الكبرى في انتهاك الحقوق الاقتصادية والاجتماعية والثقافية للمجتمعات، وللممارسات ذات
التأثير السلبي على الأنشطة التنموية، النها قائمة على مبادئ الاستغلال وتركيز الثروات، بما يعارض
مع التنمية القروية وحقوق الشعوب في التقدم الاجتماعي والاقتصادي، وبالتالي يؤدي إلى خطر إغراق
ابواب القواعد الصناعية البسيطة في الدول الزامية أمام سبل الإنتاج العالمي الذي يهدف
إلى القضاء على الإنتاج الوطني، من خالل تعرضه للكساد وتخطيم أسعاره وتبني قيمته الشرائية،
ندعم الدول الغربية إلى السيطرة على هذه الأسواق بنمط إنتاجي ضخم وأسعار مزايدة.

وعلى صعيد آخر هناك مناخ منعدم بالثق إزاء "العولمة" ليس نط على المستويين السياسي
والعسكري (رعب نووي) ، بل حتى على مستوى الطبقة والبنينة (اضطراب واختالف في
الطبقة) بما يضر بالموارد الصحية والغذائية وبالبيئة التنموية من حيث التغيرات البيئية

والحمل الصناعي مثال "، كذلك هناك مخاوف الأمراض والبطعام المعدل جينياً "، ولها أفادت صامنة للكشافات الكبيرة، نعتت الى المطالبة الملحة اثناء مؤتمر الدول الصناعية في جنوى عام ١٠٠٢ بضرورة تصديق الدول الصناعية - وعلى رأسها الولايات المتحدة - على اتفاقية " كيوتو " الخاصة بالحد من الغازات السامة المؤدية الى التلوث والاحتباس الحراري وارتفاع درجات حرارة الرض. وما نتج عن ذلك من امراض وأوبئة كالليز وانفونزا الطيور وجنون البقر...

وقد عبرت منظمات المجتمع المدني في دول كثيرة عن استعدادهما لتخديت العولمة من خلال خلق موانع لها على شبكات الانترنت. ويؤيد جري طرح " عالمية المقاومة واللفاح " في مواجهة " عولمة الاقتصاد الرأسمالي " ، وتم السعي لتبادل النكار وتحسين التفاعل بطريقة ايجابية والتضامن وكسب تأييد القبلات وؤوى المجتمع المدني للوقوف بوجه السالبب المعيرة عن العولمة الرأسمالية ومقاومها.

وعمل المقاومون للعولمة على رصد المعاهدات الدولية ذات التأثير المالي ، محاولين بذلك دنع الخطار المترتبة عنها ، والتي تؤثر سلبا "على اقتصاد العالم الثالث نتغره باليون التي يزيد رفاها او ازالها ، هادنين الى وضع حد لتدخلت البنك الدولي والمؤسسات المالية الدولية الأخرى العاملة لصالح الشركات متعددة الجنسية ، وانساح المجال امام منظمات الهم المتحدة والهيئات الدولية غير المنحازة لتتولى بنفسها تدعيم وتمويل المشاريع الدولية.

وقد تحالفت هذه المنظمات لتتحقق الاهداف ذاتها وان تباينت نيمها بتفنياتها وسلوكياتها وطرق عملها ، واضعة "أولوية المشاركة في الخبرات والفائدة من المعرنة في استراتيجيتها تحركها.

وفي هذا السياق ثلثت كل السياسات الاقتصادية الليبرالية بالتوصل الى تحقيق الاهداف التي اعدت لها في الثمانينات من القرن الماضي ، ومنها " برامج التصحيح " أو برامج الشبث واليك كيف الديكي.

ولعل اهم السياسات التي صاغها العولمة بدت نتائجها السلبية أكثر ظهورا "في المجتمعات العربية والسلمية ، حيث ثلثت العولمة صدمة أساسية في ظل واقع متأزم يبح بالتمزق السياسي واليديولوجي والتراجع الاقتصادي والثقفي والعلمي وسيادة التسلط والتكثورية وانتفاذ الحرية وعدم السيطرة على الموارد والقدرات الاقتصادية المحلية ، إضافة الى الهمالك في الشجون الداخلية من تراكيب الذنويات المسبطرة وانماط الثقافة السائدة ، وطغيان الصراعات الاجتماعية ويزور الفصائل الدينية والطائفية ، مما يؤثر على سبورورهم التاريخية في التطور ، بخاصة وان الانظمة الحكومية لم تبادر الى تبني ذنوية سياساتها التسلطية والوقوف الى جانب المؤنن في هذه المة لولوج باب العولمة بوعي وحكمة ، نتكون بالتالي قد أهملت مسؤولياتها المباشرة في ردع الخطر الداهم ، الذي قد تكون ضحيته ني المسئيل بلحساب المجال السياسي الميركي المعولم والثقفة السبالة ، مما يؤدي الى مزيد من حالات التبعية السياسية - الاقتصادية ، والى الهميش لدرجة الرهان لشروط الهيمنة الميركية ، التي تجعل دور الدولة ضعيفا "وغير قادر على حماية المصالح الداخلية والتراجع ني مجالي الزناج والخدمات.

فقد أحس العرب والمسلمون بحالة اسئالب قوية لتأديهم ومقوماتهم التاريخية في اطار العولمة ، والسببما بتعثر عمليات تنمية ونطوير الفكر العربي والسالمي بهدف تحديث المجتمعات (بما تعانیه من سوء أوضاع السرة والمرأة والطفل وانتشار الأمراض المزمنة والبنابين الاجتماعيين الطبقت الاجتماعيه وبين المدن والريف ... مما يحدث خلل "في التراكيب الهرمي لهذه المجتمعات)

وبالتالي إقامة ركائز النهضة في المؤسسات المدنية والبرامج العلمية والنظم السياسية ، موكبة "لنظريات ومصالح مجتمعها ، التي تعاني من حالة التبعية الداخلية المضممة للتبعية الخارجية.

نيزبدي إسنياب ظاهرة العولمة والتوغل في تجلياتها لمعركة توجدها عبر فهم الزفدي لدرء مخاطرها المقبلة ، وللاعمل ضمن أليها للفتح جماح اختراقها ، و سوال "للنيزبدي نتائجها على العمال من العربي والسالمي ، وحتى على العالم كله.

فالعرب والمسلمون يذخرون بتاريخ حائل من المجد والنتاج الفكري والعلمي والسياسي ، مما جعلهم يملكون رصيذا "غزيا" بالثوبت التاريخية والروحية والخلقية والحضارية . وقد ظلوا يفتنون بهذه الفترات نترات طويلة من الزمن ، الى ان اضطروا للإلغاء امام سياسة التحديث التي قادها الغرب نيماء بعد . وهم اليوم يملكون قدرات مادية واقتصادية هائلة ، لكن تضعهم السياسي وفوقهم الاجتماعي وبعدمهم عن منظومة التعامل العربي جعلهم غير قادرين على موكبة التطورات التي أنت بها الحداثة والعولمة.

ومن الطروحات الواجب اعتماده في هذا المجال التخلي عن المجادلات الإيديولوجية والذهنية المشبعة بالنشأ والخصوصية ، والانقسام الفكري والتجزئة في مجالات السياسة والاجتماع والاقتصاد ، كونها تجم النفيار امام التطورات الكبرى للعولمة ، إضافة الى ضرورة بناء نسيج من العالقات القائمة على الشفافية والثقة بلزبس من خالل الوحدة والتعامل بين الدول العربية والسالمية . ولو اخذنا بعين الاعتبار فترة العولمة على اختراق مجتمعنا ، نال بد من التعامل معها بالانتاح عن طريق إيجاد شبكة إعلامية متنوعة ، ونطوي أنظمتنا التربوية والعلمية والأكاديمية للخروج من المأزق الذي يواجهنا ، والانتقال بحويوة وبظرة تفاعلية إيجابية . ومن الأمور التي تساعد على ذلك أن العالم العربي يملك قدرات ضخمة من المواد الأولية ، وبالخصص الحيايط النطبي الكبير والغاز والذهب...

يضاف الى ذلك إقامة برلمان عربي اسالمي موحد يضم النخب الثقافية والفكرية والثقافية ، ويتبع بصالحيات قوية ومؤثرة السنيباط للحلول والتخفيف من حدة المشاكل الداخلية المتنوعة وازالها.

فالعروبة يئيمها التاريخية الموروثة هي موية حضارية ، ومطلق اساسي لنطوي العالم السالمي ، كونها الواعدة الحقيقية للتراث والأديبات والثقافة والمقسات الدينية ، حيث نتمثل التعددية والشفافية والانتاح المطلوب لمواجهة تطورات العصر.

لما ان السالم يئيمه الدينية واهدائه الخالقة يتبع بقدرة على إقامة عالقات متالفة مع العالم الخارجي والمجتمع الداخلي ، بما يضم هذا الأخير من أليات وطوائف غير اسالمية نعايشت مع المسلمين على امتداد قرون طويلة دون اي إرهاب او اضطهاد . وكذلك على تؤدي اجتهادات بعيدة عن الآلية الفجة في التفكير ، موفرة للحرية والديمقراطية واحترام حقوق الإنسان ، وكلها تتقاطع مع ثوبت السالم السمحة.

وكذلك يجب أيضا "تحديث السالبيب التربوية والعلمية الثقافية بإحداث التطور النثري والاجتماعي والاقتصادي ، لكن ذلك مرهون بإصدار شريعات جديدة وقوانين نعالج كل زواحي الحياة في المجتمعات العربية والسالمية ، ونأسيس ثوبت من القيم والمفاهيم التي نناسب مع مسنبل الجيل في الألفية الثالثة.

وسيجتاز العرب والمسلمون حينما "صدمة العولمة دون خضوعهم للهيمنة واسئالهم لها اذا استطاعوا
تدعيم هذا النظام ، والنظر بإيجابية واضحة الى المتغيرات التاريخية على الصعيد الاقتصادي
والمعرفية والمشاركة على قدر من المساواة والمسؤولية في التبادل التجاري والتواصل العالمي مع
الخارج ، ووعي المتغيرات التكنولوجية ، واسئعاب العلوم المختلفة بتضامنهم السياسي
ونق المبادئ الديمقراطية ، حيث نسود العدالة والحرية والمساواة.

الهوامش والمراجع

- 1 اس برادة العززي : العولمة الاقتصادية - مال م ح ، ابغاد ، انجادات.
 - 2 مود امين العالم : " العولمة وخيارات المستقبل " ، المسار ، عدد ٤٤
 - 3 (.) 1111/11 ن بولنر الرد : " العولمة والعلمية " ،
لوبيراسيون 1111/0/11
 - 4 : زكي زي : الديمقراطية المسبقة ، دار سينال نشر ، القاهرة ٣٧٧١ ص ٧٩ .
 - 5 صراع حول الدولي المؤتمر ، "؟ الثقافات حوار أم الحضارات صراع" : أمين سمير
الحضارات أم حوار الثقافات ، نرير فخري لبيب ، مطبعة التضامن ، القاهرة ٩٧٧١ ، ص ٦٩ .
- المراجع الأخرى:
- سير الجليل : العولمة الجديدة والمجال الحيوي للشرق الأوسط : مفاهيم عصر قادم ، الطبعة الأولى
، مركز الدراسات الاستراتيجية للبحوث والتوثيق ، بيروت ٩٧٧١ .
- بيبي احمد الكعكي : الشرق الأوسط وصراع العولمة ، دار النهضة العربية ، بيروت ٢٠٠٢
- المجموع العربي المعاصر : بحث اسطالعي اجتماعي ، الطبعة الثانية ، مركز دراسات
الوحدة العربية ، بيروت 1115.

ABD’NİN IRAK MÜDAHALESİ SONRASINDA TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK BOYUTU

Yalçın SARIKAYA*

ÖZET

İran’ın Türkiye’nin güvenlik kaygılarını ve önceliklerini ilgilendiren bölgesel politikaları; 11 Eylül saldırıları, ABD’nin Afganistan ve Irak işgalleri, Suriye- Türkiye arasındaki Adana Mutabakatı, Suriye-İran ilişkilerindeki gelişmeler gibi olaylarla şekillenerek değişmiştir. İran’ın nükleer ajandası ve ABD’nin İran politikası, İran-Türkiye ilişkilerinin hareketleneceğini göstermekte ve Akdeniz’den Afganistan’a uzanan geniş bir alanı etkileyecek değişimlere işaret etmektedir. Bu anlamda bölgesel güvenlik önceliklerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

ABD’nin Irak müdahalesi sonrasında, İran ve Türkiye Irak’ın en önemli iki komşusu ve bölgenin de en önemli iki gücü olarak ilgi odağı haline gelmiştir. Irak’ın iç dinamikleri İran’ın dış politikası ve iç dinamikleriyle yakından ilgilidir. Keza Türkiye’nin iç dinamikleri de Irak’taki gelişmelerle yakın ve karşılıklı etkileşim halindedir. İki ülke, farklı mahiyetlerde olsa da Irak merkezli tehdit algılamalarına sahiptir. Bildiride, bu algılamaların iki ülke ilişkilerine etkisi, çatışma ve işbirliği potansiyelleri değerlendirilmektedir. Öncelikle iki ülke ilişkilerinin geleneksel karakteristiğine değinilmekte, daha sonra Soğuk Savaş sonrası döneme dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. Ancak bildiri 11 Eylül 2001 sonrasında ABD’nin Afganistan ve Irak’a müdahalelerinden sonraki periyoda yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda, İran’ın batı bölgelerinin etnik kompozisyonu, Türkiye’nin terör sorunu, Transkafkasya’da yaşanan gelişmelerin etkisi gibi hususların jeopolitik analizi yapılmaktadır.

Giriş

Akdeniz’den Hindistan’a kadar uzanan coğrafyanın Abbasi Halifeliği döneminden itibaren Türklerin ve Farısların askeri, kültürel ve siyasi etkisi ile tanıştığı ve bunun kısa zamanda bir hâkimiyete dönüştüğü bilinmektedir. Bugünkü İran’ın tamamını kapsayan bu coğrafya 1000 seneden daha fazla bir süre Türk idaresi altında bulunmuştur. Günümüzde çoğu zaman Türkiye- İran ilişkileri ifadesi yanlış biçimde Türk-İran ilişkileri olarak kullanılmakta ve tarihsel gerçeklikler göz ardı edilmektedir. Selçuklu, Timur, Memluk, Kacar, Safevi devletlerinin tarihine burada girilmemektedir. Ancak bu hatırlatma, konunun doğru anlaşılması bakımından zorunludur. Bugünkü İran ve Anadolu coğrafyalarında hâkim devletler arasında sürekli bir

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Beşevler/ Ankara-TÜRKİYE e-posta: sayalcin@gazi.edu.tr

jeopolitik rekabet olmuştur. Bu jeopolitik rekabet savaş ve barış dönemleri de yaşamıştır. Ancak konu burada yakın dönem ve güncel anlamı itibarıyla değerlendirilmektedir.

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Türkiye-İran ilişkilerinin öncelikli güvenlik boyutunu sınır güvenliği meselesi oluşturmuştur. Dağlık sınır bölgesinde kaçakçılık ve eşkıyalık tarihsel sorunlar halindeydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki dönemden başlayarak İngiltere ve Rusya tarafından bölgede siyasal sorunlar yaratılmaya başlandı. Dönemin küresel rekabeti ve bölgede petrolün keşfi, Osmanlı ve Kacar ülkelerini zayıflatma siyasetini sahneye koydu. Simko Ağa (İsmail Smitko), ve Celolar gibi isyanlarla Ermeni ve Asurilerin Türkleri kırım hareketleri, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-İran ilişkilerinin güvenlik boyutunun ana merkezini oluşturdu. 1925'ten itibaren sınır düzenlemeleri ve Atatürk'ün Rıza Şah'la mutabakatıyla risk zayıflatılmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Azerbaycan'ın, Soğuk Savaşın başladığı bir coğrafya haline gelmesiyle¹ bölgede yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmıştı.

1960'larda iki ülke ilişkileri bakımından Irak toprakları daha önemli bir güvenlik meselesi haline geldi. 1970'lerde İran'ın Irak'la içine girdiği siyasal çatışma, 1975 Cezayir Anlaşmasıyla dondurulmuştu. Ancak 1979 devrimi ve İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla, İran-KDP ilişkileri, Kuzey Irak'taki nüfuz mücadelesi ve petrol güvenliği konuları Türkiye-İran ilişkilerini etkiledi. Eş zamanlı olarak İran'ın rejim ihracı politikası da bir güvenlik sorunu haline geldi ancak bu konudaki yoğunluk İran-Irak savaşı sonrasında arttı. Türkiye'deki siyasi cinayetler ve Hizbullah faaliyetleri 1990'ların ikinci yarısında Türkiye-İran ilişkilerine damgasını vurdu. Ancak 1990'larda ikili ilişkilerin güvenlik boyutunda en önemli sorun İran-PKK ilişkileri oldu. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın bağımsız olmasını İran'ın tehdit algılaması bakımından bu gelişmelerle birlikte okumak gerekmektedir. 1998 yılındaki Adana Mutabakatı, Lübnan ve Bekaa'daki durumun Suriye-İran ilişkilerine yansımaları nedeniyle Türkiye- İran ilişkilerine de olumlu yansıdı. Böylelikle 2000'li yıllar, İran'ın Türkiye politikasında yeni değerlendirmeleri zorunlu kıldı.

¹ Bölgede özellikle Güney Azerbaycan'ın Soğuk Savaş'ın başlangıç tarihindeki önemine ışık tutan, ideolojik, jeopolitik ve enerji rekabeti üzerine ayrıntılı bir eser olarak Bkz. Cemil HASANLI, Soğuk Savaşın İlk Çatışması: İran Azerbaycanı, Bağlam Yay., İstanbul, 2005 ve aynı yazarın Azerbaycan'da yayınlanmış bir diğer eseri için Bkz. Cemil HESENLI, Güney Azerbaycanda Sovyet-Amerika-İngiltere Garşıdurması: 1941-1946, Azerbaycan Neşriyatı, Bakü, 2001.

Güncel Siyasal Durum

İran-Türkiye ilişkilerinin güncel güvenlik boyutu iki boyutla incelenebilir. Birinci boyutta doğrudan doğruya Irak müdahalesi sonrasında Irak'tan kaynaklanan güvenlik sorunları, ikinci boyutta ise İran'a yapılacak muhtemel bir müdahale, ya da İran'da yaşanabilecek beklenmedik gelişmelerden kaynaklanan güvenlik sorunları değerlendirilebilir.

ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında, Türkiye'nin Irak'tan kaynaklanan tehdit algılamalarını özetle birkaç madde halinde sıralamak mümkündür.

- Irak ve Türkiye topraklarındaki PKK faaliyetleri.
- KDP ve KYB'nin Türkiye'yi hedef alan siyasal çizgileri.
- KDP ve KYB'nin Türkiye'de yaşayan Kürtlere yönelik siyasal faaliyetleri.
- KDP ve KYB'nin Kerkük, Musul, Kifri, Tuzhurmatu, Telafer gibi şehirlerde Türkmenleri hedef alması.
- KDP ve KYB'nin PKK terör örgütü ile ilişkileri.
- KDP ve KYB'nin PJAK terör örgütü ile ilişkileri.
- KDP'nin, bölgede ulusal hedefleri olan İsrail ile ilişkileri.
- ABD'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü hedef alan siyaseti.
- İşgalin ortaya çıkardığı istikrarsız ve sürekli çatışmaya dayalı siyasal ortam.
- Mezhep çatışmaları.
- Etnik çatışmalar.
- Irak'taki Türk güvenlik birimlerine yönelik saldırılar.
- Irak'taki Türk ekonomik çıkarlarına yönelik saldırılar.
- Enerji güvenliğine (boru hatları) yönelik saldırılar.
- Kerkük başta olmak üzere çeşitli şehirler üzerindeki hâkimiyet çatışmaları.
- Yerel silahlanmanın geldiği düzey.

- İran'ın Irak'taki faaliyet alan ve yoğunluğunun artmasından kaynaklanan riskler.

- Geniş ölçekli bölgesel savaş riski.
- Kitlemel göç ihtimalleri.

Yukarıda sıralanan risk ve tehditler, **fiili** durumu yansıtan, yaşanmış ve yaşanmakta olan güvenlik sorunlarına işaret etmektedir. Öte yandan Irak savaşının geldiği boyutun İran'ın geleceği konusunda bir beklenti doğurmasından kaynaklanan **potansiyel** güvenlik sorunları da aşağıda sıralanmaktadır:

- Tahran-PJAK (PKK'nın İran Kolu) çatışmasından kaynaklanan riskler.
- PJAK'ın resmi Batı Azerbaycan eyaletindeki faaliyetlerinden kaynaklanan riskler.
- PJAK'ın PKK ve KDP ile ilişkilerinden kaynaklanan riskler.
- Urumiye, Serdeşt, Savuçbulak (Mahabad), Goşaçay (Miyandoab) şehirlerinde yaşanması muhtemel etnik çatışmalar.
- Tahran'ın Azerbaycan ve Türkiye sınırında aldığı güvenlik tedbirlerinden kaynaklanan riskler.
- İran'ın bölgedeki ABD askeri varlığına yöneltebileceği tehditlerin Türkiye'yi ilgilendiren boyutu.
- ABD'nin İran konusunda Türkiye'den muhtemel beklentilerinin taşıdığı riskler.
- Kuzey Irak'taki İran destekli grupların sunduğu potansiyel tehdit.
- Güney Irak'taki İran destekli grupların sunduğu potansiyel tehdit.
- Türkiye-İran doğalgaz boru hattına yönelik muhtemel saldırılar.
- Türkiye'nin İran'daki ekonomik çıkarlarının karşılaşılabileceği riskler.
- Kitlemel göç ihtimalleri.

Bu noktada, 2003 yılında başlayan ABD'nin Irak müdahalesinin ilan edilmemiş hedeflerine bakmalıyız. Bunları da ana başlıklar olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- ABD küresel hegemonyasının 21. yüzyılda sürdürülmesini garanti altına almak.
- Bölgede ABD çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir askeri/siyasi güç temerküzünün önünü almak.
- Enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarının ABD dışında bir güç tarafından kontrolünü engellemek.
- İsrail'in güvenliğini sağlamak.
- İslam dünyasında dinsel/ideolojik/siyasi ayrılmaları derinleştirmek.
- İran'ı kontrol eden bir coğrafyaya hâkim olmak.
- Türkiye'yi kontrol eden bir coğrafyaya hâkim olmak.

Bu temel hedeflerin ABD'nin bugün geldiği noktanın uzağında kaldığı değerlendirilmektedir. Çünkü Bush doktrinine ilişkin temel belgelerde sıkça değinilen “müttefiklerin işlere dâhil edilmesi gerekliliği” gerçekleşmesinde her gün yeni zorluklar çıkan bir gereklilik haline gelmiştir. ABD'nin Irak işgalinin bölgesel sonuçları üzerine de özetle aşağıdaki hususlar değerlendirilmektedir:

- Amerikan karşıtı siyasal hareketler siyasal İslam'la sınırlı olmaktan çıkmıştır.
- ABD'nin yumuşak gücü denilen mevhum neredeyse yok olmak üzeredir.
- İran'ın doğusundaki Afganistan İslam Cumhuriyetinden sonra, bu kez Şii ağırlığı da olan bir Irak İslam Cumhuriyeti ortaya çıkmaktadır.
- Bölgedeki Amerikan askeri varlığı artmıştır.
- Irak Kürtleri adına hareket edenler bu kitleyi bölgeye yabancılaştırmışlardır.
- Irak, Şii ve Kürt grupların hâkim olduğu bir idareye geçmektedir.
- Bütün bölgede silahlı kuvvetlerin iç ve dış politikadaki konumunda bir yükselme görülmektedir.
- Filistin'de iç ayrılık derinleşmiştir.
- İsrail kısa vadeli kayıplar, uzun vadeli kazanımlar elde etmektedir.

Türkiye-İran İlişkileri Bakımından Sonuçların Analizi

Bu siyasal sonuçların bütün bölge ülkelerinin ABD ile ilişkilerine olduğu gibi birbirleri ile ilişkilerine de önemli etkileri olmuştur. Bu cümleden, Türkiye-İran ilişkilerinin güvenlik boyutunu temel konular etrafında yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

İsrail'in Güvenliği ve İsrail-Kürt İlişkileri Açısından

İşgalin önemli sonuçlarından biri İsrail'in tehdit algıladığı Bağdat'ın ortadan kaldırılması, bundan daha önemlisi de benzeri tehdit sahiplerine, askeri bir mesajın verilmesi olmuştur. İsrail, 1980'lerden itibaren çatışma içinde bulunduğu Lübnan Hizbullahı'na yönelik en kapsamlı harekâtı, Irak'ın işgali sürdüğü sırada gerçekleştirmiş, Filistin üzerindeki baskı ve saldırılarını da yine bu işgal sırasında yoğunlaştırmıştır. Filistin'de bir iç iktidar mücadelesi bu dönemde başlamış, keza Lübnan'daki iç karışıklıklar da Irak işgali ile eş zamanlı gerçekleşmiştir.

Ancak Türkiye-İran-Irak arasındaki güvenlik denklemi bakımından önemli olan sonuç Kuzey Irak'ta yaşanmıştır. Kuzey Irak merkezli İran- İsrail ilişkilerini hatırlayalım. Bilindiği gibi, Baas Partisi'nin Şubat 1963'te Bağdat'ta ve Mart 1963'te de Şam'da iktidara gelmesinden sonra bu iki başkentin Kahire ile işbirliğine girişmeleri üzerine, İsrail büyük bir korkuya kapılmıştı. Bu nedenle Irak'taki Kürtleri kullanma yoluna yönelmişti. Hayfa Üniversitesi Ortadoğu Araştırmacısı Amatzia Baram'a göre, "İsrail, Kürt isyanına destek sağlayarak bir yandan Irak ordusunu hırpalamayı bir yandan da Mısır ve Suriye'ye Irak'ın son derece problemlili bir müttefik olduğunu ve birleşme planlarını bir kenara bırakmaları gerektiğini kanıtlamayı umuyordu."²

Bağdat'la Kürtler arasındaki siyasal çatışmalar; İran, Suriye ve İsrail tarafından farklı dönemlerde kullanılmıştır. İsrail, Irak'ı zayıflatmak, İsrail için bir tehdit olmasını engellemek, gelecekte Irak üzerinde siyasi etki sahibi olabilmek için bir kısım Irak Kürtlerini desteklemiş, mesela en iyi komandolarından Rafael Eytan'ı Kürtlere yardım etmesi ve eğitim vermesi için Kuzey Irak'a göndermiştir. İsrail'in Irak Kürtleri ile ilişkileri 1963-1975 yılları arasında esasen Tahran üzerinden gerçekleşmiştir. Irak Kürtlerine İsrail silahları bu dönemde İran üzerinden gelmiştir. Şah Pehlevi

² Özgül ERDEMLİ, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", Avrasya Dosyası C.6, S.3, Sonbahar 2000, s.220.

dönemindeki İsrail-İran-Kürt işbirliği Ben Gurion'un ünlü dış çember stratejisinin ilk örneklerinden sayılabilir.³

İsrail-İran ilişkileri ve ilişkilerdeki Kürt boyutu 1979 İran devriminden sonra, İran-Irak Savaşı sırasında da uzun bir süre devam etmiştir.⁴ Bu ilişkiyi sürdüren etkenler arasında, ortak Arap tehdidi anlayışı, İran'ın silah ihtiyacı, İsrail'in savaştan elde ettiği kar yanında "Kürt" faktörü de sayılabilir.

Irak-İran Savaşı'nda Suriye'nin İsrail'in yanında yer alması, geleneksel olarak İran'a mesafeli olan Arap ülkelerinin Şam'a tavır almasına neden olmuştu. Bu siyasi durumun etkilerini günümüzde bile görmek mümkündür. Ancak İran-Irak Savaşının sürdüğü yıllar için, bu İsrail'in menfaatine bir gelişmeydi. Çünkü İsrail'in etrafındaki düşman Arap dünyasının "en düşman" konumundaki ülkesi Suriye, Arap dünyasından izole edilmiş ve kara bağlantısı olmayan bir ülke ile ittifak etmek zorunda kalmıştı.

1987'den itibaren İsrail'de İran yanlısı tutumun zayıfladığı, İran'da da İsrail karşıtı siyasi söylemin tam hâkim duruma geldiği görülür. Artık anti-siyonist Humeynizm devletin resmi ideolojisi olacaktır. Fakat İsrail'in İran'ın düşmanı haline gelmesi onu Irak'ın dostu da yapmamıştır. O dönemde birinci dereceden tehdit algılaması Irak'tan kaynaklanmıştır. Bu da Körfez Savaşının sebeplerinden biridir. Hatırlanacağı üzere Irak, İsrail'i kimyasal saldırı ile tehdit etmiştir.

ABD'li tarihçi Mark Weber, "Iraq: A War for Israel?" (Irak: İsrail İçin Bir Savaş?) başlıklı makalesinde Richard Perle, Douglas Feith, David Wurmser gibi isimlerin etkin olarak yer aldığı çalışma grubunun İsrail'in büyümesini planladıklarını ve savaşın bu amaçla başlatıldığını iddia etmektedir. Weber'e göre İsrail, "ABD dünyayı kontrol ediyor, biz de ABD'yi" demektedir.⁵ Savaşın KYB ve KDP açısından sonuçları bu anlamda İsrail kazanımları bakımından bir kez daha değerlendirilmelidir. Tarihsel Fars-Yahudi ilişkilerinin hilafına, Rejiminin niteliği Tahran'ı İsrail'le karşı karşıya getirmiştir. Bugün bu karşıtlık çok kritik bir noktadadır. İran İsrail'i karşısına alarak pek çok dış politika avantajları elde etse de bunları somut kazanımlara dönüştürmekte ciddi sıkıntıları vardır.

³ Özgül ERDEMLİ, "İsrail'in Irak Politikasına Bir Bakış", Avrasya Dosyası C.6, S.3, Sonbahar 2000, s.221.

⁴ Samuel m. LEWIS, "The Infernal Triangle: Iran, Israel and the United States, Eugene WHITLOCK (Der), Iran And Its Neighbors: Diverging Views On A Strategic Region, Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, Temmuz 2003, s.9-11

⁵ Mark WEBER, "Iraq: A War for Israel?", 18 Aralık 2004, <http://www.ihr.org/leaflets/iraqwar.shtml>

İsrail, vaat edilmiş topraklar konusunda yeni kazanımlar elde etmiştir. Müslüman Ortadoğu'da Türk-Kürt-Arap bölünmesi yanında bir de Şii-Sünni bölünmesinin derinleşmesi ile rahatlamıştır. İran'ın Irak'taki konjonktürel mezhepsel kazanımları İsrail için orta vadede rahatlık sağlamaktadır. Bunun istisnası olan İran-Suriye-Lübnan hattı bu bakımdan kilit önemdedir ve İsrail açısından tehdit kaynağıdır. İsrail'in hedefi Irak'taki kazanımlarına mukabil Lübnan'da siyasi kayıp vermemektir.

Kuzey Irak, Federalizm ve Türkmenler Konuları Bakımından

ABD, Kürt merkezli etnik Irak politikası uygularken, diğer etnik grupları sadece zorunlu olarak bir araya gelebileceği ya da asla bir araya gelemeyeceği taraflar olarak konumlandırmış durumdadır. Mesela Sünni Arapları ancak arabulucularla ve istisnai olarak herhangi bir yönetim işine dâhil edebilmektedir.

Türkmen politikasındaki olumsuz tutum da iki etkenle keskinleşip değersizleşmiştir. Bunlardan birisi yukarıda ifade ettiğimiz Kürt merkezli etnik politikanın etkisidir. Diğerisi ise Türkiye'nin durumu ve 1 Mart tezkeresidir. ABD, Türkiye'yi Türkmenler üzerinden cezalandırmaya çalışmaktadır.

İster ABD, ister KYB ya da KDP yürütsün, bu politikanın hedeflenen sonuçları şunlardır:

- Türkmenler, hiçbir şehre hâkim kılınmamalıdır.
- Türkmen siyasal gücü Irak Türkmen Cephesi'nin dışında sisteme ne kadar dâhil edilebilirse o kadar iyidir.
- Türkmenler arasında mezhep ayrılığı körüklenmeli, bunun için Irak'taki mezhep çatışmaları artmalıdır.
- Yoğun Türkmen nüfusu ve stratejik konumu nedeniyle Telafer askeri zorlama altında tutulmalıdır.
- Kerkük'te Türkmenlere sadece azınlık statüsü verilebilir.
- Irak genelinde Türkmenler Asuri ve Yezidiler gibi sayıları binlerle ifade edilen toplumlarla aynı kefeye konmalıdır.
- Federalizm asla bir Türkmen Federe devletini ya da otonom bölgesini doğuracak şekilde düzenlenmemelidir.

Telafer, Kerkük gibi stratejik bir öneme sahip olduğundan, KDP-KYB bloğu tarafından özellikle takip edilmektedir. Telafer, Türkiye'nin Türkmen

varlığı ve Irak ile KDP bölgesi dışında temasına imkân sağlayan bir coğrafya olmasının yanında Suriye'yi hedef alan ABD stratejisi açısından da önemlidir. ABD'nin ve yerel ortaklarının Telafer'deki saldırıları sürmektedir. Direnişçileri avlama adı altında, bölgede etnik temizleme faaliyeti sürmektedir. Türkiye'nin Telafer'e yönelik girişimlerinin önünü almak üzere, KDP ve KYB, Irak Meclisinden kınama kararı çıkarmıştır.⁶

KYB ve KDP yetkilileri, hedeflerinin “Bağımsız Kürdistan” olduğunu ancak bunu bugün için mümkün görmediklerini defalarca ifade etmişlerdir. Yakın zamana kadar KDP ve KYB'nin siyasal söyleminde bağımsızlığın olmadığını sadece federalizm ve otonominin ifade edildiğini biliyoruz. Bugün ise bağımsızlık iddiası bu iki partinin siyasal söylemlerinde yer bulabilmekte ve siyasal programlar bu çerçevede uygulanmaktadır.

Türkiye'nin siyasal rejimi ve toprak bütünlüğünün aynı merkezler tarafından hedef alındığı da bilinen bir diğer sonuçtur. ABD'de 2004 yılında, yani Irak işgalinin bir sene sonrasında, Türkiye'deki siyasal iktidarın siyasal Kürtçülük, siyasal İslamcılık ve Kuzey Irak konusundaki tutumunu değerlendiren çok kritik istihbarat toplantıları yapıldığı bilinmektedir.⁷

ABD'nin Irak'ta federalizmi uygulayabilmesinin en önemli şartının Türkiye'yi ikna etmek olduğu değerlendirilmekle birlikte, bunun için ABD'nin Türkiye'ye kuzeyin ayrılmayacağı garantisini vermesinin yetip yetmeyeceği tartışmalıdır. Nitekim bunun bir garanti olduğunu iddia eden çevrelerin aynı zamanda Kerkük'ün KDP-KYB liderliğindeki Kürt otonom bölgesine verilmesini savundukları da bilinmektedir. Türkiye'nin bu konudaki itirazını da bilen bu çevreler, bu kez de Kerkük'ün petrol gelirlerinin tamamen Kürtlere ait olmayacağı garantisini vermeyi teklif etmektedirler.⁸ Yakın zamanda Kerkük konusunda Türkiye'nin sıkıştırılacağı ve bu tekliflerle ikna edilmeye çalışılacağı bir döneme gireceğiz. Ancak bilinmelidir ki Kerkük'ün Kuzeydeki otonom bölgeye bırakılması, karşılığı ne olursa olsun Türkiye açısından telafisi neredeyse imkânsız bir kayıp olacaktır. Aynı kayıp bir ölçüde İran için de sözkonusu olacaktır. İran, güneydeki yapının güçlenmesi ile kuzeydeki yapının ayrılmaması arasında sıkışmış durumdadır. Ancak etki araçları bakımından eli Türkiye'den daha güçlüdür.

⁶ “Irak Türkiye'yi Kınadı”, 22.9.2004, Star.

⁷ www.habergazete.com, 7.6.2004

⁸ Dawn BRANCATI, “Can Federalism Stabilize Iraq?”, The Washington Quarterly, İlkbahar 2004, 13.

Irak'ta federalizmin ülkeyi bir arada tutmak için değil ülkenin parçalanmasına giden yolu kısaltmak için başvurulan bir yöntem olduğu inancı her geçen gün güçlenmektedir. Irak'ta işgalden beri yapılmış olan seçimlerin hiçbirisi demokratik, şeffaf, adil ve geçerli değildir.⁹ Bunu bölge ülkeleri, Irak'taki partiler ve etnik-dinsel gruplar yanında ABD ve İngiltere de bilmektedirler. Federalizm tartışmalarına mesnet oluşturan veriler bu anlamsız seçim sonuçlarından, aynı nitelikleri taşıyacağından emin olmamız gereken ileriki referandum ve sayımlardan çıkarılmaktadır.¹⁰

Yeni Irak Anayasasında uygulanması öngörülen federatif yapının, tamamen siyasi çıkarlar gözetilerek düzenlendiğini ve bunu tehlikesini gösteren bir boyut da 118. madde ile ortaya çıkmıştır. Bu maddenin 2. fıkrasında, federal yasa ile bölgesel yasa arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında, bölgesel makamların, federal yasanın bölgedeki uygulamasını düzeltme hakkına sahip olduğu öngörülmektedir. Bu, kabul edilebilecek bir husus değildir ve anayasa yapıcılarının, üniter yapıyı korumak için değil, kısa surede bozmak niyetiyle hareket ettikleri anlamına gelir. Çünkü federal sistemlerde, federal kanunlar bağlayıcıdır. Federe unsurlar (burada bölgeler), yasama yetkilerini kullanırken, federal yasaları ihlal etmemek, onları dikkate almak durumundadırlar. Burada ise, tam tersi yapılmaktadır.¹¹

Federalizm tartışmalarıyla birlikte gündeme gelen “üç parçaya bölünmüş Irak” tezleri Batı literatüründe destek kadar eleştiriye de tabi olmaktadır. The Guardian'da görüşlerini ifade eden David Hirst, Irak'ın parçalanmasının Ortadoğu'nun tamamen değişmesi anlamına geleceğini, bu değişimin Sykes-Picot kadar etkili olacağını ve ilk elden Suriye'yi dönüştüreceğini belirtmektedir.¹² Suriye üzerindeki etki otomatik olarak İran operasyonunu gündeme getirir. Irak'ta ABD'nin tamamen çekilmesini öngörmeyen bir nihai anlaşma zemini İran'ın mevcut yönetimi açısından

⁹ Ocak 2005'te yapılan seçimlerin sonuçlarından Türkmenlerin toplam nüfusunun sadece Kerkük Kürtlerinin bile üçte biri olduğu, 10 bin nüfuslu Türkmen beldesi Altunköprü'de 11 bin Kürt oyu olduğu, büyük bir Arap çoğunluğu olan Musul'un 170 bin oyunun 106 bininin Kürt Partilere gittiği gibi komik sonuçlar çıkıyor. Bkz. Fikret ERTAN, “Kerkük'ten Mektup”, Zaman, 26.02.2005.

¹⁰ Türkiye, seçimlerde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle BM'yi aktif rol almaya çağırması, ancak seçimleri tanımadığını ilan etmemiştir. <http://www.voanews.com/turkish/2005-02-14-voa5.cfm>

¹¹ Osman Metin ÖZTÜRK, Irak'ın Yeni Anayasası Üzerine Görüşler, 06.10.2005, www.habusulu.com

¹² David HIRST, “Irak'ın Paylaşılması Ortadoğu'da Yeni Bir Bölünme Yararır” 19.10.2005, The Guardian.

tehdidin sürekliliği anlamına gelir. ABD'nin kuzeye çekilmesi ihtimali ise Türkiye'yi daha fazla riskle yüzyüze bırakacaktır.

Kerkük'ün Statüsü ve Riskler

İşgal sonrasında bugün gelinen noktada en önemli tartışma alanlarından biri olarak Kerkük ortadadır: Kerkük'ün özel durumu, Irak'ta tartışılan federalizmin her ne şekilde olursa olsun, uygulanabilmesinin de asgari şartları arasındadır. Federalizmin ayrılma ya da etnik çatışmayı önleyecek bir ara formül olarak değerlendirildiği çalışmalarda da buna özellikle değinildiği görülür.¹³

Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı İlker Başbuğ'un Kerkük konusunda, "sorun, Irak Kürtleri'nin Kerkük'te fırsat yaratmak istemesidir" ve "bölgenin demografisinin değiştirilmesi durumunda Türkiye'nin müdahale etmeyeceğini düşünmek saflık olur şeklindeki açıklamaları Türkiye'nin bu konudaki tutumunu net olarak ortaya koymaktadır.¹⁴ İran da, Kerkük konusunda benzer hassasiyetler içinde olmakla birlikte, federalizmin niteliği ve Basra bölgesinin otonomisi konularını daha fazla önemsemektedir.

Barzani, Talabani ile Kerkük konusunda tam uyum ve işbirliği içerisinde hareket etmektedir. Kerkük'ün Kürt otonom bölgesine bağlı kalması için çok yönlü bir politika takip edilmektedir. Dil, nüfus, istihbarat, askeriye, ekonomi ve psikoloji gibi her kritik alan bu politika bağlamında gözetilmektedir. İbrahim Caferi'nin Duhok, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsayan bir bölge için otonomiye evet derken buraya Kerkük'ü asla dâhil etmediği hatırlanırsa, KYB ve KDP'nin neden İbrahim Caferi'ye çok katı muhalefet ettikleri daha iyi anlaşılacaktır.¹⁵ Uluslararası Kriz Grubunun raporuna göre, KDP ve KYB'nin amacı, meşru ve idari bir kararla Kerkük'ü kendi bölgelerine katmak istemektedirler. Bunun için yığınlar oluşturmaktadırlar. Belli bölgelerde nüfus değişimleri yapacak anayasal imkânlara sahip olmak istemektedirler. Irak merkezi güçlerinin bölgelerine girmesini veto etme hakkına sahip olmak istemektedirler.¹⁶

¹³ Dawn BRANCATI, "Can Federalism Stabilize Iraq?", The Washington Quarterly, İlkbahar 2004, 7-8.

¹⁴ 5.11.2004, <http://www.yenicaggazetesi.com.tr/test/yazar.asp?id=5&altid=597>

¹⁵ Radikal, 3 Mart 2005. Ayrıca Bkz. "Irak ve Kürtler: Kerkük'te Patlamaya Hazır Savaş", Orta Doğu Raporu No:56 – 18.7.2006, Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group), s.20.

¹⁶ "Irak ve Kürtler...", s.16-17.

Ancak Kerkük'ün Kürt etnik kontrolü ve otonom bölgeye dâhil olması ihtimaline karşı Türkmen ve Arap gruplar silaha sarılacaklarını açıklamışlardır. Şehirde Türkmen gücü herkes tarafından bilinmektedir. Şehir çevresine yerleştirilen Kürt ailelerin büyük çoğunluğunun Kerkük'ün içine girip oranın hâkimi olmak gibi bir derdi yoktur çünkü bunların beşte dördü esasen Kerküklü olmayan ailelerdir. Düzenin tesis edilmemiş olması ve kamu hizmetlerinin yok denecek kadar az olması bir ölçüde Kürtlerin geri göçüne bile neden olmuştur.

Yine, Irak Parlamentosu tarafından Kerkük'teki durumun normalleştirilmesine ilişkin çalışmalar yapmak üzere oluşturulan "140'ncı Maddeyi Uygulama Yüksek Komisyonu"nda bulunan Mesut Barzani'nin özel temsilcisi Kadir Eziz'in, komisyona Irak Türkmen Cephesi'nin dâhil edilmesine karşı çıktığını biliyoruz. Bu komisyonda Irak Türkmen Cephesi'nden Enver Muhammed Bayraktar ve Irak Mülk Uzlaştırma Kurumu Başkanı Ahmet Berak bulunmaktaydı.¹⁷

Kerkük'te, ABD şemsiyesi altındaki KYB ve KDP politikaları Arap ve Türkmenlerin doğal ittifakını yaratmıştır. İlginç biçimde İran'da da Azerbaycan ve El-Ahvaz hareketleri arasında bir Türk-Arap işbirliğinin geliştiği görülmektedir. Irak Kürtleri, Irak'ta izledikleri politika ile hem kendilerini Ortadoğu'ya yabancılaştırmakta hem de İran'da işlerini daha zor hale getirmektedirler. Bunun KDP ve İran KDP'si tarafından bilinmemesi mümkün değildir. Öyleyse, ABD'nin İran Kürtlerinden beklentileri üzerinde durmak gerekmektedir.

Silahlanma

ABD'nin kitle imha silahları iddiasıyla başlattığı işgalde henüz ciddi bir kitle imha silahına rastlamadığı bilinmektedir. Bununla birlikte önemli konvansiyonel silahlar ve cephaneler ortaya saçılmıştır. Bağdat'ın ele geçirilmesine önayak olan ABD'nin Üçüncü Piyade Bölüğü, 2,5 milyon el yapımı silah, 50 bin adet ağır makineli silah, 10 bin el bombası, 50 bin roket itmeli el bombaları ve 20 bin mayın ele geçirmişti. Direniş güçlerinin, bu ve benzeri operasyonlarda bulunamayan silahları kullandığını biliyoruz.¹⁸

Irak'ta Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren çok önemli hususlardan birisi olan "silahlanma" sorununun da ağırlık merkezi, Irak'ın kuzeyidir. Bunun bir nedeni, bulunamayan kitle imha silahları da dâhil olmak üzere, Saddam'ın eski silahlarının Barzani ve Talabani'nin eline geçtiği iddiasıdır.

¹⁷ 26.11.2006, DHA, Hürriyet

¹⁸ Ashok K. MEHTA, "Irak sivil savaşa doğru mu kayıyor?", Zaman, 22.2.2004

Konvansiyonel silahlar itibarıyla, bu bir iddia değil bilinen bir gerçek halindedir. Ancak gözlerden kaçan bir diğer önemli husus da, silah ve cephanelik bakımından kuzeyin gün geçtikçe güçleniyor olduğudur. Türkiye'nin hemen Güneydoğusunda önemli bir askeri güç ortaya çıkmaktadır. Çünkü direnişçi gruplar, küçük gruplar halinde ve büyük cephanelik harcayarak bir mücadele içindedirler. Güneydeki Şii grupların silah ve teçhizatı ise fiilen ABD ve Koalisyon güçlerinin kontrolü altındadır. Bu grupların da polis ve iç güvenlik temelli bir donanımına sevk edildiği görülmektedir. Oysa ABD'nin birtakım operasyonlarında birlikte hareket ettiği KDP ve KYB hem savaş bilgi ve tecrübesini artırmakta, hem farklı tip ve amaçta silahları öğrenmekte ve bunlara sahip olabilmekte, hem de kendi malzemelerini fazla kullanmayarak ciddi bir askeri mühimmat biriktirme imkânına kavuşmaktadırlar. Kuzeyde 1991'den itibaren yaratılan güvenli bölge, 12 yıl içinde tam bir askeri bölge haline gelmiş, 2003'ten sonra da benzer bir güvenlik sistemi içinde muhkem hale getirilmiştir.

ABD'nin Bölgedeki Askeri Hâkimiyetinden Kaynaklanan Riskler

ABD, Türkiye'nin çevresindeki askeri kuvvetlerini artırmakta, Türkiye içindeki askeri imkân ve yeteneklerini de artırmak istemektedir. Keza, Güney Kafkasya, Basra Körfezi, Suudi Arabistan, Kuzey ve Kuzey Batı Afrika, Karadeniz Havzası gibi coğrafyalarda da bu askeri yoğunluk artmaktadır. Ancak işgalin sürdüğü Irak zengin enerji kaynakları ve enerji nakil hatları güvenliği sebebiyle ABD tarafından ayrıca önemsenmektedir.

ABD'nin Meclis'ten geçmeyen tezkereden sonra da İncirlik üssü ile ilgili yeni taleplerle Türkiye'nin karşısına geldiği bilinmektedir. 2005 yılında, Richard Armitage, NATO Müttefik Kuvvetler Komutanı, ABD'nin Avrupa Kuvvetleri Komutanı Orgeneral James John'un ziyaretleriyle İncirlik konusu gündeme gelmişti. Daha sonra da, Orgeneral John Abizaid'in Ankara temaslarında İncirlik önemli yer tutmuş, Abizaid'in, Abdullah Gül'le görüşmesinde ABD'nin "küresel terörle" mücadelede İncirlik Üssü'nün daha operasyonel şekilde kullanılmasına izin verecek Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın (SEİA) yenilenmesine ilişkin nabız yokladığı bildirilmişti.

ABD'nin bu askeri hareketliliği Türkiye açısından olduğu kadar İran açısından da risk ve tehditleri barındırmaktadır. Bölgenin iki önemli merkez ülkesi konumunda olan Türkiye ve İran bölge dışı askeri varlıkların Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında genişlemesinden endişelenmektedirler. Türkiye'nin kaygıları daha çok bölgesel politikalarının ABD tarafından uygulanamaz hale getirilmesinden kaynaklanırken, İran daha sıcak ve yakın

bir tehdit algılamaktadır. İlginçtir, İran'ın komşu coğrafyasındaki hayati çıkarları orta vadede olumlu etki alırken, Türkiye'nin komşu coğrafyasındaki hayati çıkarları olumsuz etki almaktadır. Ancak ABD askeri varlığının niteliği tam da bu sebeple İran'ı endişelendirmektedir. Tahran, İslami Cumhuriyet'in hedef alınıp bir sonraki İran devleti için uygun şartlar sağlandığını düşünmektedir.

PJAK Faaliyetleri

Sadece 2005 yılının ilk 6 ayında İran'ın batısında PJAK tarafından yapılan saldırılarda 120 polisin öldüğü, 64 polisin de yaralandığı bildirilmiştir.¹⁹ Bu çatışmalar 2006 yılında da sürmüştür. Ancak Tahran'da bu konuda takınılacak tutum konusunda siyasi elitler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Resmi Tahran PJAK faaliyetlerinden ciddi endişe duymakta ve Türkiye ile işbirliğini zorunlu görmektedir. Ancak Fars bürokrasisinin bir bölümü Tahran'ın Kürtleri karşısına alarak Milli Azerbaycan hareketi karşısında elini zayıflatmamasını istemektedir. Sonuç olarak tehdit algılamasında Azerbaycan'ı birinci sıraya koyan Tahran yetkilileri PJAK hareketinin geçici bir güvenlik sorunu olarak algılanmasını istemektedirler. Tahran, bölgedeki Kürtçü hareketlerle temasını korumakta, Irak'taki gücünü tehdit unsuru olarak kullanmaktadır. İran, yakın zamana kadar ilginç biçimde İran KDP'sini PJAK'tan daha tehlikeli görme eğilimde olmuştur. Bunun sebebi, Türkiye-Suriye arasındaki Adana mutabakatına kadar yoğun olarak süren İran-PKK ilişkileridir. Ancak günümüzde şartlar değişmiştir. Bugün İran için de ciddi bir etnik çatışma riski söz konusudur ve Tahran, bu bölgesel çatışmalarla "rejim değişikliği" tehdidini paralel okumak zorundadır.

PJAK faaliyetleri İran'ın resmi Kürdistan eyaletinden çok Batı Azerbaycan eyaletinde yoğunlaşmaktadır. Bu eyaletin demografik yapısı Azerbaycan Türklerinden yana ağır basmaktadır. Ancak Washington, Berlin ve Paris merkezli Kürtçü çevreler hem ABD ve Batı'nın İran fobisini kullanmak, hem de Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni bir tampon oluşturmak hedefiyle çatışmayı kuzeye çekmektedirler. Bu faaliyetlerin sonunda bugün Irak'ta, (örneğin Kerkük'te) yaşanan kardeş kavgasının daha büyüğünün Urumiye, Sulduz, Maku, Soğukbulak gibi şehirlerde yaşanması muhtemeldir. İnternet üzerinde yayınlanan haritalar bölge üzerindeki çatışma hedef ve merkezlerini ortaya koymaktadır.

¹⁹ Dernieres Nouvelles D'Alsace, 4.9.2005.

ABD'nin PJAK ile ilişkileri ve İsrail'in bu ilişkilerdeki yeri bilinmektedir.²⁰ PJAK aktif silahlı unsur olarak İran'a yönelik muhtemel bir saldırıda doğrudan kullanılabilirdi gibi, bu saldırıyı başlatan ilk kuvvet olabilecek veya bu saldırı öncesindeki yıpratma savaşının en önemli unsuru olabilecektir. Yine, Güney Azerbaycan'ın Türkiye ile doğrudan bağlantısını kesmek, Irak'ın kuzeyindeki KDP yönetimi ve PKK ile Ermenistan arasındaki bağı oluşturmak

ABD'nin Irak Müdahalesi sonrasında İran açısından güvenlik alanında meydana gelen önemli değişimleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Irak'taki Halkın Mücahitleri yapılanması neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır.
- Irak Şiileri, Irak'ta ve bölgede hiç olmadıkları kadar etkin ve güçlü bir konuma sahip olmuşlardır.
- İran KDP'si etkinlik sahasını büyük ölçüde İran PKK'sına yani PJAK'a bırakmıştır.
- KDP ve KYB'nin İran'ı, İran'ın da KDP ve KYB'yi kullanmasını gerektirecek bir Bağdat yönetimi kalmamıştır.
- Basra Körfezi kontrolü açısından İran avantaj elde etmiştir.
- Huzistan Araplarının El Ahvaz hareketi eylemlerini artırmıştır. Irak'ın güneyindeki İngiltere El Ahvaz hareketiyle ilişkilerini geliştirmiştir.
- Güvenlik tedbirlerinin artırıldığı bir iç siyasal ortam İran açısından zorunlu hale gelmiş, ancak yeni yönetimin halkı memnun edecek açılımlar yapma şansı da böylelikle zayıflamıştır.
- ABD, İran'a, askeri konuşlanma anlamında bir adım daha yaklaşmıştır.

Sonuç

Henry Kissenger, 1980'lerde başlayan ve bir milyon hayata mal olan İran-Irak Savaşı'yla ilgili olarak alaycı bir şekilde, "Bizim politikamız onların birbirini öldürmelerini sağlamaktı." demişti.²¹ Keza, Amerikalı askeri

²⁰ Hersh: US, Israel Support PKK's Iran Wing, Turkish Daily News, 21.11.2006.

²¹ Genevieve Cora FRASER, "Böl ve Yönet'te Yeni Hedef İran ve Türkiye mi?", 29.10.2006, Zaman, <http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/haber.do?haberno=444650>

kaynakların, “ABD’nin Irak savaşını planlamaya dokuz ay, barışı planlamaya ise 28 gün ayırdığını” belirttikleri unutulmamalıdır.²²

Bugün, ABD’nin Irak’ta temellerini attığı siyasal yapı demokrasinin çok uzağındadır. Irak’ta partileşme, siyasallaşma bu şartlarda, ayrışmayı körüklemekte, sistemi etnik-mezhepsel bölünmeler eksenine oturtmaktadır.

Batı’nın Irak’taki öncelikli derdinin Kürtler olmadığı, Kürtlerin ancak amaçlar için ittifak edilecek geçici bir yerel müttefik olduğu gerçeği ortada durmaktadır. The Middle East’te yayınlanan ve “Yeni Anayasa Irak’ın Etnik Gruplarını Tehdit Ediyor” başlıklı yazının içeriği bunu çok net olarak ortaya koymaktadır. Yazıda; Keldani, Asuri, Yezidi, Ermeni, Katolik ve Ortodoksların geleceğinden duyulan endişe ortadadır. Dahası bu küçük gruplar üzerinden yeni bir Irak sayfası açılacağı da anlaşılmaktadır.

ABD’nin Irak’ta kötüye giden durumu ABD içinde de ciddi tartışmalara zemin hazırlamaktadır. Afganistan’da son dönemde yaşanan gelişmeler ve bunların Pakistan’daki yansımaları da ABD için ciddi sorun kaynağıdır. Bu arada ABD’li bölge uzmanlarından ve eski büyükelçilerden farklı Irak önerileri de gelmektedir. Zamanlaması bakımından en dikkat çekici olan öneriyi Richard Holbrooke dile getirmiştir. Holbrooke’un The Washington Post’ta yayımlanan mektubunda²³ Bush’un Vietnam’dan çekilen Lyndon Johnson’ın kararı kadar kritik bir karar aşamasında olduğu; Irak’tan çekilmenin sadece bir seçenek değil kötüler arasında en iyi seçenek olduğu iddia edilmektedir. Ancak Türkiye açısından öneri daha da anlamlıdır. Holbrooke, birliklerin Kuzeye çekilmesini istemekte bunun gerekçesi olarak da bir Kürt-Türk savaşını önlemeyi ifade etmektedir. Aslında burada Holbrooke’un öncelikli derdi ABD askerlerinin güvenli bir şekilde barınabileceği bir alan oluşturmak, Sünni ve Şii Araplar’ın Kürtler’e hücumunu önlemek, İran operasyonunun Kürt ayağını hazırlamaktan başka bir şey değildir. ABD, Türkiye’nin Kürtlerle savaşmak diye bir derdi olmadığını bilmektedir. Ancak bu plan Erbil’deki ve Süleymaniye’deki KDP-KYB hâkimiyetinin ve otonominin Türkiye tarafından bitirilmesi ihtimalini de ertelemektedir.

²² Dawn BRANCATI, “Can Federalism Stabilize Iraq?”, The Washington Quarterly, İlkbahar 2004, 7.

²³ Richard Holbrooke, Three Choices, Mr. President-The Least Bad Option On Iraq: Disengagement and Damage Control, The Washington Post, 24 Ekim 2006, s.A19.

Kuzey Irak, sadece bir bölgesel mücadelenin değil, küresel ölçekli bir rekabetin arenası olarak değerlendirilmektedir.²⁴ Bu jeopolitik rekabetin ana eksenlerini medeniyet çatışması olarak bilinen mücadele ile enerji hâkimiyet mücadelesi oluşturmaktadır. Ancak bugünkü sıcak gelişmelerin odağı olan Kuzey Irak'a kilitlenmek resmin bütünü görmeyi engellememelidir. İran konusuna hazırlıklı olmak daha büyük bir önem kazanmıştır. Türkiye, İran'da yaşanacak muhtemel bir ani gelişmede ya da bir dış müdahale anında İran ile sınırını mutlaka çok iyi korumalıdır. Nahcivan'dan Hakkari'ye kadar olan bölge, sıkı askeri denetim altına alınmalı, Nahcivan'da bölgeyi kontrol edebilecek bir askeri lojistik merkezi oluşturulmalıdır. Bu projeksiyon Türkiye'nin uzun vadeli stratejik kazanımları ve bölge barışı için zorunludur. Bu planın siyasal ve hukuksal zemini üzerinde şimdiden çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye'nin doğu sınırlarını güvence altına alması ancak bu şekilde mümkün olabilecektir. Bu güvenlik yaklaşımı, Doğu Anadolu bölgesinin asayişine de olumlu yansıtacaktır. Dahası güvenli bir sınır, güvenli sınır ticaretini ve bölgenin ekonomik gelişimini de beraberinde getirecektir.

²⁴ Emin GÜRSES, "Kuzey Irak Merkezli Jeopolitik Rekabet", Osman Metin ÖZTÜRK ve Yalçın SARIKAYA (Der.) Kaosa Doğru İran: Güncel İran İncelemeleri, Fark Yayınları, Ankara 2006, s.357-366.

KÜRESELLEŞME BAĞLAMINDA BATI KÜLTÜRÜNÜN ARAP DİLİNE ETKİSİ

Zafer KIZIKLI*

ÖZET

Bu çalışma tarihsel süreçte, günümüzde ve gelecekte küreselleşmenin Arap diline olan etkisini konu almaktadır. Günümüzde Arapça, İngilizce başta olmak üzere Batı dillerinin etkisi altındadır. Batı'nın dili, yaşam tarzı, düşüncesi, geleneği kısacası her şeyi Arapçayı etkilemektedir. Arapça küresel kültürün etkilerinden dolayı gelişmemekte ve Araplar kendi dillerinin mantığına uygun sözcükler üretememektedirler. Bu çalışmamızda küreselleşme ve Arapça arasındaki bağlantıyı açıklayacak ve problem hakkında çözüm yolları önereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Arapça, Araplar, Orta Doğu, dil

ABSTRACT

In The Context of Globalization The Influence of Western Culture on Arabic Language

This paper deals with the relation of globalization to Arabic language in the historical period, currently and in the future. Nowadays Arabic language is under the influence of western languages, especially the influence of English. Western languages, life styles, thoughts and traditions; in other words all directions of the western culture affect the Arabic language. Arabic can't develop because of the cultural globalization effect and Arab people can't produce new words according to the logic of their language. In this study will be explained the connection between the globalization and Arabic language and the solution ways will be presented about the problem.

Key Words: Globalization, Arabic, Arab, Middle East, language

Giriş

Orta Doğu coğrafyasına şöyle bir göz attığımız zaman bu coğrafya üzerinde yaşayan farklı milletler arasında nüfus yönünden en kalabalık topluluğun Araplar olduğunu görürüz. Hem nüfusları hem de petrol gelirlerinden elde ettikleri zenginlikle Araplar bölgede önemli bir güç unsurudur. Fakat Arapların tek bir devlet çatısı altında birleşmemesi, farklı siyasi eğilimleri, içine düştükleri politik krizler ve Batı'nın tahakkümü onların bu gücünü pasifleştirmektedir. Orta Doğu'da kullanılan dillere

*Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı,
zaferkizikli@yahoo.com

baktığımızda ise bölgede Arapçanın diğer dillerden daha çok konuşulduğunu fark ederiz. Arapçanın bir diğer özelliği de Ortadoğu coğrafyasında yer alan milletlerin dillerine sayıları binlerle ifade edilebilecek kadar fazla sözcük vermesidir. Türkçe, Farsça, Urduca, Peştoca gibi bölge dilleri önceki asırlarda Arapçadan pek çok sözcük almıştır. Hatta Ortaçağ'da Arapçanın bu gücü sadece Orta Doğu'yla da sınırlı kalmamış, Arapça İspanya ve Sicilya üzerinden Avrupa dillerine de bir hayli sözcük vermiştir. Ancak günümüzde Arapça, Batılıların “küreselleşme” adını verdikleri, Arapça karşılığı “avleme” olan aslında “Amerikanlaştırma” diye niteleyebileceğimiz bir akımın etkisi altındadır. Küreselleşme sadece ekonomi, siyaset ve bilim alanlarıyla sınırlı değildir, aynı zamanda dil, inanç ve kültürü de içine alan çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Kısacası birey ve toplum yaşamının tümünü etkisi altına almaktadır.

Küreselleşme sürecinin iki ayrı tarafı vardır; bunlardan biri kendi değerlerini evrenselleştirmek isteyen ülke, diğeri ise söz konusu ülkenin değerlerini almak zorunda kalan başka ülkeler. İnsanlık tarihine baktığımızda antik dönemde Yunanlıların, Ortaçağ'da Arapların, günümüzde de A.B.D.'nin küreselleşmenin dominant tarafı olduğunu görürüz. Burada tarafları belirleyen en önemli faktör ekonomik, siyasi, kültürel, askeri, bilimsel, sanatsal, teknolojik v.b. alanlardaki güçtür.

Modern dünyada Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir akım olan küreselleşmenin dili İngilizcedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni dünya düzeninde ön plana çıkan A.B.D. kendi kültürünü “globalization” adı altında evrenselleştirirken bu bağlamda İngilizce önemli bir rol oynamaktadır. İngilizce eski tabirle bir “Lingua Franca” yani “ortak dil” olarak insanlığa sunulurken aşamalı bir şekilde de diğer dilleri zayıflatmaktadır. İngilizcenin bu olumsuz etkisinden payını alan dillerden biri de Arapçadır.

Ortaçağda Arapların bilim ve sanatta ileri oldukları dönemde Arapça hem doğuda hem de batıda bir çok dil üzerinde etkin bir rol oynamış, o dönemde küreselleşme rüzgarları Arapçadan yana esmiştir. Fakat Arapların diğer milletlerden geri kalışlarıyla birlikte günümüzde küreselleşme olgusu bu kez Arapçanın aleyhine işlemeye başlamıştır.

I. Arap Diline Genel Bir Bakış

Günümüzde Arapça dünyada yaklaşık 250 milyon Arap nüfusun anadilidir ve aralarında İbranice, Habeşçe, Akadça, Kenanice, Aramice, Süryanice gibi dillerin de bulunduğu Sâmî dillerindendir. Anavatanı

Arabistan yarımadası olan Arapça özellikle VII. yüzyıldan sonra İslâmi fetihlerle başta Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Asyanın pek çok bölgesine yayılmış ve o bölgelerde konuşulan dillerin yerini almıştır. Ayrıca Türkçe, Farsça, Urduca, Peştoca, Malayca gibi Müslüman milletlerin dillerine binlerce kelime vermiştir. Arapça bu durumu itibariyle Avrupadaki Latinceye benzer. Ancak Latince'den farkı yaşayan bir dil olmasıdır. Aynı zamanda Arapça Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen “*on uluslar arası dil*”den biridir.

Arapça bin 500 yıldır, özde pek fazla değişim yaşamaksızın günümüze kadar canlılığını koruyarak gelen çok müstesna bir dildir. Onun bu durumunu sağlayan en önemli faktör İslamın mukaddes kitabı Kur’ân- Kerim’in dili olmasıdır. Arapçayla ilgili ilk filolojik çalışmalar VII. yüzyıl gibi oldukça erken bir dönemde başlamış, bunun bir meyvesi olarak, 791 yılında ölen el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî tarafından “*Kitâbu ‘l-‘Ayn*” adı verilen Arapçanın ilk sözlüğü hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra ölüm tarihi 796 olan ve Sîbeveyhi lakabıyla anılan İran kökenli Ebû Bîşr ‘Amr b. ‘Usmân b. Kanber Arapçanın ilk gramer eserini yazarak buna “*el-Kitâb*” adını vermiştir.

Araplar İslam’ın gelişyle birlikte VII. yüzyıl başlarından XIII. yüzyıl ortalarına kadar yaklaşık beş asır, gerek Orta Doğu’da, gerekse İspanya’da çok büyük bir medeniyet kurmuştur. Bu medeniyetin dili ise Arapçadır. Ancak bu medeniyet sadece Araplar tarafından meydana getirilmiş değildir. Ortaya konulmuş olan bilimsel, sanatsal faaliyetlerin tümünde de başta Türkler ve İranlılar olmak üzere bütün Müslüman milletlerin büyük payı vardır. Öyle ki Arap dilinin linguistik ve filolojik çalışmalarında bile Türklerin ve İranlıların çok önemli katkıları olmuştur.

İslam öncesi Mekke’deki Kabe duvarlarına asılan şiirlerle başlayan, İslam’la birlikte Kur’ân’la devam eden Arapçanın serüveni 1258 yılına kadar büyük bir ihtişamla devam etmiş, bilim ve sanatın her alanında bu dille el yazması yüz binlerce cilt eser üretilmiştir. 1258 yılında ise Moğol hükümdarı Hülâgu’nun istilasına uğrayan başta Bağdat olmak üzere tüm İslam kentleri yakılıp yıkılmış, kütüphaneleri imha edilmiş, okuma yazma bilen insanlar kılıçtan geçirilmiştir. Büyük İslam düşünürü İbn-i Haldun (1332-1406) dönemin en görkemli şehri ve bilim merkezi olan Bağdat’ta kütüphanelerdeki el yazması eserlerin Moğollarca Dicle nehrine atılarak yok edildiğini, Dicle sularının kırk gün mürekkep aktığını kaydeder. Bu istilalardan sağ kurtulan Müslümanlar için de “bakiyyetu’s-suyûf” yani “*kılıç artığı*” ifâdesini kullanır.

Arapça eserlerin yok edilmesi, Arapça yazan bilginlerin kılıçtan geçirilmesi İslam kültür ve medeniyetinin dumûra uğramasına yol açtığı gibi Arapçayı da felce uğratmıştır. Hatta bu olumsuz etki yüzyıllar boyunca devam ederek Arapçanın kendini toparlamasını ve yeniden gelişmesini engellemiştir. XX. yüzyılda ise Arapça için yeni bir tehdit daha belirmiştir. Bu tehdidin adı “küreselleşme”dir. Küreselleşme Arapçayı İngilizcenin etki alanına doğru itmekte ve aşamalı olarak zayıflatmaktadır.

II. Ortaçağ’da Arapça ve Avrupa Dillerine Etkisi

Ortaçağ’da Araplar, Avrupa’nın tersine bilime ve bilim adamına önem vermişler, İslâm coğrafyasının dört bir yanında Endülüsten Horosan’a kadar binlerce okul inşa etmişler, eski Yunancadan çeviriler yaparak bu klasik eserleri Arapçaya kazandırmışlardır. Bu eserler daha sonrası Avrupalılar tarafından Latinceye ve Latinceden de diğer Avrupa dillerine çevrilmiştir. Arapçadan tercüme edilen eserler, Arapların Endülüs ve Sicilya’da açmış oldukları Arapça eğitim-öğretim veren okullar ve bunların yanısıra haçlı savaşlarında Avrupa milletlerinin Arapları tanıması aracılığıyla bir hayli Arapça sözcük Avrupa dillerine geçmiştir. Dolayısıyla Arapça sadece Müslüman milletlerin dillerini etkilemekle kalmamış aynı zamanda İngilizce, İspanyolca, İtalyanca gibi Avrupa dillerine de pek çok sözcük vermiştir. Örnek olması bakımından modern İngilizcede kullanılan Arapça kökenli sözcükleri alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz:

Aba: عباة “Abâe” sözcüğünden gelir. “Deve ya da keçi kılından dokunmuş örtü” anlamındadır.

Admiral: أمير البحار “Emîru’l-bihâr” dan gelir. “Emîr” “yönetici, komutan”, “bihâr” ise “denizler” anlamındadır. Emîru’l-bihâr denizlerin komutanı anlamına gelen bir isim tamlamasıdır.

Adobe: الطوب “et-Tûb” sözcüğünden gelir, “kerpiç” anlamındadır.

Afreet: عنريت “İfrîr” sözcüğü Arapçadan İngilizceye aynen geçmiştir. “Kötü ruh” ve “güçlü şeytan” anlamlarına gelir.

Albacore: الباكورة “el-Bâkûra” sözcüğünden gelir ve “erken gelişmiş, premature” anlamındadır.

Albatross: الغطاس “el-Gattâs” sözcüğünden gelir, “büyük deniz kuşu” ve “denize dalan kişi” anlamlarındadır.

Alchemy: الكيمياء “el-Kimyâ” sözcüğünden gelmektedir, İngilizcede “simya ilmi” anlamında kullanılmaktadır.

Alcohol: الكحول “el-Kuhûl” sözcüğünden gelir, “alkol” anlamındadır.

Alembic: المبيك “el-İmbik” sözcüğünden gelir, “damıtıcı âlet” anlamındadır.

Algebra: الجبر “el-Cebr” sözcüğünden gelir, bu sözcük ilk kez bir matematik terimi olarak el-Harizmî lakabıyla anılan IX. yüzyılın ünlü bilgini Ebû Ca‘fer Muhammed b. Mûsâ (öl. 849) tarafından kullanılmıştır.

Algorithm: “Algoritma” anlamına gelen bu sözcük ilk kez Ebû Ca‘fer Muhammed b. Mûsâ’nın “Hisâbu’l-Cebr ve’l-Mukâbele” adlı eserinde kullanılmaktadır.

Alkali: القلي “Alkali” sözcüğü Arapçada “kalâ”-“yaklı” kökünden gelir, bu sözcük Arap dilinde “kızartmak, kavurmak” anlamlarındadır.

Almanac: المُنَاهَا “el-munah” sözcüğünden gelir, bu sözcük Arapçada “iklim” anlamındadır. İngilizcede ise “yıllık” anlamında kullanılmaktadır.

Arsenal: دار الصناعة “Dâru’s-Sinâ’a” tamlamasından gelir, “imâlat atölyesi” anlamındadır.

Azure: الزورد “Lâzurd” sözcüğünden gelir ve “gök mavisi” anlamındadır. Bu sözcük “lajevard” olarak Farsçaya da geçmiş ve oradan da “lacivert” şeklinde Türkçeye girmiştir.

Bedouin: بدويين “Bedeviyyîn” sözcüğünden gelir, bu sözcük aslında çoğul olup tekili “bedevî”dir. “Çölde yaşayan kimse” anlamındadır.

Betelgeuse: بيت الجوزاء “Beytu’l-cevzâ” tamlamasından gelir, “ikizler evi” anlamındadır.

Caliph: خليفة “Halîfe” sözcüğünden gelir, Türkçede de kullandığımız “halife” anlamındadır.

Camel: جمل “Cemel” sözcüğünden gelir, “deve” anlamındadır.

Carmine: Sanksritçe’de “kırmızı” anlamına gelen “krimiga”dan Arapçaya oradan da İngilizceye geçmiştir, “kırmızı” anlamındadır.

Corob: حَرُوب “Harrûb” sözcüğünden gelir, “bir tür ağaç ve bu ağacın meyvesi”ne ad olarak verilir.

Cipher: صفر “Sıfır” sözcüğünden gelir, İngilizcede “şifre” ve “şifrelemek” anlamındadır.

Coffee: قهوة “Kahve” sözcüğünden gelir, Türkçede de kullandığımız “kahve” anlamındadır.

Cotton: قطن “Kutn” sözcüğünden gelir, “pamuk” anlamındadır.

Dhow: الدَّو “Dav” sözcüğünden gelir, “iki veya üç direği olan yelkenli” anlamındadır.

Dragoman: ترجمان “Tercuman” sözcüğünden gelir, Akadça “turgemana” sözcüğünden Arapçaya oradan da İngilizceye geçmiştir, “çevirmen” anlamındadır.

Elixir: الإكسير “eliksir” sözcüğünden gelir, “ıksir” anlamındadır.

Emir: أمير “Emîr” sözcüğünden gelir, “devlet yöneticisi” anlamındadır.

Fellah: نالَح “Fellâh” sözcüğünden gelir, “çiftçi” anlamındadır.

Gazelle: غزال “Gazâl” sözcüğünden gelir, “ceylan” anlamındadır.

Genie: جِن “Cinn” sözcüğünden gelir, İngilizcede “peri” anlamında kullanılır.

Giraffe: زرافة “Zurâfa” sözcüğünden gelir, Türkçede de kullanılan “zürâfa” anlamındadır.

Ghoul: غول “Gûl” sözcüğünden gelir, “cadı” anlamındadır.

Harem: حريم “Harîm” sözcüğünden gelir, İngilizcede “harem” anlamındadır.

Hashish: حشيش “Haşîş” sözcüğünden gelir, “haşhaş” anlamındadır.

Hegira: الهجرة “el-Hicra” sözcüğünden gelir, “Hz.Muhammed’in Mekke’den Medine’ye göç etmesi” anlamındadır.

Henna: حنة “Hanne” sözcüğünden gelir, “kına” anlamındadır.

Jar: جرة “Cerra” sözcüğünden gelir, “kavanoz” anlamındadır.

Jerboa: جربوع “Cerbû” sözcüğünden gelir, “Kır faresi” anlamındadır.

Kohl: كحل “Kuhl” sözcüğünden gelir, “göze çekilen sürme” anlamındadır.

Lemon: الليمون “el-Lîmûn” sözcüğünden gelir, anlamı “limon”dur.

Mattress: مطرح “Matrah” sözcüğünden gelir, “şilte” anlamındadır.

Minaret: منارة “Minâra” sözcüğünden gelir, “minâre” anlamındadır.

Mocha: مخا “Muhâ” sözcüğünden gelir, “Yemen kahvesi” anlamındadır.

Mummy: مومياء “Mumyâ” sözcüğünden gelir, “anne” anlamındadır.

Saffron: زعفران “Za‘ferân” sözcüğünden gelir, “safran” anlamındadır.

Sahara: صحراء “Sahrâ” sözcüğünden gelir, “büyük çöl” anlamındadır.

Sherbet: شراب “Şarâb” sözcüğünden gelir, “içecek” anlamındadır.

Sofa: صَفَاة “Suffe” sözcüğünden gelir, “sedir” anlamındadır.

Sultan: سلطان “Sultân” sözcüğünden gelir, “sultan, yönetici” anlamındadır.

Tamarind: تمر هندي “Temru Hind” tamlamasından gelir, “Hind hurması” anlamındadır.

Tariff: تَرْفِة “Ta‘rîfe” sözcüğünden gelir, “tarife” anlamındadır.

Vizier: وزير “Vezîr” sözcüğünden gelir, Türkçede de kullandığımız “vezir” anlamındadır.

Wadi: وادي “Vâdi” sözcüğünden gelir, Türkçedeki “vâdi” kelimesinin karşılığıdır.

III. Küreselleşen Dünyada Arapça

A. Modern Dünya ve Arapça

Arapça Ortaçağ’da altın dönemini yaşamış bir dildir. O dönemde hem dünyevî hem de uhrevî kavramlar bu dille çok akıcı ve belâgatli bir tarzda ortaya konulabiliyordu. Fakat Avrupa’da bilimin ilerlemesi, sanayi devriminin yarattığı kültürel değişim, sanatta, felsefede yeni yeni kavramların oluşması, endüstriyel ve teknolojik alanlardaki terminolojinin hızla genişlemesi, bunları ifâde edebilme konusunda Arapçayı çok zor durumlara sokmuştur. Bilim ve teknolojiden bîhaber kalan Arap dünyası modern kavramları ve terimleri karşılayabilecek Arapça sözcükleri bulmakta fazlasıyla zorlanmış ve zorlanmaktadır.

Bizlere hep Arapçanın dünyanın en zengin dili olduğu, Arap edebiyatının dünyanın en güçlü edebiyatı olduğu anlatıla gelmiştir. Oysa objektif bir değerlendirme yaparak gerçeklerle yüzleştığımızda durumun hiç de böyle olmadığını anlarız. Örneğin Arapçanın en modern sözlüğü *el- Mu‘cemu’l- ‘Arabiyyu’l-Esâsi*’yi bir İngilizce sözlük olan *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary* ile karşılaştırdığımız zaman yüzlerce modern kavramın Arapça sözlükte olmadığını görürüz. Arapça sözlükte yer almayan bu sözcükler ya Araplar tarafından hiç bilinmeyen yeni kavramlardır ya da daha henüz sözlüğe dahil edilememiştir.

Arapçanın dünyanın en zengin dili olduğunu iddia eden bazı kimseler Arapçanın *Lisânu'l-'Arab* gibi onbeş ciltlik koskoca bir sözlüğe sahip bulunduğunu ve bu sözlükteki sözcük sayısının diğer dillere nasip olmayacak kadar çok olduğunu ileri sürerler. Ancak işin aslına baktığımızda, bu sözlüğün hacimli oluşu içerisinde yer alan madde başlıklarına dayalı sözcük adedinin çokluğundan değil, bu madde başlıkları için verilen “şevâhit” yani “tanık” yüzündendir. Bir başka deyişle *Lisânu'l-'Arab*’ın yazarı İbnu Manzûr (1232 – 1311) sözlüğünde yer verdiği her sözcüğü Arap şiirinden ve atasözlerinden verdiği örnekler ve uzun uzun yaptığı yorumlarla anlatma yoluna gider ki bu durum da sözlüğün hacmini fazlasıyla artırır.

Arapça dinî ve uhrevî kavramları çok güzel ifâde eden bir dildir, ancak modern dünyanın teknolojik, bilimsel, sanatsal, felsefi, kültürel kavram ve terimlerini karşılayabilecek sözcük dağarcığından fazlasıyla yoksundur. Arap toplumu yeni sözcükler üretememektedir. Mısır, Suriye, Lübnan, Tunus gibi Arap ülkelerinde Arapçayı geliştirmek, yeni sözcükler türetmek için kurulan resmi dil kurumları olmakla birlikte bunların da somut çalışmalar yaptıklarını söylemek zordur. Bu kurumlar arasında her hangi bir koordinasyon da mevcut değildir.

B. İngilizcenin Arapça Üzerinde Egemenlik Kurmasını Sağlayan Başlıca Faktörler

1- Uluslar arası Ticaret: Arap ülkeleri gerek devletler bazında gerekse şirketler ve holdingler olarak tüm ithalat ve ihracatlarını dünya ülkeleriyle İngilizce yürütmek zorundadırlar. Bu durum da Arapçayı geri plana itmektedir.

2- İnternet: İnternetteki bilginin yaklaşık yarından çoğunun dili İngilizcedir. İnternette mevcut Arapça bilgi oranı İngilizceninkiyle kıyas olamayacak kadar azdır. Bu yüzden bir Arap bilgiye ulaşmak istediğinde önce İngilizce öğrenmek zorundadır. İngilizce öğrenmek bir Arap için pek çok artılar kazandırmasına rağmen kişilerin bilinçsiz olmaları halinde Arapçadan ve Arap kültüründen uzaklaşmalarına da yol açabilecektir. Ayrıca Batılılarla internet üzerinden chat yapan Araplar kendi dillerini bir kenara bırakarak İngilizce iletişim kurmanın yollarını aramaktadırlar.

3- Bilgisayar Teknolojileri: Başta bilgisayar cihazı olmak üzere, yazıcı, tarayıcı, web kamera, hafıza kartları, dijital fotoğraf makineleri, cep telefonlarının tümü de Arapça üzerinde İngilizcenin ağırlığını hissettiren teknolojik araçlardır. Çünkü bu araçların kullanımları sınırlı sayıda da olsa İngilizce bazı sözcükleri bilmeye dayanır.

4- Eğitim-Öğretim: Arap ülkelerinde İngilizce eğitim veren okullar veya matematik, fizik, kimya gibi bazı sayısal alanların İngilizce olarak öğrenciye verilmesi, öğrencilerdeki Arapça kültürünün yerleşmesini engellemekte ve İngilizceye karşı bir hayranlık uyandırmaktadır. Bunun dışında zengin Arap ailelerinin, çocuklarını Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki okullara göndermesi bu kişilerin zihinlerinde İngilizcenin Arapçadan daha ön plana çıkmasına yol açmaktadır.

5- Televizyon ve Radyo Yayınları: İngilizce yayın yapan televizyon kanallarının her evden birer çanak antenle izlenebilme kolaylığı İngilizcenin ve Amerikan kültürünün Arap toplumunda rahatça yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

6- Günlük Yaşamda Kullanılan Tüm Elektronik Aletler: Mutfak âletlerinden tutunuz da televizyon, radyo, vantilatör gibi tüm araç ve gereçler üzerinde yer alan İngilizce menüler ister istemez İngilizceyi bilinç altına yerleştirmektedir. Örneğin bu teknolojik âletleri kullanan her Arap “turn on” sözcüğünün “açmak”, “turn off”un ise “kapamak” olduğunu bilir. Bu cihazlar Batılı firmalar tarafından üretildiği için komutlar da İngilizce yazılmıştır. Bunları İngilizce bilmeyen milletlerin de kullanacağı ve bu milletlerin dillerine hitap etmenin de bir gereklilik olduğu, üreticiler tarafından hiçbir zaman düşünülmez. Çünkü ne Araplardan ne de başka milletlerden bu anlamda bir talep vardır. Bu insanlar kendilerine dayatılan bu kültürü sadece öğrenmeye çalışmakla yetinirler.

7- Arap Ülkelerinde Yaşayan Batılı Nüfus: Petrol üretimi, inşaat gibi sektörlerde çalışmak üzere Suudi Arabistan'a gelen Amerikalılar, tarihsel zenginlikleri araştırmak için Mısır'a giderek orada yıllarca kalan Avrupalı bilim adamları, Irak'ı işgal ederek son birkaç yıldır Arap topraklarını mesken edinen Amerikalı ve Avrupalı askerler kendi dil ve kültürlerini Arap toplumuna enjekte etmektedirler.

8- Turizm: Arapların Batı ülkelerine, Batılıların da Arap ülkelerine yaptıkları seyahatler Arapça üzerinde de etkili olmaktadır. Yabancı bir ülkeye seyahat için giden bir Arap, ilk kez o ülkede gördüğü fakat ismini bilmediği bir şeyi kendi diliyle değil de Batılı ülkenin diliyle tanımaktadır.

9- Yeni Buluşlar: Batı ülkelerinde yeni bir buluş yapıldığı zaman Batılılar bu buluşa Latince veya Yunanca kökenli bir sözcük üretmek suretiyle rahatça ad koyabilmektedirler. Modern İngilizce, Latince ve klasik Yunancayı bir kaynak olarak görmektedir. Örneğin yeni bir ilaç bulunduğunda ya da uzayda yeni bir gök cismi keşfedildiğinde Latince veya Yunanca bir sözcükle adlandırılarak İngilizceye kolayca mal edilmektedir.

Arapçaya baktığımızda ise durumun çok farklı olduğunu görürüz. Zira ne Araplar yeni bir şeyler üretebilmekteler, ne de Arapçanın sırtını dayayabileceği Latince ve klasik Yunanca benzeri bir dil vardır. Ortaçağ'da Arapçanın gelişme ve zenginleşme yollarına baktığımızda, Süryanice, Arâmice, Akatça, klasik İbranice gibi eski büyük kültürlerin dillerinden yararlandığını, bunlardan sözcük alarak kendi potasında erittiğini görebiliriz. Fakat günümüzde artık Arapçanın böyle bir şey yapabilme imkanı da yoktur. Durum böyle olunca Arapça batıdaki yeni buluşların adlarını İngilizce veya Fransızca olarak alıp aynen kullanma yoluna gitmektedir. Böyle bir tutum ise Arapçanın felsefi derinliğini ortadan kaldırmaktadır. Örneğin “televizyon” sözcüğü Arapçada aynen kullanılmaktadır. Bu sözcüğü kullanan bir Avrupalı sözcüğün iki kısımdan oluştuğunu ve “tele” ekinin “uzağa bir şeyi iletmek”, “vizyon” sözcüğünün de “görüntü” anlamına geldiğini bilir. Çünkü “televizyon” sözcüğü Latince'den alınmıştır ve Latince, başta İngilizce, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca olmak üzere pek çok Avrupa dilinin köklerinin uzandığı ana kaynaktır. Fakat “televizyon” sözcüğünü kullanan bir Arap morfolojik ve semantik bakımdan bunun farkına varamamaktadır.

10- Amerika Birleşik Devletleri'nin Gücü: A.B.D.'nin eğitim, sağlık, askeriye, bilim, teknoloji v.b. alanlardaki ileri düzeyi, Arap gençliğini büyülemekte ve her konuda A.B.D.'yi örnek almalarına neden olmaktadır. Görünürde Araplar arasında A.B.D. hükümetine karşı bir öfke söz konusu olmakla birlikte yine de Amerikan tarzı bir yaşama, özellikle Arap gençleri arasında hayranlık olduğu muhakkaktır. Bu durum Arapçada yozlaşmalara zemin hazırlamakta ve Arapçayı hak ettiği değerden yoksun bırakmaktadır.

C. Küreselleşmenin Arapça Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Tarihsel süreç içerisinde her dilin kendine özgü normal bir seyri vardır. Küreselleşme ise yaptığı etkiler itibarıyla dillerdeki bu normal seyrin değiştirilerek küreselleşmenin dominant ucundaki ülkenin dilini, diğer diller üzerinde egemen kılmaya yönelir. Bu olguyu Arapçada da bîriz bir şekilde görmekteyiz. Küreselleşme etkisiyle Arapçada ortaya çıkan ve Arapçanın özüne ters düşen öğeleri şöyle ele alabiliriz:

1. İngilizceden Sözcük Transferi

Arapça genel morfolojik yapısı itibarıyla üç kök harften oluşan sözcüklere dayalı bir dildir. Bu sayının dört veya beş kök harfe çıktığı bazı sözcükler de vardır ama bu durum çok nâdirdir. Bu üç kök harfe ilave harfler eklemek sûretiyle yeni sözcükler elde edilir ve bunlar arasında da anlamsal

bir bağ vardır. Oysa Batı dillerinden transfer edilerek Arapçada kullanılan hiçbir sözcük için böyle bir durum söz konusu değildir. Araplar Batı menşeli bu sözcüklere Arapça bir “harfî tarif” olan “el” öntakısını getirerek Arapça etkisi vermeye çalışmaktadırlar. Ancak bu sözcükler, gerek harf sayısı bakımından gerekse türemeye uygun olmayışları yönünden diğer Arapça sözcükler arasında eğreti kalmaktadır. Örneğin “televizyon” sözcüğü “et-tilfizyûn” olarak kullanılmaktadır. Fakat bu sözcüğün sonundaki “yûn” hecesi tekil olan sözcüğün çoğulmuş gibi algılanmasına yol açabilmektedir. Çünkü Arapçada tekil olan sözcüğe “ûn” eki getirilerek çoğul yapılır. Arapçada “Muderris” (öğretmen) tekil, “muderrisûn” (öğretmenler) çoğuldur. Dolayısıyla örnek olarak verdiğimiz “televizyon” sözcüğü ve benzerleri Arapçanın sözcük yapısına uymamaktadır.

2. Arapçada Dilsel Mantiğin Bozulması

Batı menşeli sözcükler ve bunların fiillerle kullanımı, ait oldukları dilin mantığına göre Arapçaya monte edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin, “to take the lift”, İngilizcede “asansörle çıkmak” anlamındadır. Aslında “take” tek başına “almak”, “lift” de “asansör” anlamındadır. Bu ifadenin birebir çevirisi “asansörü almak” demektir. Araplar “asansör” anlamına gelen “lift” sözcüğünü Arapçada “sa’ide-yes’adu” fiilinden gelen “mis’ad” sözcüğünü türeterek karşılamaktadırlar. Bu tamamen dilin mantığına uyar, fakat ne var ki “çıkma” sözcüğüne dilde bir karşılık aranırken “almak” anlamına gelen “ahaze” fiilli kullanılmaktadır ki buradaki amaç İngilizcedeki “take” fiilinin Arapçada karşılanmasıdır. “Almak” anlamına gelen “take” fiilini “asansör” anlamındaki “lift” ile birlikte kullanma şekli İngilizcenin dil mantığının bir ürünüdür, Araplar ise burada motamot çeviri yaparak İngilizcenin dil mantığını Arapçaya uygulamaktadırlar. Aslında Arapçada “ahaze el-misad”, “Asansörü almak” anlamındadır. Bu ifadeyi ilk defa duyan bir Arap “asansör” sözcüğüyle “çıkma” yerine “almak” kavramını ilişkilendirir. Böylece dil yoluyla düşünce dünyası da bundan olumsuz yönde etkilenmiş olur.

3. Dilin Özüne Aykırı Reform Talepleri

a. Arapçanın Latin Harfleriyle Yazılması

Fransa’nın Mısır’ı işgali yıllarında Kahire’de araştırmalar yapan Fransız müsteşrik Carl Vollers Arap harflerinin kaldırılarak onun yerine Latin harflerinin kullanılması düşüncesini ilk kez ortaya atmıştır. Onun ardından 1929 yılında yine bir Fransız müsteşrik Louis Massignon 1928 yılındaki Türk harf inkılabını da öne sürerek Arapların Latin harfleri kullanması

konusunu hararetle dile getirmiştir. 2000 yılında ise Fransız hükümeti resmi bir karar alarak Arapçanın Latin alfabesiyle yazılmasının daha uygun olacağını beyan etmiştir.

Konuyla ilgili bir diğer örnek ise, İngilizlerin Mısır'ı işgali sırasında Kahire'de yargıçlık görevinde bulunan ve aynı zamanda da bir İngiliz müsteşriği olan Seldon Willmore'un çabalarıdır. Bu kişi Kahire'de yargıçlık yaptığı dönemde Arapçanın Latin harfleriyle yazılması konusunda ısrar etmiş ve görevli olduğu Kahire mahkemesindeki resmi yazılarda bu isteğini uygulamaya koymuştur.

b. İ'rabın Dilden Tasfiyesi

İ'rab, Arapça sözcüklerin son harfinin “e”, “u”, “i” seslerinden hangisiyle okunması gerektiğini anlatan bir gramer terimidir. Arapçada sözcük sonlarındaki harfin okunuşu sözcüğün cümle içindeki durumuna göre değişiklik arz eder. Bu durum yalnızca Arapçaya özgü bir özelliktir. Müsteşrikler ise bu özelliğin tümünden kaldırılarak sözcük sonlarındaki harflerin sessiz okunmasını tavsiye etmektedirler. Böyle bir uygulama Arapçanın dilsel zenginliğini daraltacak, ayrıca cümlelerden yanlış anlamların çıkarılmasına yol açacaktır. İ'rab Arap dilinde bir gramer olgusudur ve semantik bir işlevi vardır. Örneğin, cümlede özne konumundaki sözcüğün son harfinin “u” sesiyle, nesnenin son harfinin “e” sesiyle okunması şeklinde gramerde bir kural vardır. Müsteşriklerin önerilerine uyularak i'rab kullanılmadığı ve sözcük sonları sessiz okunduğu zaman cümle içinde hangi sözcüğün “özne” hangisinin “nesne” olduğunu karıştırabiliriz. Bu karışıklık ise anlamı bozar ve cümleden tümüyle ters bir anlam çıkmasına sebep olur. O yüzden i'rab aynen korunmalıdır. Batı dillerinde böyle bir sistemin olmamasından hareketle Arapçadan i'rabı tasfiye etmek Arapçayı bir çıkmaza sürükleyecektir. Çünkü Arapça ve Batı dilleri yapısal olarak birbirinden çok farklıdır. Arapçayı onlara yaklaştırmaya çalışmak, Arapçada büyük tahribatlara yol açacaktır.

c. Halk Şivelerinin Yazı Dilinde Kullanımı

Modern Arapça, yazı dili ve konuşma dili olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmaktadır. Yazı dili, tüm Arap ülkelerinde hemen hemen standart olmasına rağmen konuşma dili, coğrafyadan coğrafyaya farklılık arzeder. Tüm Arap ülkelerinde yayımlanan gazete, dergi ve kitaplarda kullanılan dil, birbirinin aynıdır ve bu dile “*fusha*” adı verilir. Ancak Arap halklarının konuştuğu dil birbirinden oldukça farklıdır. Örneğin, “*Ne istiyorsunuz?*” cümlesi yazı dilinde “*Mazâ tatlubu*” olarak kullanılırken, yerel Mısır şivesinde “*Ayiz îh*”, Suudi Arabistan'da “*İş tibgâ*” ve Suriye'de de “*Şu*

biddek” şeklinde söylenmektedir. Yazı dilinde “Keyfe hâlûke” veya “Keyfe’l-hâl” şeklinde kullanılan “*Nasılsınız?*” ifâdesi Irak Arapçasında “İş lonek”, Mısır Arapçasında “Zeyyek” veya “Bi zeyyi’l-hâl” şeklinde kullanılmaktadır. Halk şivelerinde harflerin telaffuzu da farklılaşmıştır. Örneğin Mısır’da “*kef*” harfi “ce” olarak, “*kaf*” harfi de “e” şeklinde telaffuz edilir. Mısırlılar Arapça’da güzel anlamına gelen “*cemîl*”i, “gemîl” olarak telaffuz ederler. Aynı şekilde Türkçemizde de kullandığımız “*kalem*” sözcüğüne “elem” derler.

Örneklerini sunduğumuz bu ve benzeri farklılıklar, Arapçanın değişik coğrafyalarda konuşulması esnasında ortaya çıkmış, yerel dillerin ve kültürlerin de etkisiyle meydana gelmiş olgulardır. Günümüzde ise Batılı müsteşrikler ve Mısır’daki Kıptî azınlık, bu halk şivelerinin yazıya geçirilmesini talep etmektedirler. Hatta bazı Arap yazarlar eserlerinde bu halk şivelerine yer vererek bu tür kullanımları ön plana çıkarmaktadırlar. Bu kişilere 1988 Nobel edebiyat ödülünü kazanan Mısır’ın dünyaca ünlü kalemi Necîb Mahfûz’u (öl. 2006) da örnek verebiliriz.

Bu halk şivelerinin yazıya geçirilmesi, standart yazı dilinde bozulmalara sebebiyet verecektir. Zira Arapçanın yazı dili, bir takım kurallara dayanır ve bu kurallar adeta bir matematiksel formül gibi işler. Konuşma dilinin bunlarla uyum içine girmesi imkansızdır. Bunun nedeni, konuşma dilinin mantıksal bir yapıya sahip olmayışıdır.

Sonuç ve Öneriler

Küreselleşme modern döneme özgü bir kavram değildir, geçmiş dönemlerde de yaşanmış bir olgudur. İslâmiyetin Araplar tarafından yayılmaya başlandığı VII. yüzyıldan itibaren, tâ ki Arapların siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel anlamda zayıfladıkları XIII. yüzyıl ortalarına kadar Arapça, hem Müslüman milletlerin, hem de Hristiyan Avrupa milletlerinin dillerini etkilemiş, bu dillere pek çok sözcük vermiştir. Bu durum da bize göstermektedir ki, Ortaçağ’da Arapça küreselleşme sürecinde etkin konumdadır. İXX. ve XX. yüzyıllara baktığımızda ise, Arapların teknolojik, kültürel ve siyasi alanlarda geri kalışı yüzünden Arapça, Ortaçağ’daki etkin rolünü yitirmiş, küreselleşmenin edilgen bir oyuncusu haline gelmiştir. Böylece de her alanda üstün olan Batı’nın ortak dili olan İngilizcenin etkisi altına girmiştir. Bir başka deyişle Arapça ve Batı dilleri arasında Ortaçağ’daki etken-edilgen roller, modern çağda tamamen tersine dönmüştür.

Arapların dillerindeki olumsuz küresel etki, onların kültürel kimliğine de yansımakta ve kendi öz kültürlerine yabancılaşmaları sonucunu doğurmaktadır. Arapçanın küreselleşmenin etkisinden kurtulabilmesinin temel şartı, Arapların yaşamın her alanında ileri bir düzeye çıkmasıyla mümkündür. Ne zaman ki Araplar Ortaçağ'da olduğu gibi özgün bilim, felsefe, teknoloji ve sanat üretebilirlerse, ancak o zaman küreselleşme adı verilen Batı boyunduruğundan kurtulabilecek ve Arapçanın önündeki engelleri kaldırabileceklerdir. Bunun gerçekleşebilmesi, Arap ülkelerinin antidemokratik yönetimlerden kurtularak demokrasiyi tüm kural ve kurumlarıyla işletmeleriyle mümkün olacaktır. İşte o zaman Arapça da bundan nasibini alacak ve yeniden gelişme sürecine girecektir.

Kaynakça

EL-BEDEVÎ, Sa'îd Muhammed, *Mustevyâtu'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsira fî Mısır*, Dâru'l-Me'ârif, 1973

EL-CEVÂLİKÎ, Ebû Mansûr, *el-Mu'arrab mine'l-Kelâmi'l-A'cemî*, Kahire, 1969

EL-HAMZÂVÎ, Muhammed Raşâd, *el-Lugatu Mir'âtu'l-'Akîde – el-'Arabiyye ve'l-Hidâse evi'l-Fasâha*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986

EL-HÛRÎ, Şahâde, *Dirâsâtun fî't-Terceme ve'l-Mustalah ve't-Ta'rîb*, Dimaşk, 1989

İBN HALDÛN, *Mukaddime*, I-II, (Çeviren: Süleyman Uludağ), 2. baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1988

İBN MANZÛR, *Lisânu'l-'Arab*, Daru Sâdir, (1.bsk.), I-XV, Beyrut, Tarihsiz

KOMİSYON, *Cambridge Advanced Learner's Dictionary*, Cambridge University Press, 2003

KOMİSYON, *el-Mu'cemu'l-'Arabiyyu'l-Esâsî*, Larousse, Beyrut, 1989

KOMİSYON, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, İstanbul, 1992

EL-MELÂ'ÎKE, Cemîl, *Fî Esâlibi İhtiyâri'l-Mustalahi'l-'İlmî ve Mutetallibâtî Vad'ihî*, Bağdat, 1978

ER-RÂCÎ, 'Abduh, *en-Nahvu'l-'Arabî ve'd-Dersu'l-Hadîs*, Beyrut, 1986

SA'ÎDÂN, Ahmed, *Havle Ta'rîbi't-Ta'lîm ve Ta'rîbi'l-'İlm ve't-Teknûlucyâ*, Bağdat, 1978

SÂLİM MEKRAM, 'Abdu'l-Âl, *Zavâhir Lugaviyye*, Beyrut, 1988

SUVEYSÎ, Muhammed, *el-Lugatu'l-'Arabiyye ve'l-Mustalahâtî'l-'İlmiyye*, Tunus, 1960

ES-SUYÛTÎ, Celâlu'd-dîn Ebû Bekr, *el-Muzhîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (I-II), Beyrut, 1418/1998

EŞ-ŞELKÂNÎ, 'Abdulhamîd, *Masâdiru'l-Luga*, Trablus, 1982

EŞ-ŞİHÂBÎ, el-Emîr Mustafâ, *el-Mustalahâtu'l-İlmiyye ve'l-Fenniyye fî'l-Lugati'l-'Arabiyye Kadîmen ve Hadîsen*, Dimaşk, 1955

ET-TEVNECÎ, Muhammed, *'Abkariyyetu'l-'Arabi fî Lugatihimu'l-Cemîle*, Trablus, 1982

TEYMÛR, Mahmud, *Muşkilâtu'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Kahire, Tarihsiz

VELED ABBÂH, Muhammed el-Muhtâr, *Târihu'n-Nahvi'l-'Arabî fî'l-Maşriki ve'l-Magrib*, Rabat, 1996

ZEYDÂN, Corcî, *el-Felsefetu'l-Lugaviyye*, Beyrut, 1987